

ANY PUIG I CADAFALCH

Recull d'activitats al Maresme

J. Puig i Cadafalch

ANY PUIG I CADAFALCH

Recull d'activitats al Maresme

“Col·lecció documents i estudis maresmencs” núm. 3

Sumari

Salutació	5
Presentació	7
Exposició	
- <i>Puig i Cadafalch i el Maresme, una visió documental.</i> Alexis Serrano	9
Exposició	
- <i>L'estendard de Santa Maria de Ripoll. Puig i Cadafalch entre el Maresme i el Ripollès.</i> Alexis Serrano, Joaquim Graupera, Jaume Vellvehí	39
15 de setembre. Celebració dels 20 anys del nou estendard a Mataró	
- <i>L'estendard de Ripoll de Puig i Cadafalch i Cabañes.</i> Joaquim Graupera	49
- <i>Els esbossos de l'estendard de Ripoll de Puig i Cadafalch.</i> Jaume Vellvehí	61
Taules rodones d'Òrrius (3 de juny) i Argentona (22 de juliol)	
- <i>Les aportacions i influències de Josep Puig i Cadafalch com a historiador de l'art medieval i arqueòleg.</i> Joaquim Graupera	65
- <i>Josep Puig i Cadafalch, un apropament intimista a la seva personalitat.</i> Manuel Cusachs i Xivillé	75
- <i>Presència de Puig i Cadafalch a Òrrius.</i> Jaume Vellvehí	81
- <i>Intervencions a la casa d'estiueig de Josep Puig i Cadafalch a Argentona.</i> Mercè Zazurca i Montserrat Bosch	85
Cicles de conferències. (juny)	
- <i>Un polític catalanista i catòlic.</i> Ramon Corts	95
- <i>Josep Puig i Cadafalch i el Congrés litúrgic de Montserrat de 1915.</i> Alex Marzo	109
- <i>Puig i Cadafalch i l'ensenyament públic durant la Mancomunitat de Catalunya.</i> Xavier Gayán	117
- <i>Fotos Puig i Cadafalch i l'art del teixit. El cas de les puntes.</i> Joan Miquel Llodrà i Assumpta Dangla	125
Col·loqui - Arquitectura i sanitat. Mataró segle XIX. (1 de desembre)	
- <i>Puig i Cadafalch i el Dr. Viladevall.</i> Manel Cusachs i Corredor	143
- <i>Sanitat preventiva.</i> Carles Fornés	149
- <i>Urbanisme preventiu.</i> Agàpit Borràs	155
Altres activitats	
- <i>L'Arxiu amagat de Puig i Cadafalch.</i> Manel Cusachs (28 novembre de 2016)	161
- <i>Glosa de Puig i Cadafalch amb motiu del seu nomenament com a fill adoptiu de la Vila d'Argentona.</i> Esteve Mach	163
48 Hores Open Puig i Cadafalch (25 i 26 de novembre)	
- <i>Puig i Cadafalch, 150 anys. Mataró: inici i final de trajecte.</i> Mariona Gallifa i Carles Marfà	173
Abreviatures emprades	217

Salutació

Permeteu-me que inici el meu escrit de salutació manllevant una frase del rei del fòrum de Roma, el gran Ciceró el qual deia que “No saber el que ha succeït abans de nosaltres és com ser permanentment nens”. Certament la història és la disciplina que ens fa madurar com a civilització i que ens empeny al futur amb la certesa del camí que hem fet col·lectivament. Com a país, i com a nació cultural que són, –segons ens ensenyà l'erudit Ainaud de Lasarte– els catalans podem estar ben orgullosos de la trajectòria i dels homes i dones que l'han protagonitzat.

En aquests dies vivim el tancament de l'Any Puig i Cadafalch i l'inici dels actes de l'Any Fabra, segurament dos dels puntals polítics i culturals més notables de la nostra nació cultural. S'escau també l'inici des actes de celebració de l'Any Europeu del Patrimoni Cultural que té l'objectiu de sensibilitzar la història i els valors europeus, tot reforçant un sentiment d'identitat comú i posant en valor el nostre patrimoni cultural per al desenvolupament de la societat. Un patrimoni que abasta recursos del passat en moltes formes i aspectes: monuments i jaciments, documents, paisatges, festes i tradicions, coneixements transferits i expressions de la creativitat humana. Un llegat del passat que ens permet mirar el nostre futur, amb un inqüestionable valor educatiu, un considerable potencial econòmic i una gran dimensió internacional. En aquest sentit, els documents, testimonis del passat i del present i un veritable tresor pel coneixement de la humanitat, són un valor indiscutible de tots els catalans. Al plec d'això em venen algunes qüestions... Quina millor manera de clausurar l'Any Cadafalch que publicant un llibre promogut per l'Arxiu Comarcal del Maresme a la ciutat natal d'aquest prohóm, arquitecte genial, president de la Mancomunitat i pare del primer intent d'Estatut d'Autonomia???. No és casualitat que el llibre que avui es presenta s'hagi cuinat a uns escassos 100 metres de la casa on va néixer aquest immens personatge de la història del nostre país.

Quina millor manera d'iniciar l'any europeu del Patrimoni sinó que publicant aquestes pàgines que amplien el coneixement del que sense cap mena de recança un dels arquitectes més rellevants de Catalunya. Un arquitecte que es ha llegat una arquitectura que va permetre que la UNESCO declarés el modernisme català Patrimoni de la Humanitat i que, a més, com estudiós de l'arquitectura i de l'art, va crear un corpus intel·lectual monumental que ha permès als especialistes que han vingut darrere seu fomentar les seves tesis sobre uns ciments tant robustos com els de la seva obra arquitectònica. El llegat polític de Puig és sens dubte una de les facetes més reveladores de la seva vida i que val molt la pena de tenir en consideració en els dies que ens ha tocat viure.

Permeteu-me que felicitï per acabar l'Arxiu Comarcal del Maresme que com heu pogut veure, en el darrer any, s'ha bolcat amb entusiasme per celebrar l'Any Puig i Cadafalch com no podia ser d'una altra manera tenint en consideració la proximitat amb l'entorn natal i vital de Puig i sobretot permeteu que regrecï al seu personal per haver fet l'esforç de promoure aquest llibre tant gràfic i ple de dades que permeten ampliar el pòsit del coneixement que ja tenim d'una de les personalitats més notables de la història del nostre país.

Enric Cobo i Barri
Cap del servei de Coordinació General d'Arxius
de la Generalitat de Catalunya

Presentació

Aquest llibre clou els actes que l'Arxiu Comarcal del Maresme ha dedicat a la commemoració del 150è aniversari del naixement del mataroní Josep Puig i Cadafalch i el centenari de l'inici de la seva presidència de la Mancomunitat de Catalunya, primer intent d'assolir un govern autònom per al Principat de Catalunya ultra la desfeta institucional que suposà el fatídic setembre de 1714. Al plec d'això, s'escau recordar que aquest és el 3r volum de la col·lecció *Documents i estudis maresmencs* que coordina l'Arxiu Comarcal del Maresme, el primer volum del qual fou precisament el dedicat al Maresme en la Guerra de Successió i que ens permet afirmar un cop més que el Maresme i la seva gent han estat, són i seran claus en l'esdevenidor del país. Sens dubte, Puig i Cadafalch fou un dels personatges més rellevants del seus temps com a polític, estudiós de l'art i arquitecte, i és un gran encert que l'Arxiu Comarcal del Maresme li hagi dedicat un gran nombre d'activitats durant l'any que encavalca de primavera a primavera del 2017 al 2018.

No puc deixar de regradiar la Generalitat de Catalunya i la Diputació de Barcelona que han donat suport a l'Arxiu Comarcal del Maresme per a l'ampliació dels continguts del web elmaresme.cat, la creació de les dues exposicions itinerants, el seguit d'activitats, el cicle de conferències i totes les actuacions que configuren el reguitzell d'activitats que degudament descrites o transcrits i paginades formen el llibre que teniu a les mans. La col·laboració d'aquestes entitats, així com les aportacions d'altres entitats com ara l'Associació Cultural Amics de Josep Puig i Cadafalch, el Grup d'Història del Casal de Mataró, el Museu de Ripoll, la Parròquia de Sant Julià d'Argentona, els Ajuntaments d'Argentona, de Calella, de Canet de Mar, d'Òrrius, de Vilassar de Dalt i altres persones a títol personal que hi han col·laborat han fet més reeixits els actes organitzats per l'Arxiu i per això a tots ells els dono les gràcies en nom propi i del Consell Comarcal del Maresme.

Miquel Àngel Martínez Camarasa
President del Consell Comarcal del Maresme

Puig i Cadafalch i el Maresme, una visió documental

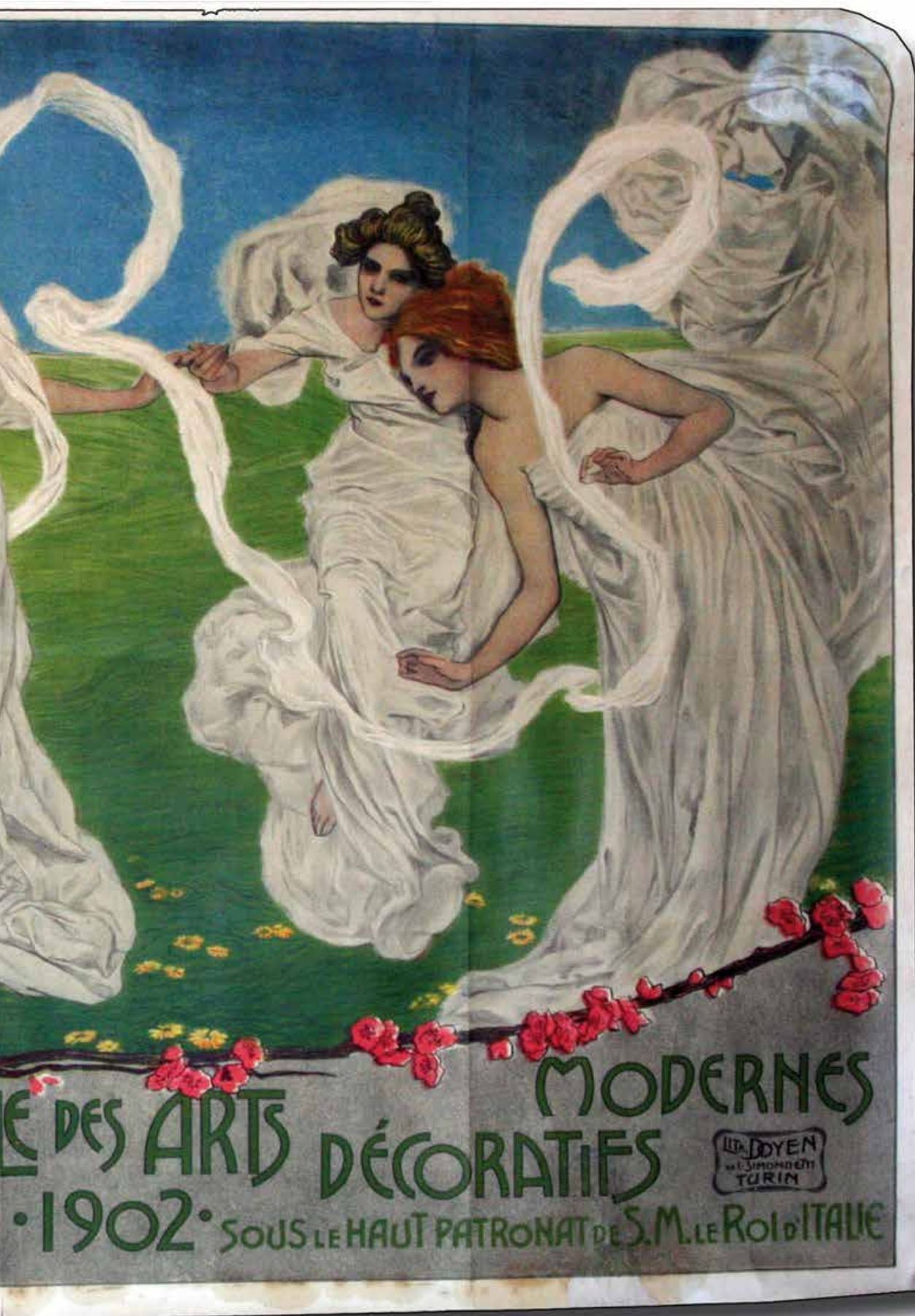
Alexis Serrano

Josep Puig i Cadafalch (Mataró, 17 d'octubre de 1867 – Barcelona, 23 de desembre de 1956) és sens dubte un dels maresmencs més universals. Fou un home polièdric i polifacètic del qual són més conegudes les seves facetes com arquitecte, polític i historiador però que va estendre els seus interessos a moltes altres disciplines. Amb aquesta petita selecció de documents s'ha volgut palesar la relació de Puig amb el seu Maresme natal a partir de documents i imatges procedents d'arxius maresmencs i en bona mesura inèdits que, amb motiu de la celebració de l'Any Puig i Cadafalch, han de permetre ampliar el coneixement de la seva biografia.

PREMIERE
EXPOSITION INTERNATIONALE
TURIN • AVRIL - NOVEMBRE

AHMAR. Fons personal de Josep Puig i Cadafalch. Litografia de la Primera Exposició Internacional de les arts decoratives modernes 1902.

D'esquerra a dreta: ACM. Fons notarial de Mataró. Notari Joan Baptista Calvo. Volum 1er de 1878. Escripura núm. 40. Testament de Juan Puig Bruguera. ACM. Fons notarial de Mataró. Notari Joaquim Cabañes Rabassa. Volum 1er de 1894. Escripura núm. 253. Inventari dels béns de Joan Puig Bruguera. ACM. Fons notarial de Mataró. Notari Joaquim Cabañes Rabassa. Volum 1er de 1894. Escripura núm. 178. Inventari dels béns de Joan Puig Bruguera.

PADRON GENERAL de Mataró de agosto de 1875.

Folio 96 Distrito 1o Barrio 1o Calle de Carrero Núm. 39 Piso 1o

Casa propia de D. Mateu Bruguera que vive calle Carrero núm. 29 piso

NOMBRES.	APELLIDOS.		Edad de años.	Estado.	Profesion.	PUEBLO donde nació.	Parroquia del domicilio.	FECHA del matrimonio.			REQUERIDA.	CLASIFICACION segun las leyes para el pago de contribuciones.	Observaciones.
	Paterno.	Materno.						Día.	Mes.	Año.			
Mateu	Bruguera	Bruguera	35	viudo	prop.	Mataró	San Mateu	177	1875	1875	1875		
Juan	Puig	Bruguera	17	casado				21	Junio	1875	1875		
José	Cadafalch	Bruguera	21	casado		Ullastret	San Mateu	1875	1875	1875	1875		
José	Puig	Bruguera	17	casado				17	Junio	1875	1875		
José	Puig	Cadafalch	7	niño				17	Junio	1875	1875		
Mateu	Puig	Cadafalch	3	niño				17	Junio	1875	1875		
Josep	Puig	Cadafalch	3	niño				17	Junio	1875	1875		
Josep	Bruguera	Puig	15	niño		Ullastret	San Mateu	1875	1875	1875	1875		
José	Bruguera	Puig	16	niño		Ullastret	San Mateu	1875	1875	1875	1875		

Firma del jefe de la familia.
Mateu Bruguera

NOTA.—Tropasa presentis el llevar la hoja los registe entados el dero.

ACM. Fons municipal de Mataró. Padró d'habitants. Full de la casa familiar de Josep Puig i Cadafalch. Carreró 39. 1875. GOB.201.

PARENTES	FECUND.		NOMBRE	E.L. DEL		EN LA VIDA DE LOS			FUERA DE LA VIDA DE LOS			TOTAL	EN LA VIDA DE LOS			FUERA DE LA VIDA DE LOS			TOTAL	
	SEX.	DA.		MATERIA		MATERIA		MATERIA		MATERIA			MATERIA		MATERIA		MATERIA			
M. Puig			<i>M. Puig</i>																	
	16		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	17		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	18		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	19		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	20		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	21		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	22		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	23		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	24		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	25		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	26		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	27		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	28		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	29		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	30		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	31		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	32		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	33		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	34		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	35		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	36		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													
	37		<i>Donna Anna Ferrer</i>			<i>Donna</i>	<i>Donna</i>													

ACM. Fons municipal de Mataró. Registre Civil Municipal. Llibre de naixements. 1867-1870. Consten els noms de bateig de Josep Joan Manel Puig, AH.134.

PADRON GENERAL

Mataró 11 de Diciembre de 1880.

Folio _____ Distrito _____ Barrio _____ Calle de _____ Núm. 39 Piso _____

* Casa propia de D. Josep Puig i Cadafalch por sí o con _____

NOMBRES	APELLIDOS		NOMBRE DE LOS NIÑOS	ESTADO	PROFESION	PUEBLO EN DONDE NACIÓ	FECHA EN QUE SE NATURALIZÓ	FECHA del nacimiento			MUNICIPIO natal	NOMBRES de los padres	CATEGORIA como habitantes y censados	OBSERVACIONES
	Paterno	Materno						Año	Me	Día				
<i>Josep</i>	<i>Puig</i>	<i>Cadafalch</i>						<i>1867</i>	<i>11</i>	<i>12</i>				
<i>Maria</i>	<i>Puig</i>	<i>Cadafalch</i>						<i>1867</i>	<i>11</i>	<i>12</i>				
<i>Francesc</i>	<i>Puig</i>	<i>Cadafalch</i>						<i>1867</i>	<i>11</i>	<i>12</i>				
<i>Josep</i>	<i>Puig</i>	<i>Cadafalch</i>						<i>1867</i>	<i>11</i>	<i>12</i>				
<i>Maria</i>	<i>Puig</i>	<i>Cadafalch</i>						<i>1867</i>	<i>11</i>	<i>12</i>				
<i>Josep</i>	<i>Puig</i>	<i>Cadafalch</i>						<i>1867</i>	<i>11</i>	<i>12</i>				
<i>Maria</i>	<i>Puig</i>	<i>Cadafalch</i>						<i>1867</i>	<i>11</i>	<i>12</i>				
<i>Josep</i>	<i>Puig</i>	<i>Cadafalch</i>						<i>1867</i>	<i>11</i>	<i>12</i>				
<i>Maria</i>	<i>Puig</i>	<i>Cadafalch</i>						<i>1867</i>	<i>11</i>	<i>12</i>				
<i>Josep</i>	<i>Puig</i>	<i>Cadafalch</i>						<i>1867</i>	<i>11</i>	<i>12</i>				
<i>Maria</i>	<i>Puig</i>	<i>Cadafalch</i>						<i>1867</i>	<i>11</i>	<i>12</i>				

ACM. Fons municipal de Mataró. Padró d'habitants. Full de la casa familiar de Josep Puig i Cadafalch, Carreró, 39. 1880. GOB.107-01.

1°

CALLE Y NUMEROS.	Número de { Orden	DISTRITO		CABALLERIAS			OBSERVACIONES.
		NOMBRES.	Edad.	Carros.	Mayores.	Menores.	
TARIFA I^a							
S. Cristobal 2 ^o	1	Andrés Cortés	348	34		Mercederos de Segidm	
Rujol	2	Baxer y Catalá	286	63		2	
Barcelona	3	José Moragas	286	63		2	
Piera	4	Gaspard Colomer	242	52		2	
S ^{ta} Maria	5	Antonio Subregas	151	38		2	
S. Cristobal	6	José Nogues	151	38		2	
D. Magin	7	Josep Girons	136	33		2	
S ^{ta} Maria	8	Castany y Singuett	348	34		2	
Carreró	9	Viuda de Jose Puig	353	38		Rob ^{ta} de Blondat	
Rujol	10	Margarita Belligas	189	23		2	
Comius S ^{ta}	11	Juan B ^{ta} Ferrer	189	23		2	
	3 ^o	12	M. Saladrigan, Casanova	189	23	Mun ^{ta} aceite y jabon 2 ^o	
Piera	13	José Bran	123	35		Cafetero	
Rambla	14	José Esmundia	123	38		Cafetero	
Piera	15	Isaquin Sala	123	35		Cafetero	
S. Feliciano	16	Magin Bach	123	38		Cafetero	
Piera	17	Juandí y Canellas	210	49		Cafetero	
"	18	Buenav ^{ta} Subera	210	49		2	
			2039	32			

Atto 1862

ACM. Fons municipal de Mataró. Matrícula industrial. 1862. Hi consta el negoci familiar de fabricació de blondes dels Puig al Carreró de Mataró. 70-1-T2-354.

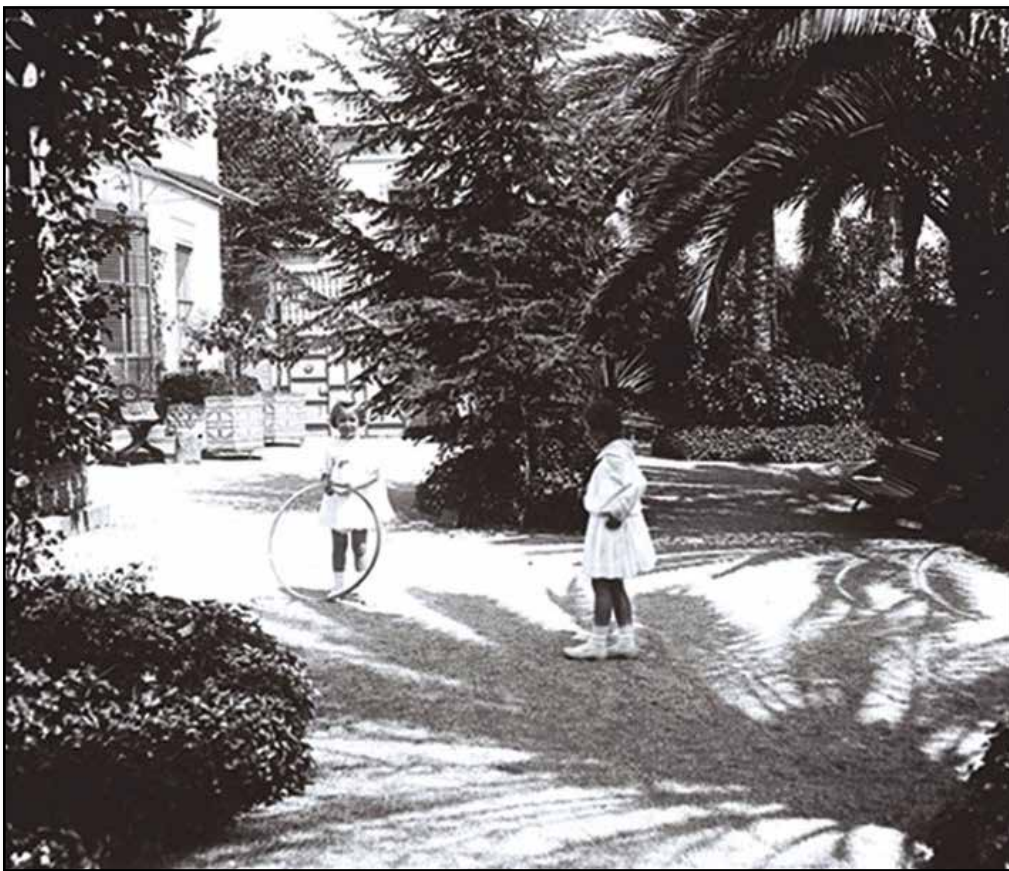

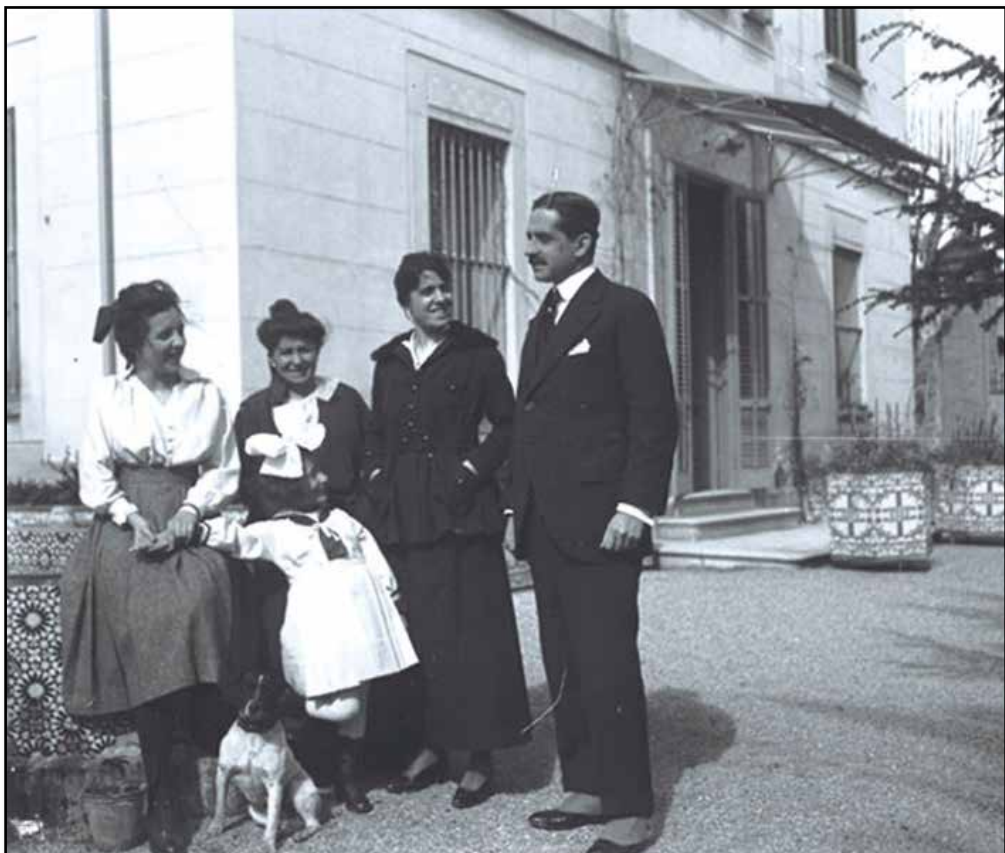
Una aproximació al Puig i Cadafalch privat

La família, els estudis, els negocis, l'entorn domèstic i l'esbarjo són parcel·les de la vida de tota persona que sovint queden amagades quan el personatge públic depassa l'esfera privada per arribar a la categoria de prohom. És per això que tornar als documents més íntims permet entrellucar els aspectes més humans i personals.

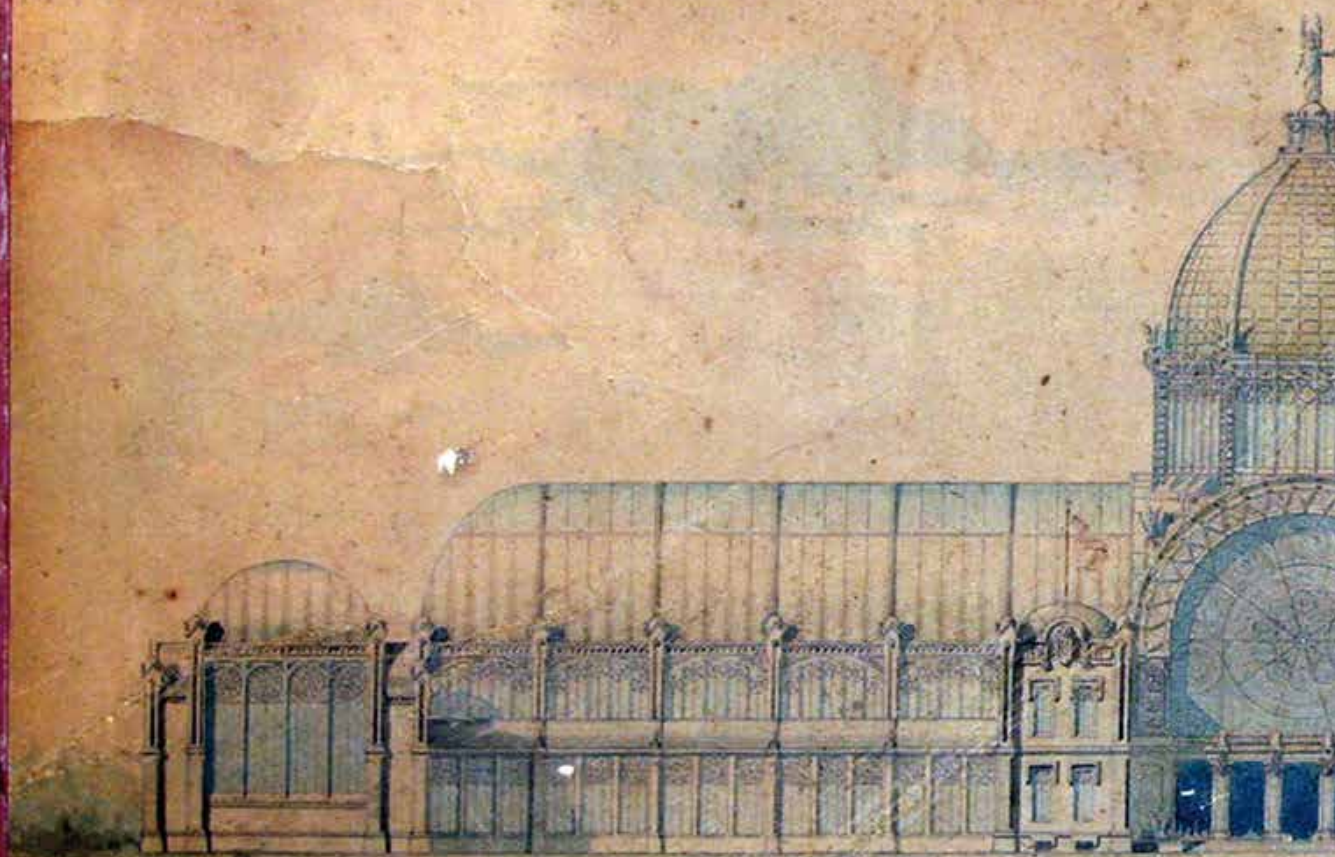
Col·lecció Sala Losdijck. Dues imatges de la família Puig i Cadafalch a Argentina. Hi apareixen la seva dona i la seva sogra, Dolors Montserdà.

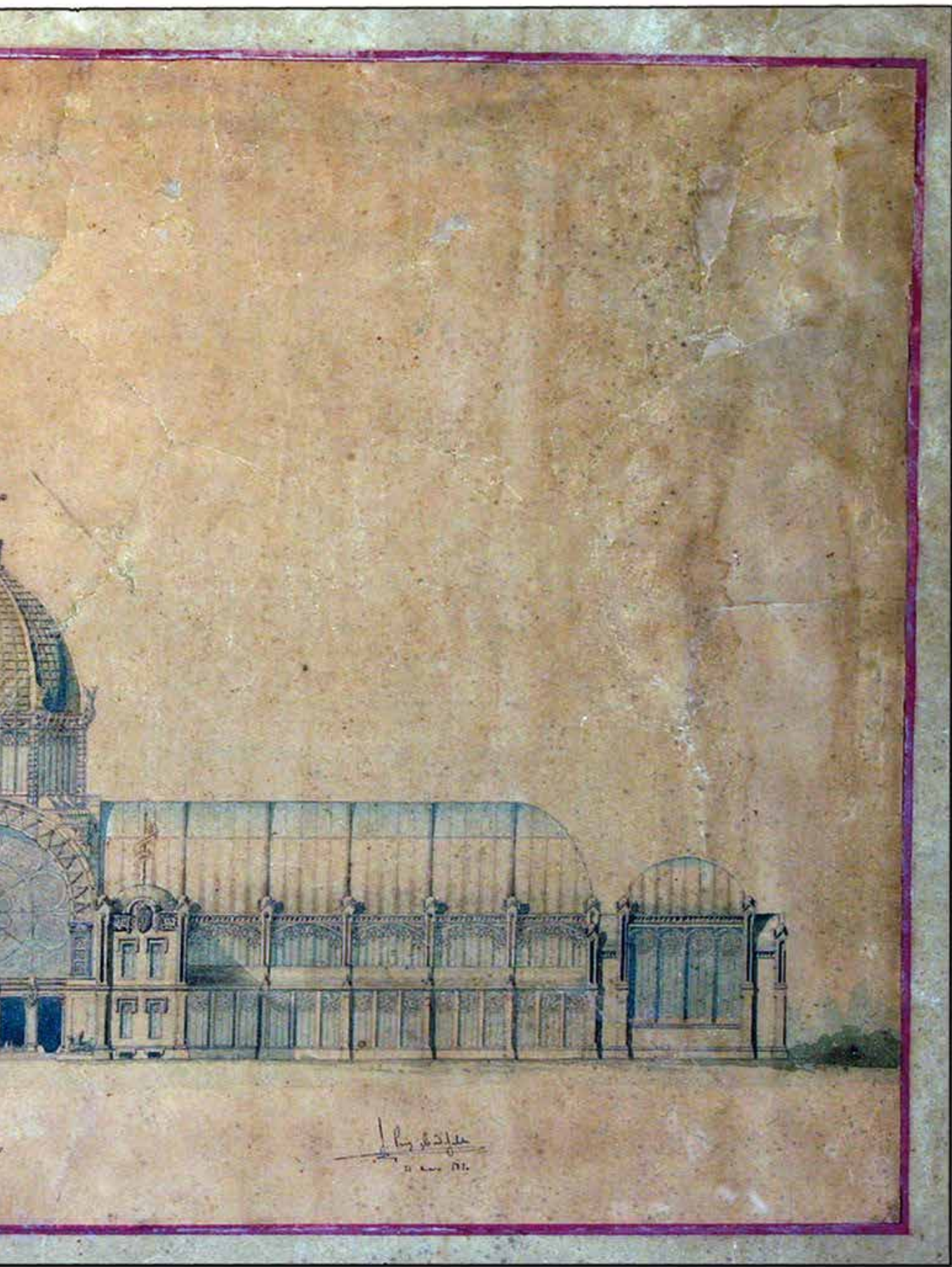
AHMAR. Fons personal de Josep Puig i Cadafalch. Plaques de vidre amb imatges de la família Puig i Cadafalch. Principis del segle XX.

PROYECTO DE UN MUSEO DE ARQUITECTURA

[Handwritten signature and a red circular stamp]

[Handwritten text]

AHMAR. Fons personal de Josep Puig i Cadafalch. Alçat d'un Museu d'arquitectura. Projecte de carrera. 1890.

PERIÓDICO COMARCAL
EDITADO POR F. E. T.
Y DE LAS J. O. N. - G.
Redacción y Administración:
Calle de Gervolano, n.º 54, 2.º
Teléfono 2127

MATARÓ

Mataró, 29 de Diciembre de 1954
N.º 976
Aparece los martes, jueves y sábados
Suscripción mensual: 10 Ptas.
Precio ejemplar: 1 Pta.

EDITORIAL

UNA NAVIDAD QUE NO ES ALEGRE PARA TODOS

por FAFIÁN

Ha pasado ya la Navidad, la más alegre y dulce fiesta del año católico. En toda España, como es ya tradicional, se ha celebrado con especial fervor el nacimiento del Hijo de Dios. En Madrid, he podido contemplar, con agradable sorpresa, como bares, espectáculos y centros de diversión cerraban sus puertas a las diez de la noche, para que todo el mundo pudiera festejar en familia la Nochebuena.

El día más hogareño, más íntimo para nosotros, es Navidad. Todos nos reunimos en torno de la mesa y echamos un poco la casa por la ventana. La buena mesa y, posteriormente, la tertulia junto al Belén nos lleva a olvidar las penas.

Tal vez por eso, sea justo evocar aquí a los españoles que carecen de hogar, a los hombres que no llenan familia, a los católicos que por pobreza o enfermedad no han podido celebrar con alegría y bailes la Navidad del Señor. Y, de una manera muy especial, a aquellas naciones que, sojuzgadas por el comunismo moscovita, festejan o escondidas las venturas de Dios.

No, no ha sido para todos día de felicidad. El pueblo húngaro, por ejemplo, ha llorado, impotente, mientras elevaba al Todopoderoso su fervorosa oración. Tumbas recién cegadas, cárceles hediondas en las que se abogan los presos, exodo de aterrORIZADOS fugitivos, hombres que han celebrado su Navidad con el fañi entre las manzanas, dolor y angustia; esta ha sido la fiesta en Hungría.

Rogüemos a Dios que la paz vuelva al mundo. Recemos al Altísimo, para que el Radlomenaje que el Santo Padre ha dirigido a todos los pueblos, sea escuchado. Y oremos para que en España podamos seguir celebrando católica y alegremente, sin paréntesis, el Nacimiento del Señor en el establo de Belén.

Quiera así lo desee, y quien de esta manera reze, que se pregunte a sí mismo que ha hecho en favor, y cuál ha sido su labor constructiva. Porque sigue vigente aquello de... «a Dios rogando y con el mazo dando».

Todos los que sienten a España dicen: viva Cataluña y viva todas las tierras humanas en esta admirable miada, indestructible y gloriosa, que nos legaron varios siglos de esfuerzo con el nombre de España.

JOSÉ ANTONIO

El día de Navidad celebró el entierro del Excmo. Sr. D. José Puig y Cadafalch

Numerosos títulos académicos y honorarios acreditan la personalidad de este hijo de Mataró que falleció en Barcelona el pasado día 23

Figura entre los fundadores del Museo Municipal, de la Escuela de Artes y Oficios y deja en nuestra Ciudad bellas muestras de su personal estilo arquitectónico

El cariño hacia su Ciudad natal se había manifestado en múltiples ocasiones

Amortiguados los ecos de su última actividad política, y al margen de suspirios que sólo pueden persistir en espíritus mezquinos, Don José Puig y Cadafalch fue siempre símbolo y pulsión de la cultura catalana y por tanto española.

Nació Puig y Cadafalch en la calle Enric Granados de nuestra Ciudad en 1827 y cursó sus primeros estudios en el maratonés colegio de Santa Ana de los Padres Escolapios. Estudió después en la Universidad de Barcelona ciencias físico-matemáticas doctorándose en Madrid en el año 1888. Ingresó posteriormente en la Escuela Provincial de Arquitectura se revalidó con el título profesional. Había sido nombrado doctor

«honoris causa» de las Universidades de París, Friburgo, Toulouse y Barcelona. Ex-profesor de las Universidades de Harvard y París, miembro de las Academias de «Inscripciones y Bellas Letras» de París y de la de Bellas Artes de San Jago, de Barcelona.

Semejante profesión de títulos, dibujo casi la personalidad de Puig y Cadafalch. Incluso, la primacía dada a su condición de arquitecto, refleja exactamente cierta veridón muy barcelonesa, callejera, casi diáfanos, del difunto. Popularmente, era Puig y Cadafalch el autor de la «casa de les pexuxes» de la Diagonal; de la casa Amatller, del Paseo de Gracia; de la casa donde estuvieron los «Quatre Gats», en la calle de Montesión, y de otras

edificios que han contribuido decisivamente a crear internacjonalmente la leyenda arquitectónica de Barcelona. Con Gaudí y Domènech y Montaner, labró Puig y Cadafalch la fisonomía material de Barcelona, y paralelamente laboraba para ensanchar las fronteras de su espíritu.

Otras realizaciones arquitectónicas ciudadanas pasaron a la historia asociadas a su nombre. La urbanización de la plaza de Cataluña, los planos de la Exposición Internacional de 1929, etcétera.

Fue un arquitecto adscrito a la generación modernista. Y en su deseo de bucear en las profundidades de la historia catalana convirtióse en el paladín del románico-sacundole del menoscupo en que muchos arqueólogos y críticos lo tenían. Ya en 1889, joven estudioso, publicó una importante obra sobre las iglesias románicas de Tarrasa. Su consagración mundial en semejantes estudios la alcanzó en la segunda década de este siglo, al publicar «La arquitectura románica a Catalunya», tres tomos que habían sido premiados en el Concurso Martorell del año 1907. Su labor investigadora en los terrenos del Arte y de la Arqueología permanece viva y ejemplar en muchos otros libros y publicaciones.

Demostió siempre un especial cariño por las cosas de su Ciudad natal y su preocupación apuntó especialmente hacia los problemas de índole cultural contribuyendo a la fundación y fomento del Museo Municipal y de la Escuela Municipal de Artes y Oficios y otras realizaciones de importante trascendencia local.

Entre las muestras de su arquitectura recordamos la casa de la Asamblea Local de la Cruz Roja en la calle de San José, la casa Fontdevila en la calle Calvo Sotelo y otras.

Su actuación en la Ciudad Condal permanece viva y ejemplar, habiendo ocupado en ella destacados cargos políticos, entre ellos los de concejal, de diputado a Cortes y provincial, y de presidente de la Mancomunidad formada por la reunión de las Diputaciones regionales. Sus preferencias se orientaron siempre hacia las cuestiones de tipo cultural, llevándole a desempeñar la presidencia de la Junta de Museos, la del Consistorio de los Juegos Florales y la vicepresidencia del Museo de Arqueología.

Los años, que vencieron y modificaron tantas cosas, no pudieron doblegar la inquietud de Puig y Cadafalch, en lo que tenía de más puro, que a la hora de la muerte es lo que forma a su alrededor un extenso y apretado círculo de respeto. Luchó sin descanso por la elevación de sus conciudadanos, para el conocimiento y la difusión de la ciencia, el arte y la cultura. También serán nostálgicamente recordadas sus cualidades humanas,

Quando la gente es buena

por LLUYS

El caso que les voy a contar sucedió exactamente a primeras horas de la tarde del pasado miércoles día 19, y si doy tal detalle es simplemente porque su veracidad tiene suma importancia para este comecentario.

Un pequeño —natural alegría de sus seis o siete años— estaba guardando su turno en la cola que para la adquisición de petróleo se había organizado en el establecimiento expendidor de la calle San Ramón. Digo que guardaba el turno, porque es difícil que guarde nada más un pequeño que se entretiene jugando en la calle y así es como perdió el dinero que su madre le había entregado. Desesperado el niño buscaba y rebuscaba inútilmente por los bolsillos de su humilde vestido hasta que alguien viendo reubar dos gruesas lágrimas por su rostro, le preguntó el motivo.

La cantidad desaparecida no era una fortuna —creo que quisie pesetas— pero el desamparo del pequeño conmovió a los que paciente mente esperaban su turno y pronto se abrió una suscripción entre todos, recogiénose en poquísimo tiempo la cantidad y a pesar de rebasar más ayuda al completarse, le obligaron a aceptar la rebastante como espúdicio obsequio de sus compaeteros de cola.

Puede que esto para muchos no sea una gran noticia. Para nosotros tiene todo el significado de los sentimientos fraternales de un pueblo que queremos precisamente porque conocemos estas virtudes que hacen florecer actos tan bellos como el que comentamos.

Los que aguardan en una cola de petróleo no son precisamente los de mejor condición económica. No son potentados ni gente que no da valor al dinero. Eran gente trabajadora que habían ganado céntimo a céntimo la cantidad que ahora daban con sencillez y alegría, como quien no hace la cosa. Como se hace la verdadera caridad.

Que el Señor bendiga estos corazones, que por suerte se hallan en todas partes. Desde el comendador del mejor hotel hasta el más humilde mesón, desde la reunión del más fabuloso Consejo de Administración, hasta la sencilla cola del petróleo...

su afabilidad, su presencia constante en la brecha del intelecto. Incluso, durante este último quinquenio, sometido a una hemiplegia progresiva que finalmente le ha costado la vida, don José era figura familiar y habitual en las manifestaciones culturales de alto rango.

El pasado día de Navidad a las diez y media de la mañana se verificó el sepelio, acto que constituyó una gran manifestación de duelo. Presidió el releante de alcalde don Marcelino Coll Ortega en representación del alcalde, juntamente con el ex ministro don Juan Ventosa; diputado provincial don Manuel Goday Prats; reverendo padre Bastorri, presidente de la Real Academia de Buenas Letras, don Raimundo de Abadal y Vitali, M. Pierre Deffontaine, director del Instituto Francés, y el hijo político del extinto don Ramón Canill Bastorri. Formaron en el séquito integrado por más de dos mil personas, representaciones de los Colegios de Abogados, de Arquitectos y de Procuradores; de la Universidad y demás centros docentes barceloneses, así como de todas las instituciones culturales, artísticas y económicas de la ciudad.

Desde la casa mortuoria la comitiva se trasladó a la parroquia de San Raimundo de Peñafort, donde se rezó un responso. Tras la despedida del duelo el cadáver fué conducido a Mataró.

En nuestra Ciudad, fué recibido en la Plaza de Santa Ana, y después de rezar un Responso en la Basílica

Parroquia de Santa María, se formó la fúnebre comitiva para acompañar el cadáver a su última morada.

Formaban en la presidencia su hijo político señor Canill, al que acompañaban los reverendos Monsén Treus, Dr. Castellá y Miquel Miter, sobrinos políticos y primos señores Garri, Bonet, Vallmajor y María Marfá.

Entre la numerosa concurrencia figuraban representaciones de todos los estamentos oficiales entre los que recordamos haber visto a los Ttes. de Alcalde Sres. Monnerat y Puig Marqués y otros señores Concejales, Director del Museo Municipal y Escuela Municipal de Artes y Oficios, Delegado Sindical, Presidente y Secretario de la Asociación de Amigos de la Ciudad, Asociación de Antiguos Alumnos del Colegio de Santa Ana, representaciones de los Centros Docentes, Culturales y Artísticos de Mataró y Barcelona, Delegado Local del Ministerio de Información y Turismo, Decano de la Rda. Comunidad de la Basílica, representantes de la Prensa y Radio, etc., etc.

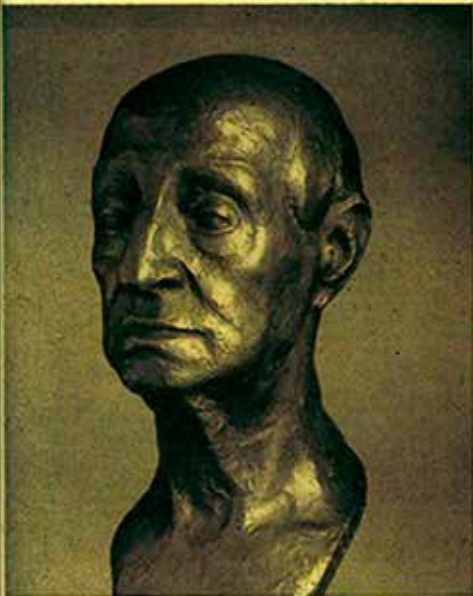
El entierro constituyó una sentida manifestación de duelo popular recibiendo el difunto cristiana sepultura en el panteón familiar de nuestro Cementerio.

En sesión de la Comisión Municipal Permanente se acordó expresar el sentimiento de la Ciudad por la muerte del Excmo. Sr. D. José Puig y Cadafalch.

Cupón de los ciegos

Día 23, n.º 808
Día 24, n.º 619
Día 27, n.º 800
Día 28, n.º 847

Niños y niñas de Mataró, acudid el próximo sábado, día 5, a las siete de la tarde, a recibir a los Reyes Magos, provistos de «farolillos».

19 - IX - 67 23 - XII - 56

Escultura de Josep Clarió

Preguem a Déu en caritat per l'ànima de

JOSEP PUIG I CADAFALCH

ARQUITECTE

qui morí a Barcelona el dia 23 de desembre del 1956
confortat amb els Sants Sagraments i la Benedicció Apostòlica

A. C. S.

NOTES BIOGRÀFIQUES

Nasqué a la nostra ciutat el 17 de setembre del 1867. Cursà la primera ensenyança i el batxillerat a les Escoles Pies de Santa Anna i després passà a la Universitat de Barcelona, on obtingué els títols d'Arquitecte i Doctor en Ciències Físico-Matemàtiques.

Iniciada la seva labor professional, fou nomenat Arquitecte Municipal de Mataró, i durant la seva gestió contribuí a fundar una Biblioteca Pública, el Museu Arqueològic i l'Escola d'Arts i Oficis. Sota la seva direcció es modernitzà la xarxa de clavegueres, es restaurà el Saló de Sessions Consistorials i es construí l'edifici de l'Asil de Sant Josep; en una paraula, destacà com a principal promotor de les activitats culturals de finals de segle a Mataró.

Inicià després les seves activitats a Barcelona on fixà la residència, però no s'oblidà mai de la seva ciutat nadiua, que visitava assíduament, s'interessava per les seves activitats i la protegia des dels llocs preeminents que va ocupar durant el curs de la seva vida. Ultimament pagà les despeses de la restauració de la Capella dels Dolors.

Fou nomenat Catedràtic d'Hidràulica i Resistència de Materials a l'Escola Superior d'Arquitectura, i es destacà com a arquitecte al construir importants edificis i cases senyoriales, amb un estil personal molt remarcable.

Fou elegit el 1902 regidor de Barcelona i el 1907, quan el moviment de Solidaritat Catalana, Diputat a Corts per la mateixa ciutat. Elegit Diputat provincial diverses vegades, fou remarcable la seva actuació cultural a la Diputació. Constituïda la Mancomunitat de Catalunya, hi figurà com a Diputat, i en morir Prat de la Riba el 1917, fou elegit President, continuant en el càrrec fins a l'adveniment de la Dictadura.

Des de tan alta magistratura laborà incansablement per a elevar la cultura i impulsar les obres públiques i l'economia de Catalunya. Va crear—entre altres nombroses activitats—l'Escola de Teixits de Punt destinada a radicar a Mataró, però que per l'oposició de certs sectors industrials de la ciutat, hagué d'ésser instaurada a Canet de Mar.

A ell es deu la fundació de la Junta de Museus de Barcelona i l'iniciació de les excavacions d'Empúries; de jove ja es destacà com a eminent arqueòleg i publicà gran quantitat d'obres sobre la matèria, la més important "L'Arquitectura Romànica a Catalunya", que el consagrà com un dels primers investigadors sobre l'Art romànic.

La seva personalitat ha tingut ressonància internacional, que li ha valgut exercir el professorat a les Universitats de Harvard i París; ha presidit nombrosos congressos internacionals, i posseeix el títol de Doctor Honoris Causa a les Universitats de Harvard, París, Tolosa, Montpel·lier, Barcelona i Freiburg; era membre de les Acadèmies d'"Inscriptions" i "Belles Lletres" de París i de Belles Arts de Sant Jordi. Ultimament ocupava el càrrec de President de l'"Institut d'Estudis Catalans".

Ha mort a Barcelona el 23 de desembre del 1956; les seves despulles descansen per pròpia voluntat a la ciutat de Mataró.

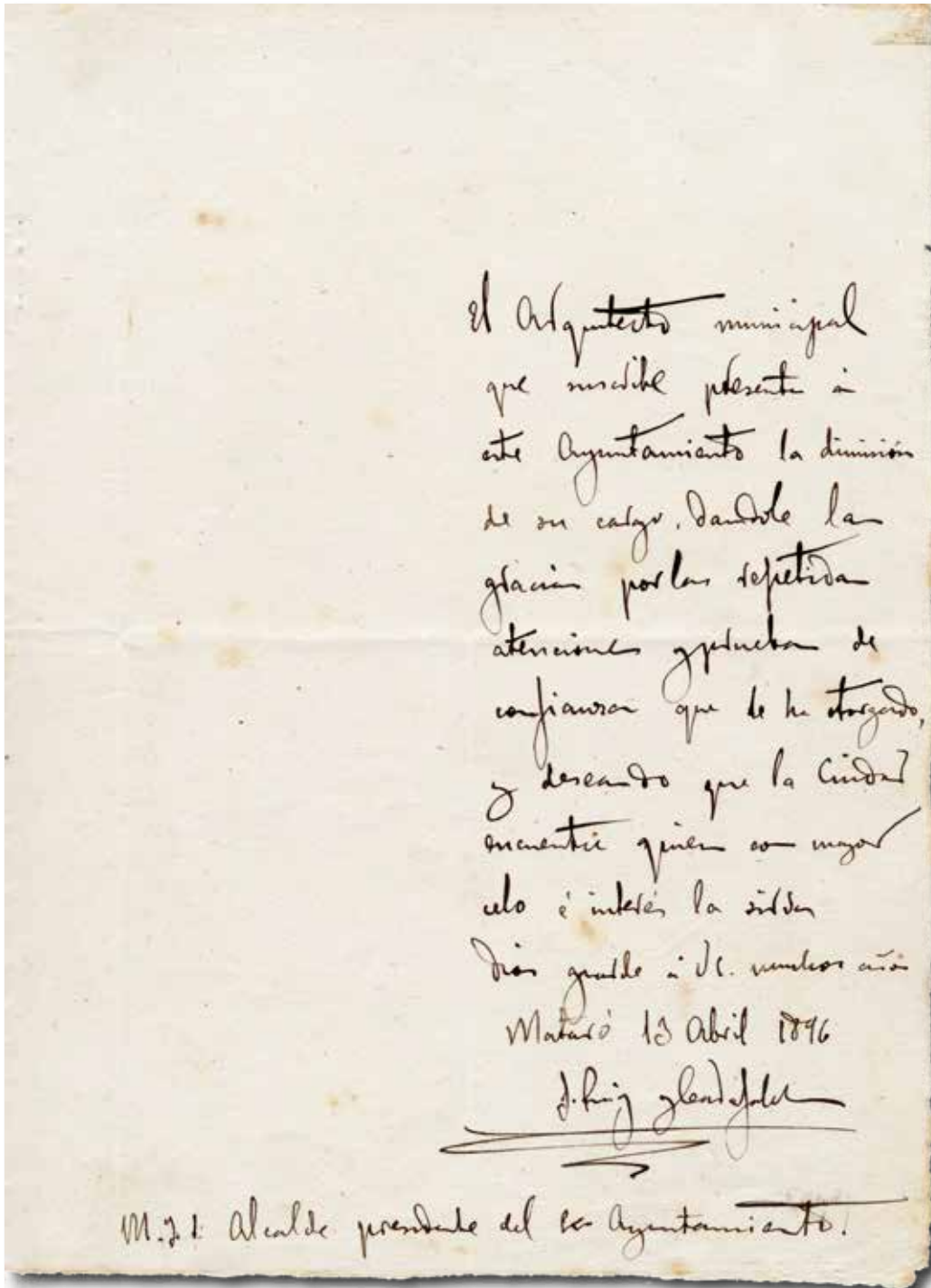
Mataró, 1 de gener del 1957

MASMM. Recordatori del funeral de Josep Puig i Cadafalch. Mataró, 1 de gener de 1957.

La Projecció pública de Josep Puig i Cadafalch

Va exercir grans responsabilitats a la política. Primer, com a regidor de l'Ajuntament de Barcelona, entre 1901 i 1903; més tard com a diputat a les Corts Espanyoles entre 1907 i 1910; també com a diputat provincial entre 1913 i 1924 i finalment, com a president de la Mancomunitat de Catalunya entre 1917 i 1924. Del seu llegat polític cal destacar l'aprovació del projecte d'Estatut d'Autonomia de 1919 que fracassà estrepitosament a Madrid però que demostra la talla política i l'amplitud de mires de Puig.

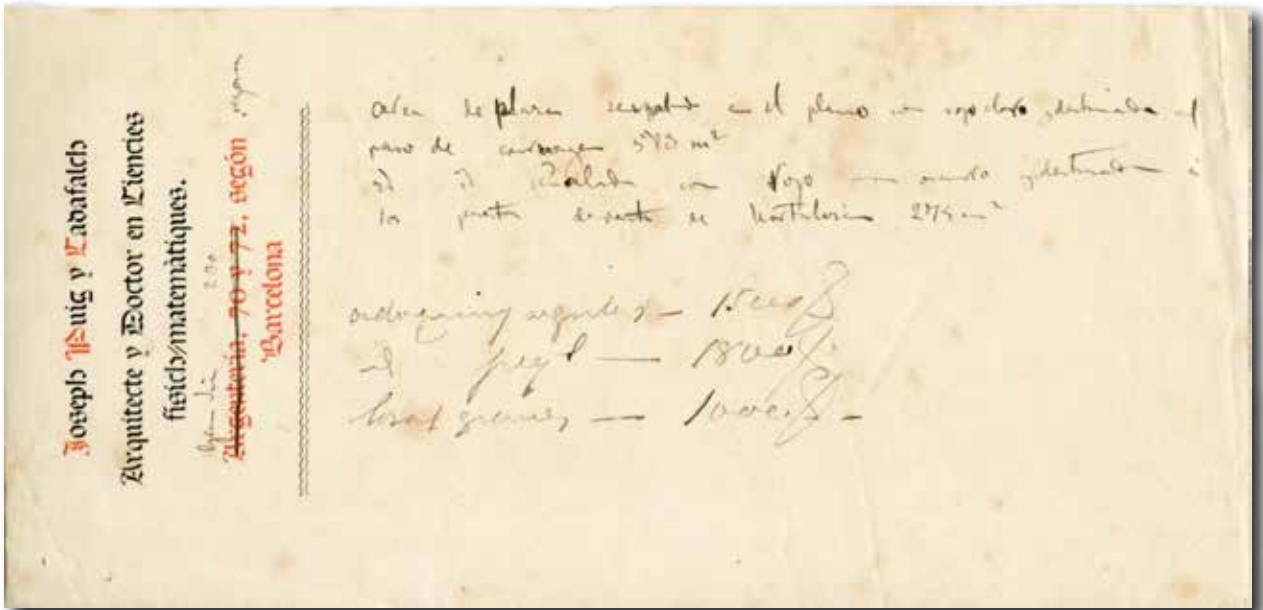

el Arquitecto municipal
que inscribible presente a
este Ayuntamiento la dimisión
de su cargo, dándole la
gracia por las repetidas
atenciones y buena de
confianza que le he otorgado,
y deseando que la Ciudad
encuentre quien con mayor
 celo e interés la sirva
Dios grande a D. muchos años
Mataró 13 Abril 1896
J. Puig i Cadafalch

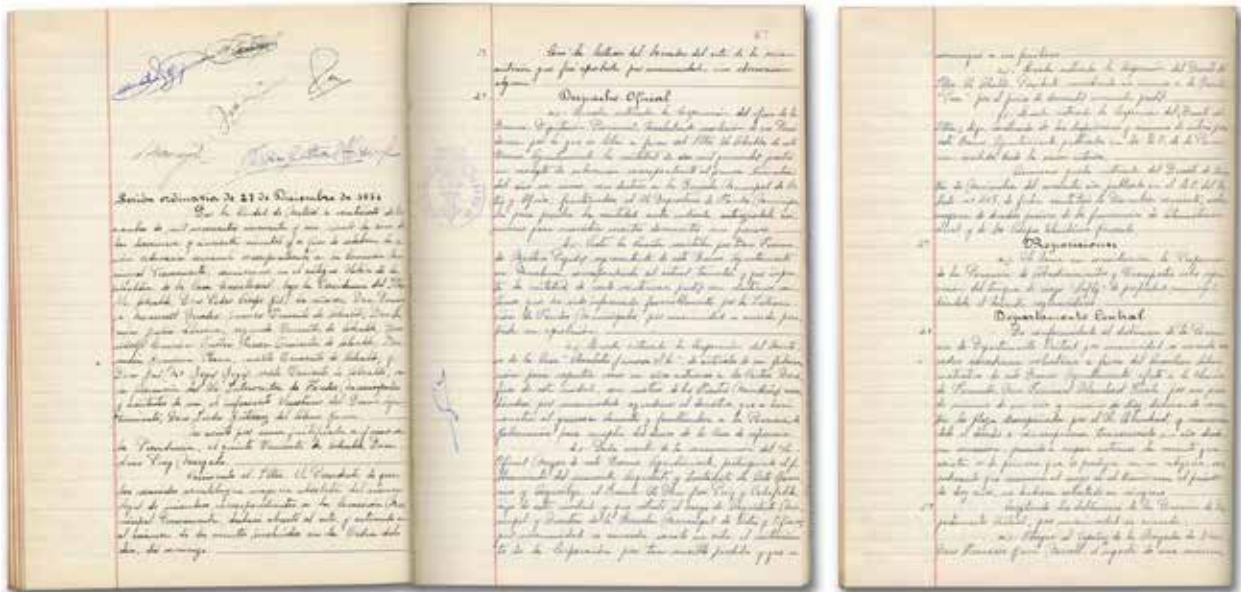
M. P. I. Alcalde presidente del Ayuntamiento.

ACM. Fons municipal de Mataró. Carta de dimissió del càrrec d'arquitecte municipal presentada per Josep Puig i Cadafalch a l'Ajuntament de Mataró. 13 d'abril de 1896. CEN-62-13.

ACM. Fons municipal de Mataró. Expedient per a la construcció de taules de venta a la Plaça Gran, notes sobre la distribució i mides de les taules. 1892. AB-003-01.

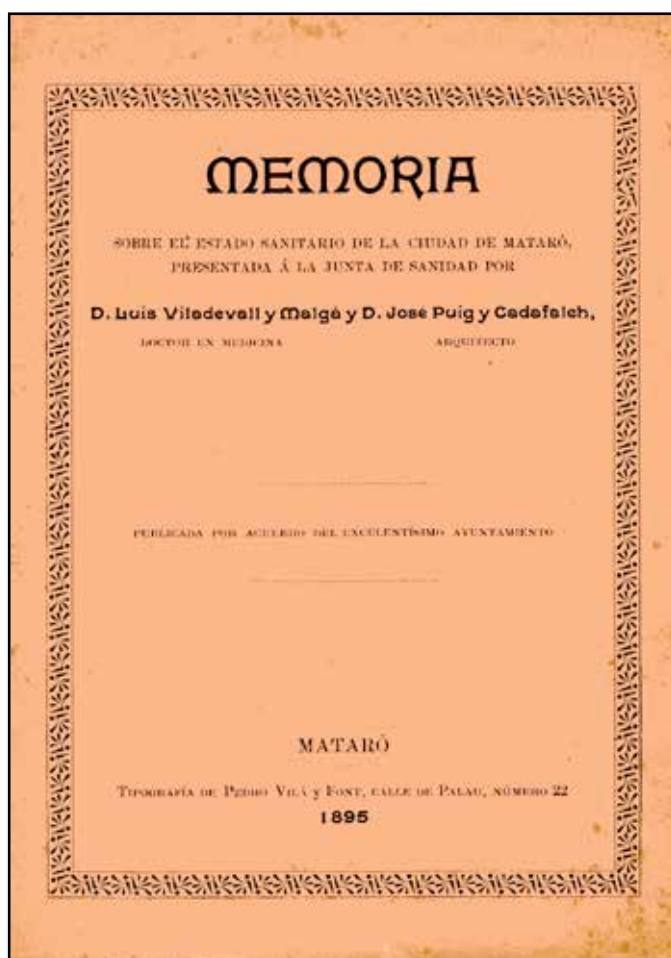

Fons municipal de Mataró. Llibre d'actes de la Comissió Municipal Permanent. L'Ajuntament aprova donar les condolències a la família de Josep Puig i Cadafalch arran de la seva defunció. 27 de desembre de 1956. 70-1-T2-809.

Ara bé, fins i tot quan estava ocupant les més altes distincions polítiques mai no va defugir la seva activitat com a arquitecte i estudiós de l'art i l'arqueologia, feines que simultaniejava amb habilitat. Va destacar com a arquitecte i urbanista, primer seguint l'estil modernista imperant al tombant de segles XIX i XX i poc més tard seguint els cànons racionalistes i noucentistes. Concilià la seva formació en estudis històrics i arqueològics amb intervencions de restauració de diversos monuments, com ara Sant Benet de Bages, Santa Maria de Montserrat, Sant Joan de les Abadesses i la Catedral de la Seu d'Urgell entre d'altres.

MASMM. Arxiu d'imatges. Autor: F. Masachs. Josep Puig i Cadafalch en la fotografia de grup de la trobada d'ex-alumnes de l'Escola Pia de Santa Anna. Mataró, 23 de desembre de 1952. Puig és a primera fila el 6è de dreta a esquerra amb barret i bastó entre les mans.

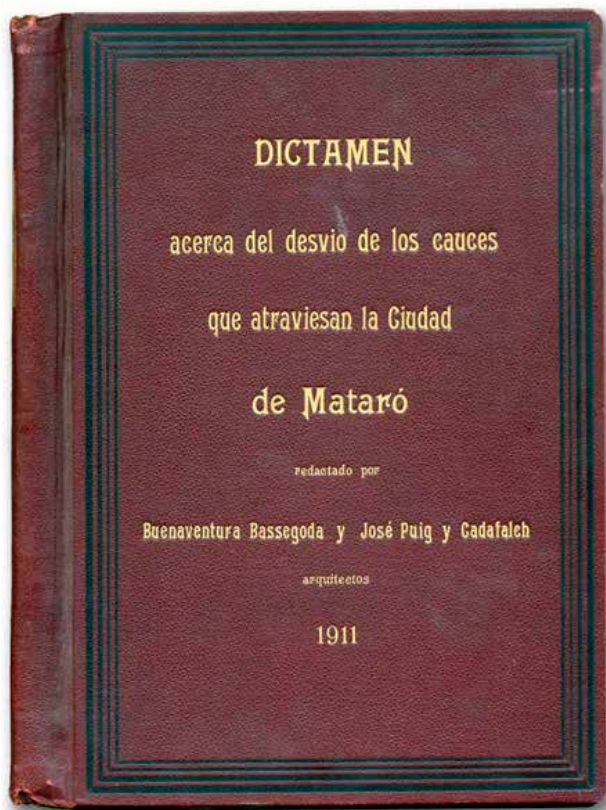
ACM. Fons municipal de Mataró. "Memoria sobre el estado sanitario de la ciudad de Mataró, presentada a la Junta de Sanidad por D. Luís Viladevall y Malgá doctor en medicina y D. José Puig i Cadafalch arquitecto" Mataró 1895.

ACM. Fons municipal de Mataró. Expedient per a la construcció de taules de venta a la Plaça Gran. 1892. AB-003-01.

MASMM. Arxiu d'imatges Autor desconegut. Josep Puig i Cadafalch a la conferència que va fer al Racó del Casal. D'esquerra a dreta: Antoni Comas, Lluís Terricabres, Puig i Cadafalch i Santiago Martínez. Mataró, anys 50 del segle XX.

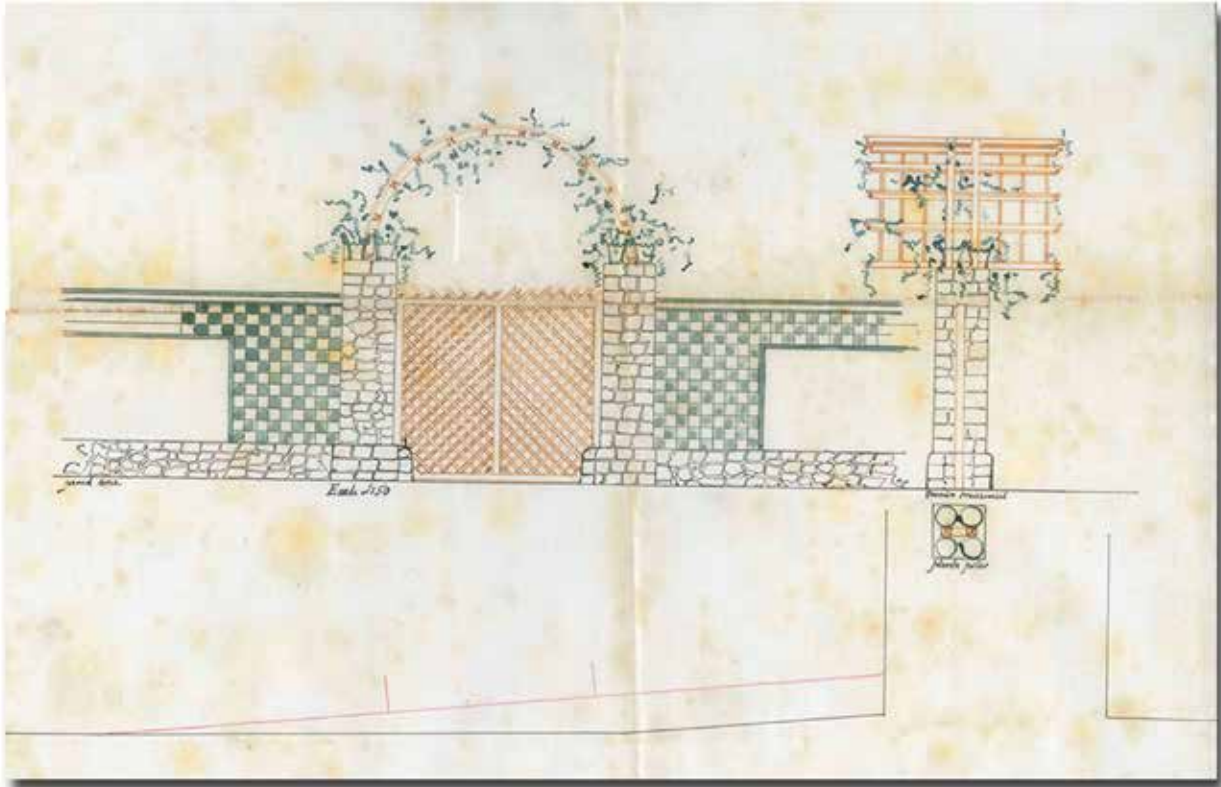
ACM. Fons municipal de Mataró. Dictamen sobre la desviació del curs de les aigües que travessaven Mataró redactat per Bonaventura Bassegoda i Josep Puig i Cadafalch. Barcelona, 21 de desembre de 1911. 2.2.2.9.

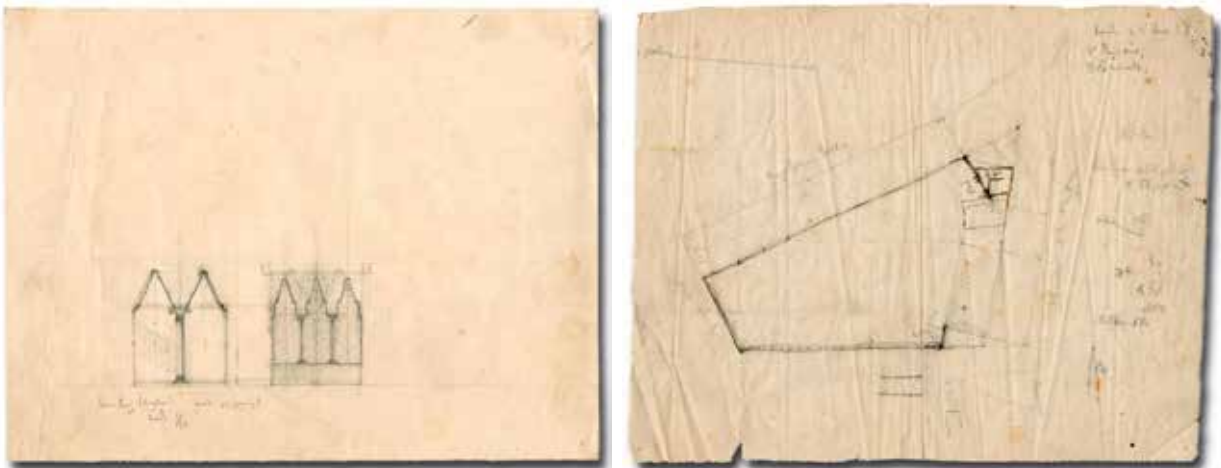
ACM. Fons municipal de Mataró. Diploma de la medalla d'argent concedit als gegants, capgrossos i monstres festius de Mataró en el concurs celebrat per les Festa Major de la Mercè de Barcelona. 28 de setembre de 1902. 1.1.55.8.

Obra arquitectònica I

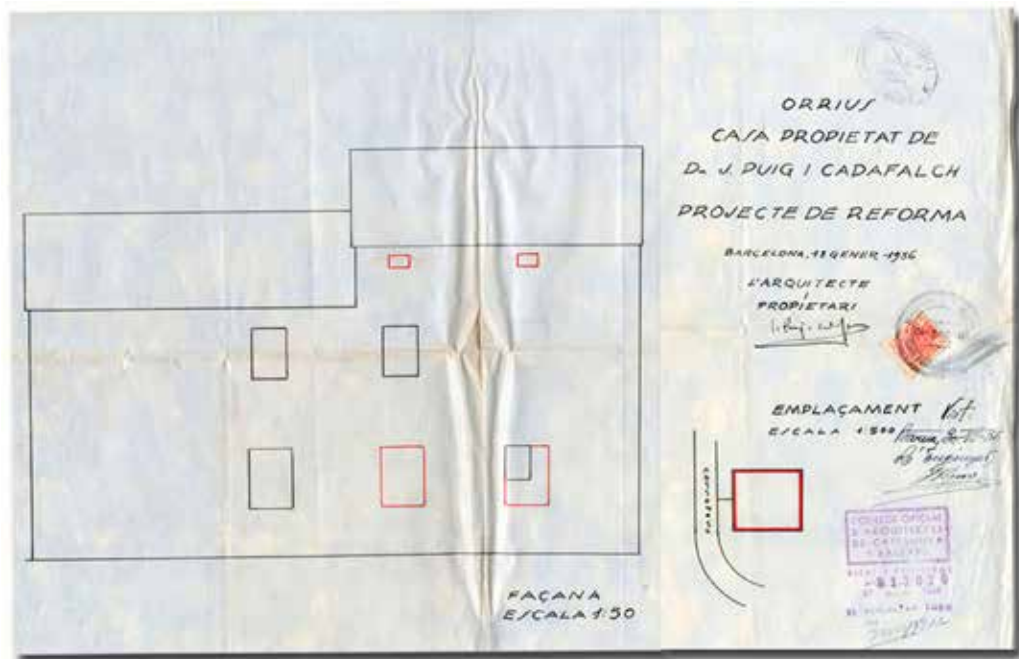
A casa nostra Puig deixà una gran obra arquitectònica. La major part de les seves obres foren encàrrecs privats, en la majoria dels casos de membres de la burgesia local enriquida en aquells anys d'expansió de la industrialització, sobre tot de la mà del tèxtil. A Canet de Mar ideà les naus de la fàbrica Carbonell Susagna (1888) i el restaurant del Santuari de la Misericòrdia, patrona del Maresme (1914). A Vilassar de Dalt remodelà el barri i la tanca de Can Feliu (1905).

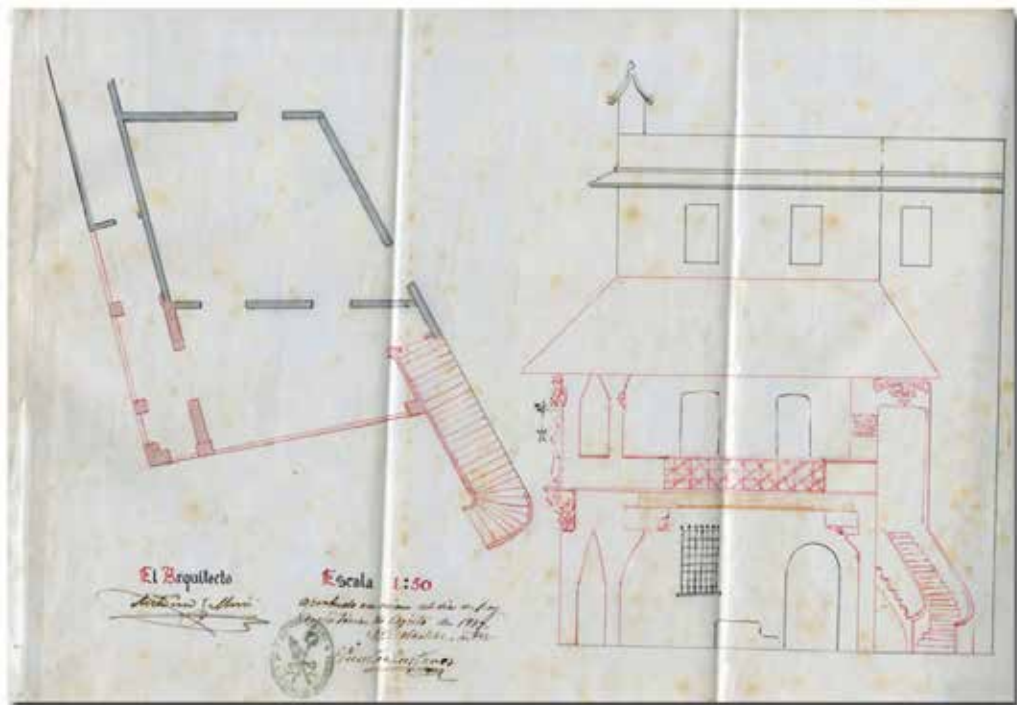
AMVD. Fons municipal de Vilassar de Dalt. Construcció d'una porta d'entrada a la finca del Carrer Major, 59, de Vilassar de Dalt. Plànol de la porta d'entrada. Barcelona, 26 de juny de 1905.

AHMAR. Fons personal de Josep Puig i Cadafalch. Dos esborranyos de les finestres i la planta de la casa d'estiuieg propietat de Josep Puig i Cadafalch a Argentona. Argentona, primera meitat del segle XX.

ACM. Fons municipal d'Òrrius. Expedient de reforma de la façana de la finca familiar propietat de Josep Puig i Cadafalch a Òrrius. Plànol de situació i de la façana. Barcelona, 18 de gener de 1936.

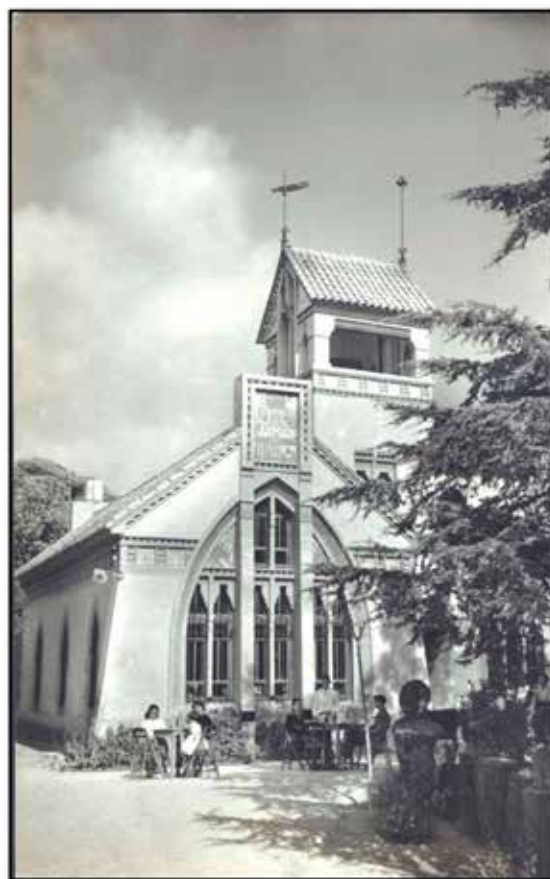

AHMAR. Fons personal de Josep Puig i Cadafalch. Plànol de la casa d'estiueig propietat de Josep Puig i Cadafalch a Argentona. Planta i façana. Argentona, 14 d'Agost de 1897.

A Argentona, la seva vila d'estiueig, va construir-hi la seva segona residència, la casa avui coneguda com Casa Puig i Cadafalch (1897-1905); també va intervenir en unes reformes a la històrica casa de Can Calopa (1898); va alçar la imponent mansió de Can Garí (1898), una de les seves obres mestres, i també alçà el Casino Mercantil (1897), tot i que aquesta obra no ens ha arribat. A Òrrius, Puig intervingué com arquitecte arrançant una masia de la seva propietat.

ACM. Fons del Jutjat de Pau d'Òrrius. Expedient d'informació de possessió i delimitació de la finca familiar propietat de Josep Puig i Cadafalch a Orrius. Orrius, 1914.

AMCNM. Col·lecció de Postals. Restaurant del Santuari. Façana principal, Canet de Mar, mitjans segle XX. Autor F. Melich.

BPGP. Col·lecció local Restaurant del Santuari de la Misericòrdia. Canet de Mar circa primer terç del segle XX. Autor Roisin.

AMCNM. Col·lecció de Postals. Fàbrica Carbonell. Fou el primer complex industrial projectat per Puig i Cadafalch, inaugurat l'any 1899. Canet de Mar circa principis del segle XX. Autor desconegut.

AMCNM. Col·lecció de postals. La Creu del Parc de la Misericòrdia. Canet de Mar, circa primer terç del segle XX. Autor desconegut.

Punt i a part mereix el cas de Calella, que va acollir a la casa dita Gall d'Or de la família Saula part de la decoració que Puig i Cadafalch havia creat per la barcelonina Casa Trinxet, quan aquesta fou enderrocada l'any 1967. Malauradament la masia dita Gall d'Or també fou enderrocada l'any 2004. Puig era un home d'església i s'interessà per l'art religiós i en especial per la litúrgia, fet que el dugué de retop a executar alguns encàrrecs com ara la construcció de la capella del Santíssim Sagrament a la Parròquia d'Argentona (1897) i altres obres menors com l'altar major de l'església conventual de les Caputxines de Mataró (1947) o el desaparegut altar de la Mare de Déu del Roser del temple de Sant Joan de Vilassar de Mar (1894).

AHMC Gall d'Or. Vista de l'interior del Gall d'Or. Calella 2002. Autor desconegut.

AHMC Gall d'Or. Vista de l'interior del Gall d'Or. Calella, 1997. Autor Montse Cusell.

AHMC Gall d'Or. Vista de l'interior del Gall d'Or. Calella 1997. Autor Montse Cusell.

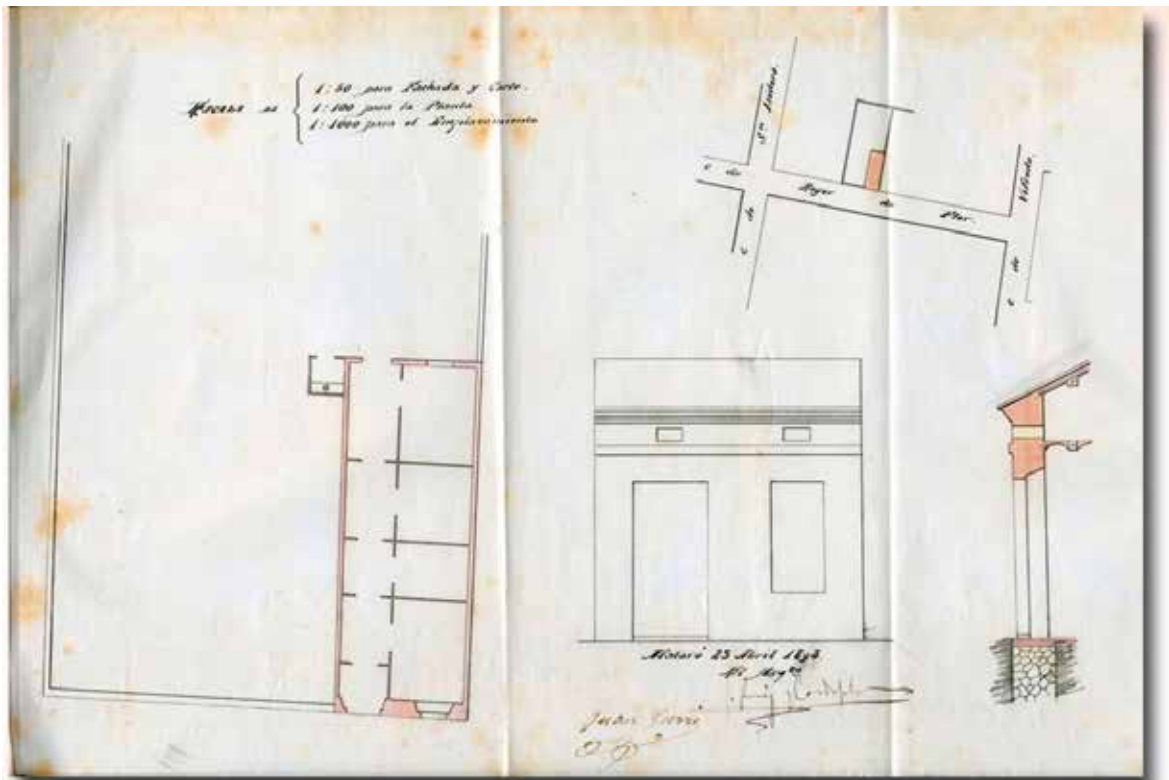
AHMC Gall d'Or. Vista de l'interior del Gall d'Or. Calella, 1997. Autor Montse Cusell.

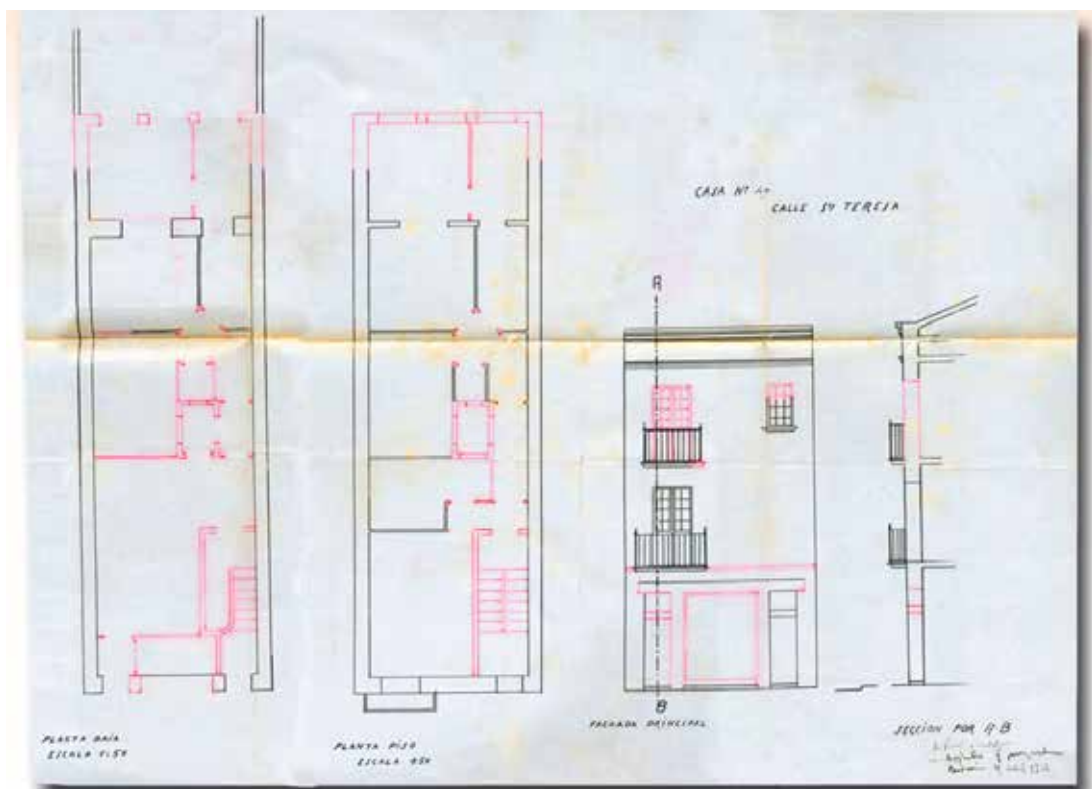
AHMC Gall d'Or 005. Detall de la llar de foc de l'interior del Gall d'Or. Autor: Montse Cusell. Calella, 1997.

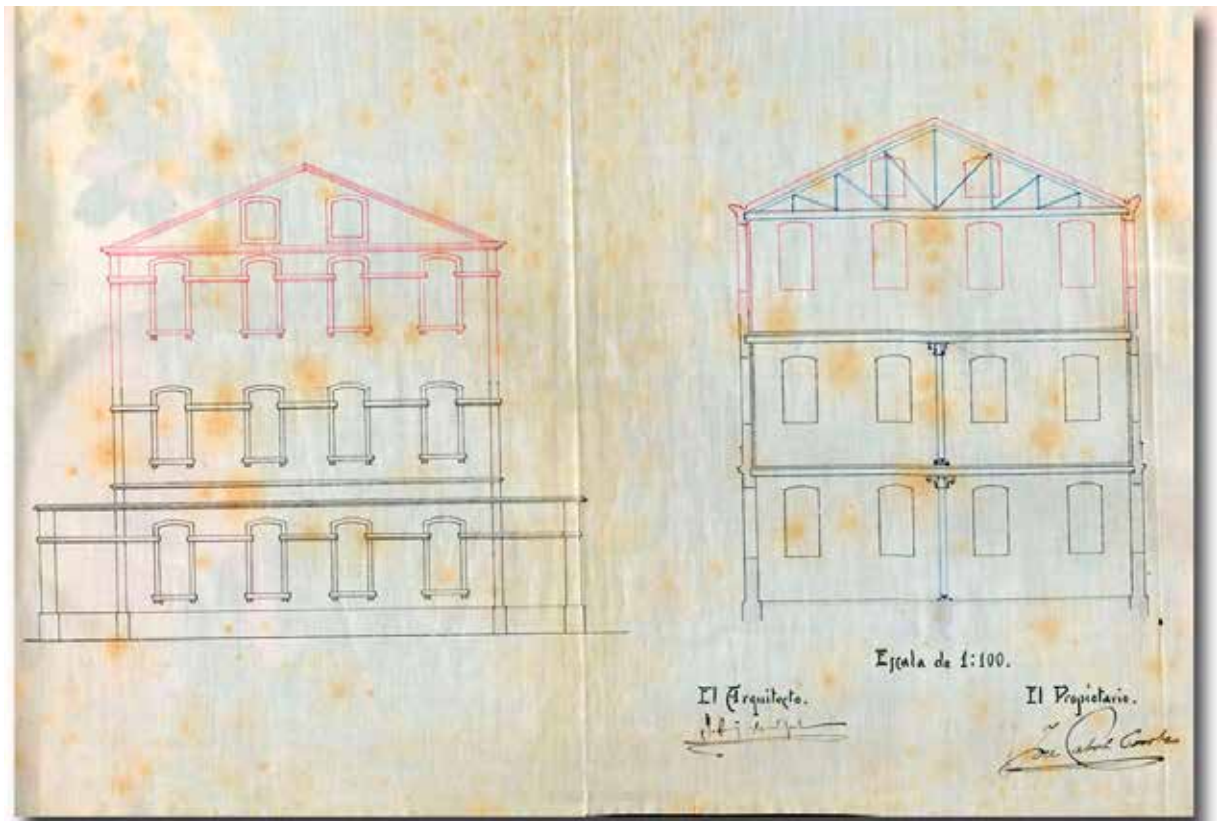
Obra arquitectònica II

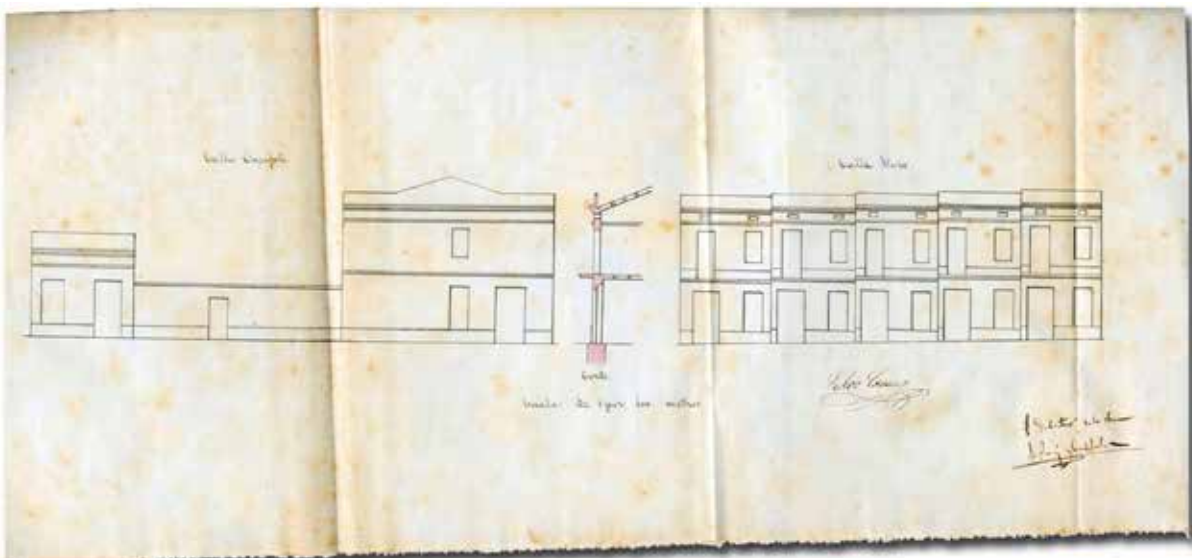
ACM. Fons municipal de Mataró. Expedient d'obra per edificar una casa en el carrer Roger de Flor, 14 propietat de Joan Gurri. Plànol de la façana, secció, planta i situació. Mataró, 1898. 1.3.9.3.

ACM. Fons municipal de Mataró. Expedient d'obres de remodelació de la façana i l'interior de la casa familiar del carrer de Santa Teresa, 40 propietat de Josep Puig i Cadafalch. Plànol de la façana, plantes i secció. Mataró, juliol de 1929. 1.5.4.64.

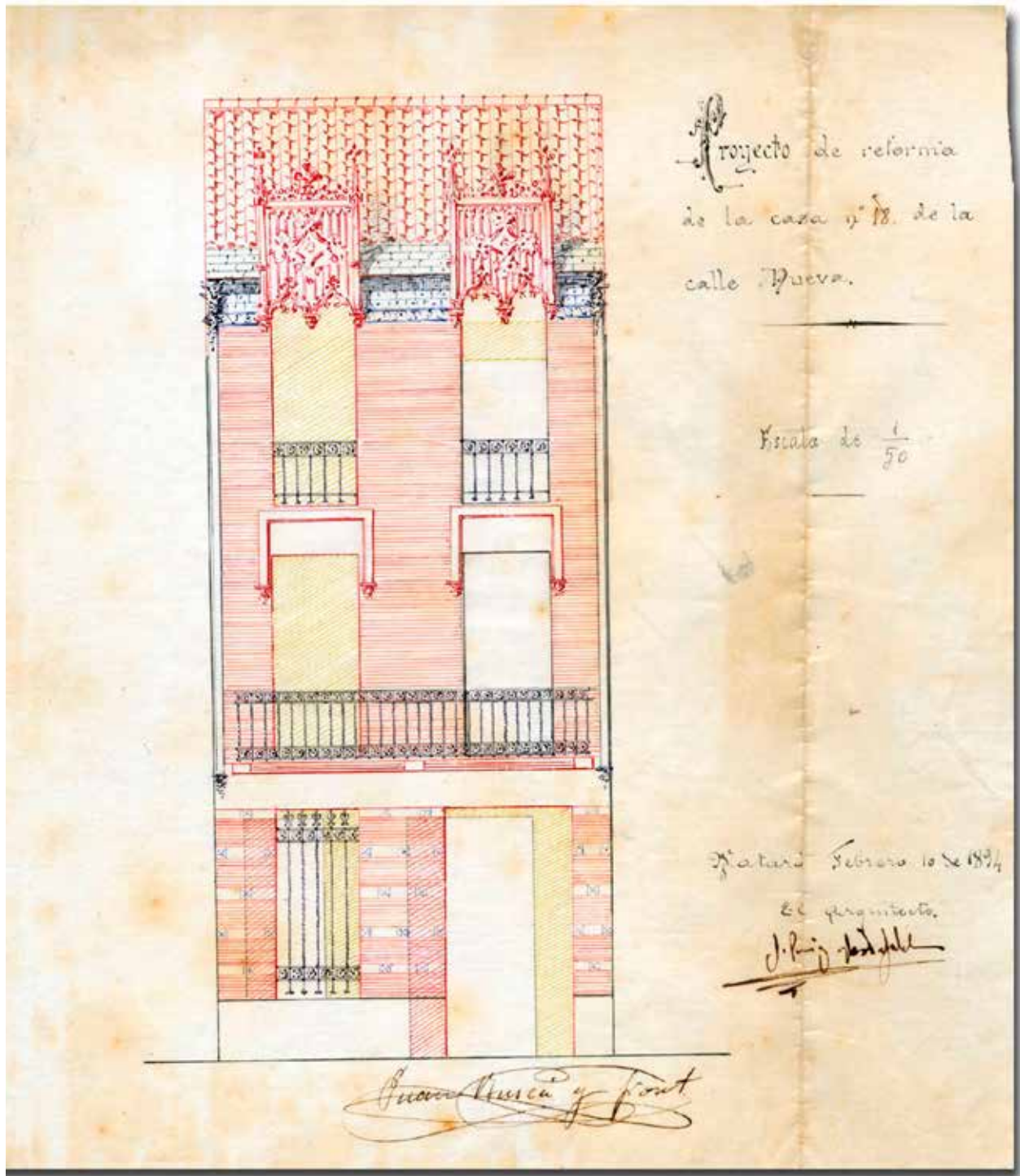

ACM. Fons municipal de Mataró. Expedient d'obra per a la construcció d'un segon pis a la fàbrica de Can Cabot de gèneres de punt, en el carrer Churruca, 90. Plànol de la façana, secció i alçat. Mataró, 1895. 1.4.6.18.

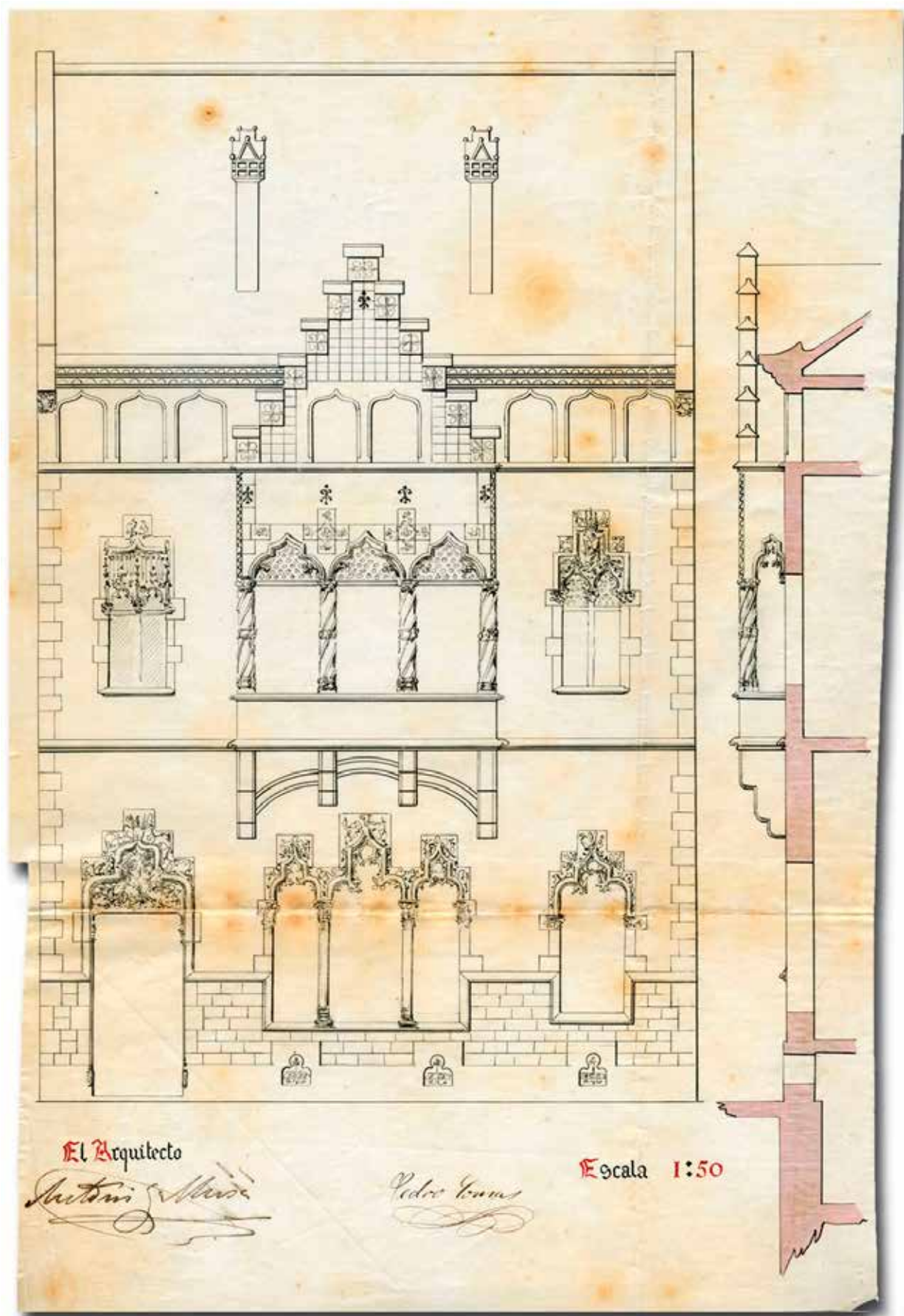

ACM. Fons municipal de Mataró. Expedient d'obra per edificar cinc cases a la cantonada del carrer Iluro amb el carrer Sant Cugat, propietat de Pere Comas. Plànols de planta i situació i de façanes i secció. Mataró, 1898. 1.3.8.59.

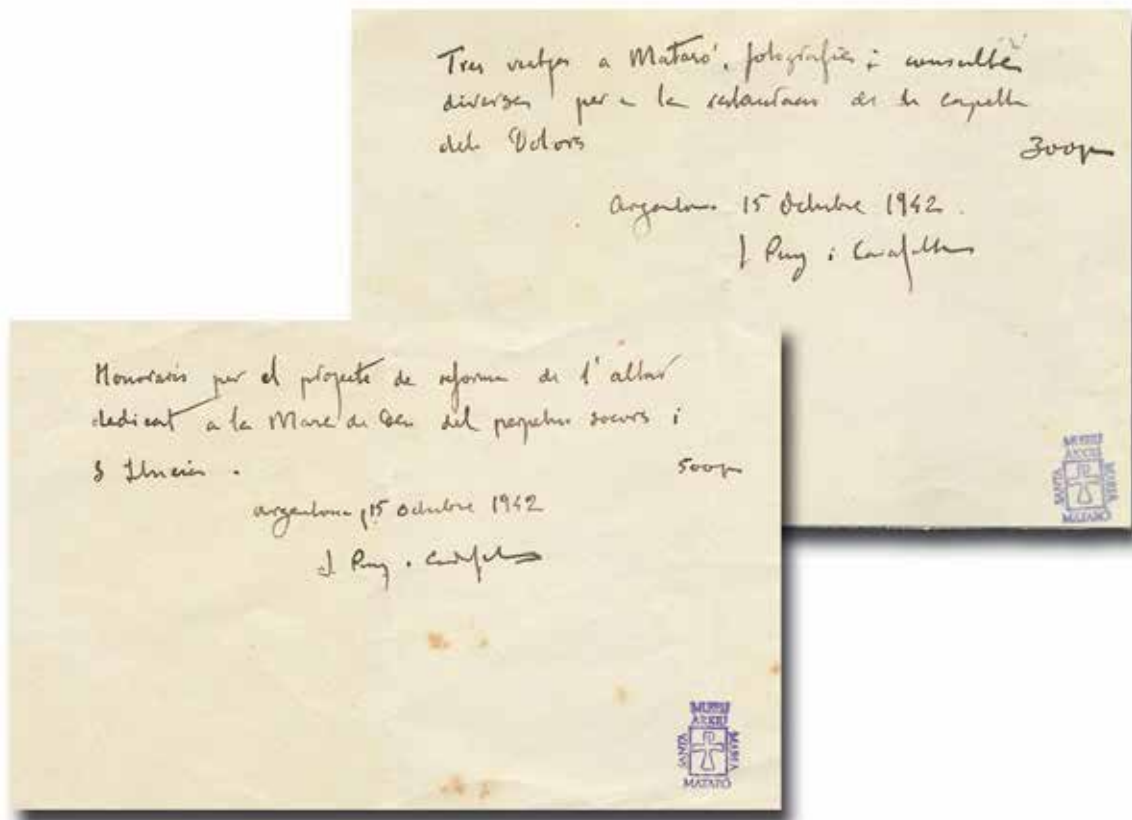
La major part de l'obra de Puig i Cadafalch al Maresme fou realitzada a la seva Mataró natal. La seva primera construcció fou la de Can Sisternes (1891), i seguí amb la botiga de La Confianza (1894), Can Parera (1894), l'edifici de la Beneficiència (1894) i la casa Coll i Regàs (1897).

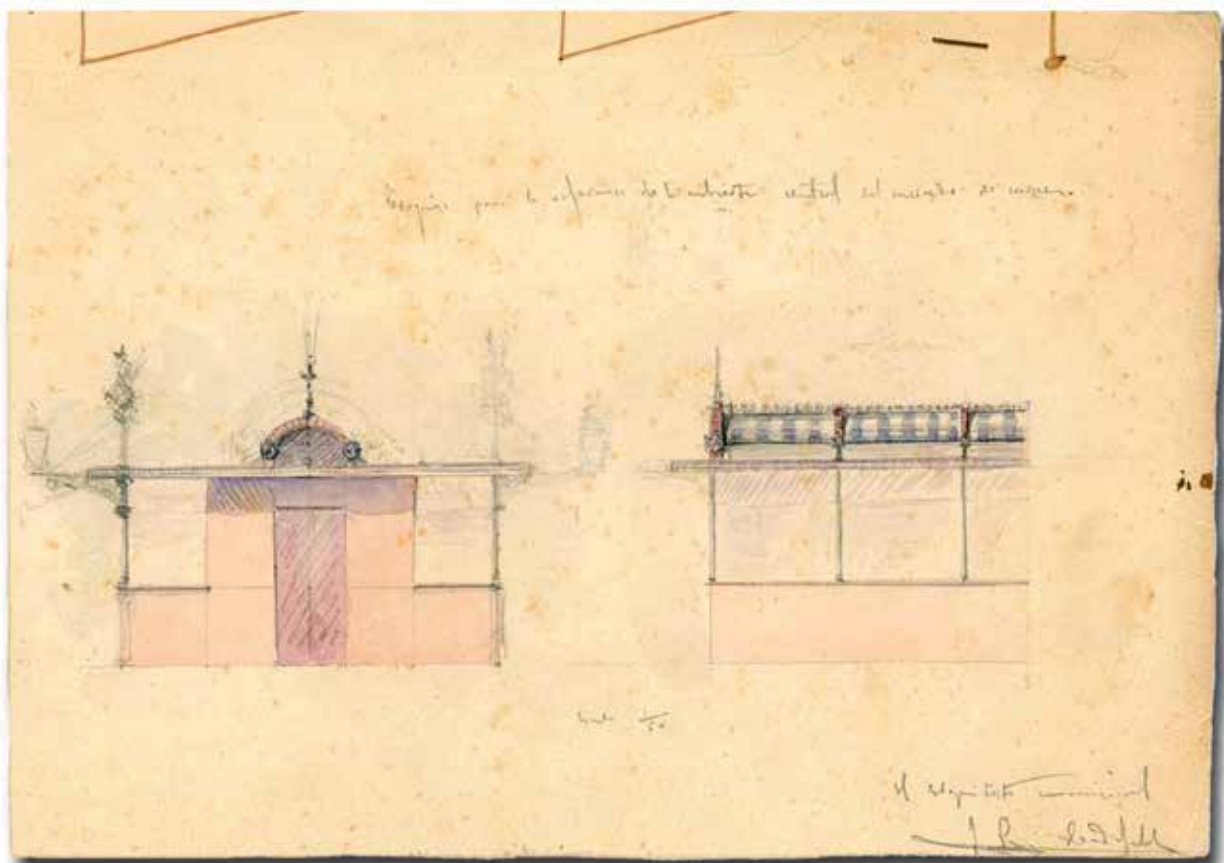
ACM. Fons municipal de Mataró. Can Parera. Expedient d'obres de reforma de la casa del carrer Nou, 18 propietat de Joan Buscà. Plànol de la façana. Mataró, febrer de 1894. 1.8.12.77.

ACM. Fons municipal de Mataró. Casa Coll i Regàs. Expedient d'obres de reforma i unificació de dues cases al carrer Argentona, propietat de Joaquim Coll i Regàs. Plànol de la façana i la secció. Mataró, 1897. 1.8.12.01.

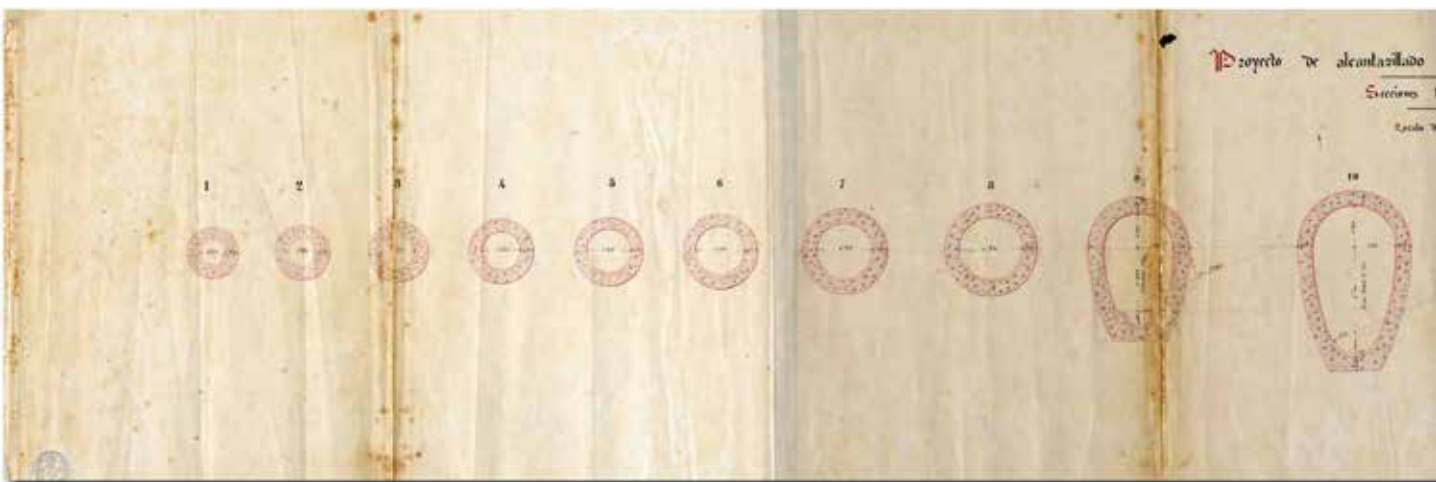
MASMM. Fons municipal de Mataró. Rebutis signats per Puig. Un per capella del Perpetu Socors i un altre per les consultes i assessorament per la restauració de la capella dels Dolors. Mataró, 1942.

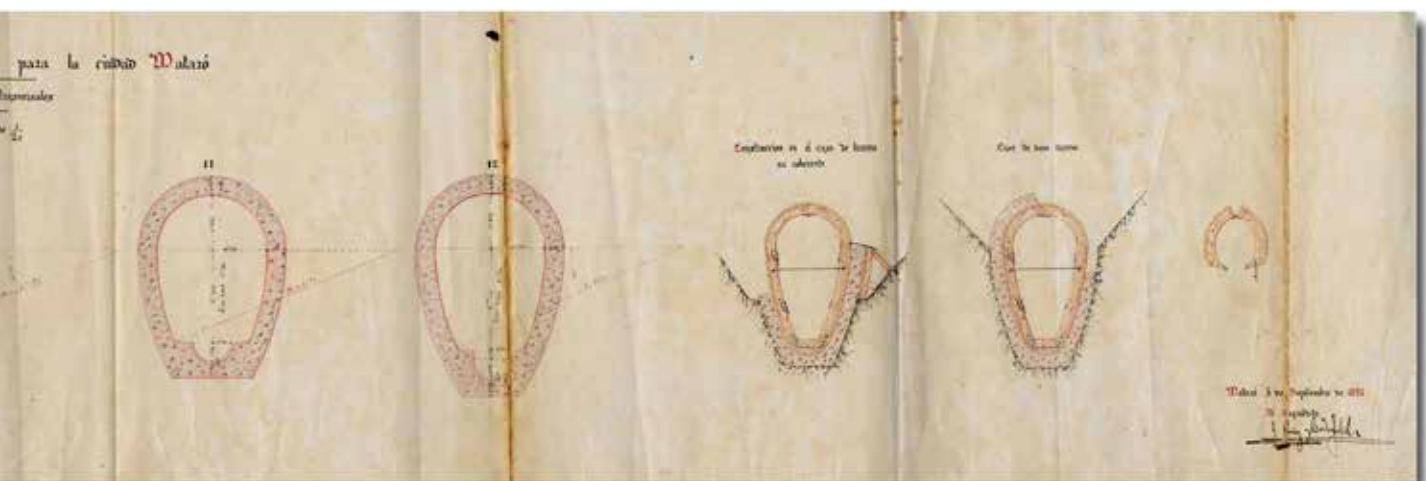
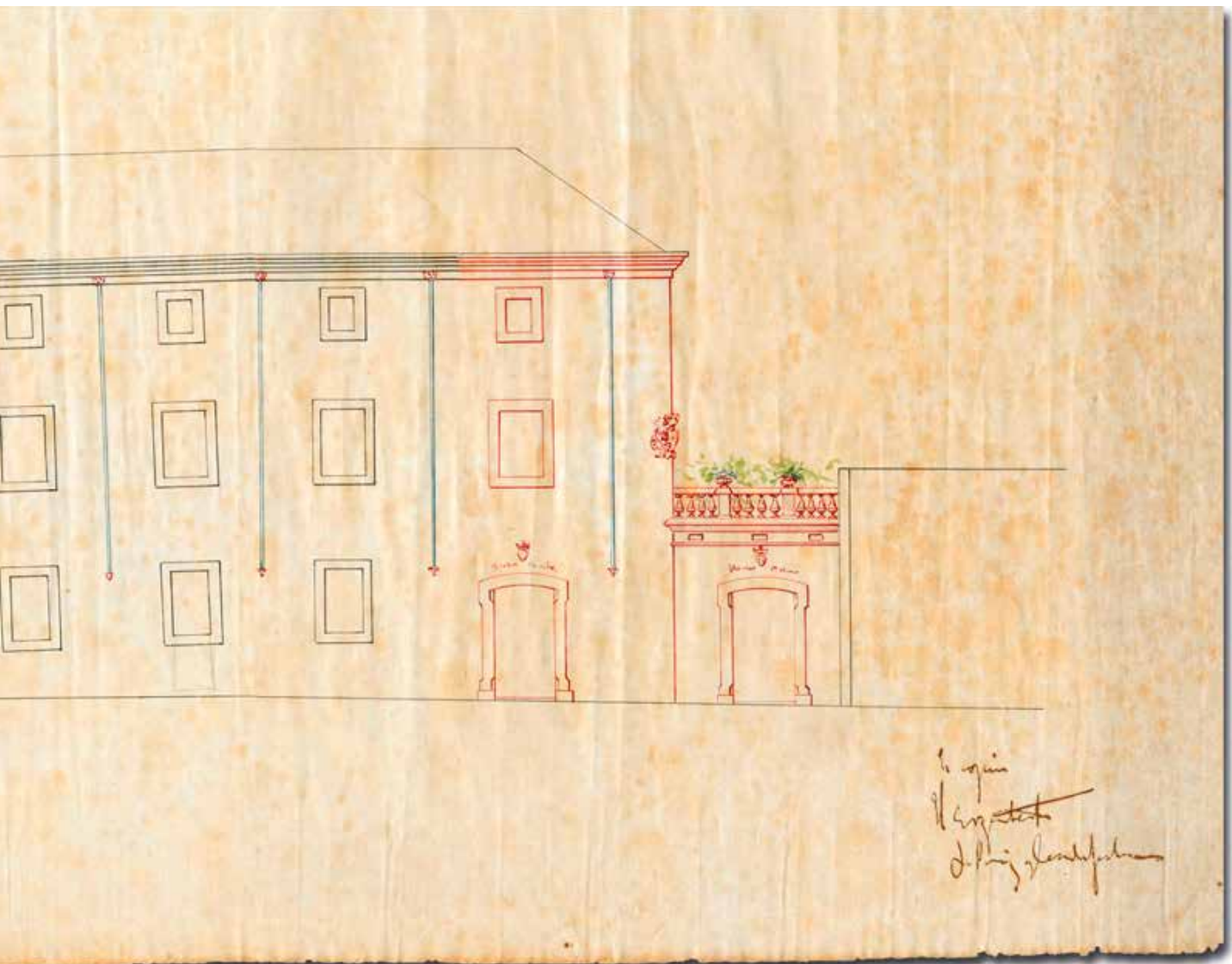
ACM. Fons municipal de Mataró. El Rengle. Projecte de remodelació de l'edifici del mercat de carnes de la Plaça Gran. Plànol de les façanes. Mataró, 1892. AB-003-01.

ACM. Fons municipal de Mataró. Projecte d'ampliació de l'Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena. Plànol amb les addicions proposades per Josep Puig i Cadafalch que es van desestimar. Mataró, 1892. GOB.529-01.

ACM. Fons municipal de Mataró. Projecte de la nova xarxa de clavegueram de Mataró. 1894. Plànol de les seccions transversals. Mataró. AH.240-01.

A Mataró va exercir també d'arquitecte municipal entre (1892 i 1896) i per encàrrec de l'ajuntament realitzà l'any 1893 l'enteixenat del sostre del saló de plens i el mercat del rengle (1893), per bé que la seva obra de major impacte fou el planejament de la nova xarxa de clavegueram de la ciutat de Mataró (1894) a partir del qual separà les aigües netes de les brutes, materialitzant així l'aspiració higienista que anys abans havia gestat ell mateix en una obra conjunta amb el Dr. Viladevall.

L'estendard de Santa Maria de Ripoll Puig i Cadafalch entre el Maresme i el Ripollès

Alexis Serrano

Joaquim Graupera

Jaume Vellvehí

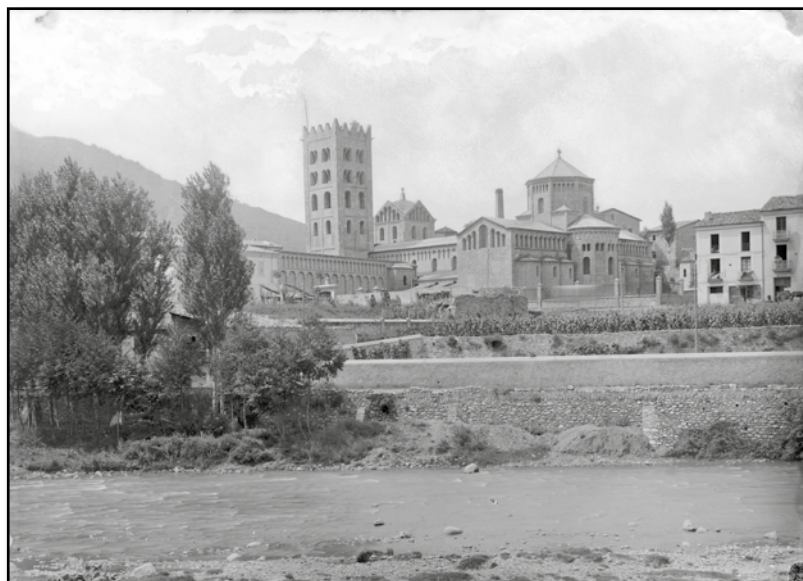
Mataró i Ripoll a la darrereria del segle XIX

Alexis Serrano

Mataró i Ripoll eren a la darrereria del segle XIX, com encara ho són ara, dues ciutats ben diferents però des d'aleshores tenen un nexa emocional que les uneix entre sí amb un lligam molt simbòlic, l'estendard i l'home que el va fer possible, Josep Puig i Cadafalch.

Mataró al tombant de segle era una ciutat molt dinàmica. Força famílies que havien fet guanys amb el comerç americà anaven orientant el negoci familiar a la indústria tèxtil. Aquesta veia substituir a un ritme vertiginós els vells i petits vapors domèstics en grans naus que donaven feina a centenars de treballadors. Aquell fenomen va propiciar l'arribada de molts treballadors procedents del Maresme, del Vallès, la Selva i Osona fent que la ciutat encetés una fase d'expansió urbanística que seguia el pla de correcció i eixample de 1878. Així les coses a inicis del segle XX Mataró ja ranejave els 20.000 habitants i era una de les principals ciutats del país en nombre d'habitants. Les successives ampliacions i millores de la xarxa ferroviària que havia inaugurat Mataró l'any 1848 i les millores en la xarxa de carreteres anaren estrenyent la connexió amb les poblacions veïnes i sobretot garantien agilitzar les comunicacions amb Barcelona i Girona. L'efervescència econòmica i demogràfica anà acompanyada d'un gran desvetllament cultural del qual la l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa, i concretament, Josep Puig i Cadafalch són els principals representants.

Per les mateixes dates Ripoll comptava amb uns 5.000 habitants, la seva tradicional indústria metal·lúrgica s'anava bandejant en benefici de la indústria tèxtil que emprava la força de l'aigua del Ter i del Freser per posar en moviment els engranatges dels flamants telers. L'any 1880 arribà el ferrocarril i Ripoll esdevenia el principal punt de connexió del país amb el Pirineu. També el creixement urbanístic i demogràfic anava donant passes de gegant al mateix ritme que ho feia la cultura. Tot el país gràcies a la cultura romàntica i patriòtica de la Renaixença posà el cor a Ripoll que aviat es guanyà l'apel·latiu indiscutible de bressol de Catalunya. Fou en aquelles dates i precisament de retruc de l'entusiasme que Ripoll i tot el que la ciutat representava i havia representat en el passat medieval suscitava en els caps i els cors dels homes i dones de la Renaixença, que s'inicià la restauració del monestir de Santa Maria de Ripoll. En aquesta simbòlica actuació la major part del agents catalanistes s'hi abocaren amb entusiasme i un dels més destacats fou Josep Puig i Cadafalch.

ANC. Fons Brunet i Recasens. El Monestir de Ripoll (principis de segle XX).

ACM. Col·lecció fotogràfica Joan Mañach. (Ajuntament de Mataró). La Riera a principis de segle XX.

ACM. Col·lecció fotogràfica Joan Mañach. (Ajuntament de Mataró). Extracció d'una barca a la platja de Mataró (primer terç del segle XX).

ACM. Col·lecció fotogràfica Joan Mañach. (Ajuntament de Mataró). Banyistes a la platja de Mataró (anys 20 segle XX).

ACM. Col·lecció de postals. (Ajuntament de Mataró). Vista parcial de Mataró amb les xemeneies de les fàbriques tèxtils. (principis de segle XX).

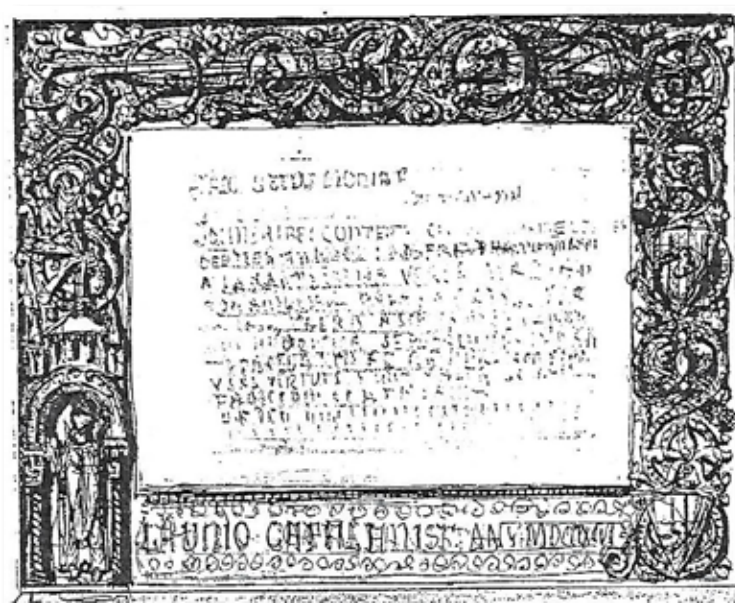
ACM. Col·lecció fotogràfica Joan Mañach. (Ajuntament de Mataró). Ferrocarril a l'entrada al terme de Mataró (principis segle XX).

Josep Puig i Cadafalch i Ripoll

Joaquim Graupera

La vinculació de Puig i Cadafalch amb Ripoll s'inicià amb la participació de l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa de la qual ell era vocal a l'edat de 21 anys. Ell fou qui dissenyà per a aquesta Associació l'estendard modernista que es va lliurar el dia 1 de juliol de 1893 en les festes de la consagració de la basílica restaurada.

Dissenyà també la làpida commemorativa lliurada per la Unió Catalanista que encara es conserva al porxo de la basílica. El relleu representa una escena típica de les obres de Puig, Sant Jordi matant el drac. A la part inferior esquerra, entre motius vegetals i heràldics, s'hi representa la figura del bisbe de Vic Josep Morgades dins d'un baldaquí. La seva confecció va anar a càrrec de la casa Masriera, per les inscripcions de bronze, els escultors Montserrat i Llasser van treballar els relleus; els germans Sunyol s'encarregaren de l'execució i Antoni Coll, arquitecte-conservador del Monestir va supervisar la instal·lació el 23 d'abril de 1898.

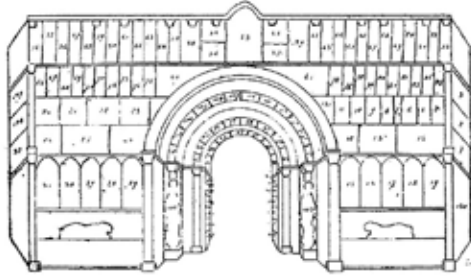

Esbós de la placa commemorativa dedicada al bisbe Morgades per la Unió Catalanista a Ripoll. 1895? 495 x 320 mm. (Arxiu Família Conill-Puig).

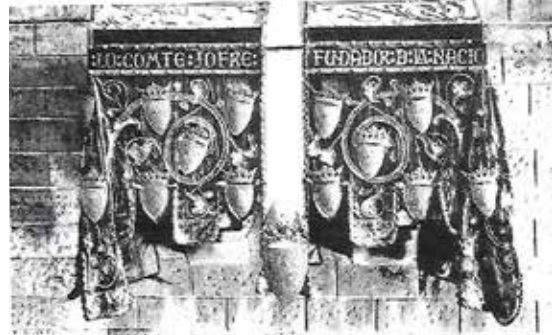
Placa commemorativa dedicada al bisbe Morgades per la Unió Catalanista a Ripoll. Postal Antiga 9x14. L Roisin.

Malgrat que inicialment la Unió Catalanista va promoure la confecció de l'urna provisional de les restes de Guifré el Pelós, les despulles del comte no aconseguiren un mausoleu definitiu fins el 1982. Entre els diversos projectes no reeixits, n'hi figura un de Puig i Cadafalch elaborat pels volts de maig de 1918. L'esbós no ha arribat a nosaltres, però sabem que va visitar el temple per recollir dades pel seu projecte i que tenia previst construir un baldaquí sobre l'urna utilitzant materials de construcció el més bonics possibles.

Ensemble schématique du portail de Ripoll.

Esquema de la portada de Ripoll per Georges Sanoner. *Bulletin Monumental*, núm.82 (Paris, 1923). p.367.

Sepulcre provisional de Guifré el Pelós. Fototípia Thomas (1905-1920). Publicada per A. Dalmau. *El patrimoni d'artistes modernistes a Ripoll* (2005), p.35.

Però potser la relació més rellevant de Puig i Cadafalch amb Ripoll va ser com historiador de l'art. Des del 1915, visita el monestir diverses vegades per prendre notes per la redacció dels seus nombrosos estudis sobre el romànic català i s'interessà tant per l'edifici i el claustre, com per la portada monumental. Sobre aquesta, va publicar, l'any 1925, l'estudi detallat "A propos du portail de Ripoll", contestant a les conclusions de Georges Sanoner a la revista parisina *Bulletin Monumental*. Aquest escrit i la conferència pronunciada a l'Institut d'Art i Arqueologia de la Universitat de Paris, el 31 de gener del 1933, ajudaren a difondre aquest monument dins l'àmbit acadèmic francès i europeu.

A PROPOS DU PORTAIL DE RIPOLL

Un des derniers numéros du Bulletin Monumental (1923) a publié un intéressant article de M. Sanoner sur le portail de Ripoll. Cet article a été fait en passant par deux des docteurs de l'école de Gudiol et le chapitre qui l'auteur de ces lignes a consacré au portail de la basilique de Ripoll dans son ouvrage sur l'Église romane à Catalogne; il est donc, dans ses conclusions, peut-être un peu, y eût-il pu être des erreurs ou des omissions, et il me sera donc peut-être pas tout à fait inutile d'en consacrer un chapitre à l'important ensemble de sculptures de grand romanisme catalan.

Le portail qui orne l'entrée de l'abbatiale de Ripoll est une œuvre ajoutée à cette église plus d'un siècle après qu'elle eut été terminée. Ce, édifice, remarquable par son aspect et pour le pays, et grandiose par ses dimensions, appartient, entièrement à la jeunesse romane; c'est l'église construite par l'abbé Oliba et consacrée en 1022. La façade ouest est analogue à celle du cartoux de Tournai; elle présente un fronton étroit encadré entre deux grandes tours du type lombard usuel; l'axe de relief est resté presque intacte jusqu'à nos jours tandis que, jusqu'à la restauration effectuée par l'architecte Hugnet en 1886, l'axe se s'élevait jusqu'à la hauteur des corniches. C'est, dans cette façade, probablement sous un porche antérieur au porche actuel (1) et en

(1) Le porche actuel date de l'époque où fut élevé le portail; mais le dit en effet Hugnet, à tort, certainement et sans en

Portada de l'article de Puig i Cadafalch: "Á propos du portail de Ripoll." *Bulletin Monumental*, núm.84 (Paris, 1925). p.303.

LE PORTAIL DE SANTA MARIA DE RIPOLL (CATALUNNE)

Nature ne fait rien de si délicat que les ornements. Cet adjectif n'est pas moins exact dans le domaine de l'art que dans celui de la nature. Un tel adjectif n'est d'architecture ou de sculpture n'a pu être écrit que par un homme qui a toujours été à l'écoute de la nature et qui a toujours été à l'écoute de la nature et qui a toujours été à l'écoute de la nature. C'est le but de ce projet, qui est le but de l'ouvrage. Ainsi l'architecte romain il s'inspirait lorsqu'il concevait un de ses monuments dans l'attente à disparaître et dont on n'aurait pu le deviner l'existence.

Le portail de l'église de l'abbatiale de Ripoll, en Catalogne, constitue l'un de ces délices lapidaires, d'autant plus curieuses que l'architecture romane de France n'est pas seulement dans son développement, comme le cas se présente pour quelques autres monuments anciens (1), mais aussi dans son architecture et son mode de décoration.

Avant d'entreprendre ces deux faces de médailles, devrions nous mentionner l'édifice:

(1) Par exemple, les vestiges de l'abbatiale de Clugny, le portail de l'église de Clugny, etc.

Portada de l'article de Georges Sanoner: "Le portail de Santa Maria de Ripoll". *Bulletin Monumental*, núm.84 (Paris, 1923). P.352.

La restauració del monestir de Ripoll

Jaume Vellvehí

Anem a restaurar, no precisament el monestir de Ripoll, sinó Catalunya
Josep Morgades, bisbe de Vic (1886)

Des de la dècada dels seixanta del segle XIX s'havien promogut diversos intents de restauració de la basílica del monestir de Santa Maria de Ripoll. Les obres no s'emprengueren de forma decisiva fins al 1886 quan en la Reial Acadèmia de Belles Arts de Barcelona es va fer una crida a la restauració constituint-se juntes locals per a la restauració arreu del territori començava així la segona gran campanya políticoreligiosa després de la del mil·lenari del monestir de Montserrat del 1880. Si Montserrat era el cor de Catalunya, Ripoll n'era el bressol. Montserrat havia representat el retrobament del país amb el catolicisme fixant multitudinàriament aquest caràcter del catalanisme. Ara Ripoll representava el retrobament amb els orígens nacionals i ambdues campanyes esdevenien la síntesi simbòlica del moviment renaixentista i la base ideològica de les seves aspiracions que havia de conduir, poc després, a l'articulació política del catalanisme.

ACR. Foto del monestir en ruïnes.

Segell de l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa.

L'Associació Artística Arqueològica Mataronesa

L'historiador Josep Maria Pellicer, d'origen ripollès i mataroní d'adopció, amb Terenci Thos i Codina, Josep Puig i Cadafalch i Emili Cabañes, entre d'altres prohoms mataronins, el 1888 van fundar l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa, la primera associació catalanista de Mataró.

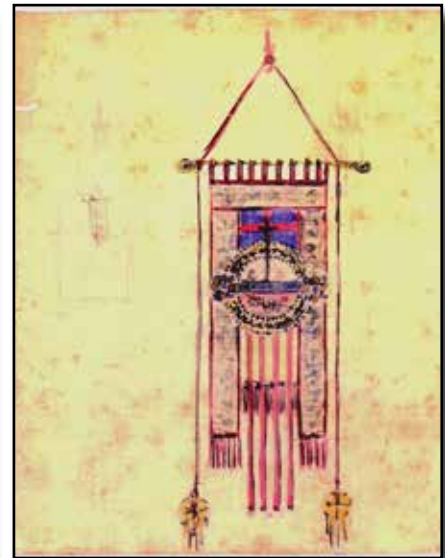
L'Associació va actuar com a junta local de Mataró per a les obres de Ripoll. Des de l'Associació es va impulsar la campanya, es van aconseguir fons i es va confeccionar un estendard d'ofrena que es portà a Ripoll el dia de la consagració del temple restaurat l'1 de juliol de 1893.

L'estendard de 1893

Regina de Catalunya tornau-nos la llibertat
Terenci Thos i Codina (1889)

L'estendard fou dissenyat per Josep Puig i Cadafalch. Era un treball brodat a mà de 7 m de llargària i 1'5 d'amplada. En una banda hi havia la figura de Sant Jordi amb el drac damunt les quatre barres i a la part superior s'hi llegia: «Presentalla de l'Associació Artístich Arqueologich Mataronesa de la

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Disseny en aquarel·la original de Josep Puig i Cadafalch i Emili Cabañes. 1-737-N-236.

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Disseny en aquarel·la original de Josep Puig i Cadafalch del costat de Sant Jordi que fou desestimat.

ANC. Fons Puig i Cadafalch). Disseny en aquarel·la original de Josep Puig i Cadafalch que fou desestimat.

ciutat de Mataró a Santa Maria de Ripoll». A l'altra s'hi reproduïa la Mare de Déu envoltada per una orla on s'hi llegia el vers de la tornada d'un poema de Terenci Thos i Codina «Regina de Catalunya tornau-nos la llibertat» damunt les quatre barres. A la part superior un text deïa «Any del senyor MDCCCXCIII quarta dedicació del temple en los jorns de la renaixença de la pàtria». A la part inferior hi anaven uns serrells de metall forjat i esmaltat que servien de contrapès.

S'ha conservat l'esbós original de Puig en aquarel·la de la banda de Sant Jordi, que presenta trets lleugerament diferents del resultat final dels brodats, però no el de la Mare de Déu, sí que s'han conservat però dos esbossos previs que foren desestimats. La banda de Sant Jordi és molt similar encara que hi incorpora la creu de Sant Jordi damunt les quatre barres. En el de l'altra banda, en lloc de la Mare de Déu, hi ha representat l'escut de l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa i la bandera de Mataró.

El 1936 l'estendard fou despenjat a trets i destruït.

MASMM. Fotografia Josep Vinardell. Arxiu d'imatges).L'estendard a Mataró abans de dur-lo a Ripoll (1893).

ACM. L'estendard a Mataró abans de dur-lo a Ripoll (1893).

Una colla d'homes, alguns d'ells coneguts i molts d'altres que semblaven forasters feien «neteja» al Monestir [...] intentant aixecar la llosa que, a bentrada de la nau central, cobria la tomba del bisbe Morgades. [...] i van organitzar un animat partit de futbol amb la calavera del pobre bisbe. [...] Abans de sortir corrent, espantats, vam veure que alguns d'aquells homes disparaven contra la corda que sostenia l'estendard [...] Burxant amb perxes, estirant amb cordes o enfilant-se on podien, aquells homes van acabar per aconseguir que l'estendard caigués, i ben aviat va anar a engrossir la pila d'imatges i objectes de culte que s'amuntaven junt a la porta principal. (testimoni de Xavier Anton, 1998).

El nou estendard

El Grup d'Història del Casal va promoure una reproducció de l'estendard del 1893 i retornarlo a la basílica de Santa Maria de Ripoll on, des del 1997, llueix en la nau central del temple. El projecte es basà en els dissenys efectuats per l'artista mataroní Joan B. Parés partint de la documentació – fotografies de l'època, els dissenys conservats de Josep Puig i Cadafalch i les descripcions de la premsa de l'època. El disseny, doncs, fou una síntesi entre l'estendard que es feu el 1893 i el disseny de Josep Puig i Cadafalch.

L'elaboració dels brodats anà a càrrec dels tallers Slabbinck de Bèlgica a partir del disseny de Joan B. Parés. L'artesà serraller Rafel Codina i March de Mataró va encarregar-se de l'estructura de forja sustentant i dels elements decoratius de contrapès. Les artesanes Margarida i Teresa March i Farràs van realitzar els medallons esmaltats i l'artesà del vidre Felip Aguilar els medallons de vidre.

L'estendard actualment (Fotografia Parròquia Santa Maria de Ripoll).

Econòmicament el projecte va superar els cinc milions de pessetes. Quantitat que s'obtingué per subscripció popular durant el període 1994-1997 mentre va durar el projecte. Nombrosos mataronins i ripollesos van implicar-se d'una manera o altra en la iniciativa i entitats i associacions d'arreu van organitzar activitats de divulgació i per a recollir diners.

Sobres amb el mata-segells commemoratiu editats pel Club Filatèlic de Mataró i el Cercle Filatèlic i Numismàtic de Ripoll, respectivament, estampats el dia del comiat a Mataró i el d'arribada a Ripoll.

Joan B. Parés amb els dissenys (1996).
(Autor J. Vellvehí).

L'estendard a Ripoll

El 8 de novembre de 1997 l'estendard fou exposat en un acte de presentació a la ciutat de Mataró davant l'altar de Sant Josep de la basílica de Santa Maria. Uns dies després, el 28 de novembre, l'estendard fou exposat novament, ara en la capella dels Dolors, en un acte de comiat abans de dur-lo a Ripoll. El mateix escenari on el 29 de juny de 1893 s'havia acomiadat l'estendard original.

El 30 de novembre, l'estendard fou col·locat en la nau central de la basílica de Santa Maria de Ripoll en un acte solemne presidit pels alcaldes de Ripoll i Mataró i el Bisbe de Vic. Els dissenys originals de Joan Baptista Parés foren dipositats en el Museu Etnogràfic de Ripoll.

En acabar l'acte, en la plaça del monestir la colla castellera Capgrossos de Mataró va fer una actuació castellera i l'Agrupació Sardanista de Ripoll va organitzar una ballada de sardanes amb la presència dels gegants de Mataró i Ripoll. El Cercle Filatèlic i Numismàtic de Ripoll i el Club Filatèlic de Mataró van fer un mata-segells commemoratiu que s'estampà aquells dies.

Festa de lliurament de la reproducció de Joan B. Parés (1997) (Fotografia E. M. Llovet).

15 de setembre, celebració dels 20 anys del estandard a Mataró

Joaquim Graupera

Jaume Vellvehí

L'estendard de Ripoll de Puig i Cadafalch i Cabañes. Disseny, confecció i referents

Joaquim Graupera

A mitjans del segle XIX, el monestir de Santa Maria de Ripoll oferia un aspecte desolador. La reforma duta a terme per Francesc de Portella entre els anys 1826-1830, consistent en convertir les cinc naus de la basílica en tres amb volta i ornamentació neoclàssica, no havia impedit el seu ensorrament.

L'antic cenobi benedictí, s'estava convertint en un símbol de la Catalunya medieval i de sobirania independent que calia recuperar. A nivell historiogràfic, anava agafant importància l'estudi de l'abat Oliva i del procés de creació nacional al s.X i la independència dels comtats catalans envers els francs. A més, el monestir estava farcit d'enterraments de personatges històrics i comtes catalans que també evidenciaven la importància del conjunt monàstic de Ripoll. Entre aquests podríem destacar figures cabdals dins la història de Catalunya com les de: Guifré el Pelós, Bernat I Tallafarro, Ramon Berenguer IV i Berenguer III el Gran.

La restauració del monestir esdevindrà per aquestes raons, un projecte col·lectiu català i hi participaran diferents entitats i hi donaran suport moltes personalitats de la Catalunya del moment, i també destacats membres de l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa.

Malgrat alguns precedents restauradors, l'any 1862 fou constituïda, per la Reial Acadèmia de Belles Arts de Barcelona que actuava com a delegació de la de San Fernando de Madrid, una comissió per a la restauració definitiva del monestir, composta per Manuel Milà i Fontanals, Andreu de Ferran, Claudi de Lorenzane, Francesc de Villar i Elies Rogent. Poc després, també entraren a formar-ne part Nicolau de Peñalver, N. Brossa, Joan Mañé i el mataroní Terenci Thos i Codina.

El programa de restauració s'inicià el 21 de febrer de 1863 amb una inversió inicial de vuit mil rals dirigida a consolidar els murs de l'església i del claustre i procedir a la seva neteja. Abans que tot, però, s'havia de definir el projecte a seguir en les obres de reconstrucció, per la qual cosa l'Acadèmia Provincial de Belles Arts de Barcelona encarregà a Elies Rogent i a Francesc de Paula del Vilar, la realització d'un dictamen de les obres necessàries. Amb tot però, fou finalment Elies Rogent i Amat qui realitzà el projecte per a la restauració del cenobi.

L'empenta definitiva per a la recuperació de la basílica de Ripoll vindrà de mans del Bisbe Josep Morgades i Gili, bisbe de Vic, quan l'any 1883 demanà al ministre de foment la propietat del monestir per a convertir-lo en parròquia de Ripoll.

Imatge de l'estendard penjat a la nau de Ripoll.

La propietat no li fou concedida fins el dia 3 de novembre de 1885 per Reial Ordre signada per Alfons XII, amb l'obligació expressa de restaurar-lo i obrir-lo novament al culte. Hem de destacar al costat del bisbe Morgades, la figura de Jaume Collell i Bansells, que des del diari que dirigia, *La veu del Montserrat*, acollí amb gran entusiasme la decisió de Morgades d'aixecar la basílica de Santa Maria. Collell havia fet diverses campanyes en favor de la recuperació del monestir, el qual volia fer símbol de la renaixença cultural i religiosa de Catalunya.

Es crearen moltes juntes a diverses ciutats i la seu de Vic s'implicà directament en la restauració. Des de la *Veu del Montserrat*, es podia seguir l'evolució de les obres i el Diari de Vic va obrir una secció especial dedicada a la restauració a partir del seu quart número de 1886.

El bisbe Morgades encomanà a Elies Rogent la revisió del projecte realitzat el 1865, el qual incorporà i modificà alguns aspectes que diferien substancialment del primer projecte del 1865. Molts autors han criticat l'obra de Rogent, entre ells l'historiador Josep Puig i Cadafalch, i s'ha dit que la restauració responia més a la visió de Rogent de l'arquitectura medieval, que no pas a la reconstrucció de l'església del segle XI concebuda per Oliba.

Els promotors: l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa

L'Associació Artística Arqueològica Mataronesa¹ es va constituir a Mataró, el dia 29 de desembre de l'any 1888 a partir de la iniciativa de Terenci Thos i Codina i Josep Maria Pellicer, que com ja hem vist, estaven participant activament en la restauració de Ripoll i eren corresponsals de l'Associació Artística Arqueològica Barcelonesa.²

En el projecte s'hi implicaren una bona part del món intel·lectual mataroní, tal com queda reflectit en la constitució de la seva primera Junta Directiva: Terenci Thos fou el president, el prestigiós escolapi Gabriel Cardona el sots-president, l'arquitecte municipal Emili Cabañes el tresorer, Josep Maria Pellicer fou nomenat conservador del Museu, Josep Manen ocupà el càrrec de secretari, i com a vocals trobarem el jove arquitecte Josep Puig i Cadafalch, l'enginyer industrial i director de l'Escola d'Arts i Oficis Antoni Ferrer i Arman, mossèn Gaspar Collet, professor de música de l'Escola d'Arts i Oficis i el professor i músic Antoni Viada i Viladesau.³

Al voltant de la Junta Directiva i, probablement com a socis, trobem també noms com el del poeta Claudi Planas, el rapsode Frederic Fonrodona, els afeccionats a la música i cantors Manuel de Bofarull, Pere Jofre, Josep M. Boter, Joaquim Artiz i el pintor i professor de dibuix Josep Vinardell.

Si observem la composició de l'entitat i del seu entorn més proper, ens adonem que hi havien tres tendències clares: la dels músics, la dels literats i la de la història l'art i l'arqueologia. Per això, la majoria de les activitats realitzades per l'Associació es basaren en aquests tres vessants: música, història i art i literatura.

¹ El tema ha estat estudiat anteriorment per *Mataronins en la restauració de Ripoll (1893-1993) Centenari de la consagració de la basílica*. Mataró: Grup d'Història del Casal, 1993; Joaquim GRAUPERA, *Jospe Puig i Cadafalch i l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa*. Mataró, Grup d'Història del Casal, 2001. (Col·lecció Josep Rius,5); Jaume VELLVEHÍ I ALTIMIRA, *Terenci Thos i Codina (Mataró, 1841-1903). Un home de la Renaixença*. Premi Iluro 2002. Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 2003 pàgs.73-98; Agustí Dalmau, *El patrimoni d'artistes modernistes a Ripoll*, .Ripoll: Maideu, 2005, pàgs. 67-70; Josep Antoni CERDÀ I MELLADO, «Les actes inèdites de l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa» a *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 99 (gener de 2011), p.10-19; Joaquim GRAUPERA GRAUPERA “Puig i Cadafalch i l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa” . *Congrés Puig i Cadafalch. Arquitecte de Catalunya. Actes*. Barcelona: Universitat de Barcelona Generalitat de Catalunya [En premsa].

² Josep Antoni CERDÀ I MELLADO, «Les actes inèdites de l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa» a *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 99 (gener de 2011), p.10-19.

³ Teresa GRAUPERA, Marta VIVES, «Els protagonistes», a *Mataronins en la restauració de Ripoll. 1893-1993 Centenari de la consagració de la basílica*. 2ª ed. Revisada i ampliada, Mataró, Grup d'Història del Casal, 1995, pàgs. 11-15.

El grup tenia un concepte globalitzador de la cultura entenent-la com un tot. Però aquest “tot” tenia una finalitat: el redreçament nacional. El mateix Thos i Codina va descriure-ho explícitament en el discurs que va pronunciar en la sessió inaugural de l'Associació el 3 de gener de 1889:

... institucions que, com la nostra, que en aqueixa diada solemniament inaugurám, conreuant les ciències històriques y les arts en ses variades manifestacions, tenen per principal fi enaltir lo concepte de la patria, inflamar l'amor de tots los cors envers ella, revestint-la y mostrand-la als ulls y als enteniments de tots, propis y estranys, ab ses naturals e històriques belleses y ab l'estudi de son passat y'l conexement de son present prepararli un millor y mes ample esdevenir...

Semanario de Mataró, Any VII, núm 2 (12 gener). Mataró 1889, pàgs. 2 i 3

La vetllada inaugural es celebrà a la Sala d'espectadors del teatre Clavé, on hi assistiren diverses personalitats del món intel·lectual de l'època. Després de la lectura de l'acta de constitució de la societat, el seu president, Terenci Thos i Codina, féu el ja citat discurs inaugural, que fou publicat íntegrament al *Semanario de Mataró* dels dies 12, 19, 26 de gener i 2 de febrer del mateix any. En aquest discurs, d'un caràcter marcadament catalanista, es feia una crida al renaixement de Mataró a través del record i l'estudi del seu passat.

En aquesta vetllada inaugural hi hagué també una part musical a càrrec de Lluís Viada, Antoni Viada i Viladesau, Manel Bofarull i Pere Jofre, que executaren una sèrie de peces escollides per violí, harmòni i piano sota la direcció de l'aleshores mestre municipal de música Gaspar Collet. Josep M. Boter i Joaquim Artiz es feren càrrec de la part cantada oferint l'*Ave Maria* de Gounod i la cançó *Dormi pure*, que fins i tot, va haver de repetir-se. De manera intercalada es succeïren la composició poètica *Ruinas del Castell* de Claudi Planas, un *Estudi sobre los finestrals de Mataró* de Josep Puig i Cadafalch i la lectura cèlebre *Oda a Mataró* d'Artur Masriera, a càrrec de Frederic Fonrodona. L'historiador Josep M. Pellicer va tancar la vetllada amb un discurs de gràcies enaltint les finalitats de l'Associació i demanant el recolzament de la mateixa per part de tots els mataronins.

En l'acta fundacional de l'Associació, a finals del 1888, trobem ja explícits els objectius del grup, que definiran els principals trets i característiques que tindran les diferents activitats.⁴

Primerament, assolir la recuperació i normalització de la llengua i música catalanes, cosa que es reflecteix en el fet de l'ús de la llengua catalana en els seus actes i documents, i en l'organització d'una sèrie de vetllades literari-musicals.

El segon objectiu, la creació d'un Museu d'Arqueologia i Art a Mataró com a intent per recuperar el passat del nostre poble, portarà a una sèrie de gestions per tal de crear el primer museu mataroní i vetllar per la correcta salvaguarda del patrimoni històric de la ciutat. Com diu el *Semanario de Mataró*:

Perà'l conreu del art, fa encare no un any, nasqué la Associació (...), responent á aqueixa veu que resona fa temps per tot Catalunya, cridant á tothom á regirar lo antich, cercant les belleses atresorades per les generacions del avior y sadollantse en les fonts ahont begueren nostres passats, engendrar un nou art, expressió d'uns sentiments renascuts y d'una patria ressucitada.

Semanario de Mataró. Any VII. núm.34, (17 d'agost) Mataró, 1889. pàg. 2

Per acabar, el tercer objectiu respondria a un pas previ a la creació del museu, que seria l'organització d'una important exposició artístic-arqueològica durant els dies de les Santes del 1889 com a formalitat per a catalogar el patrimoni artístic i arqueològic dispers per la ciutat detectar si perillava la seva correcta conservació, i evidenciar el potencial del patrimoni que s'amagava darrera les cases en diferents col·leccions privades.

⁴ Joaquim GRAUPERA, «Les activitats de l'Associació Artístic Arqueològica Mataronesa», a *Mataronins en la restauració de Ripoll. 1893-1993. Centenari de la consagració de la basílica*. Mataró: Grup d'Història del Casal, 1993. pàgs. 29-52.

A banda de les diferents activitats desgranades a partir dels objectius de l'Associació, podem classificar un quart grup d'activitats relacionades amb la vinculació dels diferents membres de l'Associació amb la tasca col·lectiva, en què estan submergits els diferents àmbits culturals catalans d'aquesta època: la recuperació del monestir de Santa Maria de Ripoll com a bressol de la cultura catalana. Dins aquest grup d'activitats es celebrarà la "Felibrejada" i l'oferiment d'una bandera que serà penjada en la volta de la nau de Ripoll el dia de la seva consagració el 1893.

L'Associació tindrà una vida activa curta. El període de màxima activitat el podem trobar a partir de la seva fundació el 1889 fins l'any 1893 que culmina la restauració de Ripoll.

Després del 1893, el fet de que no es registren activitats públiques de l'Associació fa pensar en la seva dissolució. Les raons d'aquest silenci podrien ser, principalment, que s'havien assolit els principals objectius inicials, i la poca dedicació que els membres de la Junta podran oferir a l'entitat: Thos i Codina esdevé President de la Caixa d'Estalvis Laietana, entre 1898 i el moment de la seva mort per l'abril del 1903; en Puig i Cadafalch serà nomenat arquitecte municipal de Mataró i va prioritzar la seva feina com arquitecte a Barcelona; o bé la mort d'alguns membres de la Junta Directiva com l'escolapi Gabriel Cardona el 13 de desembre de 1897, Antoni Ferrer Arman el 1899 i Gaspar Collet el 1907.

L'estendard per Ripoll: confecció, dissenys i referents iconogràfics

La Junta directiva de l'Associació va acordar l'enviament d'un estendard que ornés la nau de Santa Maria de Ripoll com a testimoni de la col·laboració activa de Mataró en la restauració del monestir. Segons el "Semnario de Mataró", sembla que la idea de la confecció de la bandera va ser de Mn. Jaume Collell de Vic ⁵, el qual va suggerir a la Junta que convertís:

... el òbolo de esa sociedad para la reconstrucción del templo de Santa Maria de Ripoll en una bandera votiva que diera gallarda muestra de los sentimientos religiosos de nuestros conciudadanos, constantemente suspendida en la bóveda de la majestuosa nave central de la gran Basílica ripollense.

Semnario de Mataró. Any XI, núm.28, (8 de juliol) Mataró, 1893, pàg.4-5

Aquesta idea, però, va haver de ser consultada amb el bisbe Morgades, impulsor de la restauració de Ripoll. L'Associació, en data de 24 de juny del 1893, li va enviar una carta amb el text següent:

Ecm. é Illm. Sr.

L'Associació artístich-arqueològica mataronesa ja fa temps prengué l'acort de fer presentalla á nostra Dona Santa Maria de Ripoll d'una bandera sots la advocació de Sant Jordi y Santa Maria, pera que en tots temps, si cal, tingan á má los catalans una senyera que 'ls guihe en les lluytes per Deu y per la Patria.

En compliment de tal acort, tením, donchs, l'honor de oferir á vostra Excel.lencia Ilustríssima la demunt dita bandera votiva, demanantli se servesca acceptar l'oferiment y presentada, com ab l'ajuda de Deu la presentarém en son dia, tinga á be admétre-la y disponer sia penjada en les sagrades voltes de la gran Basílica de Santa Maria de Ripoll com flamejant tribut dels nostres cors á la Sobirana de cels y terra, Regina de Catalunya, testimoni d'adhesió al benemérit Prelat restaurador, y en penyora y perpetual recordansa dels sentiments de fé y patriotsime de la catalanesca Associació que'n fa l'ofrena.

Deu quart ä V.E.I. molts anys.

⁵ Jaume COLLELL I BANCELLS (1846 - 1932) fou eclesiàstic, periodista, poeta i escriptor. Estudià al seminari de Vic i en fou nomenat canonge el 1880. El 1871 fou proclamat mestre en gai saber. Gran propagador dels Jocs Florals, presidí els de Barcelona (1887, 1908, 1925). Ja abans d'ésser ordenat prevere (1873), milità en el moviment catalanista. Publicà *Catalanisme: lo que és i lo que deuria ésser* (1879), i col·laborà en la majoria dels periòdics catòlics i conservadors de Catalunya, essent un periodista polèmic. Fundà i dirigí el setmanari vigatà *La Veu del Montserrat* (1878-1902), portaveu del catolicisme moderat català, i fou un dels convocants de l'Assemblea de Manresa de 1892 per la qual es fundà la Unió Catalanista. Publicà diversos llibres de records, i les lletres rebudes de Torras i Bages (1926) i Verdaguier (1929). Amb motiu dels seixanta anys de periodista li dedicaren un homenatge, i li fou publicat el recull *Sembrant arreu* (1927) amb el patrocini de Cambó.

Mataró, 24 de juny del 1893.
Lo President Tarenci Thos i Codina
Lo secretari Joseph Manén

A aquesta comunicació el Bisbe de Vic, Dr. Morgades, va enviar la següent resposta:

Obispado de Vich.

Ab profund regoneixament acavám de rebre la comunicació que en nom de "La Associació Artístich-Arqueològica Mataronesa" havém rebut firmada per Vosté, digníssim President de la mateixa: y no cal dir ab quant agrahiment y entussiasme serà rebuda la Bandera que sots l'advocació de Sant Jordi y Santa Maria ha tingut á be oferirnos pera fins tan alts y laudables com propis y dignes de sos religiosos y patrióthics sentiments; y serà colocada en la Santa Basílica de Ripoll y en lo lloch que aqueixa Associació senyalará d'acort amb l'arquitecte Director de la obra de Restauració, pera perpétua memoria de la Associació que la ofereix.

Deu guarde á Vosté molts anys.

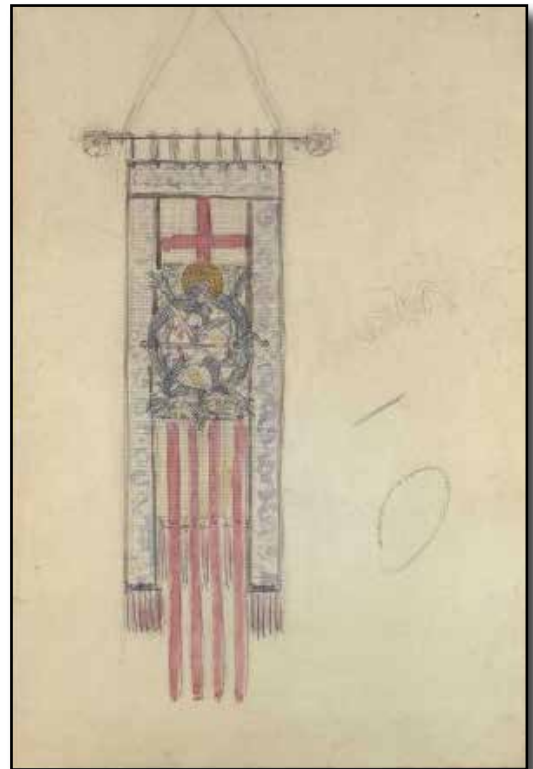
Vich, 28 de juny de 1893

Joseph, Bisbe de Vich.

Cartes publicades en el *Semanario de Mataró*. Any XI, núm.29, (15 de juliol) Mataró, 1893, pàg.3-4

ANC. Disseny de l'estendard de Ripoll amb el logotip de l'Associació per J. Puig i Cadafalch i E. Cabañes 1-737-N-236.

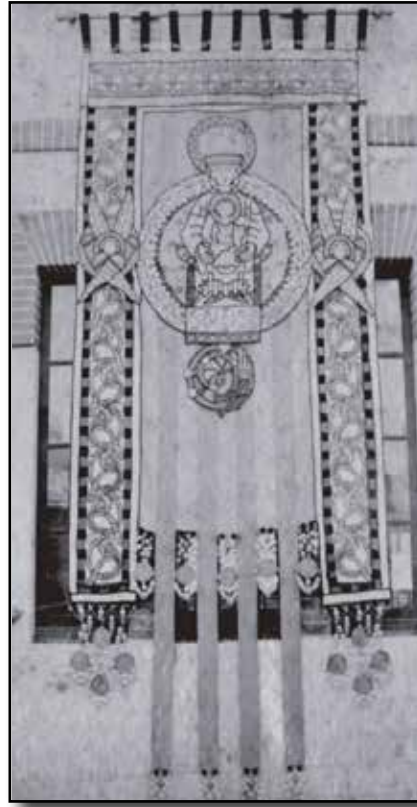

ANC. Disseny de l'estendard de Ripoll amb la imatge de Sant Jordi per J. Puig i Cadafalch i E. Cabañes. 1-737-N-236.

El procés de confecció de l'estendard va anar a càrrec dels membres de l'Associació, els quals van encarregar una comissió, formada pels arquitectes Emili Cabañes i Josep Puig i Cadafalch per tal d'efectuar el disseny de la mateixa. Aquests varen fer estudis i es van informar sobre la forma de representar en l'època medieval i, en Puig i Cadafalch en qualitat de ponent, va dibuixar un projecte amb la cooperació de l'Emili Cabañes. Abans de començar-la, però, van demanar l'opinió a d'altres arquitectes, alguns d'ells de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, els quals van elogiar el projecte d'en Puig i Cadafalch.

MASMM. Fotografia Josep Vinardell. Arxiu d'imatges). L'estendard a Mataró abans de dur-lo a Ripoll (1893).

ACM. L'estendard a Mataró abans de dur-lo a Ripoll (1893).

S'han conservat a l'Arxiu Nacional de Catalunya diferents esbossos de l'estendard dins el fons de l'Arxiu de Puig i Cadafalch.⁶ No queda clar quina va ser la col·laboració de l'arquitecte mataroní Emili Cabañes.⁷ El mateix any de l'exposició d'art a Santa Anna per les festes de les Santes, es va inaugurar la nova capella Sagrament de Mataró (1889) dissenyada pel propi Emili Cabañes com arquitecte. En ella col·laboraren altres artistes com Enric Montserdà (Pintura i vitralls) i Mario Maragliano (mosaics). Els mosaics del paviment van ser elaborats posteriorment l'any 1904 ja que el paviment original de parquet, va ser arrencat l'any 1902 per la degradació de la fusta a causa de la humitat. Encara no es coneix en certesa l'autoria dels dissenys malgrat que en el paviment hi figuren els noms de Montserdà i Maragliano.⁸ Seria una possibilitat assignar-los al mateix Cabañes. Aquests presenten, entre altres representacions, uns emblemes heràldics envoltats amb un disseny de marcs lobulats semblants a la sanefa que envolta l'escena de la Verge i del Sant Jordi a l'estendard i per tant poden ser una evidència de les aportacions de Cabañes en el disseny de l'estendard.

Sobre la imatge de la Verge que apareix brodada a l'estendard és versemblant deduir que el model iconogràfic que van utilitzar Puig i Cadafalch va ser el de la Verge representada al frontal d'altar de Santa Margarida de Vilaseca dins el terme de Sant Martí Sescorts (Osona), realitzat per tallers de Vic a l'últim quart del segle XII. Aquest frontal va ser una obra molt admirada en el moment del disseny de l'estendard i va ser una de les peces preferides de Mn Collell, creador

⁶ Disseny de l'estendard de Ripoll per J. Puig i Cadafalch i E. Cabañes . Arxiu Nacional de Catalunya, núm. 1-737-N-236].

⁷ L'arquitecte Emili Cabañes i Rabassa nasqué a Mataró l'any 1850 i obtingué el títol l'any 1875. Fou una personalitat ben coneguda per la seva professió i també per la seva actuació en obres religioses i socials; recordem el Círcol Catòlic d'Obrers i La Coma, entitats de les quals dissenyà els locals i ajudà a la seva fundació i desenvolupament. Arquitecte municipal del 1880 a 1892, fou l'autor, juntament amb l'enginyer de camins Melcior de Palau, del Pla d'Eixample de la ciutat de Mataró, aprovat l'any 1878. Fou alcalde pel Partit Conservador de l'any 1895 al 1897 i del 1899 al 1901. Morí l'any 1917.

⁸ Rafael SOLER I FONRODONA: "La capella del sagrament de Santa Maria de Mataró -1889". *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria* , núm 35 (juliol 1989), p.45-54; Rafael SOLER I FONRODONA: "El mosaic de la capella del sagrament de Santa Maria de Mataró". *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria* , núm 68 (octubre 2000), p.24-31.

del Museu Episcopal de Vic i inspirador de l'estendard com hem vist. L'any 1868, el frontal es va exposar en públic a l'exposició arqueològica artística organitzada als claustres del convent de Sant Domènec de Vic i la seva presència va significar l'inici del redescobriment i revalorització de la pintura romànica catalana. Per aquest motiu va ser exposat també l'any 1877 a Barcelona a l'exposició d'Arts Sumptuàries Antiques i Modernes i el 1888 a l'Exposició Universal de Barcelona. Un any després, amb la creació del Museu Episcopal de Vic per Mn Jaume Collell i Mn. Ramon Corbella, va passar a ser una de les peces representatives del mateix.⁹ De ben segur que va ser utilitzat com a referent iconogràfic.

La banda de Sant Jordi reproduceix el model de les representacions de militars i cavallers del tapís de Bayeux, conegut també com el tapís de la reina Matilde. Aquest és un gran llenç brodat, peça única de l'art del segle XI, que relata mitjançant una successió d'imatges amb inscripcions en llatí, els fets que van precedir la conquesta d'Anglaterra pels normands i va ser fet en commemoració de la batalla de Hastings (vers el 1070). El 1842, el tapís es va exhibir permanentment al públic en una habitació de la biblioteca de Bayeux. En 1885-86, Elizabeth Wardle, la dona d'un comerciant adinerat, va finançar una còpia de la mateixa mida, ara a Reading, Anglaterra.¹⁰ És força plausible que Puig i Cadafalch busqués referències sobre els brodats medievals a l'hora d'inspirar-se per fer el de Ripoll i el tapís de Bayeux, en aquells moments era una obra de referència internacional.

Detall del tapís de Bayeux, també com el tapís de la reina Matilde (vers el 1070) com a referent iconogràfic de la imatge de Sant Jordi del disseny de l'estendard.

Ressò del disseny de l'estendard de Ripoll. Detall de Sant Jordi de l'estendard de la Unió catalanista dissenyat per Alexandre de Riquer i Ynglada (Calaf, 1856 – Palma, 1920), lliurada el dilluns dia 1 de juny de 1903 al monestir de Poblet. Ara al Museu de Montserrat.

Sabem poques dades sobre la seva confecció. Segons una carta enviada des de Ripoll a la redacció del *Semanario de Mataró* se'ns descriu el valor: “No representa ella menos de cuatrocientos jornales, ni un valor inferior á tres mil pesetas”.¹¹ En el projecte també hi van col·laborar els pintors Enric Montcerdà, Josep Vinardell i els joves dibuixants Josep Mª Thos i Joan Cabañes. Van treballar en la confecció dels brodats les esposes i filles dels membres de l'associació: les mullers de Puig, de Thos, Macià de Puig, Cabañes de Pineda, Viada de Xammar i López (Dª Tomasa); i les “senyoretetes” Puig, Thos, Spà, Viada, Manen, Caralt, Boter, Andreu, Gallifa, Clavell, Fontrodona, Bofarull, Pasqual, Labori i Regàs.¹²

9 Museu Episcopal de Vic. *Guia de les col·leccions*. Vic: Museu Episcopal, 2003, p.12-13 i 100.

10 Montserrat PAGÈS I PARETAS: *El tapís de Bayeux, eina política?. Anàlisi de les imatges i nova interpretació*. Barcelona Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2015.

11 Segons una carta signada per B.S., enviada des de Ripoll, el dia 3 de juliol del 1893 i publicada al *Semanario de Mataró*. Any XI, núm.28, (8 de juliol) Mataró, 1893, pàg.4-5.

12 Francesc Cabañes, *Bloc Mataroní 1925*, full del dia del 29 de juny del 1893. Mataró: Minerva, 1925.

De l'estàndard, que va ser destruït el 1936¹³, en coneixem l'aspecte gràcies a varies fonts: en primer lloc, com hem vist s'han conservat els dissenys de Puig a l'ANC i també unes fotografies del moment de sortir de Mataró el 1893 i moltes més de quan estava penjat de la nau de la basílica ripollesa.

El diari *La Renaixença* ens descriu també el seu aspecte:

La bandera es de grans dimensions com cal pera ser penhada á la volta de la nau central de la Basílica ripollenca. D'un fris romànich penhan las quatre barras d'Aragó, tancades d'orlas romànicas també.

En lo centre s'hi destaca en una cara la imatge de Sant Jordi vestit ab loriga de cuyro recuberta d'anellas, lo cap ab lo capell cónich ab nassal y resguardantse ab l'escut normand, embestint lo drach de cap de lleó, potas y alas d'aguilot y cos de serpent que s'enrotlla formant un motín decoratiu; á l'altra cara s'hi veu una Verge romànica sentada en un silló bisanti.

Adornan los costats angels de sis alas, mentres als peus s'hi recargola un drach alat, símbol del infern.

En l'aureola que enquadra á la Verge s'hi llegeix una inscripció : Regina de Catalunya tornaunos la llibertat, estribillo d'una poesia del Mestre en gay saber D.Tarenci Thos, president de la Associació donadora.

La bandera acava amb un sarrell format de medallas y bolas platejadas recordant los penjolls usats en época románica.

En lo fris superior s'hi llegeix la següent inscripció: en una cara: "presentalla de la Associació artístich-arqueològica de la ciutat de Mataró á Santa Maria de Ripoll"; en l'altra: any del senyor MDCCCXCIII quarta dedicació del temple en los jorns de la renaixensa de la patria.

Diari *La Renaixença*- dia 1 de juliol del 1893

A banda de les imatges hi figuraven unes sèrie d'inscripcions al·lusives al caràcter votiu de l'estendard. A la sanefa superior: de la banda de Sant Jordi hi figura el text "PRESENTALLA DE LA ASSOCIACIÓ ARTÍSTICH-ARQUEOLÒGICA DE LA CIUTAT DE MATARÓ Á SANTA MARIA DE RIPOLL" i a la banda de la Mare de Déu "ANY DEL SENYOR MDCCCXCIII QUARTA DEDICACIÓ DEL TEMPLE EN LOS JORNOS DE LA RENAXENSA DE LA PATRIA +"

A més, a la mandorla circular que envolta la figura de la Mare de Déu apareix la tonada de les *Cobles arromançades en honor de Santa Maria de Ripoll*, escrites pel president de l'Associació Terenci Thos i Codina el 1886. Aquest versos serien reproduïts un altre cop per Puig i Cadafalch en el mosaic dedicat a Sant Jordi de la Casa Terrades o de les Punxes (1905).

*Com Polònia, com l'Irlanda
som un poble esclavistat.
Sants del cel, fills d'eixa terra,
empareu-nos, si vos plau!
I vós, Verge Sobirana,
corredemptriu dels esclaus,
Regina de Catalunya,
Tornau-nos la llibertat.*

Terenci Thos i Codina

*Cobles arromançades en honor de Santa Maria de Ripoll (1886)*¹⁴

13 ANTÓN, Xavier: "La despenjada de l'Estendard del Monestir de Ripoll", secció d'Opinió del periòdic "El 9 Nou" del dilluns 8 de desembre de 1997 i, posteriorment, en la revista "Felibrejada", núm. 39, Grup d'Història del Casal, Mataró, gener 1998. Pàg. 15.

14 Jaume VELLVEHÍ I ALTIMIRA, *Terenci Thos i Codina (Mataró, 1841-1903). Un home de la Renaixença*. Premi Iluro 2002. Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 2003 pàgs.279-282.

El ressò del dissenys de l'estendard va ser ampli. El mateix Puig i Cadafalch l'any 1898 va dissenyar la làpida de la Unió Catalanista que es troba conservada a l'esquerra de la portada de Ripoll prop de l'entrada del claustre. En aquesta torna a representar la figura de Sant Jordi matant el drac d'una forma que recorda el dibuix de l'estendard. Anys més tard, Alexandre de Riquer i Ynglada (1856–1920), va dissenyar l'estendard de la Unió catalanista. Hi va representar sobre una senyera la figura de Sant Jordi matant el drac amb un disseny semblant al de l'estendard. Va ser lliurada el dilluns dia 1 de juny de 1903 al monestir de Poblet. Ara es conserva al Museu de Montserrat.

Imatge central de la Mare de Déu del frontal d'altar de Santa Margarida de Vilaseca L'Esquirol. (Últim quart del segle XII - Pintura al tremp sobre fusta de roure - Museu Episcopal de Vic) com a referent iconogràfic del disseny de l'estendard.

També el disseny de la tomba del bisbe Morgades (1909) acompanya a la làpida de mabre un mosaic de Antoni Coll i Fort que segueix el disseny de l'estendard amb el qual feria un joc visual harmònic.

Els actes de lliurament de l'estendard de Ripoll (28 de juny de 1893)

Un cop confeccionat l'estendard es van organitzar una sèrie d'actes civils i religiosos a Mataró per acomiadar-lo abans de ser enviat a Ripoll.

Els actes civils van consistir en una vetllada literari musical, la segona organitzada per l'entitat i va tenir com a element motivador, al igual que la primera, l'ajut i la participació dels mataronins en la restauració del monestir de Ripoll. Però aquesta segona tindrà un caire diferent afegit, que consistirà en el comiat de l'estendard per ser penjat en la part central de la nau del temple el dia de la consagració.

Aquesta vetllada literari-musical va tenir lloc al "Club Mataronés de Velocípedos"¹⁵ situat al núm. 10 de la Plaça de Cuba, el dia de la revetlla de Sant Pere. Aquesta vetllada, se li va donar el nom de "Felibrejada", és a dir, el nom de les festes que celebren els "felibres" o poetes provençals, per extensió doncs serien els poetes que escrivien en llengua catalana.

El contingut de la "Felibrejada" va ser exclusivament de cants a la terra i poesies sobre la "Patria Petita". Terenci Thos i Codina va començar la vetllada amb un discurs d'apertura. Després es van llegir algunes poesies catalanes al·lusives a la festa que presidia l'estendard.¹⁶ Els cants populars van ser harmonitzats per Pau Alió i acompanyats per dos pianos, amb un cor de joves dirigits per Mn. Gaspar Collet. Cal distingir algunes cançons cantades a nivell solista per les senyores Teresita Esquerra, Angela Flamerich, el jove Josep Mª Boter i el nen Josep Mª de Bofarull i de Franch. Entre mig d'aquests cants es van intercalar algunes sardanes a dos pianos. Els pianistes, als que, a més, van acompanyar els cors, eren l'Antoni Viada i en Manuel de Bofarull. La "Felibrejada" va acabar a dos quarts d'una de la nit amb molta concurrència i amb un gran èxit. L'estendard va ser presentat en la cerimònia de consagració del juliol del 1893 a Ripoll.¹⁷

De forma complementària es va fer un comiat de caire religiós. Durant la diada de Sant Pere, el 28 de juny del 1893, a les 9 del matí, es va fer, a la Capella dels Dolors, la benedicció de l'estendard¹⁸

15 El "Club Mataronés de Velocípedos" es va fundar el 1891, sota l'iniciativa de la família Klein. El director del Club va ser Antoni Viada i Viladesau, vocal de l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa. El contingut de la "Felibrejada" va ser exclusivament Sobre els inicis del ciclisme a Mataró: Francesc COSTA, «De bicicletes al Velòdrom» a *Mataró-escrit*, núm.84 (juny del 1993), pàg.40.

16 *Semanario de Mataró*. Any XI, núm.27, (1 de juliol) Mataró, 1893 p.7.

17 Jaume VELLVEHÍ, «Les festes de la consagració de la basílica restuarada», a *Mataronins en la restauració de Ripoll. 1893-1993 Centenari de la consagració de la basílica*. 2^a ed. Revisada i ampliada, Mataró, Grup d'Història del Casal, 1995, pàgs. 51-57.

18 *Semanario de Mataró*. Any XI, núm.27, (1 de juliol) Mataró, 1893, pàg.7.

L'ofici va ser celebrat per Mn. Francesc Mas i Oliver.¹⁹ L'estendard va ser exposat durant tot el dia a l'altar de la capella dels Dolors.²⁰

L'estendard es lliurà a Ripoll el dia de la consagració de l'edifici restaurat.²¹ Segons informa la premsa local va tenir una rellevància important:

Fué llevada en procesión, figurando en lugar distinguido, puesto que precedia inmediatamente a las urnas de los Condes y de los abades. Tras de la bandera seguía el Presidente y dos arquitectos, individuos de la Junta Directiva de nuestra asociación y la música del cortejo. Eran de ver durante todo el curso de la procesión el interés y la admiración que despertaba el estendarte entre la apiñada muchedumbre, inteés y admiración que de seguro reflejará la premsa de todos los matices, y en las preguntas y en las respuestas que se cruzaban perciniase claamente el nombre, el siempre amado nombre de Mataró (...).

Al entrar la procesión en la magestuosa Basilica de Santa Maria, y cuando ya junto al atrio ensordecian el aire las descargas de los somatenes y los vives a Cataluña, á los Condes soberanos y á los Obispos, fue izada nuestra bandera, y así sostenida por el robusto brazo de uno de los individuos de la Directiva recorrió enhiesta la estensa nave central hasta lo alto del presbiterio, y en tal posición fue mantenida, como prestando homenaje, durante el paso de las venerades urnas.

Semanario de Mataró, Any XI, núm.29 (15 de juliol de 1893). P. 4.

En el disseny dels mosaics de la tomba del Bisbe Morgades es va tenir en compte el conjunt estètic amb el disseny de l'estendard. Antoni Coll i For. Tomba del bisbe Morgades. Nau central de la basilica de Santa maria de Ripoll (1909).

¹⁹ Mossèn MAS I OLIVER era també col·laborador de l'Associació a causa de la seva amistat amb l'Emili Cabañes. Nascut a Mataró el 28 de novembre del 1860, fill d'una família humil, va mostrar, ja de petit, unes dots musicals que el van portar a l'estudi de música a mans de Mn. Blanch, l'autor de la Missa de Glòria de les Santes. El 20 de novembre del 1884 va ser ordenat prevere, exercint com a beneficiat de Santa Maria de Mataró. Després va passar a ser ecònom i, en superar unes oposicions, Canonge Magistral de la Seu de Barcelona des del 8 d'octubre del 1909. El 4 de juliol del 1915, va ser ordenat Bisbe de Girona actuant com a testimoni el seu amic Emili Cabañes i la seva muller Regina Marfà. Va morir el 16 d'abril del 1920 a Girona. Sobre la biografia de Mas i Oliver: Francesc Cabañes, *Bloc Mataroní 1925*, fulls dels dies 18 d'abril del 1920; 4 de juliol del 1915 i 28 de novembre del 1860.- Mataró: Minerva, 1925.

²⁰ *El Cronista*. Any IV, núm. del 1 de juliol del 1893. Mataró, 1893, pàg.3.

²¹ Jaume VELLVEHÍ, «Les festes de la consagració d'ela basilica restaurada» a *Mataronins en la restauració de Ripoll. 1893-1993 Centenari de la consagració de la basilica*. 2ª ed. Revisada i ampliada, Mataró, Grup d'Història del Casal. 1995, pàgs. 51-57.

Els esbossos de l'estendard de Sant Jordi del monestir de Ripoll, de Josep Puig i Cadafalch (1893)

Jaume Vellvehí

L'any 1886 va començar la darrera fase de les obres de restauració del monestir de Ripoll. En la inauguració d'aquestes obres, el bisbe Morgades va dir: «Anem a restaurar, no precisament el monestir de Ripoll, sinó Catalunya». Començava així la segona gran campanya politicoreligiosa del catalanisme conservador. Amb la restauració del monestir de Ripoll es feien realitat les aspiracions renaixentistes, en la recreació del país amb la llengua i la literatura i una territorialitat simbòlica —Montserrat el cor i Ripoll el bressol— on s'havia d'encarnar el sentiment de comunitat, de poble. La restauració de Montserrat havia representat el retrobament del país amb el catolicisme i fixava multitudinàriament aquest caràcter del catalanisme. Ara Ripoll representava el retrobament amb els orígens nacionals i ambdues campanyes esdevenien la síntesi simbòlica del moviment renaixentista i la base ideològica de les seves aspiracions que poc després havia de conduir a l'articulació política del catalanisme conservador.

En la campanya de restauració del monestir de Ripoll s'implicaren associacions de tot tipus i de tot el territori a fi d'aconseguir el finançament necessari i divulgar el projecte. L'Associació Artística Arqueològica Mataronesa, i aquí no podem oblidar la implicació en la restauració des de forces anys enrere de Terenci Thos i Josep M. Pellicer, es va erigir en junta local de Mataró per a la restauració, amb l'objectiu d'aconseguir recursos i una clara voluntat mobilitzadora¹.

Un cop acabades les obres de restauració es va organitzar una festa de celebració per a la consagració de la basílica restaurada que va esdevenir el coronament simbòlic de la campanya amb una gran catarsi del catalanisme. Van voler participar en la celebració entitats de renom formant delegacions i fent algun tipus d'ofrena. Així, per exemple, la Unió Catalanista va encarregar-se del bagul que havia de contenir les restes del comte Guifré i la Lliga de Catalunya dels elements decoratius. La Unió Catalanista també va ofrenar una làpida commemorativa que actualment es pot veure en la façana del monestir. El seu autor fou Puig i Cadafalch².

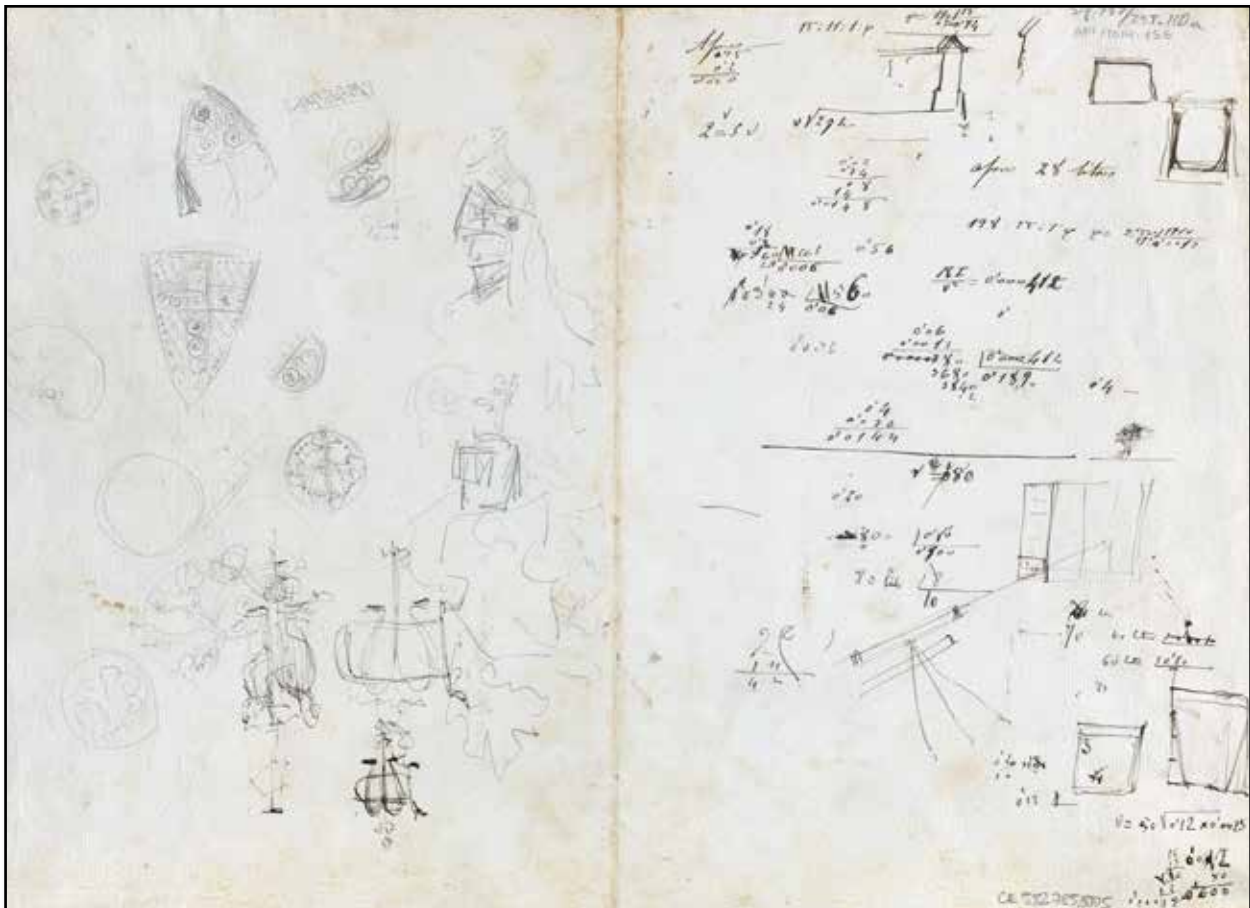
Per la seva part, l'associació mataronina, de la qual Puig i Cadafalch també n'era membre fundador, va promoure la confecció d'un estendard d'ofrena on es reproduí la tornada del poema de Terenci Thos premiat als Jocs Florals de Barcelona de 1889: *Regina de Catalunya, tornau-nos la llibertat*. L'estendard fou dissenyat per Josep Puig i Cadafalch i comptà amb la col·laboració dels pintors Enric Monserdà i el mataroní Josep Vinardell per a la realització. La iniciativa, com recull la premsa de l'època, atorgà un protagonisme destacat a l'associació mataronina. L'estendard s'ofrenà a la basílica de Santa Maria de Ripoll amb motiu de la consagració del temple i fou un dels elements destacats en la celebració de l'1 de juliol de 1893. Aquell dia es reuniren a Ripoll les màximes representacions del catalanisme —Permanyer, Guimerà, Domènech i Muntaner, Duran i Bas, La Lliga, La Unió Catalanista, etc.— i de l'església catalana —els bisbes de Vic, La Seu, Lleida, Tarragona, Barcelona, Segorb, Menorca, etc.

L'estendard va romandre en la nau de la basílica ripollesa fins al 1936, moment en què la barbàrie s'apoderà del temple i l'estendard fou despenjat a trets i cremat juntament amb altres objectes de l'església³. Anys després, el 1994, el Grup d'Història del Casal de Mataró va promoure una reproducció de l'estendard d'en Puig. El projecte, que s'allargà tres anys, s'encarregà a Joan Baptista Parés que tingué cura del nou disseny i fou brodat pels tallers Slabbink de Bèlgica, l'estructura de suport anà a càrrec del mestre serraller Rafel Codina i els elements esmaltats de l'ornamentació dels contrapesos foren elaborats per les artesanes Margarida i Teresa March.

1 *Mataronins* 1993 i Vellvehí 2003.

2 *Mataronins* 1993: 61 – 68.

3 Anton 1998: 15.

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Croquis dels detalls de l'estendard. 1-737-N-236.

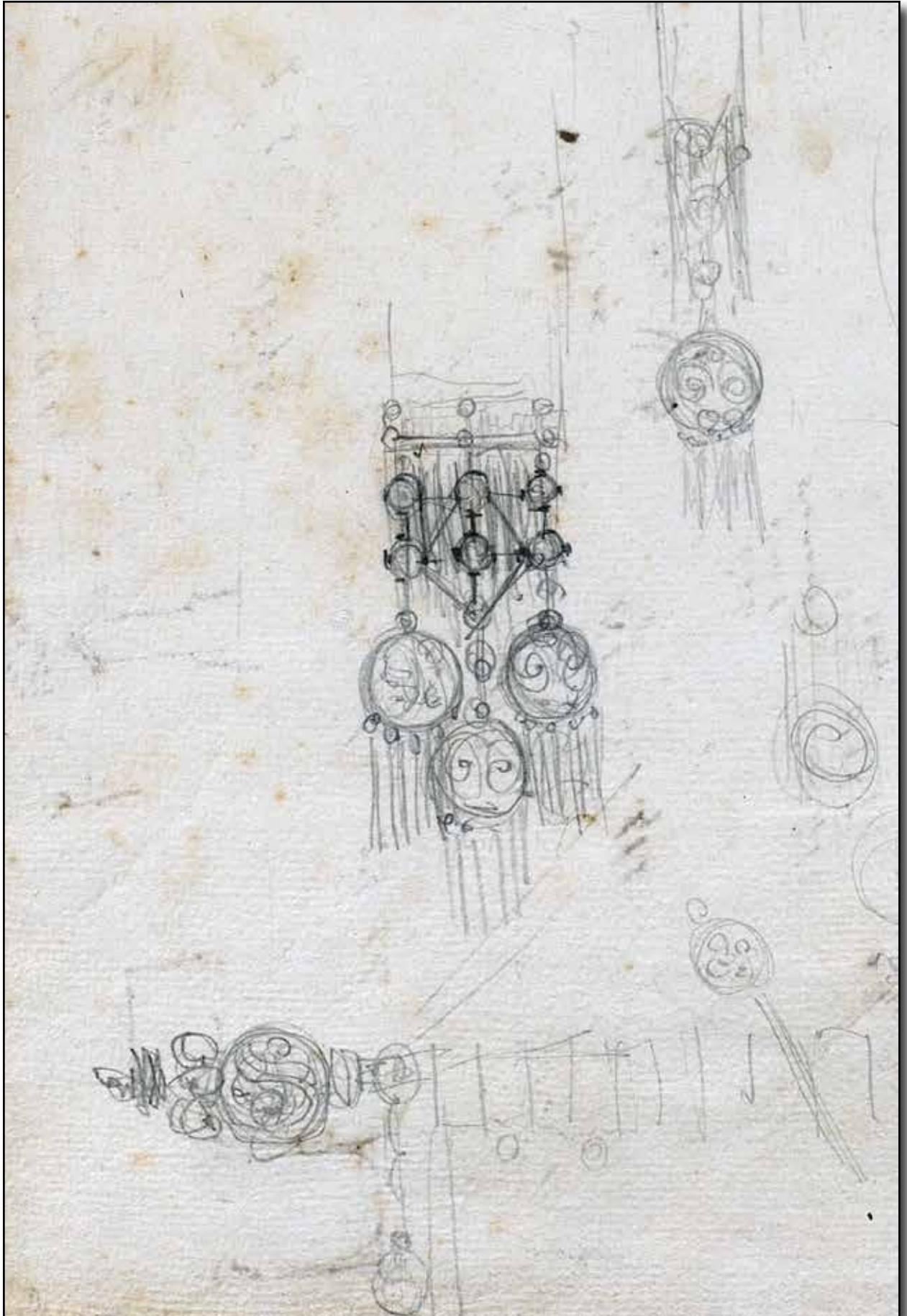
L'estendard

A l'Arxiu Nacional de Catalunya, s'ha conservat el disseny inicial i original de Puig i Cadafalch, del costat de Sant Jordi (fig. 1) però no el de la Mare de Déu. En canvi, sí que s'han trobat dos dissenys previs que no s'arribaren a fer (fig. 2 i 3). També s'ha trobat un croquis de detalls amb anotacions i càlculs (fig. 4 i 5). També s'han conservat fotografies de l'època. Les del costat de la Mare de Déu es desconeixien en el moment que es va fer l'encàrrec a Joan B. Parés del disseny de la reproducció. Les que hi havia eren preses de lluny en el monestir i tenien una resolució escassa, la qual cosa no permetia veure'n el detall, i obligava a basar-se en les descripcions escrites de l'època i aquestes fotografies deficientes. Per això, s'observa una certa divergència entre l'original del costat de la marededeu i la reproducció.

Pel que fa als detalls del croquis (fig. 4 i 5), s'hi observen diferents esbossos: del casc de Sant Jordi, de l'escut, dels serrells de contrapès o detalls de l'estructura de forja que havia de sustentar la tela brodada.

Sigui com sigui, el Grup d'Història del Casal va impulsar una campanya ciutadana per aconseguir recursos per fer la reproducció. Finalment, i després d'implicar nombroses entitats i persones d'arreu, el 30 de novembre de 1997, ara fa vint anys, l'estendard tornà a Ripoll, on encara llueix.

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Detall del croquis dels serrells de contrapès. 1-737-N-236.

Bibliografia

- XAVIER ANTON (1998), «La despenjada de l'Estendard del Monestir de Ripoll» a *Felibrejada*, núm. 39, Grup d'Història del Casal, Mataró, gener, pàg. 15. També consultable *online* a: <http://gruphistoria-mataro.entitats.mataro.cat/lestendard-de-santa-maria-de-ripoll-de-josep-puig-i-cadafalch/la-destruccio/>
- JOAQUIM GRAUPERA I GRAUPERA (2001), *Josep Puig i Cadafalch i l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa*, Mataró: Grup d'Història del Casal.
- Mataronins en la restauració de Ripoll. 1893-1993 centenari de la consagració de la basílica.* (1993), Mataró: Grup d'Història del Casal.
- JAUME VELLVEHÍ I ALTIMIRA (1994), «Josep Puig i Cadafalch: esbós inèdit de l'estendard ofrenat a Ripoll el 1893». *Felibrejada. Butlletí del Grup d'Història del Casal*, febrer, núm. 2, Mataró: Grup d'Història del Casal.
- JAUME VELLVEHÍ I ALTIMIRA (2003), *Terenci Thos i Codina (Mataró, 1841-1903). Un home de la Renaixença* (Premi Iluro 2002), Mataró: Caixa Laietana.

Taules rodones d'Òrrius (3 de juny) i Argentona (22 de juliol)

Joaquim Graupera

Jaume Vellvehí

Mercè Zazurca i Montserrat Bosch

Les aportacions i influències de Josep Puig i Cadafalch com a historiador de l'art medieval i arqueòleg

Joaquim Graupera

La figura de Josep Puig i Cadafalch (Mataró, 1867 – Barcelona, 1956) és una figura polifacètica, ja que excel·lí en la majoria de camps que cultivà. En el terreny de la política, va exercir com a regidor de l'Ajuntament de Barcelona (1901–1903), diputat a les Corts Espanyoles (1907–1910), diputat provincial (1913–1924), i com a president de la Mancomunitat de Catalunya (1917–1924). Com a arquitecte va formar part de la nòmina de constructors que han situat el modernisme català com un dels estils més valorats a nivell internacional, juntament amb Antoni Gaudí i Lluís Domènech i Montaner. Entre les seves obres més conegudes figuren la Casa Amatller (1898–1900) i la Casa de les Punxes (1903–1905), entre moltes altres. Fou especialista en art romànic de fama internacional, publicà una gran quantitat d'obres sobre aquesta matèria i va ser promotor de les excavacions d'Empúries a partir del 1908. En reconeixement a la seva trajectòria professional, diverses universitats li concediren el títol de Doctor *honoris causa*.¹ De fet, aquesta última faceta d'historiador de l'art potser no és la més coneguda pel públic general i és l'aspecte que voldríem ressaltar en aquest estudi.

Una de les influències més desconegudes de Puig fora de l'àmbit local va ser la que, en els seus anys d'estudiant, va rebre de part de l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa, de la qual era membre. En aquesta entitat, va rebre la influència d'altres integrants de gran pes intel·lectual, com Josep M. Pellicer, Terenci Thos i Codina, entre d'altres. Amb l'associació va viure directament les obres de restauració de Ripoll i va participar en el disseny de diferents testimonis de les festes de la consagració del nou temple al juliol del 1893: la làpida de la Unió Catalanista i l'estendard de l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa. L'interès per Ripoll se centrava en la recuperació dels símbols nacionals de Catalunya a tots nivells, com una forma de reconstruir el país. Aquesta visió el porta a la recerca d'un art nacional català que el detectarà en el romànic i l'elaborarà amb el modernisme. Elies Rogent, que també era professor seu a la Universitat de Barcelona i que rebria la influència d'aquestes idees de la mateixa manera que Domènech i Montaner, Pifarré i altres, li va introduir també la concepció que l'estudi científic de les obres artístiques no solament s'havia d'analitzar a nivell formal i descriptiu sinó també a nivell documental. Puig descriu les influències de tots ells d'aquesta manera:

*Aquesta arqueologia (referint-se a E. Rogent) de visió poètica, romàntica, de tant en tant, auxiliada per l'estudi dels diplomes, però amb un sòlid coneixement científic dels nostres monuments, va tenir la seva transcendència (...) Això era un gran pas, però per Piferrer i Quadrado n'havien donat un altre; l'art nostre era fet per nosaltres i per a nosaltres; era un art català, obeint les corrents que es vulgui, transformat per aquestes o altres influències, però català, eminentment català. Per primera vegada es tenia la idea que els fets artístics s'havien realitzat a casa nostra. I per primera vegada també s'entrava en l'examen dels documents literaris que feien referència als edificis.*²

Els estudis d'arquitectura a la universitat el van posar en contacte també amb les novetats que venien de França, pel que fa a la restauració d'obres medievals. Els treballs d'Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc (1814 – 1879) i els coneixements publicats per Arcisse de Caumont (1801 – 1873) a Normandia li van arribar a l'abast per mitjà d'Elies Rogent. Caumont havia publicat un manual per aprendre a estudiar els monuments medievals amb el títol de *Curs d'antiguitats monumentals* (Caen, 1830-41). En aquest volum mostrava com, de l'observació dels monuments medievals, se'n podrien treure els coneixements per tal d'oferir models d'interpretació als estudiosos. Aquest fet es va

1 XAVIER BARRAL, *Josep Puig i Cadafalch, historiador de l'art medieval*. 65-89 i també a «Historiografia i bibliografia del romànic català» dins de *Catalunya Romànica*. Enciclopèdia Catalana. (Barcelona, 1994).

2 J. PUIG I CADAFALCH; A. DE FALGUERA; J. GODAY, *L'arquitectura romànica a Catalunya*. Vol. I. 2a ed. Institut d'Estudis Catalans. Dept. Cultura de la Generalitat de Catalunya (Barcelona, 1983). X.

popularitzar a Catalunya amb la publicació de manuals d'arqueologia monumental, com per exemple els de Josep de Manjarrés, *Nociones de arqueologia cristiana* (1867) i el manual posterior de Josep Gudiol, *Nocions d'arqueologia sagrada catalana* (1902). Dins de l'obra de Puig i Cadafalch, també cal seguir la influència de l'École de Chartres, de la qual Puig va agafar com a models els estudis de Jean-Auguste Brutails (1859–1926) sobre l'art del Rosselló. Aquests es van publicar entre el 1892-1893 i, en català, el 1901.

A banda de les influències de les diferents corrents historiogràfiques catalanes i franceses contemporànies, també podem rastrejar dins les seves obres una influència de les diferents entitats en què va participar. El seu mètode de treball historiogràfic es descriu clarament en el pròleg de la seva gran obra d'aquesta manera:

Fa anys que aquest treball va començar; algunes planes foren escrites al aula, tot no escoltant les lectures ensopides d'Historia del Art estantissa y mitològica que's donaven a l'Escola; algunes planes y clichés foren fets en les excursions en que una quantitat noys ens agrupavem pera seguir mon a peu, tot rient alegrament; expedicions pintoresques mig de deport, mig de rudimentari estudi. (...) Passaren anys, y les fotografies han anat acumulantse, els caixons han anat omplintse de notes, y les carteres de documents extractats(...) Treball de resseguir obres publicades, d'extractar els Corpus d'inscripcions y cartes, de fer plans, y perspectives, y estructures; treball de fotògraf; esforç de paciència, esforç intel·lectual, esforç de cames y de resistència física corrent muntanyes, son transformats en llibre, y ara, al vèurel casi a punt de relligar sobre la nostra taula, pensèm en els anys esmersats, els auxiliis rebuts y'ls obstàcles vensuts pera passar dels datos inoerents al organisme que representa tota obra científica.³

En aquesta descripció del seu mètode de treball, hi trobem la influència de les associacions excursionistes i la necessitat de visitar els monuments "in situ". En aquest aspecte, cal citar la participació de Puig en aquest tipus d'associacions. Va ser membre del Cercle Escolar Catalanista, del qual va ser president entre el 1888-1889 i va col·laborar en diverses ocasions amb l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques. Per altra banda, es pot veure la necessitat de catalogar el corpus artístic; aquesta idea el va portar a col·laborar i participar en la creació de museus diferents. A Mataró va influir en la creació del primer museu de Mataró i la catalogació de les restes arqueològiques de la vella Iluro romana.⁴ A partir del 1892 va esdevenir arquitecte municipal de Mataró i va succeir Emili Cabañes. Un cop elegit regidor de Barcelona, va intervenir en la creació de la Junta de Museus de Barcelona i en l'obertura del Museu Arqueològic al Parc de la Ciutadella. També és molt coneguda l'expedició arqueològica que va sortir el 30 d'agost de 1907. Encapçalada per Puig i Cadafalch, acompanyat dels també membres de l'IEC Guillem M. de Brocà, responsable de la part jurídica; mossèn Josep Gudiol, conservador del Museu Episcopal de Vic (=MEV); l'arquitecte Josep M. Goday, i el fotògraf Adolf Mas, va recórrer diversos pobles dels Pirineus. En aquest viatge van fotografiar i documentar amb detall una gran part del patrimoni conservat en aquelles parròquies. Dos anys després, l'IEC publicava el primer volum de *L'arquitectura romànica a Catalunya*, una obra que donava a conèixer un patrimoni fins aleshores desconegut i que va significar la internacionalització del romànic català dins l'uropeu. Aquella publicació va suscitar l'interès científic pel romànic, però també va suscitar un interès molt especial per part dels col·leccionistes.

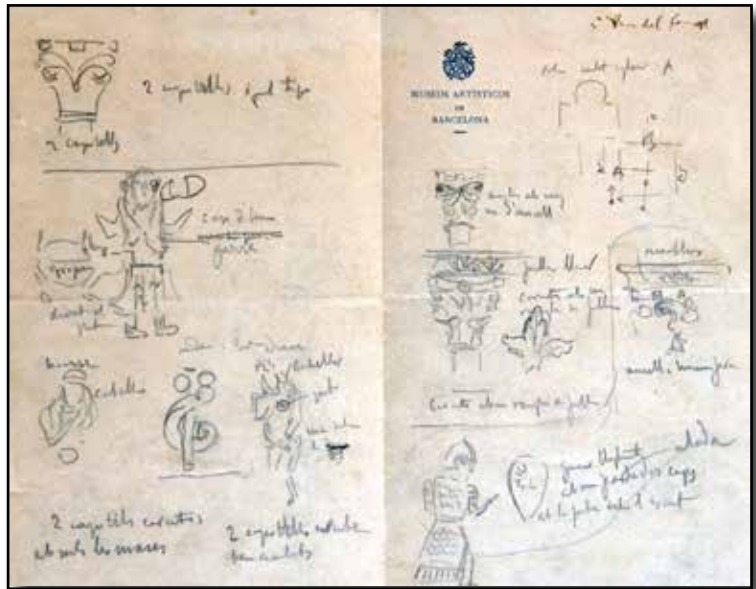

La missió arqueològica de 1907 al Pirineu. (Procedència: Butlletí de l'IEC, num. 120, 22 d'abril de 2008).

³ J. PUIG; A. DE FALGUERA; J. GODAY, *L'arquitectura romànica...*, pàg. I-II.

⁴ JOAQUIM GRAUPERA I GRAUPERA, «Col·leccionisme privat i patrimoni local. La fundació del Museu de Mataró (1894)». *Lambard. Estudis d'art medieval. Volum XXI (2010- 2011)*. Institut d'Estudis Catalans. Amics de l'Art Romànic. (Barcelona, 2011). 225-232; PERE TIÓ I CASAS, "Josep Vinardell i Rovira (Mataró, 1851-1918). *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 114 (Gener de 2016). 28-29.

Una lectura de l'obra historiogràfica de Puig i Cadafalch en clau política ens dona una sèrie de pautes per entendre la visió ideològica de Puig i com l'estudi de l'art esdevé una forma de crear consciència de país i la contribució per sortir de l'aïllacionisme regionalista que la política de les acaballes del s. XIX pretenia submergir a Catalunya. En primer lloc, l'estudi de l'art català s'entén com una forma d'entendre l'esperit del poble de Catalunya i buscar les seves arrels nacionalistes. Però, a diferència d'Elies Rogent i els seus antecessors, l'art català ha d'estar inserit dins un context europeu i no aïllat. Per a ell, la visió que tenia de la cerca sobre l'art medieval a Catalunya podria contribuir a la investigació del romànic europeu:

Quadren de notes de Puig. Arxiu de l'IEC. (Procedència: Butlletí de l'IEC, núm. 120, 22 d'abril de 2008).

Jo estich convençut de què l'història de la nostra Arquitectura catalana és alguna cosa més que l'història de les obres d'art local sense altre interès que'l del amor a les coses de la Nació pròpia: (...) Té un interès científich general l'estudi dels restes arquitectònics que'ns queden, un interès especial pera resoldre molts problemes de l'història de l'Arquitectura d'Europa, que'ls problemes universals han passat també a aquest racó de la terra nostra.⁵

De l'obra de Puig es deriva la idea d'un retard respecte a Europa, pel que fa a la investigació i conservació del patrimoni. Amb aquest idea ens descriu:

No sab ningú dels que escriuen en els grans centres europeus, lo que es el treball d'investigació científica en els llocs apartats, ab biblioteques velles, sense l'usual utilatge; sovint, com en l'Edat mija, els estudiosos desterrats havent de peregrinar y passar les fronteres pera llegir el llibre vulgar. Podriem dir com tal llibre ha vingut per primera vegada a Barcelona, y com no posehim encara un mapa geogràfich, ni un catàlech monumental, ni cap dels Corpus de coses ab que l'esforç oficial ajuda en altres terres aquests estudis. Les informacions fetes per les Escoles oficials, les coleccions de fotografies de les excursions pagades abfondos públics, romanes secretes, sobre tot pels estudiosos, a qui'l canerver guardador del tresor considera com a competidors en la seva obra, no com uns aliats o uns auxiliars en la generosa empresa de l'obra científica.⁶

Aquesta visió el va portar a difondre l'art romànic català en l'àmbit científic europeu i a participar en el Congrés Arqueològic de França a Perpinyà i Carcassona, el 1906, i en la creació de la Junta de Museus, dels Estudis Universitaris Catalans, la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans, entre d'altres, per tal de suplir aquesta mancança.

Puig i Cadafalch també va ser protagonista de les restauracions de diferents edificis com a arquitecte. Entre ells podem destacar Montserrat, Cuixà, Sant Joan de les Abadesses, Sant Benet de Bages i Sant Jaume de Vilanova al Bages, entre d'altres. Aquestes restauracions també van proporcionar a Puig unes idees sobre l'art medieval que influïren en la seva obra historiogràfica. Per a ell, les restauracions han de portar a restituir l'edifici en la seva fisonomia antiga.

5 *Estudis Universitaris*, 1907, 20.

6 J. PUIG; A. DE FALGUERA; J. GODAY, *L'arquitectura romànica...*, II.

La tasca de la nostra època d'anàlisi i de crítica és fer ressortir, respectant-lo, l'art dels avantpassats, destruint l'obra morta que les amaga, sense fer caure ni una pedra que hagi tingut vida; és tornar a sa bellesa primera l'obra antiga, tot conservant les que, com flors arrapades a la pedra, hagin nascut en èpoques més modernes.⁷

Malgrat que se'l considera un historiador de l'art medieval, Puig i Cadafalch va mostrar també una preocupació permanent per l'estudi de les restes ibèriques, gregues i romanes. Dins l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa va participar en el seguiment de les obres de clavegueram de Mataró i de recollida de les restes arqueològiques de l'Iluro romana.⁸ El 1888 va fer un *Estudi d'arqueologia arquitectònica sobre'l sepulcre romà de Fabara*, que va obtenir el premi de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques en els Jocs Florals de Barcelona i que es va publicar el 1902. També dedica quasi tot el primer volum de *L'Arquitectura Romànica a Catalunya* a l'art romà, a banda de molts articles de l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans. Cal dedicar una part d'aquest capítol a explicar les seves recerques a la ciutat grega d'Empúries, excavant la ciutat romana i grega amb la fita de la descoberta de l'estàtua d'Asclepi.

Escola Horaciana. Excursions 1910: un diumenge al Museu. Puig i Cadafalch parla als nois d'Empúries i de les troballes fetes, indret on ja havien estat els nois. Data: 1910. Font: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. Fons Pau Vila.

L'interès bàsic de Puig per l'art antic rau en l'establiment dels lligams entre l'art romà i l'art romànic. En aquest aspecte, Puig creu, en primer lloc, en la continuïtat total de l'art romà amb el romànic. Així doncs, és normal per a ell començar l'estudi de l'art romànic a Catalunya fent esment a l'art romà. Així explica:

L'art que aném a estudiar té sos precedents en el temps, en l'art romà y resumint lo que d'ell coneixèm, hem començat la nostra investigació, seguint després en els escassos restes de l'arquitectura cristiana preromànica: art cristià romà, primeres basíliques que'ls bizantins aixequen (...).⁹

Aquesta visió de les connexions de l'art romà amb el romànic van evolucionar en l'obra de Puig:

En començar els meus estudis creia trobar l'art romà fonament lligat amb l'art romànic i vaig incloure'l en un primer volum (...). Les architectures cristianes que s'interposen entre la romana i la romànica, no representen tampoc moments d'evolució; potser ho son parcialment, en part mínima; però llur enllaç amb el romànic és feble a Catalunya. L'art romànic és arribat com una invasió sense un lligam extraordinari amb l'art anterior (...).¹⁰

Les connexions de l'art català i l'àmbit hispà les va cercar en l'art mossàrab i va difondre les obres de Gómez Moreno a l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans.¹¹ Va dedicar també una sèrie de conferències a l'origen de l'art asturià a la Sorbona, gràcies a la Fundació Cambó durant els anys 1938 i 39. En la seva etapa final, en què es va exiliar a París després de la Guerra Civil, va aprofundir en l'anàlisi dels precedents de l'art romànic a la península ibèrica i l'any 1941 va realitzar diverses visites de monuments asturians i portuguesos. Aquestes conclusions es van concretar en un llibre escrit el 1944 però publicat l'any 1961 de forma pòstuma, que porta el títol de *L'art wisigothique et ses survivances. Recherches sur les origines et le développement de l'art en France et en Espagne du Ier au VIIe siècle*.

7 J. DANES I VERNEDES, *Monestir de Sant Joan de les Abadesses* (Barcelona, 1926), 13.

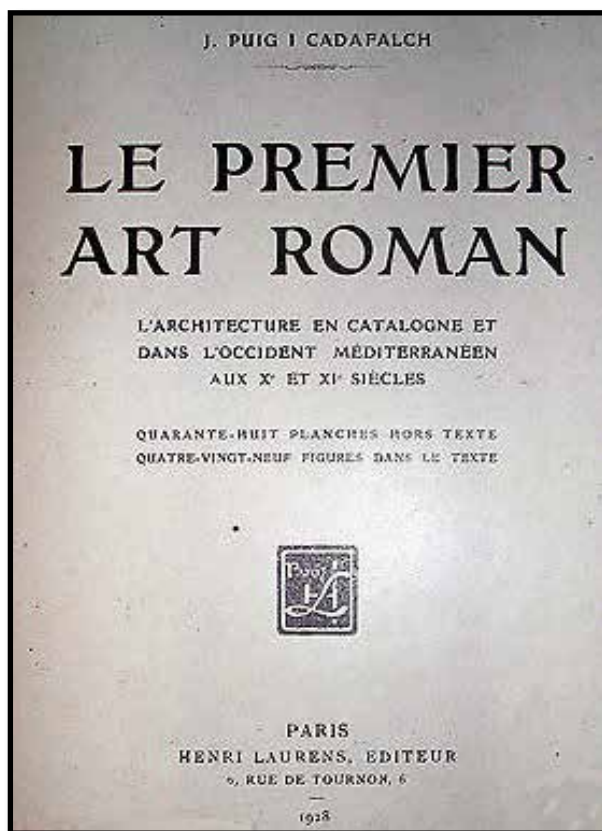
8 J. GRAUPERA, "Les activitats de l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa" dins de *Mataronins en la restauració de Ripoll (1893-1993). Centenari de la consagració de la basílica*. Grup d'Història del Casal (Mataró, 1995), 24-43.

9 J. PUIG; A. DE FALGUERA ; J. GODAY, *L'arquitectura romànica...*, XVII.

10 Veure el pròleg de J. PUIG I CADAFALCH, *L'arquitectura romana*. Institut d'Estudis Catalans (Barcelona, 1934).

11 *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (vol. 1915 i 20), 324-326.

Portada del llibre *L'Architecture en Catalogne et dans l'Occident méditerranéen aux Xe et XIe siècles*. París, Laurens, 1928.

influències estilístiques, principalment franceses. En el s. XIII, Puig veu una evolució de l'art romànic cap a camins diferents a causa de tres fenòmens: l'arribada d'elements gòtics, els canvis en els centres d'influència artística i cultural i la vinguda de nous ordres religiosos. Aquestes idees de Puig no quedaren fixades dins l'àmbit historiogràfic català sinó que van tenir una projecció internacional per mitjà de la publicació l'any 1928 del llibre *Le premier art roman. L'architecture en catalogne et dans l'occident méditerranéen aux Xe et XIe siècles*, a banda de la participació en congressos. En aquest llibre, mitjançant un mètode comparatiu, estableix que l'origen de l'art romànic es troba en la zona des del nord d'Itàlia fins a Catalunya (arc meridional) i des d'aquí es desplega per Europa, seguint el model de la volta de pedra, les decoracions llombardes i l'aparell característic de carreus. Aquesta teoria es va anar perfeccionant en el llibre *La geografia i els orígens del primer art romànic* (Barcelona, 1930 amb la traducció francesa a París, 1935) i va portar a l'acceptació definitiva, no només en el cercles científics europeus sinó també americans.

L'obra de Puig i Cadafalch no es va limitar a l'estudi de l'art romànic sinó que també va abraçar l'estudi de l'art gòtic. Dins d'aquest estil va estudiar l'arquitectura franciscana en un article publicat a la revista *Franciscalia* (1928) o les idees teòriques de l'urbanisme segons Eiximenis (*Estudis Universitaris Catalans*, 1936). L'aportació més important en aquest camp la trobem a l'article "El problema de la transformació de la catedral del nord importada a Catalunya, que constitueix una contribució a l'estudi de l'arquitectura gòtica meridional" dins de la *Miscel·lània Prat de la Riba* (1921). En aquest text defineix dos tipus de plantes en l'arquitectura gòtica catalana: l'una amb tres naus i girola i l'altra amb una nau, absis poligonal i capelles en els contraforts. Aquesta arquitectura és, per a Puig, el tipus de catedral del nord que es transforma per l'ambient meridional de Catalunya. Aquesta adaptació de models del nord en l'ambient meridional es pot rastrear en les catedrals de Clermont-Ferrand, Llemotges i Narbona i apareix a la catedral de Girona.

L'estudi de l'art romànic és l'aportació més important dins l'obra de Puig. Sobretot, en la creació de la teoria del primer art romànic. Entre els anys 1909 i 1918, Puig va publicar, amb la col·laboració d'Antoni de Falguera i del mataroní Josep Goday, la gran obra *L'arquitectura romànica a Catalunya*, entesa com a manual, estudi de primera mà i compendi de l'art català des de l'època romana fins al s. XIII.

En el pensament de Puig, el romànic a occident és un estil que té un origen oriental i, en aquest context, Catalunya juga un paper important, ja que la seva situació de frontera del món islàmic i d'unió entre la Provença i el nord d'Itàlia juga un paper important per a la formació de l'arquitectura romànica. Per a Puig, el romànic es divideix en dos períodes: en el primer, que comprèn els s. X-XI, que ell denomina període comtal, es configuren les formes que defineixen l'estil, la introducció de l'estil llombard en la decoració i l'aparició de la volta de canó de pedra; en el segon període, que comprèn el segles XII-XIII, el període reial, apareix l'escultura monumental en els edificis, sobretot en els claustres i les portades. Aquest segon període s'anomena "internacional" ateses les múltiples

Per acabar, Puig i Cadafalch va publicar una gran quantitat de monografies d'edificis medievals importants. Cal destacar les seves aportacions a l'estudi de Ripoll, especialment la seva portada, Sant Miquel de Cuixà i les esglésies de Terrassa. D'aquestes monografies, cal destacar les dedicades a les esglésies de Terrassa, que va publicar en diversos estudis monogràfics entre el 1889 i el 1948. La qüestió principal va ser la datació de les capçaleres antigues de Santa Maria i Sant Pere i la construcció de l'edifici de Sant Miquel. Un altre centre d'interès del conjunt de Terrassa va ser la datació de les pintures murals dels altars. En aquests edificis, l'estudi de Puig no es limità a una tasca documental i formal sinó que en alguns casos va aprofundir amb una campanya arqueològica. Durant el juliol del 1906, a l'interior de la planta de l'església de Sant Miquel, va organitzar una campanya d'excavacions.

Pel que fa a la portada de Ripoll, Puig ja li va dedicar un bon espai a l'obra *Catalunya Romànica* i la seva aportació principal és la descripció de la seva densa iconografia, que es divideix en tres parts principals. A tall de conclusions, podem qualificar la tasca historiogràfica de Puig i Cadafalch com a senyera per a l'estudi de l'art català medieval. Els seus estudis, especialment els que fan referència a l'art romànic, encara ara serveixen com a model i com a paràmetre dels estudis d'aquest estil a Catalunya. A banda d'això, Puig reflecteix el sentiment d'una època que va utilitzar la recerca del passat com una forma de contribuir a la recuperació nacional i a la recerca de la normalització d'aquesta petit país nostre que és Catalunya.

Interior de Sant Climent de Taüll, (Autor: Adolf Mas, 1907. Revista Muntanya, Núm. 921 (Juny 2017).

Bibliografia

- BARRAL, Xavier. «Josep Puig i Cadafalch historiador de l'art medieval». *Josep Puig i Cadafalch: l'arquitectura entre la casa i la ciutat*. Fundació Caixa Pensions; Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. (Barcelona, 1989). 65-89.
- BARRAL, Xavier. «Algunes tesis de Puig i Cadafalch sobre la història de l'art català». *Josep Puig i Cadafalch i la Catalunya Contemporània*. Sèrie Jornades Científiques, 13. Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-arqueològica. (Barcelona, 2003). 19-39.
- BARRAL, Xavier. *L'art romànic català a debat*. Llibres a l'abast, 405. Ed. 62. (Barcelona, 2009).
- CABESTANY FORT, Joan-F. «L'arquitectura romànica a Catalunya. Una obra cabdal per a l'estudi de la cultura catalana». *Josep Puig i Cadafalch i la Catalunya Contemporània*. Sèrie Jornades Científiques, 13. Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-arqueològica. (Barcelona, 2003). 53-67
- DANÉS, Joan: *Monestir de Sant Joan de les Abadesses*. Barcelona: Tàber, 1926.
- JARDÍ, Enric. *Puig i Cadafalch. Arquitecte, polític i historiador de l'art*. Hores de Catalunya. Ed. Ariel. (Esplugues de Llobregat, 1975).
- GRAUPERA, Joaquim. «Les activitats de l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa». *Mataronins en la restauració de Ripoll. 1893-1993. Centenari de la consagració de la basilica*. Grup d'Història del Casal. (Mataró, 1993). 29-52.

- GRAUPERA, Joaquim. «1er. Centenari de la creació del primer Museu de Mataró per l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa». *Crònica de Mataró*, núm. 2355 (3 de novembre de 1994), 8.
- GRAUPERA, Joaquim. *Josep Puig i Cadafalch i l'Associació Artística Arqueològica Mataronesa*. Col. Josep Rius, 5. Grup d'Història del Casal. Mataró, 2001.
- GRAUPERA, Joaquim: «Col·leccionisme privat i patrimoni local. La fundació del Museu de Mataró (1894)». *Lambard. Estudis d'art medieval*. Volum XXI (2010- 2011). Institut d'Estudis Catalans. Amics de l'Art Romànic. (Barcelona, 2011). 225-132.
- GRAUPERA, Joaquim: «Les aportacions i influències de Josep Puig i Cadafalch com a historiador de l'art medieval i arqueòleg». *Guia de recursos* núm. 36 (gener del 2017).
- GRAUPERA, Joaquim: «Puig i Cadafalch i la seva contribució com historiador de l'art medieval». *Fonts. Butlletí del Centre d'Estudis Argentonins Jaume Clavell*, núm. 70 (abril, 2017), 15-20.
- GRAUPERA, Joaquim: «L'etapa formativa de Puig i Cadafalch. Idees i referents». *Lambard. Estudis d'art medieval*. Institut d'Estudis Catalans. Amics de l'Art Romànic. (Barcelona, [en premsa]).
- LACUESTA, Raquel. *La història de l'art -de l'arquitectura- català explicada per arquitectes / discurs d'ingrés de l'acadèmica electa Raquel Lacuesta Contreras, llegit a la Sala d'Actes de l'Acadèmia, a Casa Llotja, el dia 16 de juny de 2014; discurs de resposta de l'acadèmic numerari Francesc Fontbona i de Vallescar*. Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (Barcelona, 2014).
- PUIG I CADAVALCH, Josep: «La història de l'Arquitectura catalana». *Estudis Universitaris Catalans*, (gener-febrer de 1907), Barcelona.
- PUIG I CADAVALCH, JOSEP; FALGUERA, Antoni de; GODAY, Josep. *L'arquitectura romànica a Catalunya*. Institut d'Estudis Catalans. (Barcelona, 1909).
- PUIG I CADAVALCH, JOSEP. *L'arquitectura romana a Catalunya*. Institut d'Estudis Catalans. (Barcelona, 1934).
- PUIG I CADAVALCH, JOSEP. *Memòries*. Biblioteca Abat Oliba, 252. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Barcelona, 2003).
- PUIG I CADAVALCH, JOSEP; BARRAL I ALTET, Xavier (ed.). *Josep Puig i Cadafalch: escrits d'arquitectura, art i política*. Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 62. Institut d'Estudis Catalans. (Barcelona, 2003).
- ROHRER, Judith. «Puig i Cadafalch: els primers treballs». *Josep Puig i Cadafalch: l'arquitectura entre la casa i la ciutat*. Fundació Caixa Pensions; Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, (Barcelona, 1989). 15-35.
- TERMES, Josep. «Josep Puig i Cadafalch (1867-1956, entre l'arquitectura i la política)». *Josep Puig i Cadafalch: l'arquitectura entre la casa i la ciutat*. Fundació Caixa Pensions; Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. (Barcelona, 1989). 91-103.
- TÍO I CASAS, Pere: «Josep Vinardell i Rovira (Mataró, 1851-1918)». *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 114 (Gener de 2016). 28-29.

Josep Puig i Cadafalch, Un apropament intimista a la seva personalitat

Manuel Cusachs i Xivillé

El dissabte 3 de juny d'enguany, al Centre Cívic Can Mestres d'Òrrius, dins dels actes commemoratius dedicats a memorar Josep Puig i Cadafalch, va celebrar-s'hi una taula rodona presidida per l'alcalde Jordi Rull, el director de l'Arxiu Comarcal del Maresme, el senyor Alexis Serrano, l'historiador Jaume Vellvehí i jo mateix. Va lamentar-se l'absència, justificada, de l'historiador Joaquim Graupera.

La meva intervenció no historiogràfica pretenia descriure per mitjà de la projecció d'imatges una proximitat humana a la seva figura, tant per records familiars i coincidències, com per afers professionals. Motiu que m'obligà a parlar en primera persona.

A casa, l'àvia recordava el senyor Puig amb vehemència i admiració com un senyor molt seriós i ben vestit quan visitava la fusteria del seu pare. El seu pare, Jaume Crusat i Castellà, el meu besavi, va ser el primer fuster de Mataró en instal·lar serra elèctrica al seu taller, i també va ser fundador del Café La Moderna, un recer liberal.

Josep Pla amb la seva sagaç observació descriu així la seriositat del senyor Puig:

Fou un d'aquells homes que la gent troba antipàtics, tot i la seva cortesia extraordinària. Fou absolutament l'antídot del madrileny pintoresc, simpàtic i indocumentat.

El besavi, que també era molt seriós, havia treballat pel senyor Puig, d'aquí que a casa es parlés d'edificis com La Beneficència, can Coll i Regàs o can Garí del Cros. Però no tot devien ser edificis singulars ja que Puig i Cadafalch va construir a Mataró moltes cases de cos, les populars de planta, pis i golfes. Possiblement el besavi hi feia la fusteria. També ens parlava dels seus parents Vergés d'Argentona i de la senyora Àngels Macià, "la Petita", l'esposa del senyor Puig, de la qual eren bons veïns. Anècdotes que en la meva infantesa fantasiaven l'admiració amb l'acreciment encara més pel fet que haguéssim estudiat al mateix col·legi de Santa Anna dels Escolapis de Mataró, el vell casalot que durant llarguíssims anys va donar caràcter a la Rambla.

En les seves memòries Puig escriu que va ser educat en una llengua que no era la seva: *Fou l'entrada al col·legi el que despertà el meu primer sentiment de català vexat per la imposició d'una llengua que no era de la meua nissaga. Als escolapis de Mataró a Santa Anna hi havia, però, un ambient catalanesc entre sos mestres.* Trista coincidència. Jo, al segle XX em vaig trobar amb les mateixes circumstàncies.

El 1913, junt amb altres companys, va crear l'Associació d'Antics Alumnes de Santa Anna. Aquesta entitat, al meu temps, en la fosca dictadura franquista, va ser refugi d'associacions catalanistes, aula gratuïta de gramàtica catalana, porta oberta als il·luminats de la nova cançó, refugi polític, etc.

La seva llavor, junt amb els escolapis, hi era evident.

Amb un company que de vailets sentíem el cuquet de l'art, alguns dissabtes al matí anàvem a la capella dels Dolors atrets per les pintures de Viladomat. Un d'aquests dies, en

Òrrius. Sant Bartomeu de Cabanyes. Ermita del S. XII.

entrar a Santa Maria, un senyor alt que duia un abric llarg, un capell a la mà i a l'altra un bastó, parlava amb el senyor Ferrer Clariana, amic de casa. Amb el bastó feia com si dibuixés a terra, curiosa actitud que va despertar la meua atenció. Vam saludar-los. Més tard vaig saber pel mateix Clariana que aquell senyor era Josep Puig i Cadafalch, de qui a casa es parlava amb tanta admiració.

Òrrius, 1940 A la dreta Can Feliu. A l'esquerra Can Puig i Cadafalch (Les Cases Blanques) Foto: Josep Maria Cusachs i Simon.

La vinculació de Puig amb Òrrius li ve de l'avi i del pare, industrials velers de Mataró que donaven feina a les noies del poble. Puig va ser propietari de terres que havia heretat i comprat. Indefectiblement vestit d'excursionista visitava can Triadó, els seus parcers. Una vegada comprovada la feina es feia acompanyar per l'avi Josep a la muntanya de Céllecs, on s'hi aixopluguen l'ermita romànica del segle XII de Sant Bartomeu de Cabanyes, el poblat ibèric i a ponent de la muntanya la Cova d'en Nadal, probable hipogeu funerari.

Després que Puig reformés la clàssica masia de can Blanc en quatre habitatges sempre més s'ha anomenat can Puig i Cadafalch.

Acabada la Guerra Civil espanyola (1936-1939), amb el senyor Puig a l'exili, una part de la masia, probablement confiscada, va ser seu de Falange Española on la canalla del poble hi feia instrucció amb fusells de fusta. Hem de creure que aquells vailets no desfilaven en honor seu.

Òrrius, on estic empadronat, esdevé una aproximació cultural al nostre personatge ja que els picapedrers Barbany, bons col·laboradors meus, foren qui esculpiren la còpia en marbre de l'emblemàtica estàtua grega de l'Esculapi d'Empúries, descoberta el 1904, com se sap, a les excavacions dirigides per ell mateix. És càlida la coincidència, tota vegada que els Barbany són part de la família Triadó, els vells parcers del senyor Puig.

El primer alcalde democràtic de Mataró, el senyor Joan Majó i Cruzate, l'any 1980 va redimir per a la ciutat una rànquia injustícia ciutadana incorporant les figures d'Antoni Puigblanch i Josep Puig i Cadafalch a la galeria de mataronins il·lustres, com ho havia intentat el seu predecessor, l'alcalde Antoni Martí i Coll. La pintora Emília de Torres va ser la responsable d'interpretar Puigblanch i jo, Puig i Cadafalch. Emotiva coincidència: mestra i alumne. Havia rebut de l'Emília, alguns estius, lliçons de pintura anant a pintar junts pels verals d'Òrrius creant al mateix temps una respectuosa amistat. El repte d'interpretar la personalitat tan mitificada per la meua família va incentivar-me l'ànim. Decididament l'havia d'allunyar de la "posse" de taller. En una de les fotografies que les seves netes Maria Lluïsa i Teresa em facilitaren apareixia Puig treballant a la taula del seu estudi. Aquesta actitud va ser la composició de la pròpia pintura. Al seu darrere, una vidriera d'estil modernista il·lumina l'espai fent referència a la llum, al domini de la llum, tan característic de l'arquitectura modernista.

Arribats aquí cal fer una reflexió. Puig escriu: *Érem furiosament antiacadèmics i contra les fórmules d'art clàssiques usades per l'Estat, amb la independència i la llibertat d'una obra nova.* Aquesta actitud tan trencadora i avançada a l'època, amb creacions innovadores com el singular *trencadís*, frisos, atípiques creus, de volums de xemeneies i columnes parangó d'escultures, etc., contrasten amb el gust que tingueren en la decoració dels seus interiors curulls de fútilses carrinclones, de fades melangioses, orenetes, ocellets, floretes i desmais com també el gust per la pintura càndida i llepada. Tanmateix Gaudí havia dit que la pintura de Cézanne era la destrucció, com precisament la pintura de Cézanne és la construcció de l'espai.

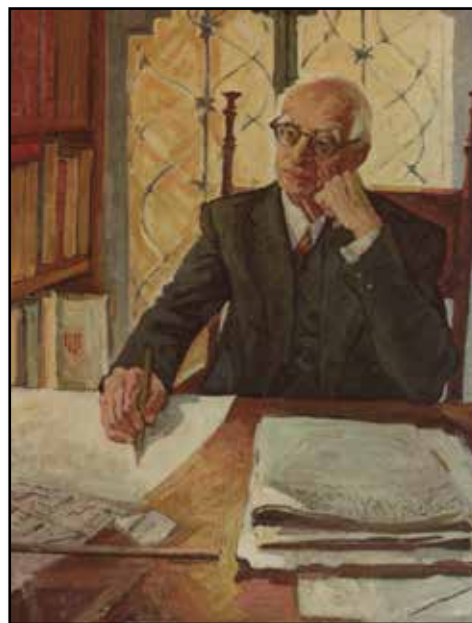
El mateix Puig no va entendre la pintura de Torres Garcia fins al punt que li va anul·lar la decoració de les parets del saló Sant Jordi de la Generalitat... un galimaties. Misteris i contradiccions de l'art.

Feia anys que l'escriptor Joaquim Cases, juntament amb Manuel Corredor i Josep Maria Ferrer, del Club d'Opinió Jaume Llavina de Mataró, promovien erigir a la ciutat un monument a Josep Puig i Cadafalch.

Finalment pels voltants de l'any 2000, l'alcalde Manuel Mas va aprovar-ho. Per a mi l'encàrrec fou un altre repte d'interpretació: una estàtua sedent, com havia fet de l'Abad Oliba a Montserrat, no identificava el seu caràcter. Després d'esbossos, vacil·lacions i dubtes, se'm feu present de cop el record de la seva figura, que de noi havia vist a Santa Maria, dibuixant a terra amb un bastó. En el corpus de l'escultura s'hi entreveuria el que podria recordar aquell "llarg abric".

A la peanya de granit Joaquim Casas va escriure-hi la importància de tots els seus innúmers treballs artístics i polítics.

Puig, bandejat per la dictadura de Primo de Rivera, deixa escrit: *Un general o un coronel enviats a governar permanentment els catalans cometran tants d'errors que aviat prepararan ells mateixos una nova revolució.* No li valgueren aquests raonaments sobre Catalunya. Fou perseguit pels anarquistes. Per salvar la vida el 1936, fugint de la persecució de la FAI s'exilia a França, a Codalet del Conflent. Protegit pel govern francès inicia la restauració del monestir de Sant Miquel de Cuixà, on posa al descobert la cripta del monestir, una incomparable meravella del romànic català. La primera persona que hi va accedir, després de tants segles d'abandó, va ser la seva neta Teresa, lligada amb una corda i proveïda d'una llanterna. Simpàtica anècdota que la Teresa recordava com una heroïcitat.

Galleria de mataronins il·lustres de l'Ajuntament de Mataró 1980 retrat de Josep Puig i Cadafalch. (Fotografia: Teia Cusachs i Colomer).

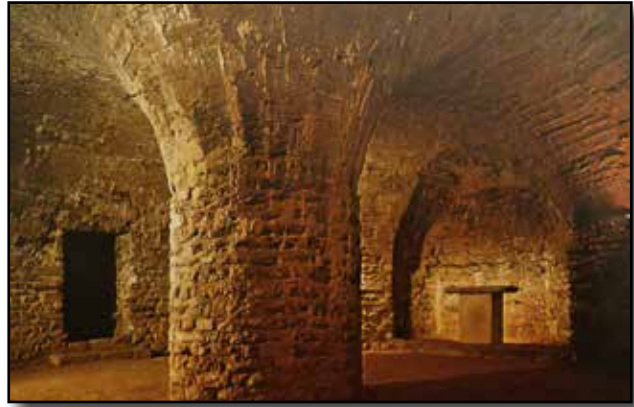

Parc Central de Mataró. Monument a Josep Puig i Cadafalch. Assistència a l'homenatge que s'hi celebra anualment pels voltants de Nadal.

A l'època que el monjo de Montserrat, Daniel Codina, estudiós del romànic, regia la petita comunitat benedictina de Cuixà, l'any 2005 va posar al descobert les ruïnes de la capella de la Trinitat, ubicada damunt mateix de la cripta.

Màndorla de la Capella de la Trinitat. Sant Miquel de Cuixà. 2005. (Fotografia: Teia Cusachs i Colomer).

Cripta del Pessebre S. X de Sant Miquel de Cuixà, Codolet (Conflent).

La reconstrucció de la capella va anar a càrrec, per llei, d'arquitectes francesos. Dues parets de vidre, la de llevant i la de ponent, faciliten la visibilitat de les ruïnes.

La de ponent va decorada amb una *màndorla* de grans dimensions amb els símbols de la Trinitat. Després d'un petit concurs on hi havien de participar artistes francesos, vaig ser-ne l'autor.

Per a mi no va ser banal la coincidència d'aquest nou apropament, tan emotiu com simbòlic, amb el gran arquitecte.

Precisament a Òrrius un nou afer va apropar-m'hi: el senyor Enric Pedrosa, membre de la Societat de Xarxes d'Activitats Cíviques de Catalunya, incansable impulsor per erigir de nou el símbol de les quatre columnes de Montjuïc, obra de Puig, com se sap enderrocades pel dictador Primo de Ribera, incloïen en el projecte una nova intenció dedicada als "homes i dones que lluitaren per la llibertat de Catalunya". L'encàrrec consistia a realitzar uns baixos relleus col·locats als sòcols de les columnes que relatessin lluites històriques. Des del primer moment vaig entendre que aquesta intenció no era adient a la simbologia de Puig. Em decanto a creure que Puig i Cadafalch va dissenyar-les com un símbol d'apropament a la cultura que ens arribà per mar, per marcar l'atàvic caràcter grec del nostre poble amb columnes coronades amb capitells jònics, del tot allunyats del seu estil modernista.

L'erectió de les columnes al seu lloc d'origen va ser una lluita rocambolesca de nou anys amb l'Ajuntament de Barcelona. La meva feina, com vaig intuir, es va reduir a un parell d'articles al diari *Avui* defensant el lloc de la seva ubicació. Poca cosa, evidentment, però suficient si pensava en l'honor de participar-hi.

Les columnes de Montjuïc.

L'any 2014, aprofitant les celebracions del centenari de la creació de la Mancomunitat de Catalunya, el conseller de cultura de la Generalitat de Catalunya, Santi Vila, va reclamar el reconeixement públic de l'oblidat segon president de la Mancomunitat per fer honor a la justícia col·locant el seu bust al Pati dels Tarongers de la Generalitat. Aquesta petició va esperonar l'associació mataronina Amics de Puig i Cadafalch a intensificar les seves incansables reclamacions.

Així la Generalitat va encarregar-me el bust, però en un espai de temps que impedia de realitzar-lo. Com a solució d'emergència va acceptar-se de fer una rèplica del cap del monument de Mataró, oblidant-nos tanmateix que l'art té les seves lleis estètiques i el bust no va encaixar al lloc destinat per les seves dimensions desproporcionades. Essent així que el dia de la celebració, la peanya estava buida amb l'evident desengany dels mataronins.

L'Ajuntament de Mataró va negociar-ne l'adquisició per col·locar-lo a la Universitat Tecno Campus de Mataró que porta el seu nom, al mateix temps que la Generalitat proposava fer-ne un de nou.

Aquest retrat plasmava l'aparença de l'edat del president: un home fort, de mitjana edat, amb barbeta i ulleres de pinça.

Bust de Josep Puig i Cadafalch al Pati dels Tarongers de la Generalitat de Catalunya.

Col·locat el bust l'any 2015, va celebrar-se una cerimònia justa i equitable presidida pel president Artur Mas acompanyat per la besneta de Puig, Núria Riera i Conill, i d'un estol de polítics i personalitats del país.

L'ordre dels retrats és aquest: Enric Prat de la Riba, Josep Puig i Cadafalch, Francesc Macià, Lluís Companys, Josep Irla i Josep Tarradellas.

A les aproximacions descrites, finalment cal afegir-hi la medalla commemorativa que l'associació Amics de Josep Puig i Cadafalch va encarregar-me i la col·locació d'un nou bust al Museu de Montserrat, a la sala que porta el seu nom, donació d'uns devots montserratins i fidels admiradors del gran mataroní.

Medalla commemorativa de l'associació Amics de Puig i Cadafalch, 2014.

Escultura d'homenatge a Josep Puig i Cadafalch al rebedor de Can Coll i Regàs. Mataró, 1991.

No puc deixar de comentar encara dues emotivitats íntimes relacionades amb la casa Coll i Regàs de Mataró —sense oblidar el besavi fuster— com són la salvació d'enderroc que enèrgicament i amb fermesa va promoure el senyor Jaume Colomer, el meu sogre, home de cultura, en aquells temps integrant de la Junta de la Caixa d'Estalvis Laietana, i segonament l'adquisició per la Fundació Laietana l'any 1991 de l'escultura “Noia del doll” per homenatjar Josep Puig i Cadafalch: una figura femenina porta un doll (càntir), símbol de la mediterrània, recordant l'Empúries grega on Puig hi deixà la seva important empremta. El càntir recorda també Argentona, el poble d'estiu que ell tant va estimar.

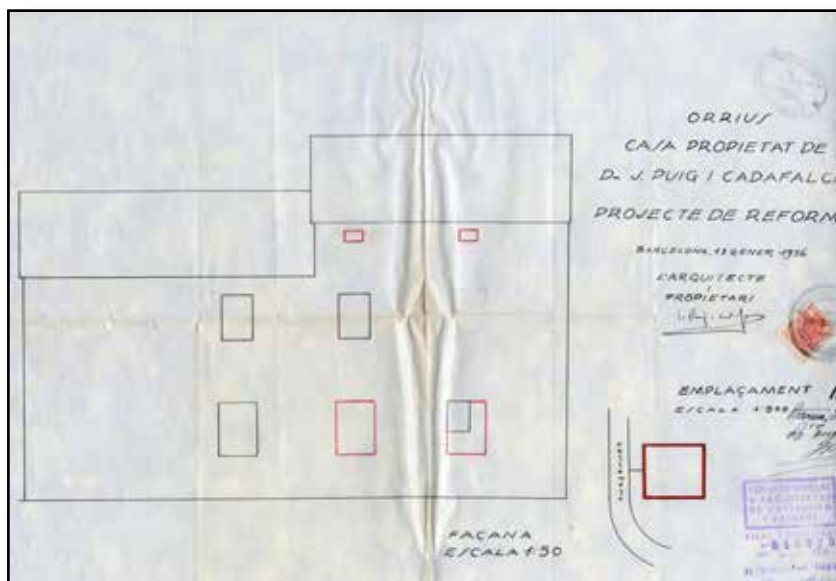
Aquesta escultura, junt amb la col·lecció “El Tarot” —potser les millors pintures d'Eduard Alcoy—, fan esment de la filosofia de Gaudí, tanmateix com la del propi Puig i la de molts arquitectes, considerant l'arquitectura l'art més complet que aixopluga dins seu tota la diversitat de les arts i la vida.

Presència de Josep Puig i Cadafalch a Òrrius (Maresme)¹

Jaume Vellvehí

A l'entrada del poble d'Òrrius hi ha una casa on, per a molts vilatans, encara és viu el nom de l'antic propietari: Can Puig. És en relació amb aquesta propietat i amb altres propietats associades que es conserva documentació vinculada a Josep Puig i Cadafalch en l'Arxiu Comarcal del Maresme, que procedeix de l'Arxiu Municipal d'Òrrius.

Es tracta de dos documents relacionats amb propietats que el mataroní tenia a Òrrius. El primer document és l'expedient de possessió d'una propietat elaborat a petició del mateix Puig i datat el 1914². El segon és en relació amb un projecte de reforma d'una casa, que data del 1936³. Aquesta documentació l'hem pogut contrastar i enriquir a partir del fons patrimonial Josep Puig i Cadafalch conservat a l'Arxiu Nacional de Catalunya⁴ i del fons notarial del mateix Arxiu Comarcal.⁵

ACM. Fons municipal d'Òrrius. Expedient de reforma de la façana de la finca familiar propietat de Josep Puig i Cadafalch a Òrrius. Plànol de situació i de la façana. Barcelona, 18 de gener de 1936.

Presència de Puig i Cadafalch a Òrrius

Probablement la presència dels Puig a Òrrius es remunta al segle XVIII, tot i que la primera notícia que hem trobat és de l'arrendament a Pau Carbonell d'una finca en terme d'Òrrius el 1831.⁶

Josep Puig i Cadafalch tenia diverses propietats en terme d'Òrrius, principalment agrícoles, que havia heretat del pare, Joan Puig i Bruguera, en testament dictat a Mataró el 22 de febrer de 1878.⁷

Quan va morir el seu pare el 1894, va rebre en llegat totes les propietats que tenia en terme d'Òrrius i que consistien en Can Blanch de la Riera, una casa dividida en tres habitatges que en la part posterior tenia adossada una nau que s'havia utilitzat com a fàbrica. Es tracta de l'antic mas Blanch, a l'entrada del poble, el mas d'una nissaga que s'establí a Òrrius al segle XVI procedent de la Cerdanya⁸; un hort conegut com l'Hort de Can Blanch, a tocar de la mateixa finca; una altra peça, més gran, a la zona coneguda com la partida d'Aquenza;

1 He d'agrair al personal de l'Arxiu Comarcal les facilitats i la col·laboració donades per a l'elaboració d'aquest treball.
2 Arxiu Comarcal del Maresme (=ACM): Ajuntament d'Òrrius. *Juzgado Municipal de Orrius año 1914. Expediente de información posesoria instado por Don José Puig i Cadafalch.*
3 ACM: Ajuntament d'Òrrius. *Projecte de reforma d'una casa propietat de Josep Puig i Cadafalch.*
4 Arxiu Nacional de Catalunya (=ANC): Fons 737.
5 ACM: fons notarial. Notaris Juan Bautista Calvo: 1878 T1 i Joaquin Cabañes i Rabassa: 1894 T-2.
6 ANC: 737-T-60.
7 ACM: fons notarial. Notari Juan Bautista Calvo: 1878 T1 f 220^r-f227^v.
8 Roqué i Margenat, Josep Maria (2016). *La gent d'Òrrius a través de la Història.*

una peça en el mateix poble a la zona coneguda com les Quintanes del mas Guinart, i una altra procedent de la gleva del mas Planas. S'hi ha d'afegir encara el cens sobre una peça que llavors tenia Pere Gallemí, procedent de la gleva de l'antic mas Blanch. Transcrivim la descripció notarial:

Decimocuarto: un grupo de tres casas contiguas y unidas con un edificio al detrás de las mismas que sirvió de fábrica(\$), y un aljibe o zafareche en el que se recoge el agua destinada al riego de los terrenos inmediatos, (€) todo lo cual constituye una sola finca, de la que no consta su extensión superficial, que radica en el paraje denominado “Can Blanch” del término del pueblo de Òrrius, señaladas dichas casas con los números nueve, diez y once, lindantes en junto por oriente con honores de Pedro Gallemí, por mediodía con tierras de la misma herencia que luego se describirán, y por poniente y Norte con un camino de herradura, cual finca puede considerarse de un valor de mil seiscientas pesetas.

Decimoquinto: una porción de tierra huerto denominado comúnmente “L'Hort de casa Blanch”, de una cuartera de cabida poco más ó menos, equivalentes á veinte y cuatro áreas cuarenta y ocho centiáreas, que se riega con el agua de que se ha hecho merito en la descripción de la finca precedente, que linda por oriente con honores de Pedro Gallemí, por mediodía con la riera del mismo pueblo de Òrrius; por poniente con un torrente, y por Norte con la finca de la misma herencia que se acaban de describir: cual finca puede considerarse de un valor de novecientas pesetas.

Decimosexto: Otra pieza de tierra de más de diez y siete cuarteras de cabida poco más ó menos, equivalentes á cuatro hectáreas diez y seis áreas veinte centiáreas, que radica asimismo en el término del pueblo de Òrrius y en la partida denominada vulgarmente “Quenza”, ya linda por oriente con honores de D. José Saborit, por mediodía con los de José Tuyó; por poniente con los de Antonio Cuní y por Norte con los de Esteban Ridameya: cual finca puede considerarse de un valor de mil cincuenta pesetas.

Decimoséptimo: una porción de terreno para campo, situado en el mismo término del pueblo de Òrrius y en el paraje denominado las “Quintanas del mas Guinar”, de unos dos cuartanes de cabida, equivalentes á cuatro áreas ocho centiáreas, que linda por oriente y mediodía con los herederos ó sucesores de José Prats; por poniente con los de José Planas y por Norte con tierras de la misma herencia, cual finca puede estimarse en un valor de ciento novena pesetas.

Y décimo octavo: otra porción de terreno huerto con el agua correspondiente para el riego de la misma, de unos cuatro cuartanes de cabida, poco más ó menos equivalentes á ocho áreas diez y seis centiáreas, que radica asimismo en el término del pueblo de Òrrius procedente de la gleva del manso Planas, que linda por oriente y mediodía con terrenos de la misma procedencia: por poniente con la riera, y por Norte con los derechos habientes de Pedro Prats: cual finca puede considerarse de un valor de trescientas treinta pesetas. [...].

Censo.

Un censo con sus derechos anejos, de cuatro libras diez sueldos de pensión anual, equivalentes a doce pesetas, que al tres por ciento representa un capital de cuatrocientas pesetas, pagadero anualmente por Pedro Gallemí propietario de dicho pueblo de Òrrius, ó sus sucesores, por razón de un trozo de tierra de un cuartan y medio de cabida, equivalente á tres áreas seis centiáreas de procedencia de la gleva de casa Blanch de la Riera; lindante por oriente con tierras de Juan March mediante un camino; por mediodía con la riera; por poniente con tierra de la misma herencia de D. Juan Puig, y por Norte con la de Pedro Prat ó sus sucesores [...].

Las adiciones.

\$ y hoy sirve de bodega para las tres casas

€ junto con un acueducto que desde una presa existente en un torrente próximo conduce las aguas al expresado zafareche.⁹

Sembla que, en un moment donat, Puig va haver de justificar el dret d'aigües per regar aquestes propietats, que giraven a l'entorn de Can Blanch, que era propietat seva. És per aquest motiu que, a l'estiu de 1914, s'adreçà a l'Ajuntament per obtenir el certificat d'amirallament d'una partida anomenada Sol de la Bassa Nova que formava part de la finca l'Hort de Can Blanch i un altre de la mateixa finca de l'Hort de Can Blanch. De fet, Joan Puig i Bruguera, el seu pare, ja havia iniciat gestions similars el 1868,¹⁰ en relació amb una altra propietat, la peça pertanyent a la gleva del Mas Planas.

El fet és que disposava, des de feia força decennis, del dret a utilitzar l'aigua del Torrent de l'Església, conegut també com el Torrent d'en Blanch, mitjançant una presa per regar tota la finca de Can Blanch tal com van declarar els testimonis. Els veïns d'Òrrius Josep Font i Bienvenido Gallemí Ribas van assegurar-ho tant per referències hagudes dels seus predecessors com perquè, a més, era «un hecho público y notorio en la localidad».¹¹ De fet, en l'inventari de béns rebuts en herència, ja s'especifica l'existència d'un safareig¹² a Can Blanch que s'alimentava mitjançant un aqüeducte per a l'aigua captada en una presa en el torrent. I el mateix succeïa amb relació a una altra finca, la de la gleva del Mas Planas, per a la qual Puig tenia el dret de regar-la dotze hores setmanals.

El tema de l'aigua generava petits conflictes quotidians. Per exemple, el 1931 hi hagué una reclamació pel fet que s'havien instal·lat uns motors d'extracció d'aigua en uns pous de la seva propietat.

Ara bé, sens dubte, la propietat més emblemàtica és la casa coneguda com la Casa del Senyor Puig, l'antiga casa de Can Blanch de la Riera.

Fig. 2: Vista actual de Can Blanch (Fotografia J. Vellvehí).

Pel que fa a la casa, s'ha conservat força documentació, tant a l'Arxiu Comarcal com, especialment, a l'Arxiu Nacional. Bàsicament, es tracta de documentació relacionada amb la reforma de la casa entre la qual destaquen alguns plànols¹³ i estudis preliminars.

El projecte de reforma consistia en la conversió de la casa en quatre habitatges diferenciats¹⁴. El projecte el va realitzar el mateix Puig, que s'encarregà de tots els detalls, no només els tècnics, també els decoratius. D'aquesta manera, el 1935 va començar a elaborar-lo i el presentà a l'Ajuntament el 18 de gener de 1936. En va obtenir el vistiplau uns mesos després, el 30 de juliol.¹⁵

10 ANC: 737-T-2849.

11 ACM: op. cit. *Juzgado...*

12 Era l'antic safareig comunal actualment desaparegut. Vegi's Roqué (2016).

13 Tres d'aquests plànols es conserven a l'Arxiu Comarcal i d'altres, algunes còpies d'aquests, a l'Arxiu Nacional.

14 ANC: 737-T-60-I i també 737-N-72.

15 ACM: op. cit. *Projecte...*

Fig. 4: Les dues cases separades per la carretera a primer terme són Can Blanch i Can Triador (Fotografia fons J.M. Roqué).

La reforma era total i afectava la coberta, les obertures de les façanes, així com l'interior, la comuna, la cuina, l'escala i la distribució interior. Entre tota la documentació que es conserva a l'Arxiu Nacional hi ha els pressupostos detallats i factures del material, de la construcció o dels especialistes com ara els serrallers i, fins i tot, els quatre mostraris del paper que havia de lluir a les parets de cada un dels habitatges.

L'edifici actual de Can Blanch, més enllà d'algun finestral i part de l'estructura, poc conserva ja de l'antic edifici del segle XVI, convertit, segons el projecte de Puig, en quatre habitatges independents. Més enllà d'aquella reforma, s'ha parcel·lat l'antiga era del mas en tres parts diferenciades i s'ha eliminat l'antic i emblemàtic safareig.

A banda de la reforma, l'any 1941 Puig es va adreçar a la Diputació amb motiu de la construcció d'un mur de contenció. Aquest era un litigi que venia de temps enrere ja que hi ha un document previ redactat en català i adreçat a la Generalitat. El que redactà aquest cop era en castellà i constituïa una adaptació del primer. Els fets de la controvèrsia eren els següents: Puig, en el seu moment, havia donat els terrenys per a la construcció de la nova carretera. En acabar les obres, no es va deixar la zona afectada en condicions i ara demanava la construcció del mur de contenció.¹⁶

A més, sembla que per tal de guanyar el desnivell es va terraplenar el terreny afectat deixant aïllat Can Triador,¹⁷ de Can Puig, la qual cosa va provocar que la primera no pogués abastir-se de l'aigua del safareig com sempre havia fet. Per aquesta raó, es va obrir un pas d'ús particular que comunicava les dues finques per sota de la carretera amb què es canalitzava el proveïment d'aigua. No obstant això, avui dia el pas està tancat i en desús malgrat s'hi percep l'antic pas d'aigua.

Segons la memòria oral,¹⁸ després de la Guerra Civil espanyola, Can Blanch va ser ocupada per la Falange que s'hi va instal·lar per fer la seva activitat de control i adoctrinament. Malgrat que desconeixem el detall de les circumstàncies en què es produí la confiscació i retorn posterior, devia ser abans del 1941, moment de la reclamació a la Diputació per l'afer de la carretera.

Finalment, cal destacar que entre la documentació hi ha el dibuix del disseny d'una font-arentamans feta amb plafons ceràmics per a la casa d'Òrrius, que potser encara s'hi conserva.

En definitiva, hem vist la relació de Puig i Cadafalch amb Òrrius a partir de la documentació arxivística i alguns testimonis orals. Es tracta d'una relació que té un interès que no va més enllà dels detalls testimonials de la vinculació vital del nostre personatge amb la vila d'Òrrius.

16 ANC: 737-T-60-III.

17 Triador és el cognom però la casa pren el nom de qui l'habita, avui Can Feliu, però al segle XIX Can Jeroni, tots ells Triador (agraeixo a Josep M. Roqué les precisions fetes).

18 Conversa mantinguda amb Manuel Cusachs i Josep M. Roqué (maig 2017).

Intervencions a la casa d'estiueig de Josep Puig i Cadafalch a Argentona

Mercè Zazurca i Montserrat Bosch

Resum

Josep Puig i Cadafalch (Mataró 1867-Barcelona 1956) és una de les figures més polifacètiques de Catalunya, va mantenir sempre una relació estreta amb el Maresme i hi va deixar un valuós llegat, com n'és exemple la casa d'estiueig d'Argentona. Malauradament, aquesta casa que es conservava, propietat de la família, es va anar deteriorant fins que unes ventades al 2010 van fer caure part dels merlets de la façana i de la coberta, fet que va obligar a prendre una decisió per tal de recuperar un edifici emblemàtic per a Argentona i cabdal per entendre l'obra i el personatge de Puig i Cadafalch. Presentem aquí els treballs duts a terme per a la rehabilitació i recuperació d'aquest bé cultural esperant que aquestes actuacions ajudin a convertir l'edifici en un potent pol dinamitzador d'Argentona i, per extensió, del Maresme.

Introducció

La que va ser casa d'estiueig de la família Puig i Cadafalch, inaugurada el 1905, va ser declarada Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) amb la categoria de Monument l'any 1993, i es troba a la popular Plaça de Vendre, un espai irregular que articula el centre històric d'Argentona, prop de l'Ajuntament, del conjunt parroquial de Sant Julià i del Museu del Càntir.

A causa del mal estat en què es conservava la casa, semiabandonada i ja amb greus problemes d'estabilitat a partir de la caiguda d'alguns elements de la façana, la besneta de l'arquitecte va accedir a vendre la propietat a l'Ajuntament, acontentant les reivindicacions populars que reclamaven recuperar l'immoble per al municipi.

Des del nostre estudi d'arquitectura hem assumit el projecte de rehabilitació de la casa Puig i Cadafalch (PiC) amb entusiasme. Ja tenim certa experiència amb edificis patrimonials, amb projectes que sempre intenten anar més enllà de l'estricta actuació arquitectònica. En són exemple els treballs de restauració i reforç estructural a la Catedral de Barcelona, que van permetre la instal·lació d'un taller de picapedrers en obra i la valorització de l'ofici mentre s'introduïen innovacions com l'ús del titani; la intervenció al Pavelló de Ntra. Sra. de la Mercè, en el conjunt modernista de l'Hospital de Sant Pau (Barcelona), amb la integració de les instal·lacions i innovacions pel que fa al confort acústic i tèrmic; o la rehabilitació de la Fàbrica a Inca (Mallorca), que porta implícita la dinamització de l'entorn.

Imatges de l'estat inicial en què es trobava la casa Puig i Cadafalch.

Interior de la casa PiC. d'Argentona. (Fotografia: Català Roca).

AHMAR. Porxo de la casa d'Argentona.

Interior de la casa PiC. d'Argentona. (Fotografia: Català Roca).

També ens agrada plantejar-nos els projectes a partir de la detecció dels problemes del present, fent un viatge al passat i analitzant els contextos, per acabar trobant solucions de futur innovadores i sostenibles en el temps. I això és el que hem pretès en tot el procés de projecte i obra, treballant sempre amb equips transversals, amb mirades multidisciplinàries i compartint sabers i coneixements.

És en aquesta direcció que vàrem presentar els treballs de la 1a fase de la rehabilitació de la casa Puig i Cadafalch al congrés del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya (COAC) el 2016 i vam participar en diferents actes de l'Any Puig i Cadafalch, mostrant el projecte d'intervenció com a exemple de creació d'un ecosistema de bones pràctiques que han portat a transformar els problemes trobats en el mal estat de l'edifici en oportunitats cap al nou paradigma de la sostenibilitat i la innovació.

L'equip pluridisciplinar que hem conformat per a aquest projecte ha comptat amb la complicitat i el suport de l'Ajuntament d'Argentona i d'altres agents (institucions, agrupacions, grups de recerca, la universitat, empreses constructores, restauradors, artesans i altres professionals) i així voldríem continuar treballant: transversalment, en projectes que ajudin a fomentar i difondre les bones pràctiques. Això ens portarà a educar, formar, innovar i actuar conseqüentment per esdevenir un referent de Rehabilitació Sostenible a Argentona.

La casa d'estiueig de Puig i Cadafalch i el projecte de rehabilitació

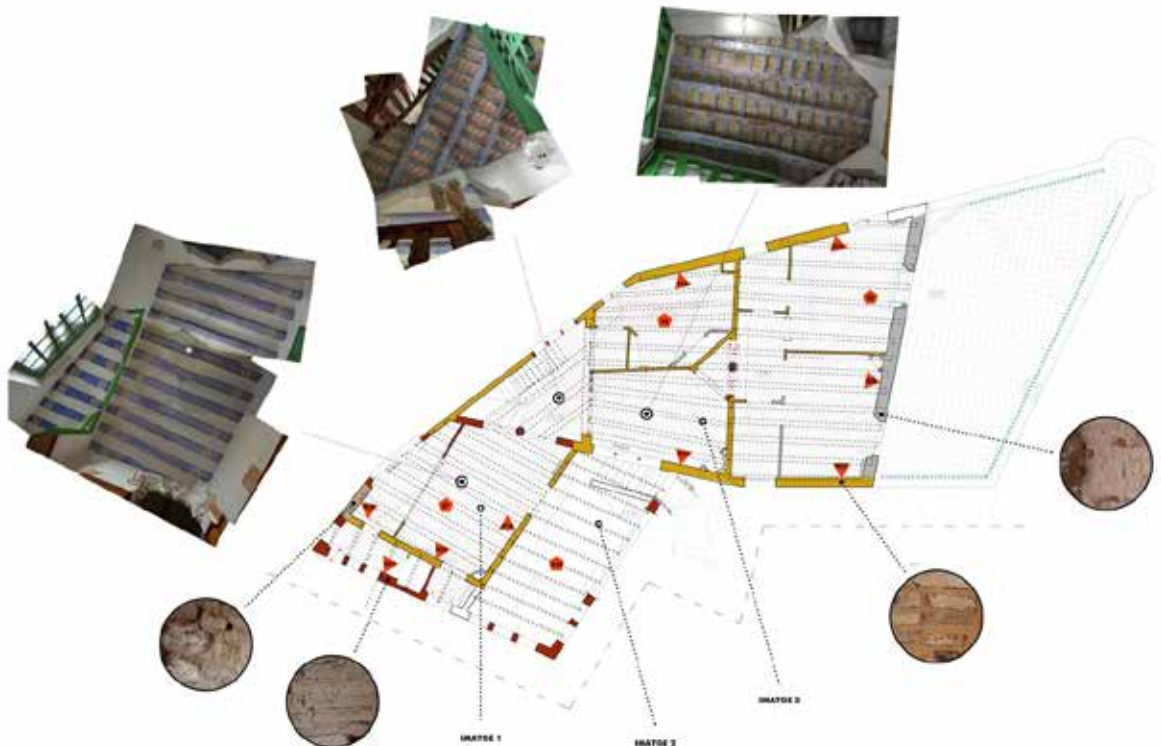
Josep Puig i Cadafalch, arquitecte, arqueòleg, historiador de l'art, polític, i conegut i amant de la natura, és considerat per alguns com l'últim arquitecte del moviment modernista i el primer del noucentisme. El seu llegat abasta des de nombroses obres a Barcelona a restauracions i intervencions en arquitectures diverses, les campanyes de reconeixement i catalogació de les esglésies romàniques del Pirineu, l'impuls a les excavacions arqueològiques de les ruïnes gregues d'Empúries, tractats medievalistes, i també una intensa activitat docent impartint classes a Barcelona, París i Harvard.

Com hem dit, la casa PiC va ser catalogada pel seu valor històric, artístic i cultural. Segons la llei, aquesta valoració inclou els elements de decoració, escultòrics, i els objectes consubstancials a l'edifici que o han format part, de la seva ornamentació.

Aquesta protecció entrava frontalment en conflicte amb els condicionants arquitectònics relacionats amb l'accessibilitat i la seguretat estructural si es contemplava la possibilitat de destinar la casa PiC a usos culturals i, per tant, amb accés al públic.

Encara que l'adaptació per a persones amb limitacions tampoc no era obligatòria si aquesta comportava un incompliment de la normativa reguladora de béns historicoartístics, el projecte va tenir en compte aquest primer condicionant adaptant els usos dels espais a aquestes limitacions.

Amb aquestes premisses, el projecte de recuperar la casa PiC com a Casa Museu es va articular creant dos espais diferenciats en el seu interior: unes dependències més privades a l'últim pis, on gairebé no hi ha elements ornamentals i que és difícil d'adequar a les exigències d'accessibilitat sense intervencions massa contundents; i unes dependències a la planta baixa, sense dificultats d'accessibilitat, i on s'ha proposat ubicar el centre d'interpretació que doni a conèixer tant la figura de Puig i Cadafalch i la seva obra, com el procés de rehabilitació de la casa i els resultats de les investigacions que s'estiguin realitzant des del centre d'estudis de la planta superior.

Plànol d'anàlisi de l'estat actual de la casa Puig i Cadafalch. Font pròpia.

L'espai de la planta baixa haurà de servir per fer pedagogia sobre el que significa la Casa Museu, del que vol ser i d'allò que des d'ella s'està fent. Ens interessa que l'edifici sigui un element viu i que des d'ell es treballi en temes d'actualitat i en solucions als problemes de la realitat d'Argentona. La pròpia centralitat de la casa al nucli urbà hauria d'aprofitar-se com a focus inspirador per a la presa de decisions ciutadanes.

També ens sembla interessant que la pròpia casa expliqui el procés arquitectònic i constructiu d'intervenció, i serveixi per posar en valor una filosofia de treball basada en la col·laboració multidisciplinària. Aquesta aproximació plural als problemes que presenta l'edifici s'ha traduït en treballs diversos com la recerca documental, la realització dels aixecaments per cartografiar les lesions i la identificació de les causes, o el disseny de nous materials.

El projecte es proposa també objectius més generals. Sempre hem defensat que edificis singulars com el que ens ocupa s'han de posar al servei del coneixement, tant com a objecte d'estudi mentre s'investiga o es realitzen les tasques de restauració, com un cop finalitzats els treballs i l'edifici ja passa a tenir una funció pública i social.

En aquest sentit ens sembla destacable la incorporació de la universitat a l'equip de treball amb una doble intencionalitat: propiciar que la investigació que es fa des de la universitat s'acosti als problemes dels casos reals amb què ens trobem els professionals i que necessitem els experts, amb coneixements acumulats i més habituats a reflexionar, per trobar solucions innovadores. Per la seva banda, la universitat també necessita tenir accés als casos reals i participar en projectes singulars perquè amb això s'avança en el coneixement, i es posen a disposició de l'estudiantat, principalment els investigadors, exemples i casos reals en els quals participar com a part de la seva activitat discent i el seu aprenentatge.

Donada la complexitat del projecte i les limitacions pressupostàries, la restauració de la casa es realitzarà en diverses fases diferenciades: la Fase I, i objecte d'aquest article, que ha consistit a garantir l'estabilitat estructural del conjunt a partir de les intervencions imprescindibles i a resoldre l'estanquitat de l'edifici actuant en les cobertes per evitar l'entrada d'aigua (que a més perjudicava la conservació de l'estructura de fusta policromada existent), així com la recuperació i restauració de tots els elements ornamentals de coberta; i les fases següents que consistiran a realitzar la resta de tasques que permetin tornar a la casa els seus valors patrimonials, interiors, de façana, el jardí, etc.

Els treballs de recerca previs a la intervenció

A partir de l'episodi de vents al gener de 2010 que va provocar la caiguda dels merlets de façana i altres elements ornamentals, i va arrossegar part de les cobertes, la propietat va decidir recollir els elements despresos, desmuntar els elements que encara es mantenien dempeus i guardar-los convenientment.

Com a mesura complementària, la Unitat de Patrimoni Cultural dels Serveis Territorials de Barcelona del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació va encarregar la direcció i coordinació de diferents treballs d'especialistes per a la posterior redacció d'un dictamen de diagnòstic de l'estat en què es trobava la casa i les propostes correctores per restaurar-ne l'edifici i el jardí.

A partir de l'encàrrec, previ concurs, per realitzar el Projecte de Rehabilitació de la casa PiC, Fase I, i un cop analitzada la documentació existent, es va considerar necessari realitzar nous estudis complementaris per determinar les característiques constructives del conjunt: una campanya de caracterització dels sistemes de parets estructurals i fonaments; un informe de l'estat de conservació de l'estructura de fusta; una anàlisi cromàtica (Fase I Cobertes); un estudi dels elements ornamentals de l'edifici, amb la descripció, estat de conservació i proposta d'intervenció; i una caracterització mecànica de diferents materials en elements estructurals de la casa.

Imatges de l'actuació realitzada a la casa Puig i Cadafalch.

També es van consultar els arxius documentals, es van localitzar croquis i esbossos originals, el parcel·lari de 1879 en el qual ja existia la casa i la relació de la parcel·la amb la riera, la col·lecció de fotografies que va fer Francesc Català-Roca per encàrrec del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, i que es van mostrar per primera vegada el 1966, i fins i tot les notes del propi arquitecte, recollides en les seves Memòries:

Tota la vida he cercat certa asimetria en la composició i m'ha plagut més reformar una casa vella (...) que fer una casa nova amb son portal i son pati central tot ben escairat i euriàmicament disposat, i quan em vaig poder fer una casa d'estiu, vaig aprofitar uns casots d'Argentona fets del meu besavi, unint-los com vaig poder, en què no hi havia cap racó en angle recte i les bigues velles són tortes i irregulars com venint directament del bosc o del mot de la riera. (Memòries, p. 11-12).

La proposta d'intervenció

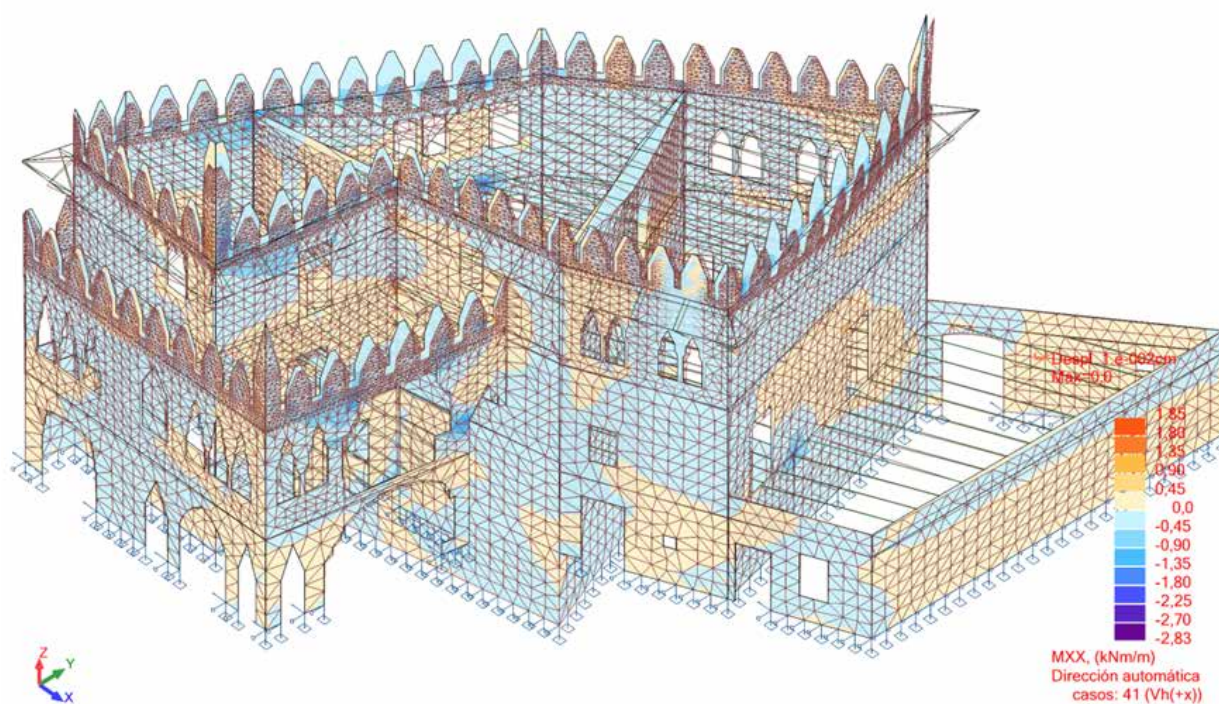
El conjunt ornamental dels merlets va donar problemes des del principi i ja el mateix Puig i Cadafalch va realitzar, en el seu moment, alguna actuació per millorar-ne la inèrcia. Certament, en la modelització a partir d'elements finits i per determinar els esforços horitzontals, es va poder constatar la inestabilitat dels merlets i es va iniciar el procés d'investigació per trobar una solució de reforç que proporcionés més estabilitat al conjunt, ja que segons la cartografia dels elements caiguts i l'anàlisi dels diferents graus d'exposició al vent es va observar que, tot i que ja havien estat reforçats en actuacions prèvies, aquestes intervencions no havien estat suficients.

Es van estudiar diferents solucions amb uns criteris comuns: elements de poc pes i secció; simulacions de càlcul a partir de models matemàtics amb hipòtesis estructuralment estables, sotmeses a accions de vent, i que originen esforços de flexió que únicament troben resistència pels esforços de compressió derivats del pes propi; i tot això sotmès a les reglamentacions actuals de seguretat per a elements exposats a la via pública.

De les diverses opcions estudiades per garantir l'estabilitat dels merlets, finalment es va considerar que la més adequada era la que garantia un encastament entre el pla dels merlets i el de la coberta per diverses raons: per una major facilitat constructiva, perquè assegurava millor la seva correcta execució i perquè proporcionava major rigidesa donada la geometria en angles diversos de les trobades amb les façanes.

Durant la recerca de solucions també es volia donar resposta a qüestions fonamentals que han acabat sent decisives. D'una banda la compatibilitat entre materials nous i existents, per tal d'evitar reaccions químiques que poguessin perjudicar els merlets o que introduïssin diferents rigideses que poguessin modificar el comportament i la transmissió de càrregues cap als murs portants de façana.

D'altra banda, garantir la durabilitat dels nous materials, de manera que no només fossin estables per si mateixos en el temps sinó que, a més, no generessin noves lesions que poguessin ocasionar desperfectes en els merlets i fins i tot accelerar-ne la degradació.

Modelització del comportament de la casa enfront del vent. Font pròpia.

Per tot això, es va considerar que el material més adequat a emprar havia de ser un aglomerant de calç hidràulica. Aquest material no presenta problemes d'incompatibilitat química amb les fàbriques de maó tradicionals i no aporta elements susceptibles de formar sals com passa amb el ciment pòrtland. No obstant això, no pot garantir la durabilitat de les armadures comercials d'acer, de manera que va caldre substituir-les per malles i barres de fibra de vidre.

La solució adoptada ha suposat una altra sèrie d'avantatges: funciona com a cercol solidaritzant el conjunt; permet generar un passadís perimetral per al manteniment de la coberta; i funciona com a canal de recollida d'aigües. Constructivament, l'ús d'un material com és el formigó de calç, al qual es pot donar forma in situ, permet resoldre els problemes existents de geometria en les trobades entre plans horitzontals, inclinats i verticals, que generaven diferents cotes i angles. I pel que fa a la reversibilitat, si bé els ancoratges s'han realitzat amb resines, la solució és substancialment reversible.

Conclusions

Per emprendre projectes d'intervenció com el que hem presentat és imprescindible la complicitat entre tots els actors. I si bé és important muntar un equip de projecte expert i amb sensibilitats i coneixements diversos, hi ha un moment crucial del procés que és l'adjudicació a l'empresa constructora que realitzarà els treballs. En la nostra opinió, és molt important que aquesta se senti com part de l'equip i que comparteixi els nostres mateixos objectius. És clau contagiar a l'empresa constructora la nostra passió, perquè els artistes, artesans i operaris se sentin reconeguts i amb tot, obtinguem millors resultats. Per tant, les solucions que nosaltres proposem han de ser consensuades, cal convèncer i cal dialogar, ja que és des del diàleg d'on sorgeixen les millors solucions.

A més, s'ha de mantenir aquesta filosofia durant tot el procés i evitar que les pressions de les dates de lliurament o les econòmiques perjudiquin les bones pràctiques de l'execució. Si pretenem que la intervenció arquitectònica sigui pedagògica i vagi més enllà, cal registrar els processos i les preses de decisions, documentar, assajar i concloure. Convertir la intervenció en un repte cap a la sostenibilitat, que es fa especialment visible en els treballs de recuperació i estabilització dels merlets de la casa PiC.

També volem destacar que aquest és un projecte de rehabilitació, amb importants treballs de restauració, sobre una casa que ja en el seu dia va ser una reforma d'altres edificacions prèvies. Aquest procés de reutilitzar, recuperar, adequar i posar en valor el que existeix és estratègicament sostenible, així com buscar la màxima durabilitat i compatibilitat dels materials.

Imatge de Puig i Cadafalch cedida per la família.

Can Puig i Cadafalch. A la dreta, can Sarriera amb la garita defensiva. 1912. Col·lecció Sala Losdijck.

Finalment, si bé és cert que s'han incorporat millores mediambientals i constructives amb materials sostenibles i amb adequades condicions de treball, encara queda recorregut perquè aquesta rehabilitació tingui un retorn social i sigui sostenible en totes les seves dimensions. Confiem en la complicitat de tots els actors per assolir els nous reptes de la rehabilitació sostenible. Nosaltres fa temps que treballem interdisciplinàriament posant els edificis en què actuem al servei del coneixement, la recuperació del patrimoni i el retorn social. Un camí que mai ha estat fàcil. Seria bo estimular el finançament públic i privat per tal de seguir treballant en aquesta direcció.

Bibliografia i Referències

- AA.VV.: Josep Puig i Cadafalch. El llegat d'un renaixentista contemporani a Mataró i Argentona. Aj. de Mataró –A. d'Argentona, Mataró, 2002.
- AJUNTAMENT DE MATARÓ i ARGENTONA. Guia Puig i Cadafalch Mataró-Argentona. Barcelona; Tesys SA, 2001.
- BANÚS, Joan; BOSCH, Marc; VERA, Pilar: Guia Puig i Cadafalch a Mataró i Argentona. Mataró, 2001. Patronat Municipal de Cultura de Mataró – Ajuntament d'Argentona.
- BOHIGAS, Oriol: Reseña y catálogo de la arquitectura modernista. Barcelona, 1973. Editorial Lumen.
- CABRÉ, Tate: Ruta del Modernisme: Puig i Cadafalch. Barcelona: Institut Municipal del Paisatge Urbà i la Qualitat de Vida. Ajuntament de Barcelona: Mediterrània, 2001.
- CIRICI i PELLICER, Alexandre: "La arquitectura de Puig i Cadafalch" a Cuadernos de Arquitectura, 63. Barcelona, 1966. Colegio Oficial de Arquitectos de Catalunya y Baleares. "Puig i Cadafalch, somni, civilització i riquesa" a L'art català contemporani. Barcelona, 1970. Edicions 62. L'arquitectura de Puig i Cadafalch. Barcelona, 2001. Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.
- GARCÍA ESPUCHE, Albert; GUÀRDIA i BASSOLS, Manuel: La construcció d'una ciutat: Mataró 1500-1900. Mataró, 1989. Patronat Municipal de Cultura de Mataró – Editorial Alta Fulla (Caps de Bou, 11).
- MODERNISME AL MARESME: El llegat de Domènech i Montaner i Puig i Cadafalch – Catalan Art Nouveau at Maresme: the legacy of Domènech i Montaner and P. Barcelona: Diputació de Barcelona. Oficina de Promoció Turística, DL 2002.
- ROHER, Judith; SOLÀ-MORALES, Ignasi de (coord.): J. Puig i Cadafalch: l'arquitectura entre la casa i la ciutat. Barcelona, 1989. Fundació Caixa de Pensions i Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.
- SOLÀ-MORALES, Ignasi de: Arquitectura Modernista. Fi de segle a Barcelona. Barcelona, 1992. Editorial Gustavo Gili.
- Raquel Lacuesta, Xavier González Toran i Lluís Casals: Modernisme a l'entorn de Barcelona. Arquitectura i Paisatge. Barcelona 2009. Diputació de Barcelona.
- Jornades científiques de l'Institut d'Estudis Catalans: Puig i Cadafalch i la Catalunya contemporània. Barcelona 2003.
- Romeu Costa, Jordi. Josep Puig i Cadafalch: obres i projectes des del 1911. Tesi Doctoral Universitat Politècnica de Catalunya, 1989, Barcelona.
- Enric Subiñà Coll. Argentona de la Sagrera a la vila (1295-1900). Octubre 2002. Editorial Ajuntament d'Argentona.
- Lluís Permanyer i Lluís Casals. Josep Puig i Cadafalch. Barcelona 2001. Editorial Polígrafa.

Informes Tècnics

- Estudis dels elements ornamentals i estat de conservació i tractaments de la casa d'estiueig de Puig i Cadafalch, l'Estudi Angkor. 2010.
- Avantprojecte per a l'adequació de la casa Puig i Cadafalch d'Argentona com a casa Museu. Ajuntament d'Argentona. 2012, Febrer 2014.
- Els espais transmutants en la casa d'estiueig de J. PUIG I CADAFALCH. Irene Moragas, 2012.
- Campanya d'investigació complementària als Estudis Previs per determinar les característiques constructives de l'habitatge d'estiueig Puig i Cadafalch a Argentona.

Estudi d'Arquitectura i Interiorisme Mercè Zazurca i Codolà. 2014.

Informe d'estat de conservació de l'estructura de fusta. INCAFUST, Institut Català de la Fusta. 2014.

Memòria de la intervenció arqueològica a Can Puig i Cadafalch, Plaça de Vendre s/n. Argentona (Maresme). CODEX, Arqueologia i Patrimoni. 2014.

Equip multidisciplinari coordinat per Mercè Zazurca

ARQUITECTES	Oriol Solanes , arquitecte. César Sánchez , arquitecte. Eduard Prats , arquitecte.
ARQUITECTE TÈCNIC	Eduard Piriz , arquitecte tècnic i arqueòleg.
ESTRUCTURES	Miquel Àngel Sala , arquitecte.
ASSESSORS D'ESTRUCTURES	Pere Roca , enginyer de camins i catedràtic de la UPC. Robert Brufau , Dr. en Arquitectura. BBG, Estructures, Recerca i Rehabilitació.
HISTORIADORS	Francesc Caballé , historiador i especialista en documentació i arxius. Reinald González , Dr. En Història de l'art. Professor del Màster de Gestió del Patrimoni Cultural de la Universitat de Barcelona.
REHABILITACIÓ JARDÍ	Anna Zahonero , biòloga i paisatgista. Professora del Màster d'Arquitectura del paisatge de la UPC.
INSTAL·LACIONS	Joaquim Carbonell , enginyer, Quadrant Enginyeria d'instal·lacions.
RESTAURACIÓ i MATERIALS	Joan Ramón Rosell , Dr. en construcció, restauració i rehabilitació arquitectònica i Director del laboratori de materials UPC. Antonia Navarro , Dr. en Geologia. Joaquín Monton , Dr. en construcció, restauració i rehabilitació arquitectònica. Joan Casadevall , arquitecte, Gabinet del Color. Núria Casadevall , restauradora. Rudi Ranesi , restaurador. Neus Zapata , restauradora.
AJUNTAMENT D'ARGENTONA	Àngel Puig , Regidor d'Educació, Cultura, Patrimoni, Igualtat i Cooperació.
TÈCNIC MUNICIPAL	Xavier Roca , arquitecte municipal.
CENTRE DE RESTAURACIÓ DE BÉNS MOBLES DE CATALUNYA	Àngels Solé i Pere Rovira
ARQUITECTE TERRITORIAL DEPARTAMENT DE CULTUR	Isabel Boncompte
CONSTRUCTOR	Urcotex (Pep Brazo i Antonio González) .
DIVULGACIÓ AUDIOVISUAL	Matters (Gemma Serch).

Acte de conferències, de Juny a juliol

Ramon Corts

Alex Marzo

Xavier Gayán

Joan Miquel Llodrà i Assumpta Dangla

Un polític catalanista i catòlic: Puig i Cadafalch i la Nunciatura de Madrid

Ramon Corts

Em disposo a tractar del que m'ha estat encarregat reformulant una mica el títol del meu report, que faria així: «Un polític catalanista i catòlic, Josep Puig i Cadafalch, i la Nunciatura de Madrid.» Faré servir sovint, d'acord amb la segona part del títol anunciat, molta documentació provinent de l'Arxiu Secret Vaticà. M'ocuparé de dos grans blocs: dels fets de Corpus de 1919, amb l'enfrontament de Puig i Cadafalch amb el bisbe de Barcelona, Enric Reig i Casanova,¹ i en segon lloc de la seva intervenció, el 1920, respecte a l'actuació, que podríem qualificar d'anticatalanista, del bisbe de Tortosa, Pere Rocamora. Al final em permetreu d'oferir-vos unes breus conclusions.

La intervenció de Puig i Cadafalch arran del Corpus de 1919

La celebració de la solemnitat de *Corpus Christi* i de la seva processó, aquell 19 de juny de l'any 1919, tingueren un especial relleu, ja que es festejava el sisè centenari de la institució d'aquesta solemnitat a la catedral de Barcelona. Per aquesta ocasió les senyores de la Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat havien regalat al capítol catedral una senyera on figurava l'escut del mateix capítol; és a dir, les quatre barres catalanes i la creu blanca. Després d'haver estat acceptada aquesta ofrena fou hissada a la torre de la catedral el dia abans de la festa. El bisbe de Barcelona, Enric Reig i Casanova², en veure-la onejar l'endemà des de les seves habitacions del palau episcopal, i en no haver donat cap ordre als canonges perquè hi fos col·locada cap mena de bandera, manà que fos retirada.

Cal tenir en compte que a causa de les circumstàncies polítiques del moment havia estat prohibida per l'autoritat militar qualsevulla manifestació catalanista, entre elles la de la senyera catalana. Hi havia una gran inquietud social com la famosa vaga de La Canadenca i també política. A la província de Barcelona foren restringides les llibertats constitucionals. I així, durant mesos, fou mantingut l'estat de guerra.

La decisió del prelat, que fou immediatament interpretada com un acte hostil a la bandera i als sentiments catalans, originà un sorollós conflicte amb el bisbe en què hi intervingueren primerament la Diputació i l'Ajuntament, i de retruc la Mancomunitat de Catalunya.

Diguem abans de prosseguir que monsenyor Reig i Casanova era valencià, però gens catalanista. Havia fet la seva carrera eclesiàstica a Madrid a redós de la Nunciatura, d'on n'era auditor. Era vidu, circumstància que li permeté ordenar-se sacerdot, però que causà molta impressió quan se sabé a Barcelona que el seu nou bisbe havia estat casat.

Els fets de Corpus a què ja he al·ludit els podem relatar ací, tal com ho feu la premsa l'endemà mateix de la processó. Així, *La Veu de Catalunya* oferia aquesta crònica:

Una vegada s'han retirat [les autoritats de la processó de Corpus] regidors i diputats van contemplar des dels balcons dels respectius palaus (plaça de sant Jaume) el pas de la processó quan aquesta retornava a la Seu [...] En apropar-se la Custòdia, ha eixit del Palau de la Generalitat el president de la Mancomunitat de Catalunya, don Josep Puig i Cadafalch, el de la Diputació, don Joan Vallès i Pujals amb ciris encesos [...] Al mateix temps sortia de la Casa de la Ciutat un municipal de gran gala a cavall amb la bandera de la Ciutat i regidors presidits per l'alcalde Martínez Domingo [...].

1 D'aquests fets del Corpus i de la situació sociopolítica que els va precedir i acompanyar ja en va parlar mossèn Joan Bonet Baltà quan encara ignorava, però, la documentació de l'Arxiu Secret Vaticà. JOAN BONET I BALTÀ, *Reig i Casanova pastor sol·licit de Barcelona (28 - V - 1914 a 22 - IV - 1920)*, dins: *Agullent: 1885- 1985: IV centenari de la segregació jurídica d'Agullent d'Ontinyent*. Publicació a cura d'Emili Casanova. Ontinyent, Caixa d'Estalvis d'Ontinyent, Servei de Publicacions, 1985, 193-204.

2 A. MANENT I SEGIMON, *Reig i Casanova, Enric: Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*. III, Barcelona, Generalitat de Catalunya Editorial Claret, 2001, 220-221.

Al pas de Nostramo, diputats i regidors s'han agenollat prestant acatament i tot seguit s'han retirat. El públic ha seguit estacionat a la plaça de sant Jaume aplaudint als diputats i regidors quan sortien de l'ajuntament i Diputació.³

L'altre gran protagonista del Corpus de 1919 després del bisbe fou Josep Puig i Cadafalch, que ostentava en aquells moments la presidència de la Mancomunitat de Catalunya.

Recularem una mica per mostrar l'esperit polític i religiós de Puig i Cadafalch.

L'assemblea de la Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat

Veurem primer la seva participació en una trobada religiosa i catalanista. En efecte, aquell mateix any de 1919, el dia 19 de gener, se celebrà a Barcelona una assemblea de la ja esmentada Lliga Espiritual de Nostra Senyora de Montserrat (fundada pel bisbe Josep Torras i Bages): al matí, a la basílica de la Mare de Déu de la Mercè, i a la tarda, a l'església parroquial de Santa Anna de la mateixa Ciutat Comtal. L'acte fou preparat per un full volant, *L'afirmació cristiana i el problema de Catalunya*,⁴ i per una carta de la Junta Directiva que explicava el que cercava «aquesta entitat religiosa i patriòtica», això és:

demanar a Déu, per medi de Ntra. Sra. de Montserrat, la total reconstrucció espiritual i temporal del poble català i fomentar, per l'acció corporativa de la Lliga i la individual dels seus membres, la unió de la devoció cristiana amb l'amor al país en la pietat i la unió de l'ideal de la fe en el moviment catalanista.⁵

Els actes de la Lliga Espiritual celebrats a la tarda del diumenge a Santa Anna foren presidits per Josep Puig i Cadafalch i pel secretari general de la Lliga Espiritual, Manuel Carrasco i Formiguera. Els acompanyaven les personalitats més destacades de la vida religiosa i del pensament catalanista. Hom justificà aquella jornada patrioticoreligiosa en el fet, deien, d'«apropar-se el dia en què Catalunya havia d'implantar la seva voluntat nacional.» És en aquest sentit que els reports que es feren a l'assemblea eren adients a la temàtica nacionalista.

Així, per exemple, el canonge Josep M. Baranera tractà de la «Vindicació cristiana de l'autonomia: principis ètics i proves històriques.» Un altre canonge, el doctor Carles Cardó —excel·lent escriptor i abrandat catalanista, de pensament torrasista—, desenvolupà el tema de «L'ús de la llengua catalana en la vida cristiana i el problema català en la pietat». L'escriptor i polític Jaume Bofill i Matas parlà de «L'ideal de la fe en el moviment catalanista, amb els següents punts: Integritat espiritual del nacionalisme català, l'orientació i l'exemple del bisbe Torras en l'elevació cristiana de Catalunya».⁶

El nunci Ragonesi i l'Assemblea de la Lliga Espiritual

I així sortí, al final de l'Assemblea de la Lliga Espiritual de Nostra Senyora, el manifest *L'afirmació cristiana i el problema de Catalunya*. A la Nunciatura Apostòlica estudiaren bé el manifest que acabo de citar. Degué cridar l'atenció del nunci Francesco Ragonesi el fragment que fa així, puix que el subratllà ell mateix. El manifest *L'afirmació cristiana i el problema de Catalunya* feia així:

A aquesta obra d'unitat espiritual i activa [es refereix a obtenir un estatut d'autonomia] deuen aportar-hi llur concurs tots els catalans que sentin com ideal suprem la vida cristiana, per complir així un deure fonamental de fe, com es el servei de la Pàtria, i cooperar a la instauració d'una reforma política que respon a la doctrina de la història del Catolicisme, sostenidor i vivificador de la constitució natural dels pobles, obra de Déu i o dels homes [subratllat].

³ Textos citats per BONET I BALTÀ, *Reig i Casanova*, pàg. 201. Nosaltres hem publicat *Josep Puig i Cadafalch: un polític catalanista i catòlic. Els fets de Corpus de Barcelona 1919*, Mataró 2002, i el mateix escrit, amb variants, aparegué en *Analecta Sacra Tarraconensia* 75 (2002) 193-204.

⁴ D'aquest full volant en tenia constància la nunciatura. ASV AN Madrid, 765, fasc. 3, ff. 336-337. Ramon CORTS I BLAY, *Regests de la documentació del segle XX sobre Catalunya i la Santa Seu conservada a l'Arxiu Secret Vaticà. I. Fons de la Nunciatura de Madrid (1899-1921)*, Barcelona 1992, núm. 695.

⁵ Aquesta carta, amb els temes de l'assemblea que havia de celebrar-se el dia 19 de gener, havia arribat a la Santa Seu enviada per Ragonesi. AA.EE.SS., *Espanya* 1202 470 ff. 46-49. Vegeu també BONET I BALTÀ, *Reig i Casanova*, 199.

⁶ Paper de l'AA.EE.SS., *Ibidem*, f. 48. Els noms dels canonges Cardó i Baranera que figuren en els temes de l'assemblea apareixen subratllats en vermell en la carta de la Junta Directiva de la Lliga Espiritual.

El manifest, *L'afirmació cristiana i el problema de Catalunya*, continuava una mica més avall:

Pensem que si Catalunya serà més catalana com més cristiana sia, també nosaltres esdevindrem més cristians com més viva i sincera sia la nostra catalanitat [doble subratllat la nostra catalanitat] [...] No oblidem sobretot que si Catalunya, per la seva tradició és més nostra que de ningú en el passat i el present, no ho fora en l'esdevenidor desertant ara de la nostra actuació patriòtica i religiosa. A la constitució de la nova Catalunya ningú com els catòlics hi porten tants ideals a realitzar, ni tants deures a complir.⁷

Aquest avís dels fins i dels actes que havien d'ésser celebrats arribà també a Roma enviat per monsenyor Ragonesi.⁸

Sobre el deber electoral

Entrem tot seguit en un altre punt previ encara als fets de Corpus. En efecte, aquell 1919 calia votar els nous diputats a les Corts de Madrid. El bisbe Reig i Casanova havia escrit una exhortació pastoral, *Sobre el deber electoral*, que més aviat desaconsellava el vot a favor del catalanisme i anava a favor dels partits d'abast nacional, d'Espanya.

Cas de consciència de la Junta d'Acció Catòlica: fidelitat nacionalista i obediència al bisbe

Una de les conseqüències d'aquest escrit del doctor Reig i Casanova, *Sobre el deber electoral*, fou el cas de consciència que creà a alguns dels vocals, de clar tarannà nacionalista, de la Junta Diocesana d'Acció Catòlica dels bisbats de Barcelona. La qüestió moral consistia en com aquests vocals, després de l'exhortació pastoral de Reig i Casanova, podien conjuminar llurs principis nacionalistes amb la fidelitat al prelat, que apareixia als ulls d'altres catòlics com a anticatalanista, i que fou qui els nomenà per aquell càrrec. D'aquesta manera tres membres de la Junta d'Acció Catòlica escriviren, el 13 de juny de 1919, una carta confidencial al bisbe Reig i Casanova exposant-li aquest llur comú cas de consciència, i demanaven al bisbe que els expliqués «quina incompatibilitat hi havia entre llurs conviccions religioses i llurs sentiments religiosos.»

D'aquesta carta en citarem alguns paràgrafs sols per veure el pensament nacionalista en relació amb el fet religiós, i quina era també la mentalitat d'alguns —però no pas d'una minoria— dels més conspicus col·laboradors seglars del bisbe de Barcelona.

Nosaltres, Ilm. Senyor tenim idees fermament nacionalistes. Professem aquestes idees perquè les creiem compatibles amb la nostra Fe Catòlica i d'acord amb els principis i ensenyances proclamats pels Sants Pares i els Bisbes; perquè creiem fermament que l'Església respecta i estima les fisonomies peculiars i exclusives dels pobles segons les seves costums, el seu idioma, les seves Arts, la seva Història i el seu Dret.

Som nacionalistes no solament per respecte i veneració a la tradició eminentment cristiana de la nostra terra, sinó també per amor a Espanya [...]

Doncs bé, tinguem en compte dos fets: per una banda nostra fe cristiana que hem d'estimar i defensar fins a morir i fruit després d'aquesta vida, i les nostres conviccions nacionalistes, i per l'altra l'opinió que té el poble de Va. Ilma., a qui creu decididament antinacionalista, opinió que ara no volem judicar ni discutir, però que és un fet viu [...].⁹

⁷ *L'afirmació cristiana i el problema de Catalunya*, Barcelona, Diada de Reis de 1919: ASV, ASV Arch. Nunz. Madrid 765 fasc. 3, f. 337. Regests, núm. 695. M. Ángeles FÉLIX BALLESTA, *Relaciones Iglesia-Estado* 406-407.

⁸ Aquesta carta, amb els temes de l'assemblea que havia de ser celebrada el dia 19 de gener, havia arribat a la Santa Seu enviada per Ragonesi: AA.EE.SS., *Espanya*, 1918-1919, Pos. 1200-1203, fasc. 470, ff. 46-49. Vegeu també Joan BONET i BALTÀ, «Reig i Casanova 193-104, 199.

⁹ Carta dels vocals de la Junta Diocesana d'Acció Catòlica de Barcelona Joan Llimona, Josep M. Marquès i Jordi Olivà i Daydí adreçada al bisbe Reig i Casanova, Barcelona 13 de juny de 1919. Vegeu BONET i BALTÀ, *Reig i Casanova*, 200-201.

El dissabte següent ja aparegueren a la façana del palau episcopal pintades amb la bandera catalana i inscripcions com «Visca Catalunya lliure» i «Muera el Obispo», i el prelat rebé anònims insultants i cartes i visites de protesta i, també, d'adhesió.

La reacció de la Mancomunitat després dels fets de Corpus

Després de l'exhortació del bisbe ja esmentada, *Sobre el deber electoral*, i un cop havia passat ja la festa de Corpus haurien de venir les reaccions oficials a l'acció dels fets de Corpus, que degueren si més no inquietar el senyor bisbe. Així, el dimecres següent al Corpus, el dia 25 de juny, la Mancomunitat de Catalunya, presidida com sabem per Puig i Cadafalch, anuncià a la premsa que havia pres l'acord d'encarregar als seus serveis tècnics d'elaborar un informe jurídic contra Reig i Casanova. A l'Ajuntament de Barcelona es discutiren, en la sessió d'aquell mateix dia 25, els fets que s'havien esdevingut per Corpus.

La reacció de Puig i Cadafalch als fets de Corpus de 1919

Un cop vista l'actuació del bisbe Reig i Casanova, passem a analitzar la reacció davant dels fets de Corpus Christi —que, recordem-ho, fou el dia 19 de juny— de qui era aleshores el president de la Mancomunitat de Catalunya, Josep Puig i Cadafalch. Ho farem considerant primer un article periodístic seu i després l'expedient que sobre els incidents de Corpus feu arribar ni més ni menys que a la Nunciatura de Madrid, amb destinació al Sant Pare.

L'article periodístic «La Iglesia unitarista española»

En la carta que el bisbe Reig i Casanova envià al nunci Ragonesi el 25 de juny de 1919, li feia a mans també un article de Josep Puig i Cadafalch, *La Iglesia unitarista española*, aparegut al diari *El Sol* del dia 23 de juny de 1919.¹⁰

Aquest article venia encapçalat en el periòdic, amb el títol *El incidente de la bandera*, i introduït per la redacció del diari amb aquestes paraules referides a Puig i Cadafalch com una «*persona tan notoria dentro del catalanismo*». Tracta fonamentalment de tres temes. El primer, es refereix a la política religiosa del Govern, que volia convertir el catolicisme català en «*un cristianismo nacional español, paralelo al pseudopatriotismo español anticatalán*». El cap d'aquesta acció politicoreligiosa, segons Puig i Cadafalch, era l'arquebisbe de Toledo —Victoriano Guisasola y Menéndez—,¹¹ a qui devien ser aplicades les paraules del final de l'article: «*no admitiremos la tutela anticatalana de ningún legado de la Iglesia unitarista española*».

En el segon punt l'article blasma l'acció del bisbe Reig i Casanova d'haver fet arriar la bandera de la torre de la catedral el dia de Corpus per la simple raó que era catalana. Segons Puig i Cadafalch, aquesta decisió del prelat —que ofenia profundament els sentiments de molts com a catalans i com a catòlics— no havia estat altra cosa que un acte més del capteniment del bisbe de Barcelona de no emprar ell mateix el català, o de no deixar-lo parlar, en l'àmbit religiós i de la litúrgia, relegant així aquesta llengua «*como despreciable "patois" para las prédicas revestidas de cierto aire cómico popular*»; i una conseqüència igualment d'haver allunyat sistemàticament dels càrrecs i de les prebendes el clergat més selecte i patriòtic de la seva diòcesi.

L'article *La Iglesia unitarista española* que estem comentant acaba planyent-se del caràcter gris i provincià que havia adquirit el capítol de canonges de la catedral, expressió d'un «*microcosmos de la política no catalana o de la política anticatalana*».

10 Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 25 de juny de 1919: ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 765, fasc. 5, f. 347.

11 Guisasola, quan era arquebisbe de València, fou qui proposà Reig i Casanova per a la seu de Barcelona. Dues cartes de Guisasola a Ragonesi. València 6 i 15 de desembre de 1913. ASV *Arch. Nunz. Madrid*, 718, fasc. 1, ff 104-107. Vegeu CORTS I BLAY, *Regests* núm. 442. Sabem també que Guisasola, ja arquebisbe de Toledo, adreçà una lletra al nunci enviant-li un escrit que contenia una denúncia contra el «clergat catalanista». Carta del cardenal Guisasola a Ragonesi. Toledo, 17 de juny de 1917: ASV, *Ibidem*, fasc. 1, ff. 1-5. Vegeu CORTS I BLAY, *Regests* núm. 585.

El Recurs de la Mancomunitat contra el bisbe Reig i Casanova

La segona i decididament contundent actuació de Puig i Cadafalch respecte als fets esdevinguts en el Corpus de 1919 fou la presentació al nunci Francesco Ragonesi d'aquell extens Recurs del Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya contra el bisbe de Barcelona, signat pel mateix president de la Mancomunitat, i datat a Barcelona el 24 d'agost d'aquell any.¹² La premsa, com ja hem dit més amunt, feu pública aquesta decisió i Reig i Casanova se n'assabentà a través dels diaris.¹³

Aquests documents de la Mancomunitat consten fonamentalment d'una carta particular de Puig i Cadafalch dirigida al nunci del Papa a Madrid, Francesco Ragonesi, i del text del recurs elaborat pels serveis jurídics del Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya, acompanyat de molts al·legats com a base documental probatòria.

L'esmentada carta de Puig i Cadafalch al nunci Ragonesi era de caràcter particular. Podríem dir aquí que el president de la Mancomunitat i el nunci ja es coneixien personalment.¹⁴ La carta de què parlem, doncs, es referia al contingut del recurs com d'uns escrits que tractaven del fet d'haver estat arriada la bandera catalana del campanar de la catedral de Barcelona.

Puig i Cadafalch deia igualment al nunci que havia procurat que aquest afer:

fos tramitat en l'esfera confidencial i privada després de l'incident públic i passional que a tots ens obligà a defensar la nostra pàtria i la catolicitat de l'Església.

I acabava indicant a Ragonesi que:

*Sense una pública satisfacció, no ens serà possible a molts reemprendre les relacions oficials amb el prelat; si continua així aquesta actual incipient separació que fa mal a l'Església i als nostres sentiments, serà difícil la situació del bisbe a Barcelona. Espero molt del coneixement que té V. E. I. del problema i de la tradicional política de la Santa Seu.*¹⁵

El text del recurs pròpiament dit fou enviat a la Nunciatura de Madrid en una versió cal·ligràfica en català, acompanyat d'una traducció, mecanografiada, a l'italià.¹⁶ Vet aquí les primeres paraules, solemnes, del recurs d'una Mancomunitat que tenia consciència del paper que volia representar a Catalunya i de les relacions que creia que hauria de tenir amb l'Església:

12 El Recurs de la Comissió Permanent de la Mancomunitat contra el bisbe Reig i Casanova —així li'n direm nosaltres— es troba arxivat sota el següent títol donat per la nunciatura: *Ricorso contro il Vescovo di Barcellona Mons. Reig*, i es troba en: ASV *Arch. Nunz. Madrid*, 771, fasc.2, ff.61-223. El nunci acusa rebut de la carta de Puig i Cadafalch i de tot el recurs, el mes d'octubre, i diu a més: «Estudiaré con todo interés cuanto en él se expone, y cuidaré de ponerlo en conocimiento de la Santa Sede.» Carta de Ragonesi a Puig i Cadafalch. Madrid, 23 d'octubre de 1919 (minuta): ASV *Ibidem*, 765, fasc. 3, f. 356.

13 Així ho comunica el bisbe al nunci. Li adjuntà també la notícia de l'acord pres per la Mancomunitat enviant-li un retall de la premsa barcelonina: «El Consejo permanente de la Mancomunidad considerando de su deber velar por el normal desarrollo de la vida catalana y atendiendo a los conflictos creados entre determinadas personalidades eclesiásticas y los sentimientos de la generalidad del pueblo catalán, acordó encomendar a sus organismos técnicos que le informen sobre la actuación jurídica a seguir por la Mancomunidad encaminada a lograr, dentro la normalidad canónica, la necesaria armonía entre el pueblo de Cataluña y sus autoridades eclesiásticas.» Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 27 de juny de 1919: ASV, *Ibidem*, f. 350^v.

14 A diferència del Recurs, del qual tot seguit parlarem, la carta de Puig i Cadafalch era escrita en castellà. La dirigeix al nunci tot dient: «Distinguido amigo». Segurament que ambdós personatges es degueren tractar personalment durant la visita que el nunci feu a Barcelona el 1918. Vegeu CORTS I BLAY, *Regest* núm. 665. Carta del president de la Mancomunitat de Catalunya, Josep Puig i Cadafalch, al nunci Ragonesi [Barcelona, 24 d'agost de 1919] ASV *Arch. Nunz. Madrid*, 771 fasc.2, f. 68. També sabem que Puig i Cadafalch envià al nunci un llibre on s'explicava l'obra de la Mancomunitat durant els seus primers cinc anys d'existència. Carta de Puig i Cadafalch a Ragonesi. Barcelona, 1 d'agost de 1919: ASV, *Ibidem*, 765 fasc.3, ff. 364-367. CORTS I BLAY, *Regests* núm. 701. Ja hem dit més amunt que en el dossier del nunci adreçat al cardenal Gasparri, *La questione catalana*, amb data del 18 de gener de 1919, Ragonesi parlava també de la posició política de Puig i Cadafalch. Informe de Ragonesi al cardenal Gasparri sobre la "qüestió catalana": AA.EE.SS., *Spagna*, 1204 471, f. 4..

15 Carta del president de la Mancomunitat de Catalunya, Josep Puig i Cadafalch, al nunci Ragonesi [Barcelona, 24 d'agost de 1919]: ASV *Arch. Nunz. Madrid*, 771, fasc.2, f. 68.

16 ASV, *Arch. Nunz. Madrid*, 765, fasc. 5, f. 347. La versió italiana del Recurs de la Mancomunitat es troba també en ASV, *Ibidem*, 771, fasc.2, ff. 62-67. Vegeu CORTS I BLAY, *Josep Puig i Cadafalch* 80-81.

Una sèrie de fets, obedients tot ells a una tendenciosa orientació impressa per l'autoritat episcopal de Barcelona a les seves relacions amb el poble fidel - feta més ostensible en esdeveniments darrers - han determinat que el Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya, sota pressió de l'opinió pública i considerant del tot el seu deure de vetllar pel normal espadiment de la vida catalana, prengué l'acord de fer les gestions conduents a obtenir la necessària harmonia en l'ordre esmentat de relacions.

Entrant ja en el cos del document, s'hi fa observar l'existència a Catalunya, «en aquests últims anys de la seva renaixença patriòtica», l'existència d'un doble corrent en la cúpula eclesiàstica; verbigràcia, que hi havia una jerarquia independent, que no seguia cap mena d'orientacions polítiques, i al mateix temps es donava el corrent d'aquella altra jerarquia sobrevinguda que obeïa les «direccions polítiques dels partits espanyols», que no defensava els drets de Catalunya ni la seva llengua.

L'escrit signat per Puig i Cadafalch constata encara que «la política unitarista espanyola, hostil a aquest redreçament de tot un poble», havia convertit la provisió de càrrecs eclesiàstics en arma de partit, ja que els governants de Madrid posaven bisbes no catalans a la Tarraconense com a «col·laboradors en la seva lluita contra les reivindicacions del poble de Catalunya».

Tocaven a continuació les queixes contra l'ordinari de Barcelona. Eren múltiples els fets, segons el recurs de la Mancomunitat, que constataren l'«estat agudíssim de l'acció anticatalana» del bisbe Reig i Casanova, com l'exclusió sistemàtica del clergat català dels alts càrrecs eclesiàstics i l'animadversió contra institucions diocesanes d'antiga arrel a la diòcesi. Però més que en cap altra cosa, allò que palesava el «capteniment anticatalà» del prelat era la prohibició de predicar en català els sermons de Quaresma a la catedral. També, l'oposició del bisbe a l'ús de la llengua catalana als actes religiosos. I, al·ludint a l'exhortació del prelat *Sobre el deber electoral*, publicada amb motiu de les eleccions del mes de maig d'aquell mateix any de 1919, el doctor Reig i Casanova era acusat de prendre partit en lluites de naturalesa política «desnaturalitzadora de Catalunya».

Mes allò que, segons el recurs, havia portat a desprestigiar el prelat barceloní, «ja prou discutit per la consciència general de saber-lo hostil al patriotisme català», fou la seva intervenció en els fets de Corpus. Això últim i la trajectòria anterior del bisbe de Barcelona «és la causa i origen de la present pertorbació, final d'un llarg procés d'hostilitat més o menys explícita havent portat com a una de les més lamentables conseqüències la ruptura temporal, encara existent, de relacions amb les autoritats populars de Catalunya».

Fins aquí el cos del recurs de la Mancomunitat contra el bisbe Reig i Casanova. Acompanyant-lo, hi anaven diversos documents a tall de proves, particularment retalls de diaris.¹⁷ D'aquesta abundosa documentació seleccionarem aquells documents de més interès; això és, els que fan referència a l'Ajuntament de Barcelona i la relació de la dimissió d'alguns vocals de la Junta d'Acció Catòlica de Barcelona.

¹⁷ Els enumerem a continuació tal com apareixen titulats en català: Exemplant de *Las Noticias*, corresponent al 17 de maig de 1919, en el qual es publica l'exhortació del Dr. Reig i Casanova *Sobre el deber electoral* (fols 75-78°). Exemplant del *Diario de Barcelona* (data 20 de juny de 1919), que explica els fets ocorreguts en la diada de Corpus (fols 80-82). Exemplant d'*El Correo Catalán*, data 24 de juny, amb el comunicat de la Lliga Espiritual de Nostra Dona de Montserrat, explicant la seva intervenció en els fets del Corpus (fols 90-91°). Composició de l'Ajuntament de Barcelona i significació política dels seus membres (fols 95-99°). Actes de les sessions celebrades per l'Ajuntament de Barcelona en les dates següents: a) 18 de setembre de 1918 - Discussió de la participació de l'ajuntament en les festes del Descens de la Verge de la Mercè; b) 25 de setembre de 1918 - Discussió de la proposició presentada pels regidors radicals censurant l'acte realitzat pel Sr. Bisbe en dedicar la ciutat de Barcelona a la Verge de la Mercè; c) 11 de juny de 1919 - Discussió de la participació de l'ajuntament en les festes del Corpus (fols 102-149). Acta de la sessió celebrada per l'Ajuntament el dia 25 de juny de 1919 - Discussió relativa als fets ocorreguts en la diada del Corpus (fols 151-175). Informe presentat per la Lliga Espiritual de Nostra Dona de Montserrat, a petició del Sr. President de la Mancomunitat de Catalunya, sobre els fets ocorreguts en la diada del Corpus (fols 177-186). Ressenya de la conversa que el dia de Corpus tingué el Senyor Bisbe amb el Senyor President de la Diputació i l'alcalde de Barcelona (fols 189-193°); la versió en italià d'aquesta Ressenya va dels fols 195 al 197°). Relació dels fets que motivaren la dimissió d'alguns membres de la Junta Diocesana de Barcelona (fols 200-223).

L'Ajuntament de Barcelona i els fets de Corpus

Entre els papers del recurs de la Mancomunitat de Catalunya, doncs, hi ha la discussió de la participació de l'ajuntament en les festes del Corpus de 1919. Aquesta sessió, però, ve precedida per la transcripció d'altres tres celebrades anteriorment. És de suposar que la comissió jurídica que elaborà el recurs ho feu per mostrar les tensions existents al consistori municipal i a la ciutat respecte al fet religiós.

En aquest estat de coses se celebrà la sessió del dia 25 de juny de 1919, a l'Ajuntament de Barcelona, on es tractà de la participació del mateix ajuntament en les festes del Corpus. En aquesta sessió la minoria republicana radical preguntà a l'alcalde sobre per què havent votat l'acord d'assistir en corporació a la processó —tot i l'oposició de la meitat de l'ajuntament— l'alcalde i alguns dels regidors comissionats per a aquest fi la van abandonar.¹⁸

Sobre aquesta discussió municipal podríem afirmar en línies generals que l'esquerra, tradicionalistes i liberals reprovaren la decisió de l'alcalde d'haver deixat d'assistir a la processó de Corpus, i més aviat es posicionà a favor del bisbe Reig i Casanova per anar així en contra dels regionalistes.

Reblo solament dues coses d'aquella sessió de l'Ajuntament de Barcelona, que de les fileres de l'esquerra es criticà també l'article del president de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafalch, publicat en el diari *El Sol*, del qual ja he parlat més amunt. Així, el republicà radical Rafael Guerra del Rio es mostrà en desacord amb la visió politicoreligiosa de Puig i Cadafalch i li va replicar que semblava que en aquell article demanés «una religió especialíssima per a la regió catalana» i que es constituís com un «representant de Sa Santedat» parlant de temes d'aquella índole. En canvi, deia Guerra del Rio, la minoria radical opinava que qui representava el Papa era el bisbe diocesà.¹⁹

Un altre republicà radical, Josep Jorge Vinaixa, qualificà l'article de Puig i Cadafalch —després d'haver-lo llegit en la sala— de «cismàtic», perquè pretenia de fer una mena d'església catalana «separatista», segregada de la d'Espanya i de Roma. Jorge Vinaixa afegí també que la retirada de l'alcalde i dels regidors fou «per exterioritzar la protesta contra el bisbe i el capítol», que ja venia de temps enrere; i volgué fer constar igualment que, en el fons, allò que Puig i Cadafalch i els regidors regionalistes no acceptaven era que «hagués estat el bisbe el qui hagués fet retirar la bandera» de la torre del campanar de la catedral.²⁰

Com a tercera i darrera observació de la sessió, i a tall de conclusió, podríem dir que l'alcalde de Barcelona i el seu partit van sortir d'aquella sessió del dia 25 juny de 1919 més aviat censurats pels altres partits, i que els d'esquerra van aprofitar l'ocasió per qüestionar novament la participació de l'ajuntament en actes com aquell de la processó i, en el fons, les relacions que tradicionalment es mantenien amb l'Església.

Dimissió d'alguns membres de la Junta Diocesana d'Acció Catòlica

Amb la documentació que acompanyava el recurs de la Mancomunitat contra el bisbe Reig i Casanova hi ha una relació dels fets que motivaren la dimissió d'alguns membres de la Junta Diocesana de Barcelona. D'aquesta manera, dotze vocals de la junta presentaren llur dimissió el dia 25 de juny de 1919.²¹

Els motius els exposaren en la lletra dirigida al bisbe Reig i Casanova; la lletra de renúncia feia així:

*Els dolorosos apassionaments que existeixen entre els catòlics de la diòcesi i especialment a Barcelona, per qüestions referents a les diverses maneres de veure la vostra actuació envers la Pàtria Catalana, no han pogut menys de manifestar-se dins de la Junta Diocesana i amenacen exterioritzar-se, cada cop amb més força, per haver estat avivats per fets recents de diversos ordres, que han commogut fortament la consciència ciutadana.*²²

18 *Ibidem*, ff. 151-175.

19 *Ibidem*, ff. 153-154.

20 *Ibidem*, ff. 156-158, 169-170.

21 Carta a Reig i Casanova signada per Jordi Llimona, Joan M. Roma, Carles Sanllehy, Francesc Matheu, Josep de Sitjar i Llopis, Santiago de Riba, Joaquim Civera i Sormaní, Josep M. Marquès, Jordi Olivar i Daidí, Josep M. Trias de Bes, Joan Vallès i Pujals, Xavier Aragó. Barcelona, 25 de juny de 1919. Relació de la dimissió de la Junta Diocesana: Recurs de la Mancomunitat de Catalunya: *Ibidem*, ff. 218-220.

22 Carta de dimissió a Reig i Casanova. Barcelona, 25 de juny de 1919. Relació de la dimissió de la Junta Diocesana:

D'ambdues accions oficials n'estava perfectament informat el doctor Reig i Casanova.²³ I encara, igualment el dia 25 de juny, dotze socis de la Junta Diocesana d'Acció Catòlica presentaren llur dimissió al bisbe, descontents de com es portaven les coses des del palau episcopal. La premsa se'n feu també ressò.²⁴

L'ambient creat, doncs, entorn del bisbe de Barcelona tingué encara més episodis desagradables. En efecte, el prelat hagué de tornar a sentir-se escridassat davant del seu palau, l'11 de setembre, per alguns dels qui venien de dipositar corones al monument a Rafael Casanova, els quals llançaven crits com el de «*Muera España, muera el Obispo.*» També, el dia de la Mare de Déu de la Mercè, el 24 d'octubre, en assistir a la inauguració del monument al canonge Rodó, erigit en una plaça del barri barceloní del Clot, i tot just quan el bisbe començà a parlar, després que ho haguessin fet l'alcalde i altres oradors, s'inicià una xiulada per part dels presents a l'acte, que fou sufocada també amb aplaudiments, de la qual cosa sen feu ressò la premsa.²⁵

Podríem acabar, doncs, aquesta primera aproximació als fets de Corpus relatats pel bisbe Reig i Casanova dient que la seva situació a Barcelona, creada en part pel seu capteniment —públicament, percebut com poc favorable a les manifestacions de l'esperit catalanista— havia esdevingut particularment incòmode en aquell estiu i tardor de 1919, fins al punt que el mateix prelat confessà al nunci que temia «sofrir un atemptat personal.»²⁶

La situació del doctor Reig era molt delicada doncs a Barcelona. Calia un trasllat. La primera vegada, així ho sembla, que hom pot seguir documentalment algun pas de la Santa Seu per a la promoció de Reig i Casanova a València no és fins al mes de desembre de 1919. Així es pot veure en el report del nunci al cardenal Gasparri en què li comunicava que el ministre de Gràcia i Justícia²⁷ proposava el bisbe de Barcelona per a València. El nunci Ragonesi afegia que en la darrera audiència que li fou concedida pel Rei, ja el previngué dient-li que faria una proposta d'aquesta mena a fi de premiar Reig i Casanova pel «zel realitzat a favor de la unitat nacional contra el catalanisme».

El nunci, per part seva, feia notar al secretari d'Estat que el ministeri pastoral del bisbe de Barcelona havia esdevingut força difícil a causa de la «*spietata guerra che gran parte dei Catalanisti gli hanno dichiarato*». Ragonesi era del parer, doncs, que Reig i Casanova ocupés la seu de València.²⁸ El dia 24 d'abril fou promocionat oficialment a València.

La intervenció de Puig i Cadafalch a la Diòcesi de Tortosa

He dit en començar que m'ocuparia en aquesta exposició de dos grans blocs. Un ja l'hem abordat. Amb el segon anem a fer-ho ara mateix. Comencem, doncs. A Tortosa hi havia hagut des de 1920 molts problemes amb el seu bisbe, Pere Rocamora, i el sector catalanista de la societat i de la clerecia. Venien del que hom percebia com atemptats a la llengua catalana

---

Recurs de la Mancomunitat de Catalunya: *Ibidem*, ff. 219.

23 Carta de Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 27 de juny de 1919. ASV Arch. Nunz. Madrid, 765, fasc. 3, f. 352^a-352^r.

24 Així es pot llegir en l'escrit de la relació dels fets que motivaren la dimissió d'alguns membres de la Junta Diocesana de Barcelona. ASV Arch. Nunz. Madrid, 771, fasc.2, ff. 218, 220.

25 Aquestes reaccions populars les explica el mateix bisbe en una carta adreçada al marquès de Comillas, a qui, en la salutació de l'encapçalament de la lletra, anomena «querido padrino». Carta del bisbe Reig i Casanova al marquès de Comillas. Barcelona, 30 de setembre de 1919. ASV Arch. Nunz. Madrid, 765 fasc. 3, ff. 374.

26 «Como quiera que en enero último en las torres de algunas parroquias se hizo la bandera catalana, cuando aún no estábamos en estado de guerra, y en algún templo de la capital se puso también enorme bandera catalana, colgando desde la bóveda para celebrar comuniones y funciones religiosas, pensaba dirigir una circular, apoyándola en resoluciones de la Santa Sede, prohibiendo todo ésto, pero no me atreví, porque no me tachen de imprudente y provocador y lleguen acaso hasta el atentado personal [...] Me dicen muchos que la cosa tiene su gravedad, desde el punto de vista disciplinar y hasta dogmático. Hace dos años que por conducto de V. E. dirigí mis informaciones a la Santa Sede. Estoy tranquilo en mi conciencia y sólo le pido a Dios sus luces para la prudencia y el acierto para apurar el cáliz». Carta del Bisbe Reig i Casanova a Ragonesi. Barcelona, 25 de juny de 1919. ASV *Ibidem*, ff. 347-348.

27 No tenim prou elements per saber si el ministre de Gràcia i Justícia era Pasqual Amat i Esteve o Pablo Garnica, nomenat ministre d'aquesta cartera el 12 de desembre de 1919.

28 Report de Ragonesi al cardenal Gasparri. Madrid, 26 de desembre de 1919: AA.EE.SS, *Espanya*, Pos.1238, fasc. 482, f. 22.

per desterrar-la de la vida pública i de la vida de l'Església. Hi havia, a més, altres problemes relacionats amb l'administració de la diòcesi tortosina. El president de la Mancomunitat intervingué també en aquesta situació, la del català a Tortosa, des de la seva consciència de ser el cap de la Mancomunitat de Catalunya. Així s'adreçà a l'arquebisbe Vidal i Barraquer, cap de la província eclesiàstica tarraconense. Ens adonarem de seguida des de quina posició es plantia el metropolità.

Puig i Cadafalch començava la seva lletra, de final de juliol de 1920, declarant que no li era «gens plaent haver de mediar —deia— en coses eclesiàstiques». Raonava així el motiu d'aquesta desplaença:

Sap prou V. E., escrivia al prelat, com és íntim i experimentat el criteri dels polítics nacionalistes de respectar i acatar sincerament la independència del poder espiritual de l'Església.

I afegia:

Però també és prou palesa la dignitat i vigor amb que rebutgem l'acció colonitzadora, que contra l'esperit català exerceixen massa sovint alguns dignataris eclesiàstics. En això, si excés hem tingut, ha estat per la nostra benignitat, extremadament soferta, inspirada en la veneració a la jerarquia.

L'exordi anava a parar a la protesta de la Mancomunitat de Catalunya pel que passava a Tortosa; verbigràcia, el «cas agut d'anticatalanitat» —en paraules de Puig i Cadafalch— que havia emprès, sense nomenar-lo per a res, el bisbe Pere Rocamora; això és, «l'odi a Catalunya i a la seva llengua» com ho palesaven —deia— les vexacions infringides a la clerecia per part del bisbe i especialment amb la destitució que havia fet dels professors del seminari tortosí.

Puig i Cadafalch no podia callar, com ho afirmava ell mateix, i amb la Mancomunitat se sentia mogut a:

Repel·lir enèrgicament aquesta descatalanització conscient i irada [perpetrada] per autoritats que, si més no, tenen el deure d'estimar una llengua, que és la pròpia de la pietat del seu poble fidel.

La missiva a l'arquebisbe Vidal i Barraquer conclouïa així:

La meua confiança amb V.E. com a creient i representant de Catalunya bé em donen el dret de doldre'm que es vagi perdent per a la fe i la pàtria aquell tros de la nostra terra.

Confia, doncs, Puig i Cadafalch amb la rectitud del metropolità Vidal i Barraquer com a cap eclesiàstic de Catalunya, en la solució que pogués donar a aquell problema que havia estat generat a Tortosa.²⁹

Seria interessant analitzar bé aquesta lletra del president de la Mancomunitat des de l'òptica de les relacions Catalunya i Església, de com entenia el mateix Puig i Cadafalch l'exercici del poder de la Mancomunitat i la representativitat de Catalunya que atribuïa a aquesta institució.

I l'arquebisbe de Tarragona, Vidal i Barraquer, respongué al president de la Mancomunitat, al «car amic» Puig i Cadafalch. En la seva resposta palesava la concepció que tenia en aquell moment de com haurien de ser les relacions entre les dues potestats, civil i eclesiàstica; això és, una relació de col·laboració mútua al servei de la persona individual i de la societat:

Molt estimat Sr. President i bon amic. Pleient m'ha sigut la seva lletra per recerar el desitg de la actuació conjunta i armonica de les autoritats eclesiàstiques i públiques de nostra estimada terra, lo que es tradueix en be dels fidels qui sota aspectes diferens sont conjuntament súbdits d'abdues autoritats.

²⁹ Carta del president de la Mancomunitat de Catalunya, Josep Puig i Cadafalch, a l'arquebisbe Vidal i Barraquer. Barcelona, Palau de la Generalitat, 29 de juliol de 1920: AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer (Problemes bisbat de Tortosa 1919-1923)* D4 36.

Algunes Conclusions

Primera. Hem vist com Puig i Cadafalch com a president de la Mancomunitat actuava quasi com un cap de Govern. Es comportava com qui volia representar Catalunya i la volia representar fins i tot davant de la Santa Seu, és a dir, des de la bilateralitat. Una altra cosa és que Roma li fes cas.

La Santa Seu es relaciona amb Estats i evita de totes passades contactes institucionals amb instàncies de governs regionals i més si poden suposar algun destorb en les relacions Església i Estat.

Cal no oblidar en aquest camp que el Vaticà estava compromès amb el regne d'Espanya a contribuir a donar estabilitat política i social al procés de la Restauració borbònica que, com sabem, havia començat el 1875 i que continuava en els vint primers anys del segle XX, els anys en els quals nosaltres ens hem mogut i que acabaria, la Restauració, el 1931.

En aquest context de les relacions Església-Estat i en el suport que donava la Santa Seu a la Restauració, el mateix Vaticà veia el catalanisme com un perill per a l'estabilitat política d'Espanya.

Segona. A Puig i Cadafalch l'hem vist actuar políticament com un catalanista nacionalista. Volia més poder polític tant des de la Mancomunitat, com maldant per aconseguir un estatut d'autonomia per a Catalunya. No ho assolí.

Tercera. El catalanisme de Puig i Cadafalch té almenys dos grans influxos: el primer és el que rebé del bisbe Torras i Bages. Parem-nos un moment aquí.

El món catòlic català a les darreries del segle XIX estava dividit entre catòlics integristes i carlistes, i entre els catòlics liberals.

Mentre els bisbes eren tots liberals, llur clergat i llurs fidels eren quasi absolutament integristes i carlistes. La raó d'aquesta aparent paradoxa era que els bisbes els proposava la Corona al Papa. La Corona era, passades les guerres carlistes, la dels Borbons, la dinastia i la branca que havia acceptat la constitució liberal, Alfons XII i Alfons XIII. Els carlistes no volien ni aquesta branca borbònica ni la constitució que li permetia regnar.

Com és lògic, aquesta dinastia borbònica i els seus governs no proposarien pas a la Santa Seu candidats a l'episcopat que no acceptessin el règim liberal, que era precisament el que els Borbons encarnaven. No era una qüestió fàcil de resoldre. Els bisbes, diguem que liberals per força, eren en conseqüència desobeïts pels seus fidels que eren majorment carlistes o integristes o totes dues coses alhora. Roma hagué d'intervenir diverses vegades per unir el món catòlic i cridar-lo a l'obediència a llurs prelats.

Torras i Bages sabé unir, amb d'altres eclesiàstics, en un mateix ideal catòlics liberals i carlistes i integristes. Quina fou aquesta idea que permeté unir els catòlics catalans? Aquest ideal era el catalanisme

El catalanisme per a Torras i Bages era la tradició catalana d'arrels cristianes per revitalitzar Catalunya en el futur ja present. El símbol era Montserrat i tot el que representa la muntanya santa.

Un catalanisme en defensa de la llengua i la cultura, i del seu autogovern, en definitiva: d'arrels cristianes. Un catalanisme sobretot que plantés cara a un altre catalanisme, el de Valentí Almirall, d'esquerres i anticristià, com el qualificava el nostre bisbe.

El catalanisme de Puig i Cadafalch, doncs, estava influït pel que acabem de dir; això és, pel catalanisme torresià, particularment en aquell aspecte de les arrels cristianes de Catalunya.

Però compte, junt amb el catalanisme de Puig i Cadafalch hi convivia també un altre catalanisme a més del catalanisme cultural de Torras i Bages; val a dir que hi havia també el catalanisme propugnat pel primer president de la Mancomunitat, Enric Prat de la Riba. Tant l'un com l'altre president —Puig i Cadafalch fou el successor de Prat de la Riba a la Mancomunitat—, seguidors com hem dit de Torras i Bages, al catalanisme torresià hi afegien el catalanisme polític.

Això tenia grans conseqüències; verbigràcia, Enric Prat de la Riba i Puig i Cadafalch havien de governar, i sense deixar de reconèixer aquelles arrels cristianes admetien diversitat de credos o sensibilitats en les fileres del catalanisme, que es concretava políticament en la Lliga Regionalista Catalana. A la Lliga hi podien militar, ho deia el mateix Prat de la Riba, lliurepensadors i ateus. Això suposa el canvi d'aquell aforisme atribuït a Torras i Bages, «Catalunya serà cristiana o no serà». Però quedava sempre dempeus un catalanisme vivificat per la saba del cristianisme que li venia de les seves arrels.

El catalanisme torrasista i el de Prat de la Riba, amb les diferències que he apuntat, tenien en suma una base catòlica, reconeixien el paper de l'Església en el redreçament catalanista i la seva aportació a l'estabilitat del catalanisme i l'acceptaven com a institució en la vida social.

Quarta. Les intuïcions de Torras i Bages i les de Puig i Cadafalch tenen alguna vigència avui?

Catalunya ha canviat molt de cent anys ençà com el Mataró de Puig. Basta passejar per la Riera i ens adonem de seguida de quina varietat de races i llengües no hi ha, i també de credos i de filosofies, i notar també un cert bandejament del fet cristià en alguns casos del factor cristià. Admetem sens dubte el canvi. Ara bé, ¿el món catòlic, em pregunto i us pregunto, no té res a aportar a la societat i a la política, quelcom especial, quelcom que soni a un plus, al canvi actual social i de política d'ara?

Les aportacions del cristianisme a la construcció de Catalunya ¿no haurien de ser també reconegudes tant històricament com en l'actuació d'avui?

El món catòlic ¿no té en definitiva res a dir ni res a construir en la situació present?

L'aportació cristiana a la societat ¿ha de ser tinguda com superada i fins blasmada?

¿Es correcte que en una tesi doctoral, la de la doctora Tate Cabré i Massot³⁰, l'autora presenti el catolicisme, pel sol fet de ser-ho, com un element reaccionari? El catolicisme ja batejat així, amb el nom de reaccionari, per l'esmentada doctora ¿seria també, segons ella, el catolicisme de Puig i Cadafalch? Responc jo dient que no.

Personalment penso que Torras i Bages i Puig i Cadafalch encara tenen molt a dir al català i al cristià —i també a la clerecia, un tant desorientada— d'avui. El missatge de Torras i Bages i de Puig i Cadafalch té molts punts que podem recollir.

Ara el repte és nostre, el de saber fer nostres llurs grans intuïcions i actuar-les, sense agressivitat però tampoc sense complexos, cent anys després.

Josep Puig i Cadafalch i el Congrés litúrgic de Montserrat de 1915

Alex Marzo

Un congrés litúrgic a Montserrat

La idea de fer un congrés de litúrgia a Catalunya a l'inici del segle XX va néixer, en primer lloc, sota l'impuls del pontificat del papa Pius X, que va promoure la restauració litúrgica des del seu primer acte pontifici, el 22 de novembre del 1903, amb les seves paraules programàtiques:

*Siendo, en verdad, nuestro vivísimo deseo que el verdadero espíritu cristiano vuelva a florecer en todo y que en todos los fieles se mantenga, lo primero es proveer a la santidad y dignidad del templo, donde los fieles se juntan precisamente para adquirir ese espíritu en su primer e insustituible manantial, que es la participación activa en los sacrosantos misterios y en la pública y solemne oración de la Iglesia.*¹

Així ho destacava el Rvd. Isidre Gomà en el seu famós llibre *El valor educativo de la liturgia catòlica*.² L'empenta de Pius X va ser determinant per a l'esclat del moviment litúrgic iniciat a Europa en el segle XIX, i perquè arribés a casa nostra definitivament. Un altre factor que va impulsar la realització d'un congrés litúrgic va ser un bon grup d'eclesiàstics formats a Roma i per tot Europa, coneixedors del moviment litúrgic a Europa. El autors clàssics del moviment eren llegits i seguits per aquests eclesiàstics com per exemple Guéranger, Festugière, Cabrol, etc. També coneixien prou bé les abadies benedictines precursors del renaixement litúrgic: Solesmes, Maredsous, Quarr, etc. Juntament amb aquest eclesiàstic hi havia un laïcat ben format i entusiasta d'aquesta restauració de la vida cristiana.

També cal destacar el pare Antoni Maria Marcet,³ que en aquells anys havia estat escollit abat del monestir de Montserrat. Amb ell un grup de monjos van esperonar aquest moviment gregorianista i litúrgic, en la línia de les abadies benedictines europees. L'abat Marcet ofería l'organització del congrés de litúrgia, la seu montserratina i la seva col·laboració entusiasta.

EL PRIMER CONGRÉS D'ART CRISTIÀ DE CATALUNYA

Els diferents congressos i trobades que es van realitzar a Catalunya i Espanya van ser precursors d'aquest congrés litúrgic: les assemblees d'acció catòlica, els congressos eucarístics, les assemblees diocesanes, etc. En aquests anys hi havia un cert fervor per la realització de tota mena de congressos. Però la idea d'un congrés litúrgic a Catalunya va néixer de les trobades gregorianistes que van tenir lloc a diferents indrets de la geografia espanyola. El projecte era fer un congrés litúrgic a Barcelona i una assemblea litúrgica a Madrid. Però l'esclat de la primera guerra mundial va truncar aquests plans i es va deixar de banda aquesta idea.

Vet aquí que, a Barcelona, es va realitzar el primer Congrés d'Art Cristià de Catalunya, l'octubre de 1913, amb la publicació de les actes el 1914.⁴ Aquest congrés va tenir una importància cabdal pel gran patrimoni artístic de les terres catalanes. Aquest congrés volia dignificar el temple cristià, com havia reclamat el pontificat del papa Pius X. Això queda palès en el fet que el mateix Papa impartís la seva benedicció en aquest Congrés d'Art Cristià de Catalunya, com es menciona en la carta enviada pels

1 Pío X, «Motuproprio Trallesollicitudinidell'oficiopastorale»: en *Acta PII X Pontificis Maximi*, Romae: Ex Typographia Vaticana, 1905, vol. I, 75-87.

2 ISIDRE GOMÀ, *El valor educativo de la liturgia catòlica* (Barcelona 1954), 344.

3 ANTONI (MARIA) MARCET I POAL (Terrassa, 1878. El 1886 entrà a l'escolania i el 1894 pren l'hàbit monàstic. Fa professió solemne el 1900 i és ordenat sacerdot el 1902. El 1907 assistí al capítol provincial com a delegat de Montserrat. En aquest capítol va ser proposat consultor i es va instal·lar a l'abadia de Subiaco (Itàlia) fins al 1912. L'any 1912 tornà a Montserrat i el 7 de desembre la comunitat benedictina l'escollí com a abat coadjutor. Josep MASSOT, *Els creadors del Montserrat Modern*, Montserrat 1979, 72-78.

4 Cf. JOSEP MASSOT, *Aproximació a la història religiosa de la Catalunya contemporània*, Montserrat 1943, 48-49.

organitzadors al bisbe de Solsona, Mons. Vidal i Barraquer.⁵ Aquest Congrés d'Art Cristià va seguir les directrius pontifícies i va ser ben vist pel mateix nunci del Papa a Madrid, Mons. Ragonesi, ja que va recollir en una carta enviada als bisbes de tot Espanya les conclusions de l'esmentat Congrés d'Art Cristià sobre la custòdia i conservació dels tresors artístics.⁶

En aquest congrés van participar grans eclesiàstics com els canonges de Barcelona, el Rvd. Baranera o el Rvd. Balcells, però també, i molt especialment, laics vinculats a les diferents arts: arquitectura, escultura, pintura, etc. Tots ells formaven el Cercle de Sant Lluc, organització sota els auspicis del bisbe de Vic, Mons. Torras i Bages. I aquí ens trobem la primera vinculació amb el Sr. Josep Puig i Cadafalch. Ell va ser el president d'aquest congrés per les seves diferents qualitats: arquitecte, historiador, arqueòleg, polític i catòlic.⁷ A tots aquests laics els movia un desig historicoartístic, així com, en la mateixa mesura, un desig de restauració religiosa. En la celebració del congrés es manifestà la subordinació i la relació de l'art amb la litúrgia, tal com expressava el canonge Lluís Carreras:

*El clam per la conservació i amor de les esglésies cristianes que ha aixecat el primer Congrés d'Art Cristià de Catalunya serà oït perquè l'acompanya la difusió del sentit espiritual i vivent que les infantà i els donà forma: la Litúrgia.*⁸

El mateix Rvd. Carreras reconeix que «el primer Congrés d'Art Cristià de Catalunya està subordinat a la Litúrgia i ha esdevingut com una introducció al moviment litúrgic».⁹ Com suggeria poèticament el Rvd. Lluís Carreras, aquest Congrés versava sobre les belles pedres del temple, però sense oblidar la ciutat divinal de les ànimes, pedres vives de la casa del Senyor, i per això era necessari convocar un congrés de litúrgia.¹⁰

El primer Congrés d'Art Cristià de Catalunya, presidit pel Sr. Puig i Cadafalch, va prendre l'acord següent:

*A fi de donar major eficàcia a l'orientació que informa els Congressos de l'Art Cristià, se celebrarà el juliol de l'any vinent [1915] a Montserrat un congrés de litúrgia, l'objecte del qual serà la formació litúrgica de la vida religiosa i la publicació catalana i vulgarització dels llibres litúrgics. Oficiar els bisbes de Catalunya, Mallorca, València i Rosselló aquesta iniciativa i posar-la sota la seva jeràrquica direcció. Es nomena una ponència especial encarregada de dur a compliment el congrés de litúrgia.*¹¹

Amb aquestes paraules podem veure clarament com aquell congrés de litúrgia del 1915 es va gestar en aquest Congrés d'Art Cristià presidit per Puig i Cadafalch. Mons. Vidal i Barraquer ja deia que a l'origen del congrés litúrgic es trobaren un grup de «zelosos sacerdots i pares benedictins, tan entusiastes per tot arreu de la Litúrgia».¹² Els artistes i eclesiàstics que es van congregar en aquest congrés van projectar la possibilitat de fer-ne un altre sobre art cristià l'any següent (1916), que s'havia de celebrar a la ciutat de Vic, coincidint amb la inauguració de les pintures de l'artista Josep Maria Sert de la catedral vigatana.¹³ Malgrat tot, aquest projecte del segon congrés d'art cristià a Vic no es va dur a terme, possiblement a causa de la mort del bisbe Torras i Bages.

5 Carta de la Junta permanent del Congrés d'Art Cristià de Catalunya a l'administrador apostòlic de Solsona, Barcelona 2 de juny de 1914 (original mecanografiat): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer (I Congrés litúrgic de Montserrat; I Congrés d'Art Cristià)* D13, 191.

6 Cf. LLUÍS CARRERAS, «El moviment litúrgic I, Origen del Congrés», *Reseña Eclesiàstica* (1914), 388.

7 Cf. ENRIC JARDÍ, *Puig i Cadafalch. Arquitecte, polític i historiador de l'art* (Mataró 1975), 88.

8 LLUÍS CARRERAS, «El moviment litúrgic I», *Reseña Eclesiàstica* 67(1914), 389.

9 LLUÍS CARRERAS, «El moviment litúrgic I», *Reseña Eclesiàstica* 67(1914), 387.

10 Cf. LL. CARRERAS, «El moviment litúrgic I», *RE* 67 (1914), 389.

11 ANSELM FERRER, «Un Congrés Litúrgic a Montserrat», *Revista Montserratina* 7 (1914), 294.

12 FRANCESC D'ASSÍS VIDAL I BARRAQUER, «La catequesi cristiana per la litúrgia», *Reseña Eclesiàstica* 80-81 (1915), 543.

13 Cf. A. FERRER, «Un Congrés Litúrgic a Montserrat», 293.

La convocatòria del Congrés per part dels bisbes de catalunya

El Sr. Puig, en representació de la Junta permanent dels Congressos d'Art Cristià, va informar tots els bisbes sobre el projecte d'un congrés litúrgic. Així ho ordenaven els acords del congrés d'art cristià, que havien de presentar per escrit tots els bisbes de la província eclesiàstica tarraconense. Encara que la idea d'un congrés litúrgic ja existia abans del Congrés d'Art Cristià, com hem dit, va ser deixada de banda a causa de la guerra europea, però el Congrés d'Art Cristià la va reprendre i la va portar a terme amb l'objectiu d'involucrar tots els bisbes, ja que havien de ser ells qui el convoquessin. La Junta permanent del Congrés d'Art envià cartes signades pel Sr. Puig i Cadafalch a tots els bisbes en què demanava l'aprovació del projecte i la seva execució a Montserrat. En aquestes cartes es demanava l'estímul i l'ajut per al projecte, per tal de treballar per a la unitat espiritual, de la fe, la cultura i la llengua.¹⁴

Cartell del primer Congrés d'art cristià a Catalunya. 1913.

Tots els bisbes contestaren amb entusiasme a la proposta signada per Puig i Cadafalch. Especialment el bisbe primat de la província tarraconense, el bisbe de Tarragona, Mons. Antolín López Peláez. Tots ells van veure la conveniència de suscitar entre la clerecia regular i secular, l'apostolat per a la popularització de la pietat litúrgica.¹⁵

Les cartes d'adhesió al Congrés Litúrgic van arribar a tots els bisbes i van rebre contestació. El bisbe de Lleida, Mons. Josep Miralles i Sbert, felicitava els organitzadors i recordava la importància del papa Pius X.¹⁶ El bisbe d'Urgell, Mons. Joan Benlloch i Vivó, qualificava la celebració del congrés de motiu «venturos i agradable».¹⁷ El bisbe de Vic, Mons. Josep Torras i Bages, el titulava com un «agradable projecte».¹⁸ El bisbe de Tortosa, Mons. Pere Rocamora i García, *aplaudia y aprobaba la iniciativa del Congreso*.¹⁹ El Rvd. Agustí Vilà, màxima autoritat de la diòcesi de Girona, ja que aquesta estava en seu vacant, «celebrava l'anunci d'un congrés».²⁰ A aquestes fervents adhesions a la convocatòria, van sumar-s'hi els bisbes de Mallorca, Mons. Joan Campins i Barceló, i el bisbe de Perpinyà, Mons. Juli Carsalade du Pont; aquest últim confirmava la seva assistència al Congrés Litúrgic.²¹ El bisbe de Solsona, Mons. Francesc d'Assís Vidal i Barraquer, va ser el darrer d'adherir-s'hi.²² I no va ser per manca d'entusiasme, com expressava el Rvd. Carreras del bisbe Mons. Vidal i Barraquer pel moviment litúrgic, especialment el de Bèlgica.²³

14 Carta de la Junta permanent del Congrés d'Art Cristià de Catalunya a l'administrador apostòlic de Solsona, Barcelona 2 de juny de 1914 (original mecanografiat): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer (I Congrés litúrgic de Montserrat; I Congrés d'Art Cristià)* D13, 191.

15 Cf. «Carta de la redacció de la revista Vida Cristiana al P. Abat de Montserrat», *Vida Cristiana* 3 (1915), 100.

16 Carta del Dr. Josep Miralles al president de la Junta de los Congressos de Arte Cristiano, Palma 7 de junio de 1914: *Revista Montserratina* 11 (1914), 499-500.

17 Carta del bisbe d'Urgell al president dels Congressos d'Art Cristià, La Seu d'Urgell, 28 de juny de 1914: *Ibidem*, 498.

18 Carta del bisbe de Vic al president de la Junta dels Congressos d'Art Cristià, Vic 20 de juny de 1914: *Ibidem*, 495.

19 Carta del bisbe de Tortosa al Sr. Puig i Cadafalch, Tortosa 9 de juny de 1914: *Ibidem*, 495.

20 Carta del vicari capítular de Girona a la Junta de Congressos d'Art Cristià, Girona (s.f.) [juny 1914]: *Revista Montserratina* 11 (1914), 501.

21 Cf. Carta del bisbe de Perpinyà, Perpinyà 3 de juliol de 1914: *Revista Montserratina* 11 (1914), 499.

22 Carta del Dr. Lluís Carreras al Dr. Manuel Borràs (s.l. ni f.) [juny 1914] (original manuscrit): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer (I Congrés litúrgic de Montserrat; I Congrés d'Art Cristià)* D13, 191.

23 Cf. *Carta del Dr. Lluís Carreras a l'administrador apostòlic de Solsona. Barcelona, 15 de juny de 1914* (original manuscrit): AHAT, *Arxiu Francesc d'A. Vidal i Barraquer (I Congrés litúrgic de Montserrat; I Congrés d'Art Cristià)* D13, 191.

Encara que no té una relació directa amb el nostre estudi, és important destacar la gran acollida del Congrés Litúrgic de Montserrat en la diòcesi de Mallorca, primer per part del seu bisbe, el Dr. Campins, gran impulsor d'una restauració litúrgica a la seu balear,²⁴ com destacava el Rvd. Alcover,²⁵ i finalment per part de tota la diòcesi mallorquina que va adherir-s'hi. Hi va haver un bon grup de congressistes que es van desplaçar des de les illes fins a Barcelona, mentre que molts altres adherits al congrés no van poder desplaçar-s'hi.²⁶

Designació del comitè executiu del Congrés litúrgic

En el congrés litúrgic també ocupà un lloc important el mataroní Sr. Puig, com queda palès en la composició del comitè executiu del qual formà part. Al bisbe de Barcelona, en visita al Monestir benedictí de Montserrat durant el mes de novembre de 1914, se li presentà el projecte del congrés litúrgic. Mons. Enric Reig i Casanovas fixà la primera reunió de preparació del congrés litúrgic el dia 25 de novembre del mateix any, al palau episcopal de la ciutat comtal, i aquí es van designar els membres del comitè executiu del congrés,²⁷ que van ser: com a president, l'abat Marcet; com a vicepresidents, el canonge barceloní Rvd. Josep Maria Baranera i el rector de Santa Anna de Barcelona, Rvd. Josep Gatell; com a vocals, els reverends Justí Guitart, Romuald Simó, Josep Artigas de l'Oratori, Daniel Salvadó, Josep Gudiol, Frederic Clascar, Lluís Romeu, Josep Tarré i els seglars, Lluís Millet i Josep Puig i Cadafalch; com a tresorer, el reverend Mestres; i com a secretaris, el pare Sunyol de Montserrat i el reverend Lluís Carreras de Barcelona. Ens adonem que Puig i Cadafalch es trobava al bell mig d'aquell moviment restaurador de la vida cristiana i de l'església catalana.

Aportació del Sr. Josep Puig i Cadafalch,²⁸ *El temple cristià*²⁹

La importància de la persona de Josep Puig i Cadafalch a l'inici del segle XX al nostre país la podem veure en la seva participació destacada en aquest Congrés Litúrgic de Montserrat. El Sr. Puig va ser un home polifacètic: arquitecte de professió, enquadrat dins del moviment del modernisme català, però al mateix temps historiador i arqueòleg, especialment catalogador del gran patrimoni de l'art romànic i gòtic català i promotor de nombroses excavacions de vestigis grecs i romans, com les excavacions d'Empúries i, finalment, un polític compromès amb el seu poble, diputat a les Corts i president de la Mancomunitat. En el moment de la realització del Congrés Litúrgic de Montserrat, era ja un polític reconegut,³⁰ però no era menys reconegut en les altres disciplines. Cal destacar també la seva participació en el Cercle Artístic de Sant Lluç.

24 Cf. PERE FULLANA, *El bisbe arquitecte*, Mallorca 2015, 503-516.

25 Cf. *Carta del Vicari capítular de Mallorca al P. Abad*, Mallorca 3 de juliol de 1915: *Vida Cristiana* 7 (1915), 371.

26 «Membres de la Junta diocesana del Congrés litúrgic a Mallorca: Juan Quetgla, president, Luis Palmer, Antonio Bosch, Federico Valenzuela, Rafael Cortes, P. Nicolas Reus, D. Juan Sabater, professor de filosofia»: *Revista Montserratina* 103 (1915), 332.

27 *Ibidem*, 535.

28 *Josep Puig i Cadafalch* (Mataró, Barcelona 1867 - Barcelona 1956). Arquitecte, historiador i polític. Va estudiar arquitectura (1883) i ciències exactes a Barcelona (doctorat a Madrid el 1888). Arquitecte municipal de Mataró (1889). Dibuí la creu de ferro, amb escultura de Llimona, del Rosari Monumental de Montserrat (1896). Com a urbanista projectà grans obres a Barcelona. Restaurà les esglésies de Sant Martí Sarroca i de Sant Joan de les Abadesses. Impulsà les excavacions arqueològiques d'Empúries i altres indrets. Gran coneixedor de l'art romànic i gòtic català. Va ser professor d'arquitectura a Barcelona (1901-02). Va fer cursos a les universitats de la Sorbona (1925), Harvard i Comell (1926) i a l'Institut d'Art i Arqueologia de la Universitat de París (1930). Presidí el Primer Congrés d'Art Cristià de Catalunya (1914). Presentà una aportació en el Congrés Litúrgic de Montserrat (1915), en el Congrés Arqueològic de Carcassona-Perpinyà (1906), en els Internacionals d'història de l'art de París (1921) i Roma (1922) i en el d'estudis bizantins de Bucarest (1924) i Belgrad (1927). Fou doctor *honoris causa* de les universitats de Friburg (1923), París (1930) i Tolosa (1949). Formà part de la Lliga de Catalunya i col·laborà a les publicacions *La Renaixença* i *La Veu de Catalunya*. Cofundador de la Lliga Regionalista (1901), membre del Comitè d'Acció Política. Del 1902 al 1905 va ser regidor de l'Ajuntament de Barcelona, on promogué la Junta Autònoma de Museus (1902). Ajudà decisivament en la formació dels fons museístics de la ciutat. Diputat a Corts per Barcelona en les eleccions de la Solidaritat (1907) i president de la Mancomunitat. ENRIC JARDÍ, *Josep Puig i Cadafalch: Gran Enciclopèdia Catalana*, XVIII, Barcelona 1992, 434-435; ENRIC JARDÍ, *Josep Puig i Cadafalch. Arquitecte, polític i historiador de l'art*, Mataró 1975, 1-210.

29 JOSEP PUIG I CADAVALCH, "El temple Cristià" 1915 (apunts manuscrits): ANC, Fondo 737: Josep Puig i Cadafalch, c. 128, separador 658, 21f; Pàgina Artística de *La Veu* Barcelona 12 de juliol de 1915. Núm. 291, «Origen de la estructura del Temple cristià. Tema de D. Josep Puig i Cadafalch al Congrés Litúrgic de Montserrat».

30 ENRIC JARDÍ, *Puig i Cadafalch. Arquitecte, polític i historiador de l'art*, 121: «Puig i Cadafalch, que entrà a la Diputació provincial de Barcelona com a guanyador en les eleccions del març de 1913».

Aquest reconeixement es va fer palès en el fet que la seva aportació es va produir dins de l'assemblea general del congrés en la qual només van parlar els bisbes de Catalunya i alguns eclesiàstics. Les seves paraules van ser molt esperades i el fet d'utilitzar diapositives li va donar més esplendor. A l'atri de la basílica montserratina es va col·locar una pantalla on el Sr. Puig projectà imatges dels diferents temples i excavacions dels quals parlà: Santa Sofia, Pompeia, Letrà, les catacumbes.³¹ Així ho narren una de les cròniques del congrés:

*Por la noche D. José Puig y Cadafalch, presidente de la Junta P. de Congresos del Arte Cristiano, dio una notable aportación, en catalán, sobre la «Estructura litúrgica del Templo». Asistieron todos los Prelados, incluso el de Vich, llegado por la tarde y numeroso público, convidando a ello la agradable temperatura y hermosa noche, que hicieron se pasara con gusto y provecho el tiempo, escuchando al erudito arquitecto, el cual amenizó su discurso con diversas proyecciones que ilustraban el tema propuesto.*³²

El text de la seva aportació no es conserva íntegrament, però podem trobar-ne resums extensius publicats en les cròniques del congrés litúrgic. En el fons Puig i Cadafalch de l'Arxiu Nacional de Catalunya, podem trobar uns apunts manuscrits que possiblement li van donar perquè ell pogués corregir-los i es poguessin publicar a les actes del congrés, però que mai van arribar a publicar-se. És en la *Pàgina Artística* del diari *La Veu de Catalunya* on trobem el resum més detallat d'aquella aportació.

El Sr. Puig va explicar l'origen del temple cristià i la seva evolució històrica. Les seves paraules manifestaven un gran coneixement dels grans estudis arqueològics del moment que s'estaven portant a terme a diversos indrets del món. Va citar les investigacions americanes però també les italianes, les angleses i les germàniques. Utilitza els tractats clàssics que ens narren els viatges a l'Orient cristià. Va fer referència als llocs concrets d'investigació: Roma, Antioquia i Alexandria.³³ Va demostrar un gran coneixement del gran historiador i arqueòleg Joan Baptista de Rossi que treballà, entre altres llocs, a les catacumbes romanes, així com a la Comissió Pontifícia, on continuà la seva obra presidida per Horaci Marucchi.³⁴ Aquests últims s'encarregaren de l'estudi de les catacumbes i de l'arqueologia cristiana, molt importants per a la història de la litúrgia. Aquí potser cal fer referència també a aquells grans eclesiàstics, historiadors i arqueòlegs de casa nostra, coetanis amb el Sr. Puig: Mn. Josep Gudiol, Mn. Pere Bofill, Mn. Fortià Sola i Moreta (Vic), Mn. Joan Serra i Vilaró (Solsona i Tarragona), Mn. Josep Gaya (Lleida), Mn. Miquel Rué (Girona), Mn. Joan Masdeu (Sant Joan de les Abadesses), Mn. Eusebi Ribas (Valls), Mn. Pere Pujol (La Seu d'Urgell), Mn. Josep Vendrell (Solsona), i el Sr. Ramon d'Alòs (Institut d'Estudis Catalans). D'aquests, en caldria fer una publicació a part que fes èmfasi en aquella època d'or per als estudis d'història i arqueologia de casa nostra. Molts d'ells mantenen gran part de la seva obra inèdita.

També cal fer esment de l'aportació del Sr. Puig a les basíliques romanes i a les excavacions arqueològiques realitzades a Síria. Cità l'arqueòleg Strzygowski.³⁵ Veiem la projecció internacional del ponent en els àmbits de la història i l'arqueologia. El Sr. Puig havia viatjat i intervingut en diversos congressos internacionals: «El 1906 havia participat brillantment en el LXXIII Congrés Arqueològic de França celebrat a Carcassona i a Perpinyà amb una comunicació sobre les influències llombardes a Catalunya».³⁶ L'any 1910 participà en l'Exposició Internacional de Brussel·les, tot i que no sabem si va arribar a ser-hi.³⁷ Però tenim constància que havia estat a Bèlgica i que, a la primavera de 1909, viatjà a Alemanya.³⁸ Aquests viatges, tal com després es manifesta a l'aportació, permetrien al Sr. Puig adquirir un coneixement i domini de la matèria, tant pel que fa als estudis científics del temple cristià com des del punt de vista litúrgic.

31 Algunes imatges les podem trobar reproduïdes a: *Pàgina Artística* de *La Veu*, Barcelona 12 de juliol de 1915. Núm. 291, *Origen de la estructura del Temple cristià*.

32 «Congreso litúrgico», *Revista Montserratina* 103 (1915), 354.

33 JOSEP PUIG I CADAFAALCH, "El temple cristià" 1915 (apunts manuscrits): ANC, Fondo 737: Josep Puig i Cadafalch, c. 128, separador 658, 21f.

34 *Ibidem*.

35 *Ibidem*.

36 ENRIC JARDÍ, *Puig i Cadafalch... Arquitecte, polític i historiador de l'art*, 103.

37 *Cf. Ibidem*, 108.

38 *Cf. Ibidem*, 109.

A la seva aportació destaca la importància dels treballs realitzats a Egipte sobre les esglésies coptes per a l'estudi de la història del temple cristià. Aquí cita els treballs del professor Howard Crosby Butler i d'Albert Gayet. En el renaixement litúrgic ja coneixem la importància dels estudis històrics i arqueològics sobre la pràctica litúrgica en l'església primitiva. L'existència a Catalunya de personalitats de primer nivell en aquest camp d'investigació, com el reverend Gudiol, que ja hem citat, va contribuir al fet que Catalunya ocupés una posició capdavantera en aquest moviment litúrgic a Espanya.

En l'aportació va mencionar la controvèrsia històrica: *Orient Oder Rom*, i es va tornar a introduir el tema per parlar del temple cristià des de la casa romana, passant per les basíliques, fins a les esglésies romàniques, gòtiques i renaixentistes. Sobre la casa romana menciona els treballs de Theodor Mommsen sobre les ciutats romanes però s'estén en el culte cristià. L'obra més citada és la de Duchesnes *Origens du culte Chrétien*.³⁹ Es basa en aquesta obra per parlar del culte jueu en el temple de Jerusalem i del culte sinagoga, que conformaren el culte cristià.

Per al Sr. Puig, el primer temple cristià va ser la casa, des del cenacle de Jerusalem fins a la casa de l'apòstol i les cases d'Aquil·lià i Priscil·la, per concloure amb les basíliques romanes que reben el nom de cases particulars. Per imaginar-se una casa romana, utilitza els exemples de les excavacions de Pompeia. Descriu les obres clàssiques, l'*Apologia* de Sant Justí, així com les cartes de Sant Pau, que parlen de les reunions el dia del sol i la seva estructura: les lectures dels apòstols, dels profetes, les oracions, per portar el pa i el vi, sobre el que el president ora i dona les gràcies.⁴⁰

El Sr. Puig presentà les dependències de la casa romana i explicà com es reconvertiren aquestes dependències per a l'ús litúrgic.⁴¹ Després parlà de l'evolució del temple cristià a l'època constantiniana. Però entremig també va parlar de les catacumbes com a llocs de celebració en l'època de persecució. El fet és que va passar de la petita habitació domèstica a la gran sala per a la celebració.⁴²

Les construccions constantinianes civils es converteixen en temples cristians, com la de Sant Joan del Laterà, però sense oblidar aquelles que es van construir sobre els sepulcres dels apòstols. No deixà de banda altres grans esglésies per al cristianisme com la del Sant Sepulcre a Jerusalem.

En la darrera part del seu treball, exposà la decoració del temple. Situa el primer art cristià en les catacumbes. Segons el Sr. Puig, la decoració de les esglésies tenia com a objectiu transmetre l'evangeli a aquelles persones que no sabien llegir-lo. Comenta exemples decoratius de Síria i Constantinoble. A *La Veu de Catalunya*, en la *Pàgina Artística*, repassa aquesta decoració de les basíliques paganes que conduiran a la decoració cristiana. Recorda les paraules de sant Basili: «La paraula presenta a la orella lo que la pintura muda ho mostra per imitació».⁴³ Cita els pares de l'església com sant Gregori de Niça, que descriu les pintures de l'església d'*Euchaita*, que representa la vida de sant Teodor. Aquest art que s'inicià a les catacumbes es revestí de pompa a la cort de Constantinoble. Parlà del *Llibre de les Cerimònies*, que descriu una cerimònia a la cort constantinopolitana.⁴⁴

39 JOSEP PUIG I CADAFALCH, *El temple cristià* 1915 (apunts manuscrits): ANC, Fondo 737: Josep Puig i Cadafalch, c. 128, separador 658, 21f.

40 Cf. JOSEP PUIG I CADAFALCH, *El temple cristià* 1915 (apunts manuscrits): ANC, Fondo 737: Josep Puig i Cadafalch, c. 128, separador 658, 21f.

41 Cf. *Ibidem*.

42 Cf. *Ibidem*.

43 *Pàgina Artística* de *La Veu*, Barcelona 12 de juliol de 1915. Núm. 291, *Origen de la estructura del Temple cristià*.

44 Cf. *Pàgina Artística* de *La Veu*, Barcelona 12 de juliol de 1915. Núm. 291, *Origen de la estructura del Temple cristià*. Tema de D. Josep Puig i Cadafalch al Congrés Litúrgic de Montserrat.

De l'art visigòtic, en parlà breument per explicar les transformacions fins al temple gòtic i renaixentista. Transcrivim les darreres paraules de l'aportació de Puig i Cadafalch recollides a la publicació *La Veu de Catalunya*, que manifesten aquest interès per l'art lligat a la fe cristiana:

*És el de la formació de l'art cristià, acaba dient, un moment solemne en què es determina la ruta de les arts de tota l'Europa, que giraran durant segles al voltant del temple cristià; l'objectiu, per sempre més de l'arquitectura, la pintura i la escultura.*⁴⁵

El Sr. Puig i Cadafalch, restaurador del patrimoni cultural

Per acabar, m'agradaria treure a la llum tota una obra important del nostre mataroní insigne, que va ser la de restaurador de diferents temples a la geografia catalana, que està relacionada directament amb la seva aportació al congrés litúrgic. El Sr. Puig era reconegut com una autoritat en aquest camp de la restauració. Per aquest motiu, se li encarregà la restauració del temple de Sant Joan de les Abadesses i de la catedral de la Seu d'Urgell.

D'aquesta última, hi ha una relació directa amb el congrés, ja que en una carta enviada amb motiu del congrés, l'arxiver de la Seu d'Urgell, Mn. Pere Pujol, escriu:

*No mi es possible venir a Montserrat. Nostre Sr. Bisbe marxa demà per assistir-hi. Te ganes de parlar amb el Sr. Puig i Cadafalch sobre la restauració de nostre Catedral, la qual ja es començada. Avui també escric a dit senyor, expressant-li el gran bé que seria al meu entendre l'encarregar-se ell de la direcció de les obres. Deu vulgui que tinguem tanta sort.*⁴⁶

Així doncs, veiem aquest reconeixement i aquesta confiança en l'arquitecte. Poc abans, el reverend Joan Masdeu, l'arxiver de Sant Joan de les Abadesses i gran historiador autodidacta, juntament amb Joan Danés, van ser els promotors entusiastes de la restauració del monestir de San Joan,⁴⁷ que es va encarregar a l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch.⁴⁸

Puig i Cadafalch i la romanitat, la tasca científica i la catalanitat del Congrés Litúrgic

La seva catalanitat queda manifestada en l'amor per la llengua i la cultura que li ha donat la fisonomia a un poble. Aquest és l'argument que va manifestar el bisbe Torras i Bages en el Congrés Litúrgic de Montserrat i en el qual participava el Sr. Puig.⁴⁹ El descobriment d'un patrimoni cultural, oblidat i disseminat per les terres catalanes, en gran part a les esglésies romàniques i gòtiques, en llibres i arxius, traspuaven la història d'un poble que va manifestar la seva cultura i fe en tants temples i abadies que van néixer a la nostra terra. La recerca històrica i arqueològica arrelava aquesta història en els segles més pretèrits i volia fer descobrir l'essència del poble català nascut en el rebost de la cultura cristiana, en una relació clara amb la cultura europea.

---

45 Pàgina Artística de *La Veu*, Barcelona 12 de juliol de 1915. Núm. 291, *Origen de la estructura del Temple cristià. Tema de D. Josep Puig i Cadafalch al Congrés Litúrgic de Montserrat.*

46 *Carta de Pere Pujol a Mossèn Lluís Carrenas*, La Seu 2 de juliol 1915 (original manuscrit): AAM, manuscrit 1126.

47 Cf. JOSEP ESTEVE CUBÍ, *Josep Esteve Escrits; a cura de Ramon Cotrina; pròleg de Ricard Torrents*, Sant Joan de les Abadesses 2007, 108.

48 Cf. ENRIC JARDÍ, *Puig i Cadafalch. Arquitecte, polític i historiador de l'art*, Mataró 1975, 91 núm. 7.

49 JOSEP TORRAS I BAGES, *Dignitat i popularitat de la litúrgia catòlica*, Vic 1915; *Dignitat i popularitat de la litúrgia catòlica*, *Reseña Eclesiástica* 80-81 (1915), 520-542; *BOEOV* 70 (1915).

L'aportació de Puig en l'organització del congrés

L'aportació de Puig i la seva participació activa en l'organització del congrés litúrgic manifesten la seva sintonia total amb aquell congrés i els seus objectius descrits pel canonge Carles Cardó en diverses publicacions al *Diario La Cruz de Tarragona* de l'època.⁵⁰ Deia Carles Cardó parlant del congrés: «Esta fue sin duda su nota, más saliente, la que informó todos sus actos y predominó en todas las sesiones, así generales como particulares».⁵¹ El Sr. Puig participà en aquest sentiment romanista. Vull dir que s'observà una vinculació estreta amb la religiositat catòlica però que anava més enllà i constituïa una vinculació amb una cultura, amb un món. Aquest fet es manifestà en la seva connexió amb l'escola romana d'arqueologia i amb aquesta fidelitat al Papa, als bisbes i molts eclesiàstics.

Retall de premsa amb el detall de la inauguració del Congrés litúrgic.

El canonge Cardó destacava la tasca científica del Sr. Puig en un dels seus articles sobre el congrés

*Del Templo habló con aquella competencia y profusión de datos propios de quien ha consagrado toda su vida a estos estudios el insigne arquitecto D. José Puig y Cadafalch, el cual con palabra fácil y sencilla, ilustrada con oportunísimas proyecciones nos hizo asistir a la transformación de la antigua casa señorial de los patricios romanos en templo cristiano, haciendo resaltar claramente la correspondencia entre el atrio, peristilo y aecus de las casas patricias y el atrio, naves y ábside de las basílicas, correspondencia que no se limita a la estructura externa, sino aún a la categoría de concurrentes a una y otra de tales construcciones. Así, el atrio era en las casas patricias el lugar donde se recibía a los extraños y en las basílicas el propio de los catecúmenos; el peristilo era el jardín en donde se recibían los conocidos más o menos amigos de la casa, correspondiendo así a la nave del templo, lugar de los fieles bautizados seculares; el aecus, por fin, era el lugar propio de los individuos de la familia y de sus más íntimas relaciones, correspondiendo a él el presbiterio, en el que entra solamente el pontífice y los clérigos que le sirven en la celebración de los divinos oficios. Por el mismo estilo y adornando la explicación con proyecciones de casas y de basílicas antiguas, expuso los orígenes de la disposición y decorado del templo cristiano.*⁵²

Sessió inaugural del Congrés litúrgic a l'atri de l'abadia de Montserrat. Autor desconegut.

50 ALEX MARZO, *El I Congreso Litúrgico de Montserrat según el canónigo Carles Cardó*, LyE 5 (2015), 295-304.

51 *Diario La Cruz de Tarragona* Núm. 4807 (1915), C. CARDÓ, *El Congreso litúrgico, su romanismo*.

52 *Diario La Cruz de Tarragona* Núm. 4818 (1915), C. CARDÓ, *El Congreso litúrgico, su labor científica*.

Puig i Cadafalch i l'ensenyament públic durant la Mancomunitat de Catalunya

Xavier Gayán

Les següents planes aborden la problemàtica de l'encaix del catalanisme en el teixit socioprofessional del magisteri oficial. La Mancomunitat de Catalunya i les reivindicacions d'autonomia que de forma rellevant lidera Puig i Cadafalch provoquen, fins i tot en l'escenari ben limitat dels llavors mestres futuribles, reaccions de malfiança i confrontació en un sector important del magisteri públic, que són compensades per un altre sector del magisteri oficial (minoritari a Barcelona) disposat no només a exercir de mestres, sinó també de mestres catalans, amb tot el significat que comporta l'expressió.

Sensibilitats i reaccions respecte a la Mancomunitat de Catalunya

La concepció del cos del magisteri oficial com si d'un bloc monolític es tractés és de tot punt impossible d'imaginar. Deixant de banda les diferències existents en termes salarials en funció del lloc ocupat a l'*Escalafón general del Magisterio primario*, les diferències a nivell ideològic també es fan notar de forma prou palesa. Així doncs, l'adveniment de la Mancomunitat de Catalunya i la qüestió nacionalista (o simplement, regionalista) suscita des de profundes atraccions a arrelades malfiances, passant per la majoritària indiferència expectant d'aquells que no es declaren tot vacil·lant entre, per una banda, les veritables simpaties que senten envers la naixent institució catalana i la seva representativitat en el camp de les aspiracions d'una futura consecució d'una vertadera autonomia¹, i per l'altra, el cert grau d'incertesa que podria comportar en un hipotètic futur, sempre associat a un gens gratificant passat, el fet de deixar de percebre el sou directament de l'Estat². Fins a tombants de segle, del sou dels mestres se'n feien càrrec els municipis i, segons la solvència dels ajuntaments, això implicava un veritable perill. Plenament representativa n'és la següent dita d'un mestre expressada públicament a *El Magisterio Tarraconense* del 17 de juny de 1917: «Fa una temporada que quan les coses de Catalunya m'alegren com a home m'espanten com a Mestre»³. Enfront de possibles canvis en la seva organització administrativa d'inspiració descentralitzadora i per damunt dels sentiments particulars, a nivell corporatiu es fa palesa la tendència generalitzada a adoptar una certa reacció de mol·lusc, a tancar files en favor d'un continuisme laboral que malgrat les seves mancances i imperfeccions és segur.

El marc de context documental ens el proporciona l'informe que distints membres de la Diputació Provincial de Barcelona, amb Puig i Cadafalch al capdavant, redacten el juliol de 1915 sobre la conveniència de dotar la Diputació de capacitat de control en aquells centres d'ensenyament on la Diputació hi participa amb despeses importants per al seu sosteniment. No endebades, des de *La Veu de Catalunya*, en un escrit contra la propaganda electoral dels lerrouxistes, Puig i Cadafalch al·ludeix a aquesta qüestió en retreure'ls la seva absència d'esperit crític contra la política escolar de l'Estat: «(...) les escoles revellides que dirigeix l'Estat i que nosaltres mantenim»⁴. El contingut del document ens situa en la reivindicació d'assumir competències de política educativa en el marc de l'escola pública, per bé que ho sigui més des d'un pla d'intencions que no pas de sòlides reivindicacions assolibles a curt i mitjà termini.

1 E. Ucelay resumeix en certa forma aquesta aspiració en referir-se a la Mancomunitat com a “motlle institucional per a l'autonomia”. ENRIC UCELAY-DA CAL, «La llegenda dels tres presidents», *L'Avenç*, Barcelona, núm. 50, juny 1982, p. 63.

2 Tinguem present que ja arran de la discussió del projecte d'Administració Local d'Antoni Maura l'any 1909, des de la premsa professional s'alçaren fortes veus en contra de qualsevol fórmula de descentralització de l'ensenyament, per bé que els mestres més sensibilitzats envers el catalanisme s'esforçaven a neutralitzar l'alarmisme que aquestes provocaven en el conjunt del magisteri. V. ALEXANDRE GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya. 1900-1936*, (Llibre II, Ensenyament Primari, primera part), Fundació Alexandre Galí, Barcelona, 1978, p. 246.

3 També citat a *El Clamor del Magisterio*, Barcelona, 4-12-1917, p. 430.

4 J. PUIG I CADAFALCH, «Els barbres contra la cultura», *La Veu de Catalunya*, Barcelona, núm. 5695, 12-3-1915, p. 1.

Criteri no interromput de la Diputació de Barcelona, nombrosos anys ha, és l'aspiració de transformar, segons normes d'autonomia, l'organització i el règim de les seves escoles. A cada projecte de reforma de la llei provincial la Diputació per vot unànim o quasi unànim dels Diputats de totes significacions i tendències, ha expressat la seva aspiració a eixamplar el cercol de les seves atribucions en ordre a l'ensenyança.[...]. I tots els acords de la nostra Corporació encaminats a la instauració de la Mancomunitat, com tots els de l'Assemblea de Mancomunitat, un cop constituïda, han proclamat amb senyalada unanimitat i persistència la reivindicació de les funcions de l'Estat en matèria d'ensenyança en tots els ordres, des de l'elemental a la universitària i per tant d'una manera especialíssima la de les ensenyances tècniques [recordem que Puig i Cadafalch destacà especialment en la promoció de l'ensenyament tècnic: com ara les Escoles del Treball i Superior d'Agricultura] [...]. Referint-se concretament a les Escoles provincials que tenen caràcter oficial, l'aspiració a regir-les lliurement ha sigut manifestada repetides voltes no solament en els acords de la Diputació i de la Mancomunitat esmentats en el paràgraf anterior, sinó també en discursos, programes i memòries presidencials, als quals en aquest punt han donat la seva conformitat amb una sola excepció, tots el grups de la Diputació provincial.⁵

En contrapartida, la realitat socioprofessional del magisteri públic pesa. El desconeixement de la llengua i la cultura catalanes per part d'un sector relativament important de mestres oficials, sumat a la passivitat respecte de la seva defensa per part de la majoria, es converteix en un factor *a priori* clarament advers a l'hora de facilitar un cert acostament efectiu entre el conjunt del magisteri oficial i la Mancomunitat.⁶

Ja un parell d'anys abans que Puig i Cadafalch assumís la presidència de la Mancomunitat, el tema *regionalisme-nacionalisme* en relació amb el magisteri es té present, se'n parla i, fins i tot, es debat...

*Asociación Nacional de Maestros.
Partido de Figueras,
CONVOCATORIA*

*Por la presente se convoca a los socios de este partido para la sesión de Junta general ordinaria, que tendrá lugar en la Cámara Agrícola de Figueras (...) para tratar:
(...) 3º De las aspiraciones nacionales y regionales del Magisterio.⁷*

...però, fins i tot en zones tradicionalment destacades per la consciència de país, com ho són les terres de Girona, les resolucions que es determinen en el si del teixit associatiu massa sovint posen en entredit el conseqüent arrelament d'aquesta consciència en el cos del magisteri oficial.

*Asociación Nacional del Magisterio
Partido de Santa Coloma de Farnés
Acuerdos tomados en la reunión general, celebrada en Gerona, el 13 del corriente:*

(...) 3º Que el Estado no deberá delegar en la Mancomunidad servicio alguno que afecte a la enseñanza, como no sean aquéllos puramente protectores -por ejemplo la construcción de locales-escuelas y sin que a esto pueda dársele carácter definitivo.⁸

⁵ Document de la Diputació Provincial de Barcelona redactat pels senyors Puig i Cadafalch, Sampere, Sala, Salsalvador i Roma en data de 8 de juliol de 1915. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, Fons de cultura, lligall núm. 3407, exp. núm. 8.

⁶ D'acord amb una mostra estadística de 303 mestres (155 homes i 148 dones), a partir de les dades extretes dels seus fulls de serveis (fons del Ministeri d'Educació i Ciència de l'Arxiu Nacional de Catalunya), que representa un 12% aprox. del nombre de mestres en actiu al conjunt de Catalunya en el període 1914-1923, la proporció de mestres nascuts a Catalunya és del 80% i la de nascuts als Països Catalans arriba al 84%.

⁷ *El Magisterio Gerundense*, Girona, núm. 343, 23-6-1915, p. 13.

⁸ *Ídem*.

I si adrecem la nostra mirada als escrits d'opinió, el panorama que se'ns presenta és doblement immobiliista. Primer, òbviament, per l'alt grau de representació ideològica de la globalitat del sector. Segonament, per l'indubtable capacitat de creació d'opinió que tota lletra impresa erigida en tribuna exerceix. En el continuisme rau la seguretat. I en l'autoconvenciment públicament expressat de neutralització per part de l'executiu de qualsevol vel·leïtat de canvi, la constatació indirecta d'un preventiu estat d'alerta. Una firma tan destacada en l'anticatalanisme com la d'Antonio Royo Villanova⁹, però també amb molt suport i complicitat dins el magisteri oficial s'expressava des de la següent dialèctica:

*(...) No se me oculta que los señores Ventosa y Rodés proceden del nacionalismo, que trata de mermar las facultades del Estado. [...] Y el primer deber del Estado es defender la Escuela nacional y no permitir que se mediatice su potestad de nombrar los maestros.*¹⁰

Són molts i molt bons els mestres sensibilitzats per la qüestió catalana i, en especial, per l'ús de la llengua pròpia a les escoles. Però això no ens ha de confondre sobre quina era la realitat, expressada en tendències d'opinió, que configurava el gruix del magisteri oficial. D'aquesta manera, el desenvolupament del catalanisme en el bloc general del magisteri sembla moure's amb peus de plom, la qual cosa redunda en un pragmatisme immobiliista que costa molt i molt de reconvertir en una voluntat de canvi canalitzadora d'un catalanisme, diguem-ne tímidament possibilista, però realment imbricat en la política educativa¹¹. En aquest sentit, la labor continuada, si bé inevitablement limitada, de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC) deixa una certa empremta en el món escolar, així com la tasca duta a terme pels mestres catalanistes de cor, i de fet serà d'especial rellevància a l'hora d'incidir sobre els mestres catalanistes només de cor, és a dir, els més nombrosos.

Arribats a aquest punt, les justes i reiterades reivindicacions sobre el cobrament dels endarreriments del denominat *augment gradual del sou* (petit complement del sou que anava a càrrec de les diputacions) cerquen suport en l'especial rellevància de l'APEC pel paper que aquesta podria jugar com a vàlida entitat associativa de pressió sobre la Mancomunitat de Catalunya. Per contra, el paper jugat pel catalanisme polític en la necessària tasca de guanyar-se la confiança o, si més no, d'aconseguir-ne uns mínims nivells a partir dels quals cohesionar els mestres en favor d'un nou model escolar adaptat a la realitat específica de Catalunya, fou benintencionat però decebedor. Certament, Puig i Cadafalch expressava el desig «de crear institucions complementàries on es nacionalitzin en la ciència i en la pàtria el mestres d'ensenyament primer, i hem de preparar el règim d'aquest ensenyament intentant la intervenció, mitjançant garanties, en l'edificació escolar»¹². Puig i Cadafalch advocava per una política de catalanització de l'ensenyament des de la necessària millora de la seva qualitat. Així és destacable que a l'art. 6 del Projecte d'Estatut d'Autonomia de Catalunya, en el qual tingué un paper preponderant el propi president de la Mancomunitat, s'establia que el nombre d'escoles i la seva dotació podria ser augmentat, però mai disminuït, endemés de garantir-ne la gratuïtat i el caràcter obligatori de la primera ensenyança.

9 Antonio Royo Villanova (Saragossa, 1869 - 1958) ocupà el càrrec de director general de primer ensenyament l'any 1913 i el de membre del Pleno del Consejo de Instrucción Pública, catedràtic de dret a Valladolid, escriptor i polític liberal alineat amb els més fermes plantejaments anticatalanistes, per bé que, curiosament, amb un cert respecte cap a la figura política de Prat de la Riba (V. JAUME MEDINA, *L'anticatalanisme del diari ABC (1916-1936)*, Publicacions de l'Abadía de Montserrat, Barcelona, 1995, p. 52-53.).

10 *El Magisterio Gerundense*, Girona, núm. 462, 12-12-1917, p. 5.

11 Cal tenir ben present que l'ordre imposat per les claus directores del sistema educatiu, amb celebracions d'obligat compliment com les del "Día de la Raza" fan ben difícil la seva adequació. A tall d'exemple, reproduïm un fragment de l'informe que els mestres de Borges Blanques trameten al rector del districte universitari de Barcelona, en data de 13 d'octubre de 1917. «En el día de ayer, "Fiesta de la Raza", las Escuelas nacionales de esta ciudad conmemoraron la fecha asistiendo por la mañana a una misa solemne en la Parroquial Iglesia y por la tarde celebrando una velada infantil-escolar alusiva a la Fiesta, cuyos actos fueron honrados con la honorable presencia de dignísimas autoridades locales, seguido del más característico entusiasmo de los conciudadanos formalizando con el Himno a la Bandera nacional por todos los escolares.» Arxiu General i Històric de la Universitat de Barcelona, Fons de primer ensenyament, lligall sig. 20 / 8 / 6 / 7.

12 J. PUIG I CADAFALCH, *Als diputats de la Mancomunitat de Catalunya. En pendre possessió de la presidència per la qual fou novament elegit. Barcelona, 12 de setembre de 1919*, Impremta de la Casa de Caritat, Barcelona, 1919, p. 9.

No podem menystenir gens la labor d'aproximació a la realitat de la problemàtica educativa que el catalanisme polític, en general, desenrotlla i exterioritza de manera especial en els moments de màxima reivindicació autonomista corresponent a les darreries del 1918 i inicis del 1919, amb Puig i Cadafalch ben compromès i al capdavant del projecte. Però, amb el mateix convenciment, no podem deixar de ressaltar errors i negligències com el fet que la Mancomunitat no resolgués de forma immediata i efectiva els endarreriments acumulats del referit complement del sou, *augment gradual del sou*, o la gasiveria de la penosa oposició exercida per Cambó sobre l'augment salarial dels mestres debatut a les Corts l'any 1918¹³. Fets, en definitiva, que seran a bastament instrumentalitzats i, evidentment, rendibilitzats (amb esbiaixat oportunisme, però també, amb incontrovertida raó) pels detractors de la concessió de transferències en matèria educativa a aquesta institució, en particular, i a Catalunya, de forma genèrica.

Però, per si la manca, ja no només de tacte polític, sinó de justícia envers els mestres oficials¹⁴ no era prou evident, Cambó ja havia mostrat la seva duresa en anteriors ocasions. Dos anys abans, des de la tribuna del Congrés es dirigia al President del Consell de Ministres tot dient:

*Yo le digo al Sr. Presidente del Consejo de Ministros que no crea nunca en la eficacia de una reforma en la enseñanza en España, si no viene acompañada de la chillería de la mayor parte del Profesorado oficial. (Rumores).*¹⁵

En vista d'aquestes declaracions, una interessant observació fonamentada en el contrast ens l'aporta Joan Garí des d'*El Magisterio Tarraconense*. Contudent cita, que és alhora un elogi a la tasca realitzada per l'APEC i un retret a la passivitat i/o manca d'eficàcia del catalanisme polític envers el foment d'una escola catalana:

*Si Catalunya perdés, de cop i volta, tots els polítics que diuen estimar-la i defensar-la, ben segur que l'esperit de la terra no s'en ressentiria gaire. Mes ai si un dia s'acabés el llinatge d'homes que menen i sostenen la Protectora [l'APEC] amb els seus esforços i cabals! Llavors perillaria el millor de Catalunya, el Verb, que és substància i carn a la vegada.*¹⁶

En definitiva, es manté una actitud frontal que defuig la via proposada per l'APEC respecte de l'avantatge tàctic, en termes de guanyar la necessària confiança en el cos del magisteri públic, que presumiblement, i gairebé previsiblement, comportaria l'acceptació per part de la Mancomunitat de la responsabilitat sobre *l'augment gradual de sou*.

Tot insistint-hi, l'abril de 1918, l'APEC dirigia a Puig i Cadafalch una carta de la qual en reproduïm el següent fragment:

*I aquest Consell [el Consell Directiu de l'APEC] entén que fora una mesura que acabaria de decantar la majoria dels mestres catalans cap a l'afirmació que desitgem obtenir, el que l'Excm. Mancomunitat volgués atendre [l'assumpció de l'augment gradual per part de la Mancomunitat]. Aquest Consell espera Excm. Sr. que podreu veure en les seves indicacions solament un anhel de traduir en realitats polítiques tot allò que pot afavorir les aspiracions autonòmiques de la nostra amada Catalunya, i que per tant, veurà atesos els seus precis per aquesta Excm. Mancomunitat.*¹⁷

13 V. *Diario de las Sesiones de Cortes. Congreso de Diputados*, núm. 84, 24-10-1918, p. 10-14, 28.

14 *El Magisterio Tarraconense* comenta la qüestió en una crònica significativament titulada *Cambó injusto*. «[...] Si el señor Cambó, en este asunto, no sabe cómo justificar su actitud, tiene el recurso de callar; pero no el derecho de ser injusto». *El Magisterio Tarraconense*, Reus, núm. 42 de l'any XIX, 29-10-1918, p. 2.

15 *Diario de las Sesiones de Cortes. Congreso de los Diputados*, núm.23, 8-6-1916, p. 8.

16 *El Magisterio Tarraconense*, Reus, núm. 15 de l'any XXII, 16-4-1921, p. 2.

17 Carta del President de l'APEC, Manuel Folguera i Duran, adreçada al President de la Mancomunitat, Puig i Cadafalch, en data de 6 d'abril de 1918. Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, Fons de Cultura, lligall núm. 3739, expedient núm. 25.

Paral·lelament, per les mateixes dates, l'APEC adreça una altra comunicació a Puig i Cadafalch amb l'objectiu de conscienciar la institució de l'important guany que suposaria en termes de pressió enfront de Madrid el suport del cos del magisteri en el projecte autonòmic. Per la qual cosa es demana que «l'organisme cabdal de la Nació Catalana posi en joc tots els recursos legítims de què disposi a fi d'inspirar confiança i persuadir els mestres de Catalunya perquè en la pròxima assemblea les conclusions que surtin triomfants siguin aquelles que afirmen el sentit autonòmic del Magisteri Català».¹⁸

Fruit d'aquest anhel, l'APEC es dirigeix a la Federació de Mestres Nacionals de Catalunya, «en el sentit que l'ensenyança a Catalunya sia regida per la Mancomunitat en ús de sobirania i en funció de veritable Estat amb hisenda pròpia».¹⁹

Malgrat tot, hom pot afirmar que en conjunt l'evolució en el temps envers el fet català és tímidament positiva, a excepció de l'obstinada i gens menyspreable actitud mantinguda per l'Associació Provincial de Barcelona. Com a prova de la seva resistència, l'any 1922 es comunicava al Congrés de Diputats:

La Asociación de Maestros Nacionales de Barcelona ha dirigido un manifiesto al Gobierno y a los maestros, del cual entresacamos los siguientes párrafos, tan substanciosos como patrióticos:
El Partido nacionalista catalán aspira a apoderarse de la Escuela primaria de Barcelona, para hacer de ella un centro de sus doctrinas y poder dar muerte a la Escuela nacional, encarnación legítima de la Patria española. (...)
*Por la Asociación de maestros nacionales de Barcelona, el presidente, Leopoldo Casero; el tesorero, José Udina; el secretario, Antonio Muñoz; vocales: Manuel Tamayo y Juan Planas.*²⁰

De tota manera, si aillem el cas complex de Barcelona, la resta de Catalunya sí que experimentarà un apropament cap al que hauria de ser una futura normalització de l'educació del país. Probablement, per passiva i omissió continuada, també correspon atribuir una petita però representativa part d'aquesta sensible evolució al mateix Ministeri d'Instrucció Pública, atesa l'escassa política de millores que més enllà de l'assumpció estatal del pagament dels mestres públics, l'emblemàtic any 1901, es caracteritza per l'estancament. Així doncs, a mesura que ens allunyem del referit any clau, les expectatives i confiança incondicional i sense límits del magisteri públic envers l'Estat es deteriora sensiblement en la mateixa proporció que es dilueixen les expectatives de dignificació de les seves condicions professionals. Només un fet, i gens gratuït, ho salva: el record d'un passat molt pitjor. És a dir, en la mesura que les condicions professionals, i molt concretament el sou, resten molt lluny de les demandes i reivindicacions del sector, aquest cada cop té major consciència que la seguretat del cobrament a càrrec directe dels pressupostos de l'Estat era un èxit vital que calia defensar, però que si bé semblava iniciar un radical i ferm procés de millora professional, ningú no podia amagar que aquest procés havia entrat feia temps en via morta. Quant a aquest últim extrem, en clau força accidentalista, la concreció resta sintèticament representada en la ploma d'un mestre de Llers (Alt Empordà) en una sola frase: «Conformes, pues, en depender del Estado, Mancomunidad o lo que fuere; pero nunca, jamás, subordinados al poder municipal»²¹. La fundada fòbia i terror municipalista ve a bastament justificada per les manifestes actituds caciquils i d'abandonament envers l'escola i el mestre amb què nombrosos ajuntaments de poblacions petites i mitjanes s'havien caracteritzat al llarg de la dilatada etapa de dependència directa del mestre del poder municipal i, per altra banda, continuaven caracteritzant-se en les parcel·les de responsabilitat que aquest encara conservava: proveïment del local destinat a escola i pagament o proveïment de la casa del mestre. Certament, és aquest un fet incontrovertible. Però, al mateix temps cal tenir present que si bé això és del tot cert, no ho és menys que ben sovint es rememora tot el repertori de mals derivats de la jerarquia municipal com una mena de cortina de fum instrumentalitzada a tort i a dret per part dels sectors contraris a la consecució d'un text estatutari per a Catalunya del qual se'n puguin derivar competències sobre l'àmbit escolar.

18 *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, núm. 4, abril 1918. Reproduït a *El Clamor del Magisterio*, núm. 19, 7-5-1918, p. 146.

19 *Idem*.

20 *Diario de las Sesiones de Cortes. Congreso de los Diputados*, núm. 28, 28-4-1922, p. 43-44.

21 *El Magisterio Gerundense*, Girona, núm. 513, 1-1-1919, p. 5.

Òbviament, no hi ha cap mena de dubte que el fet de ser o no català d'origen suposà per si mateix un element decisivament afavoridor a l'hora del decantament cap a una o altra positura. Tot i que el nombre d'ensenyants desconexors de la llengua i la cultura catalanes era més aviat escàs en el conjunt de Catalunya, i únicament tenien un cert pes a Barcelona. No obstant això, la seva veu es feia sentir força. És a dir, la seva importància no venia donada pel nombre, sinó pel considerable grau d'activitat. En aquest sentit, no deixa de ser significatiu que qui fou escollit en múltiples ocasions com a president del Decanato-Sección de la Asociación Nacional del Magisterio i en qui es diposità al llarg del període 1911-1923 la responsabilitat de la direcció de les cabdals revistes professionals barcelonines, també ocupés càrrecs destacats en les juntes de les cases regionals d'Aragó i de Castella i Lleó. Aquest home era José Udina²², destacat pedagog i referent de considerable incidència en el magisteri oficial de Barcelona, tant pel seu pes mediàtic com pel seu pes en l'Associació Provincial barcelonina.

Hom pot dir que la Mancomunitat de Catalunya no comptava a priori amb una actitud filocatalanista dins d'un amplíssim sector del magisteri. El comandament de Leopoldo Casero Sánchez²³ al capdavant de l'Associació Provincial de Barcelona n'és un clar exemple. Ara bé, també és del tot cert que la pobra política educativa de la qual era protagonista l'Estat proporcionava indirectament, per passiva, un molt vàlid vot de confiança a aquesta institució catalana per part d'un gens insignificant nombre de mestres oficials, que veien en ella un mitjà per resoldre alguna part de les seves demandes laborals.

En conseqüència, esdevenen perfectament comprensibles les reticències amb què moltíssims mestres saluden l'adveniment de la Mancomunitat de Catalunya en tant que òrgan de poder amb unes molt minses competències però amb unes naturals ànsies d'augmentar-ne el nombre i la importància.

El mateix "Mestre Jordi" (Llorenç Jou i Olió)²⁴, plenament conscient de la situació, se'ns mostra d'allò més taxatiu: «A nosaltres no'ns sorprèn que una part del Magisteri senti temences en posarse en contacte amb la Mancomunitat; hi ha motius, alguns desgraciadament fundats, per a qu'ls Mestres desconfiïn del novell poder regional»²⁵. No cal pas esforçar-se gaire per llegir entre línies que el mal record de la dependència dels municipis en quelcom gens accessori com és la nòmina pesa com una llosa enfront de tot allò que novament insinuï descentralització; principalment quan molts d'aquests ens locals ni tan sols són capaços de complir amb l'única despesa (a banda de la dotació del local-escola i la dotació de material escolar) que envers la figura del mestre conserven sota la seva responsabilitat, el pagament de la casahabitació²⁶. I si a aquest fet incontrovertible hi afegim un perfil sociocultural de classe on abunda la desmotivació, quan no el rebuig, envers el catalanisme, àdhuc en la seva forma més "light" i desubstanciada —el regionalisme—, les expectatives cal pintar-les necessàriament de color negre. Com justificadament escriu en una carta adreçada a Llorenç Jou i Olió un jove mestre català que es troba a Madrid continuant

22 José UDINA I CORTILES (Guadalajara, 1878 - Barcelona 1937), màxim responsable de l'Escola Nacional Graduada de la Casa de Caritat, pensionat a l'estranger (França, Suïssa, Bèlgica i Alemanya) per l'Ajuntament de Barcelona i pel Ministeri d'Instrucció Pública i autor de nombrosa bibliografia escolar. En nombroses ocasions fou elegit president del Decanato - Sección de la Asociación Nacional del Magisterio i al llarg de molts anys ocupà el càrrec de secretari de la Asociación de Amigos de la Fiesta del Arbol. Des de l'any 1911, director d'*El Clamor del Magisterio*, i del 1919 al 1923 ho fou d'*El Monitor de Primera Enseñanza*. A l'època de la República, se situà clarament enfront del laïcisme i fou dirigent del Consell d'Ensenyament Catòlic de Barcelona. El març de 1937 fou assassinat per grups d'incontrolats.

23 Leopoldo CASERO SÁNCHEZ relleva José Martorell en la presidència de l'Associació Provincial de Barcelona el maig del 1917 per elecció de la seva Junta Directiva. Publicà al principi de 1919, amb relació a la incidència del projecte autonòmic dins del món escolar, *La autonomía y la Escuela*, obra de característiques tendenciosament pamfletàries.

24 Llorenç JOU I OLIÓ (Tortellà, La Garrotxa, 1877 - Ídem, 1954), el qual utilitzà en els seus escrits el conegut pseudònim de "Mestre Jordi", tingué un paper certament rellevant en el moviment pedagògic del seu temps. Fou secretari de "La Fraternidad del Magisterio", que era el nom de l'associació de mestres de l'Alt Empordà. Tingué un paper molt destacat en el procés d'integració de les associacions comarcals en una de provincial i en la gestació de periòdiques reunions on els mestres debatien obertament sobre qüestions de caire pedagògic; així naixien les famoses "converses". Col·laborà a *El Defensor del Magisterio*, *El Magisterio Gerundense* i, de forma molt destacada, a *El Clamor del Magisterio*, on tirà endavant la secció d'opinió *Catalunya Pedagògica*, més tard, *Calendari Pedagògic*.

25 *El Clamor del Magisterio*, Barcelona, 26-10-1915, p. 440.

26 Fins i tot, deixant de banda les petites poblacions, trobem el cas de municipis importants igualment afectats per aquesta problemàtica. Un exemple representatiu és el cas de Reus, amb tres anys de deute dels lloguers en concepte de casa-habitació. V. *El Clamor del Magisterio*, Barcelona, 4-12-1917, p. 430 ; 27-12-1917, p. 454.

els seus estudis, el magisteri oficial «encara no ha sentit en ses entranyes el problema de Catalunya»²⁷, i com reconeix el mateix Llorenç Jou i Olió «el mur d'intel·ligència entre el magisteri i el nacionalisme és gros i costarà d'aplanar»²⁸.

Tot portant l'anàlisi a l'extrem, en un exercici de —podríem dir-ne— “realisme pessimista”, l'ampolla mig buida és vista per Tomàs Vicens amb una duresa extraordinària.

Els defensors i propagandistes de l'autonomia catalana no s'han de forjar en els mítings sinó en les Escoles. I a nosaltres, que pertanyem al Magisteri i voldríem veure una excel·lent compenetració entre el nacionalisme i els Mestres catalans, ens dol de palpar l'abisme que separa uns i altres. La majoria dels Mestres catalans senten per el nacionalisme una aversió estranya, una repugnància que pot ser molt explicable.

*Un dels mals pitjors que es poden fer a Catalunya és que la gent que es diuen catalanistes i exerceixen càrrecs públics tractin malament els directors de consciències, tractin malament els mestres. Mentre hi hagi secretaris d'Ajuntament eminentment autonomistes que amb consentiment d'Alcaldes i Regidors amenacin els mestres en fer-los ressuscitar els vergonyosos dies anteriors a l'any 1900; mentre hi hagi Diputacions que deguin l'augment gradual de sou; mentre hi hagi municipis que estiguin en descobert per atencions de primera ensenyança, no pot haver-hi intel·ligència entre el Magisteri català i el nacionalisme. Són aquests, en el nostre entendre, els fets que impossibiliten aquesta necessària aproximació.*²⁹

El projecte autonòmic de 1918-1919

El cert és que arran del moviment autonomista impulsat l'any 1918 i en el qual, com és prou sabut, Puig i Cadafalch tingué un paper especialment rellevant, d'Espanya estant, “el problema catalán” es defineix ja amb tota la seva contundència, no exempta d'una emergent virulència o, com a mínim, d'una ostensible exasperació. Així, la caixa de ressonància dispara el seu volum i orquestra tota mena d'estridències tonals en manifestar una mena d'estat d'alerta davant de les inquietuds autonomistes mitjançant cabalosos rius de tinta, principalment a través dels òrgans de premsa de les associacions professionals. Antonio Royo Villanova, en qualitat de membre del *Consejo de Instrucción Pública*, posa sobre la taula el perill de l'autonomia en la sessió que aquest organisme celebra el 24 de desembre de 1918.

*El Sr. Royo y Villanueva habla del proyecto de reforma de los estudios de las Escuelas Normales, que figura en el orden del día y dice que el Consejo debe poner al habla con la Comisión extraparlamentaria creada por Real decreto de 18 del corriente para el establecimiento del régimen de autonomía regional y de las facultades que han de ser reconocidas a los poderes regionales, porque dados los términos en que se pide por la Mancomunidad catalana la independencia del poder central, desde la escuela primaria a la universidad corre peligro gravísimo, a su juicio, la enseñanza nacional en España [...].*³⁰

Per la seva banda, el primer esborrany de projecte estatutari impulsat per Puig i Cadafalch ja feia de l'ensenyament matèria de titularitat catalana. I el ja ben madurat projecte d'Estatut d'Autonomia del 1919, igualment empès pel president de la Mancomunitat, determinava de forma explícita en el títol 4t corresponent a les facultats pròpies i exclusives del poder regional, l'ensenyament en tots els seus graus.

²⁷ *El Clamor del Magisterio*, Barcelona, 5-2-1918, p. 42.

²⁸ LLORENÇ JOU I OLÍO, *Mancomunitat, Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, Barcelona, núm. 6, juny 1918, p. 94.

²⁹ TOMÀS VICENS, *Explicant veritats, Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, Barcelona, núm. 11, novembre 1918. Reproduït a *El Clamor del Magisterio*, Barcelona, núm. 52, 24-12-1918, p. 415.

³⁰ Archivo General de la Administración (Alcalá de Henares), Fons del Ministeri d'Educació i Ciència, Llibre 87, sig. 32/00, Real Consejo de Instrucción Pública, Actas de Sesiones del Consejo Pleno celebrada Años 1914 a 1927, foli 4.

Art. 6è. El Parlament estarà facultat per dictar lleis, i el Poder executiu regional per a executar-les i organitzar els serveis relatius en la vida interior de Catalunya [...] i d'una manera especial en les següents:

L'ensenyança en tots els seus graus i els altres serveis d'Instrucció Pública i Belles Arts, exceptuant el règim de propietat intel·lectual. L'atribució d'aquests serveis en el que es refereix a l'ensenyança se subjectarà a les següents condicions:

El nombre d'escoles primàries i de mestres que avui sosté l'Estat a Catalunya i la dotació d'aquests podran ésser augmentats però no disminuïts.

La primera ensenyança serà gratuïta i obligatòria per a tota la població escolar de Catalunya.

Serà obligatòria l'ensenyança de l'idioma castellà en totes les escoles de primera ensenyança.

En aquest context i de forma reactiva, veu la llum amb caràcter d'urgència l'obra de Leopoldo Casero Sánchez, *La autonomía y la Escuela*. L'autor, que arriba a assolir la presidència de l'Associació Provincial de Barcelona, fa una dissertació sobre els requisits que ha de tenir un bon sistema escolar i quins són clarament contraproductius. Entre aquests últims es troben, evidentment, els propis d'un marc autonòmic.

Certament, les expectatives de consecució de l'autonomia semblaven d'allò més favorables, però la immediata evolució dels fets no trigaren gens a desmentir-les.

L'escletxa de la formació dels mestres

Amb tot, la realitat és que la Mancomunitat només pot incidir de forma directa en camps d'ensenyament aliens als centres públics de l'Estat³¹. En conseqüència, la seva operativitat en les escoles públiques de primer ensenyament serà una reivindicació que, en espera de ser aconseguida, no troba altre camí d'incidència que la contribució a la catalanització de l'escola en l'àmbit de la formació dels mestres. Els Estudis Normals de la Mancomunitat, a banda del que suposen en matèria de noves tècniques pedagògiques, en són un exponent clar. El Consell de Pedagogia de la Mancomunitat determina com a assignatures obligatòries d'aquests estudis, dins d'un bloc denominat "Grup d'Humanitats Catalanes" (on també s'observen un total de 4 cursos acadèmics de Geografia i Història catalanes), tres cursos acadèmics de Llengua i Literatura catalanes. I no només els Estudis Normals, sinó que també el conjunt de les escoles de formació de mestres participen en major o menor mesura d'aquest procés. En aquest sentit, la presència de professors de llengua catalana a les aules de les escoles normals de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona se sufraga mitjançant les assignacions pressupostàries que la Mancomunitat concedeix per a aquest concepte a l'APEC, així com la tasca inspectora sobre aquestes classes. Camí de rendibilitat a llarg termini, però també fonament indispensable sense el qual no es pot bastir una futura escola catalana.

³¹ Màxim correcte / acceptable de catalanització educativa que es considera oportú a *El Magisterio Español*. V. *El Magisterio Español*, Madrid, núm. 5181, 11-1-1919, p. 57.

Puig i Cadafalch i l'art del teixit. El cas de les puntes

Assumpta Dangla i Joan Miquel Llodrà

La vinculació dels arquitectes catalans de final del segle XIX i començament del XX amb l'art del tèxtil no només queda palesa en la corresponent aplicació d'aquest producte en els interiors dels edificis projectats —feina duta a terme sovint amb la col·laboració de decoradors professionals¹— sinó també, molt especialment, en el seu propi disseny.² La importància del teixit en l'obra d'aquests arquitectes va, fins i tot, més enllà i en ocasions es pot veure com alguns dels motius decoratius emprats en aquest art esdevenen una rellevant font d'inspiració —o de còpia—, materialitzada en tot tipus d'obra o projecte: d'un esgrafià a una rajola.³

Cada vegada són més els estudis que ens permeten descobrir aquesta vessant, sovint oblidada, en la producció de nombrosos arquitectes catalans, personatges absolutament polifacètics que assoleixen la idea de l'artista global, tan vigent durant l'ampli període cronològic corresponent al Modernisme. Segurament va ser l'exposició "Les fàbriques i els somnis, modernisme tèxtil a Catalunya", celebrada el 2002 al Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa i comissariada per Josep Casamartina i Sílvia Carbonell, el punt de sortida de molts dels treballs que acaben d'enriquir la trajectòria professional, de per si ben dilatada, d'alguns d'aquests noms. El catàleg d'aquesta exposició encara avui és un referent bibliogràfic, un punt de partida per a qualsevol investigació que al voltant d'aquest tema vulgui tirar-se endavant.⁴

Pel que fa al disseny tèxtil, per citar-ne alguns exemples, foren Rafel Masó⁵ i Josep Maria Pericas dos dels arquitectes amb una producció més prolífica, ja sigui en la projecció de grans peces —penons, estandards o senyeres— com en la de format més domèstic, aixovar femení i parament de la llar. Caldria, però, esmentar-ne molts altres: Domènech i Montaner, Antoni M. Gallissà —autor del cèlebre penó per a l'Orfeó Català—, Josep M. Jujol, Rubió i Bellver i com no, Josep Puig i Cadafalch, protagonista d'aquestes jornades organitzades per l'Arxiu Comarcal del Maresme amb motiu del cent-cinquantè aniversari del seu naixement.

Encara avui dia, Puig és considerat com una de les personalitats més polièdriques que ha donat el nostre país en el món de les arts. Si bé per bona part del gran públic aquest cèlebre mataroní és conegut pels seus edificis, especialment aquells que embelliren una Barcelona burgesa, en plena ebullició econòmica i artística, etiquetar-lo tan sols com a arquitecte és veure només una cara del prisma. D'una capacitat de treball extraordinària, lector incansable, viatjant i coneixedor de tot el que passava a casa seva i més enllà dels Pirineus, Puig prengué partit i destacà en molts altres camps, a banda de l'edifici: restaurador, docent, teòric de l'arquitectura, historiador, historiador de l'art, arqueòleg, escriptor literari, periodista, dissenyador, activista cultural i polític que, entre d'altres càrrecs, acabà assolint la presidència de la Mancomunitat de Catalunya.

1 Alexandre de RIQUER, Gaspar HOMAR o Josep PASCÓ, entre d'altres, foren alguns dels reconeguts artistes-decoradors que col·laboraren amb l'obra d'aquests arquitectes de tombant de segle, entre l'eclecticisme, els historicismes i el modernisme.

2 Peces per a l'aixovar domèstic, per al parament de la llar, per a la indumentària litúrgica o per a associacions i entitats públiques o privades —penons, estandards i banderes— són algunes de les tipologies projectades per aquests arquitectes.

3 Sílvia CARBONELL, *Arquitectes, decoradors i clients. El Modernisme tèxtil a quatre mans: Lluís Domènech i Montaner, Ricard de Capmany, Gaspar Homar i els Tayà*, *Datatèxtil*, 31, pàg. 1-9.

4 Per a més informació vegeu el catàleg de l'exposició: Sílvia CARBONELL i Josep CASAMARTINA, *Les fàbriques i els somnis. Modernisme tèxtil a Catalunya*, Centre de Documentació i Museu Tèxtil, Terrassa, 2002. Recentment, Sílvia Carbonell ha presentat la seva tesi doctoral, *El col·leccionisme i l'estudi dels teixits i la indumentària a Catalunya: segles XVIII-XX*, dirigida pel Dr. Bonaventura Bassegoda, en la qual, entre molts d'altres aspectes, queda palesa la tasca d'aquests arquitectes com a creadors de teixits.

5 Del desembre de 2016 al maig de 2017 es va poder veure a Girona una exposició sobre la relació de Masó amb el tèxtil —*De l'amor és lo jardí: Masó i els teixits*—, comissariada per Josep Casamartina. Anteriorment, en diferents publicacions, Sílvia Carbonell ha fet referència a l'arquitecte i la seva relació amb el tèxtil.

Encara que la seva aportació, no només en el camp arquitectònic sinó en la vida social, cultural i política del país, ja li va ser reconeguda en vida, encara resta molt per treballar al voltant de la seva figura.⁶ Enguany, l'efemèride del seu aniversari de naixement és un bon motiu per continuar posant de relleu i reivindicant tots els seus mèrits.

Orígens. Família. El negoci familiar

Josep Puig i Cadafalch va néixer l'any 1867 a Mataró, població de l'antiga costa de Llevant que, pel que fa a la indústria, tenia una llarga tradició en la fabricació de teixits.⁷ En aquesta ciutat, juntament amb altres oficis, hi convivien fabricants de teixits i filats de cotó —la gran majoria a partir del 1840—, fabricants de mitges de seda i cotó, fabricants de gèneres de punt i teixidors de veles de cànem per als vaixells.⁸ La revolució industrial, amb l'aplicació del vapor a les fàbriques, es va deixar sentir de ple en una localitat en la qual, anteriorment, el ram del teixit confeccionat en telers manuals, especialment en lli i seda, havia tingut un pes força rellevant en la seva economia.⁹

Entre les activitats manufactureres tèxtils de Mataró al segle XVIII, força anteriors a la implantació de la màquina de vapor, cal destacar l'estampació d'indianes i la fabricació de puntes i blondes al coixí —les primeres amb cotó i les segones amb seda—, varietat del teixit que durant segles havia estat un important motor econòmic en determinades zones de la geografia catalana, especialment a la costa de Barcelona. Malgrat les primeres referències de negocis randers o mercers, ja al segle XVII, les fonts situen el moment de puixança d'aquesta activitat a partir del set-cents. En el seu estudi, Joan Giménez Blasco situa a Mataró una incipient xarxa dedicada a la producció de puntes per part de dones i nenes de condició humil, controlada per un petit grup de comerciants —els randers— encarregats, al mateix temps, de col·locar-les al mercat català i espanyol.¹⁰ Testimoni d'aquesta activitat puntaire són avui les narracions dels nombrosos viatgers que passaren per aquesta localitat costanera. Al principi del segle XIX, Alexandre Laborde, per citar-ne un, esmenta set negocis dedicats a les puntes de fil i disset a les blondes.¹¹

A diferència d'altres poblacions pròximes, el volum de l'activitat puntaire a Mataró comença a decaure cap a mitjans del segle XIX, com deixen palès les matrícules industrials conservades a l'Arxiu Comarcal del Maresme.¹² Així, de les catorze fàbriques de blondes que apareixen documentades el 1836 es passa a només set l'any 1854, i ja tan sols a tres el 1862.¹³ Causa d'aquest fet no només és la creixent imposició en el mercat de les puntes de producció mecànica —molt més econòmiques i assequibles—, sinó també el pes en augment, en la mateixa localitat, d'altres indústries tèxtils.

Un bon exemple de la puixança del negoci rander a Mataró, però també de la seva posterior decadència, van ser els Puig, la nissaga de fabricants de blondes en la qual va créixer el protagonista d'aquest estudi. El primer membre d'aquesta família que es té documentat dedicat al negoci del tèxtil va ser Josep Puig i Ros —rebesavi de l'arquitecte—, d'ofici veler i descendent de sastres per part de pare.¹⁴ Segurament va ser per aquest

6 L'any 1902, la revista *Hispania* li dedicà un número especial (28 de febrer de 1902, núm. 73), amb una biografia de Raimon Casellas, en el qual queda palès el reconeixement del que gaudia Puig en vida.

7 La biografia més completa fins al moment sobre Puig i Cadafalch és l'elaborada per Enric Jardí. Enric JARDÍ, *Puig i Cadafalch: Arquitecte, Polític i Historiador de l'Art*. Barcelona, Ariel, 1975.

8 Àngels SOLÀ i Teresa SOLÀ, *L'estructura professional de la manufactura del comerç i de les professions liberals de Mataró el 1838, Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 1983, núm. 13, pàg. 12-24.

9 Francesc COSTA I OLLER, *La revolució industrial a Mataró: etapes de la mecanització, Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 1988, núm. 32, pàg. 16-23; *La Febre d'Or a Mataró. Evolució del tèxtil a la segona meitat del segle XIX, Sessió d'Estudis Mataronins*, 1987, núm. 4, pàg. 103-118.

10 Joan GIMÉNEZ BLASCO, *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment* (Premi Iluro), Mataró, 2001.

11 Alexandre de LABORDE, *Itinerario descriptivo de las provincias de España*, València, 1816, pàg. 11.

12 L'Arxiu Comarcal del Maresme conserva documentació notarial i administrativa que ens permet tenir notícies de diversa índole d'alguns dels randers de Mataró. Caldria, però, un treball més exhaustiu en aquest camp. Les fonts arxivístiques esmenten nombrosos fabricants de puntes —que hem de suposar fetes amb lli o cotó—, i els de blondes —fetes amb seda—, més delicades i cares. Apareixen també els tractants de puntes —les merceres i els randers—, que s'encarregaven de comercialitzar-les.

13 Arxiu Comarcal del Maresme (ACM). *Contribució de Comerç i Indústria*.

14 Per aprofundir en la història dels velers a Mataró, de la indústria i comercialització dels teixits de seda a la segona meitat del segle XVIII a Mataró, vegeu Antoni MARTÍ I COLL, *Cartes d'un mestre veler (1770-1794)*, (Premi Iluro 1966), Mataró, 1967.

motiu que els Puig eren coneguts com els «de can Pere Sastre», tal com s'havia dit el primer familiar que, procedent de Púbol (Baix Empordà), s'havia establert amb aquest ofici a Mataró. Puig i Ros residia al Carreró, a la mateixa finca en la qual, anys després, havia de néixer el seu cèlebre rebesnet. Continuà el negoci familiar el fill, Pere Puig i Camps, el qual apareix en una relació de fabricants de blondes als *Almanaks Mercantils* o *Guia de Comerciantes para los años de 1800, 1802 y 1803*. D'ell, i de la resta d'enumerats, se'n diu: «Los dichos fabricantes de encaxes y blondas venden por mayor, y remiten a América de su cuenta propia».¹⁵

Als documents de guanys consultats de l'any 1811, Puig i Camps apareix descrit com un teixidor de seda, una ocupació directament vinculada a la realització de les puntes de més categoria —les blondes—, i en els anys de 1815 a 1817 ho farà com un teixidor de vels. Josep Puig i Feliu, la següent generació i avi de l'arquitecte, ja actua com a veler i comerciant a partir de 1823.¹⁶ A les matrícules industrials de 1842 consta com a teixidor de seda, dada que ens torna a indicar el negoci de les puntes de luxe: treballs de blonda per a vels, mantellines, volants per a vestit, etc. El 1848, finalment, ja apareix qualificat com a fabricant de blondes. Una vegada mort, el negoci, al mateix edifici del Carreró, el mantindrà la seva dona, Mercè Bruguera —filla alhora d'un velluter—, amb el nom comercial de Vídua de Puig. Aquesta indústria familiar serà heretada per Joan Puig i Bruguera (1822-1894), casat amb Teresa Cadafalch i Bogunyà —pares de l'homenatjat—, que el mantindrà en actiu fins a la seva mort l'any 1894.¹⁷

Durant els anys en els quals estigué en actiu, el pare de Puig era un dels randers de Mataró que més aportació monetària feu a les arques municipals. Durant bona part de la segona meitat del segle XIX, el seu negoci sobresortí en la producció de blondes de seda. Pertanyent a la petita burgesia menestral, la família Puig va gaudir del benestar que li aportava el treball industrial i algunes propietats agrícoles.

Enric Jardí, en la biografia que va fer de Puig, passa de puntetes per la seva infantesa i, especialment, per la seva vinculació amb l'ofici familiar. Malgrat tot, Jardí recull les paraules de biògrafs anteriors i afirma que la professió paterna explica per herència el gust de l'arquitecte per la precisió i el treball.¹⁸

Afortunadament, com s'anirà veient en aquest estudi, Puig recordà sempre, directament o indirecta, el «context tèxtil» en el qual havien transcorregut els primers anys de la seva vida, a redós del negoci familiar. Aquests comentaris, apareguts en tota mena d'escrits, ens ajuden avui a aprofundir en el coneixement d'una etapa —la de la infància i joventut— que nosaltres creiem tan interessant com transcendent en l'esdevenidor professional del mataroní.

A les seves memòries, començades el 1944 —retornat de l'exili— i deixades sense acabar, l'arquitecte evoca els avantpassats de Púbol, dedicats al negoci de les puntes molt probablement des de finals del XVIII, i esmenta, tot i que breument, els anys d'infantesa viscuts entre randes, patrons, coixins i boixets: «A casa seguien la indústria dels teixits de seda: mosquiteres fetes en telers a mà amb les desferres dels quals he jugat en la meva infància, i les blondes al coixí fetes per les mans àgils de les pageses».¹⁹ Més vinculat encara amb el negoci rander, amb tot el procés de fabricació d'una punta, és aquest fragment: «Conservo un record de la vida familiar: els tràfecs de la indústria de les puntes; la compra a Múrcia i Andalusia de la seda; el cabdellar-la en canons de canya i després en rodets; la preparació dels dibuixos, el picar els patrons i el repartir la feina a centenars de pageses de Mataró, d'Argentona, de Cabrils, d'Òrrius, de Dorrius, de Llavaneres, de Sant Cebrià de Vallalta, etc.; el control a la bona de Déu de la feina feta i de la seda esmerçada: règim d'indústria patriarcal que morí en el meu temps derriuada per la màquina.»²⁰

15 *Almanak Mercantil o Guia de Comerciantes para el año 1799 por D.D.M.G.*, Viuda de Joaquín Ibarra, Madrid, 1799.

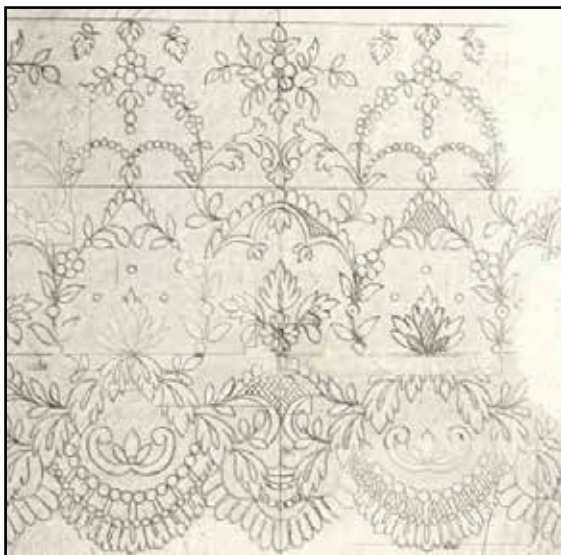
16 La feina de veler era des de la compra de la seda fins al torçat, tenyit i debanat del fil, així com el teixit de diferents articles: mocadors, mantellines, gasa, setí, la seva venda i la seva exportació.

17 Agraïm les dades aportades per la historiadora Neus Ribas, directora del Museu d'Arenys de Mar, extretes de l'Arxiu Comarcal del Maresme.

18 Enric JARDÍ, *op. cit.*, pàg. 9.

19 Josep PUIG I CADAFAALCH, *Memòries*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2003, pàg. 18.

20 *Ídem*, pàg. 17.

Patró per a puntes al coixí lliurat per Puig i Cadafalch a la Junta de Museus.

Patró per a puntes al coixí lliurat per Puig i Cadafalch a la Junta de Museus.

En aquests records, l'arquitecte deixa palesa una certa nostàlgia cap a un temps passat —cap al paradís de la infància perdut—, una enyorança cap a una manera de fer i de viure que ha vist desaparèixer. La desaparició d'aquesta indústria, segons es desprèn de les seves paraules, anava de la mà de la desintegració d'una societat de caràcter gremial, lluny de la problemàtica social, laboral i ideològica que des del començament del segle XX patia Catalunya i que a ell, com a polític i home compromès amb el seu temps, li va tocar viure: «El coixí era el company de la pagesa en la casa solana i de la noia de ciutat; era eina indispensable en totes les llars honrades, auxiliar de les rendes petites, entreteniment en les cases riques. Era una indústria a la qual no calia la societat anònima, que no engendrava les fortunes absorbents ni la misèria espantosa i que no congriava odis ni armava la mà de l'anarquista».²¹ Coneixedors avui de la realitat de les classes més humils, no cal dir que Puig mitifica, amb una actitud del tot paternalista, la visió de les puntaires i del negoci rander.

Tot i les dades que aporten els documents administratius, no s'han localitzat fins al moment altres fonts que ens informin amb més detall dels negocis de can Puig. Ni en el testament de Puig Bruguera de data 22 de febrer de 1878,²² ni en els protocols de 1894 del notari Joaquín Cabañes, en els quals s'enumeren els béns heretats per Puig i Cadafalch del seu pare, no apareixen citats ni eines, ni puntes, ni cap altre tipus d'objecte vinculat a l'ofici de rander, segurament perquè no es consideraven béns remarcables.

Afortunadament, però, l'any 1930 l'arquitecte —sempre en pro de la conservació i vetlla del patrimoni historicoartístic— feia donació a la Biblioteca dels Museus de Barcelona d'un important conjunt de patrons, matrius i dibuixos per a puntes que havien pertangut a la seva família.²³ Gràcies a l'article que Adelaida Ferré (1881-1955), experta puntaire i folklorista, va fer a l'entorn d'aquesta rica deïxa podem conèixer una mica més de prop el producte realitzat i comercialitzat per part d'aquesta família.²⁴ La donació de Puig és un exemple més de l'interès que l'arquitecte mostrà sempre envers el món del tèxtil en totes les seves manifestacions, no ja només les puntes sinó el teixit en general, conscient que era un llegat que calia protegir, reivindicar i difondre. Deixar-ho palès és l'objectiu d'aquest estudi.

21 Ibídem, pàg. 18.

22 ACM. Fons de la Notaria de Mataró. Notari Juan B. Calvo, folis 220 a 227.

23 Fins a dia d'avui, tot i la recerca efectuada a l'Arxiu i la Biblioteca del MNAC, al Museu Etnològic de Barcelona i al Museu del Disseny de Barcelona, aquest llegat es troba il·localitzable.

24 Adelaida FERRER, *Col·lecció de patrons de puntes al coixí ingressada a la Biblioteca dels Museus d'Art, Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona*, novembre de 1931, núm. 6, pàg. 169-176.

Un ofici que s'extingeix

L'interès i preocupació que Puig va sentir sempre cap al treball artesanal, cap a les indústries artístiques —pel que, segons la seva opinió, suposaven en el desenvolupament d'un país— quedà demostrat en les conferències i articles realitzats entre els anys noranta del segle XIX i la primera dècada del XX.²⁵ Testimoni d'una època en la qual la imposició de la màquina anava deixant enrere unes tècniques i maneres de fer centenàries, Puig lamentà un fet que res tenia de positiu per a un país que volia ser modern.

Interior del museu de l'Escola d'Arts i Oficis de Mataró.

A banda de moltes altres, Puig sentia especialment la decadència de la manufactura puntaire, de «les puntes fabricades pels mercès de nostra costa», per mor de la imposició en el mercat de les de producció mecànica, de més baix cost. Així, tractada des de diversos punts de vista, aquesta indústria artística —o artesanía industrial— estarà present en els seus treballs periodístics de joventut. I és que, per a Puig, les puntes formaven part de la realitat nacional del país —o esperit regional, com ell diria—, responien al tarannà singular i característic de la nostra terra i tradició. L'art de fer puntes a Catalunya tenia prou entitat com per parlar d'una manera de fer que convivía amb l'obra feta a l'estranger, de la qual en podia rebre influències sense ser-ne còpia.

L'any 1887, juntament amb Casimir Brugués (1863–1940), Puig participava als Jocs Florals de l'Ateneu d'Arenys de Mar.²⁶ Malauradament, aquest treball, amb el títol *Indústries que pueden introducirse en Arenys de Mar teniendo en cuenta sus condiciones especiales y las aptitudes de sus moradores*, no ha estat localitzat però no resulta gens forassenyat pensar que hi parlaria, entre d'altres indústries, de les puntes al coixí, activitat molt arrelada a aquesta població del Maresme.²⁷

El 1891 —un any abans d'entrar a treballar com a arquitecte municipal de la seva ciutat—, Puig publicava a *La Renaixensa*, sota el títol «Carta estihuenca des de Mataró»²⁸ un article al voltant de l'Escola d'Arts i Oficis de Mataró, fundada gràcies a l'esforç de Thos i Codina.²⁹ L'autor aprofitava l'escrit per denunciar, o si més no lamentar, la pèrdua de les indústries antigues que conformaven la vida econòmica mataronina des de feia força segles. Un lloc especial en el text l'ocupen els «delicats teixits de nostras puntayres». Segons el jove arquitecte, el problema d'aquesta indústria era, a diferència del que havien fet altres pobles europeus, el fet de no haver estat renovada i millorada: s'ha preferit adoptar noves indústries que no apostar per les tradicionals. Així, com succeïa amb altres oficis, «las puntas van morint de mica en mica».³⁰ Puig, malgrat tot, veia l'aparició d'aquest nou centre d'aprenentatge a Mataró un lloc des del qual es podrien salvar tots aquests oficis. El centre seria, sens dubte, de gran utilitat «sobre tot en aquestas poblacions que, tot agafant l'esperit industrial a la moderna, perden muchas industrias antiguas que sobra les noves tenían una indiscutible válua artística...».

25 L'any 1892, per exemple, en el marc de l'Exposició Nacional d'Indústries Artístiques i Internacional de Reproduccions de Barcelona, Puig pronunciava la conferència intitolada: *Del esperit regional en les indústries artístiques de Catalunya*, publicada a *La Tradició Catalana*, núm. 10, Barcelona, 15 de juny del 1893, pàg. 36-39. Any I, núm. 3. Pilar Vélez fa un estudi d'aquest escrit a *Josep Puig i Cadafalch i les indústries artístiques: un camí cap a l'arquitectura nacional*, *Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi*, 2001, vol. 15, pàg. 21-27.

26 Amb BRUGUÉS —químic, farmacèutic, escriptor i traductor—, Puig i Cadafalch escrigué posteriorment una monografia de tipus artístic, arqueològic i arquitectònic dedicada al sepulcre romà de la vil·la de Fabara (Saragossa).

27 Per aquest treball, Puig i Brugués van rebre en aquest certamen un accésit al vuitè premi, amb una recompensa de 125 pessetes ofertes pel potentat prohòmic arenyenc, Francesc Torrent i Carbonell.

28 *La Renaixensa*, 29 d'agost de 1891.

29 Jaume VELLVEHÍ i ALTIMIRA, *Terenci Thos i Codina (Mataró, 1841-1903). Un home de la Renaixença* (Premi Iluro 2002), 2003, pàg. 80-84.

30 Però és interessant perquè així com critica que els vidriers i ceramistes han perdut saber i coneixença de tècniques, queda clar que les puntaires moren perquè no tenen feina.

El rander arenyenc Marià Castells. Simon al seu taller. Museu d'Arenys de Mar. Fons Castells.

Tres anys més tard, l'agost de 1894, coincidint amb el tancament del negoci familiar, Puig expressava amb l'article *L'absolta d'una indústria mataronesa* el seu descontent per la desaparició gradual de *L'art fet per tothom*, d'autor anònim, que tenia quelcom de folkloric, «l'art industrial, mort avui entre les rudes dents de les màquines, atontat pel xiulet del vapor y ofegat pel fum de les xemeneies», de «l'enfonsament del treball artístich».³¹ Puig lamentava que amb el temps haguessin acabat desapareixent oficis com els de vidrier, gerrer, les fàbriques de sederia i, molt especialment, la indústria de les puntaires, «l'art casulá més catalá que hi hagia», «amb sa organització patriarcal, amb sos sistemes del treball a casa, fundada en la honradesa antiga, sens *huelgas*, ni anarquistes, ni monopolis, ni grans capitals», mort, segons paraules seves, «com un brot tardá en mitg de la glaçada».

En aquest escrit de joventut s'assenta la base del pensament del nostre protagonista al voltant de les arts i els oficis —algunes tan presents a les seves construccions—, les quals considera el «testimoniatge plàstic del passat d'una terra», manllevant les paraules d'Enric Jardí a la seva biografia.³² Per a Puig, aquesta era una pèrdua en tots els sentits, no només des del punt de vista econòmic —era prou conscient, però, que en el cas de les puntes no es movien ni monopolis ni grans capitals— sinó també pel que suposava per a la civilitat d'un país: «no crech en la civilització d'un poble que no produeix art». La desaparició d'aquestes indústries artístiques és per a l'arquitecte un pas enrere, un «retrocés artístich [...] un retrocés moral», a nivell patrimonial, cultural, social i etnològic: «no crech en qui llensa'l tresor de saver de l'antiguor».

Malgrat la reivindicació de les arts i els oficis —el patrimoni d'un passat— Puig fou sempre un home d'esperit, pensament i idees modernes, i com a tal impulsor dels procediments tècnics, en arquitectura i arts aplicades, més avançats. El moviment modernista del qual ell formà part sorgí de la necessitat d'intel·lectuals i artistes d'assolir la modernitat, desig que s'inicià arran de l'exposició de 1888 i que triomfà finalment en el tombant de segle. La generació de Puig, i ell mateix, exaltà la fe en el progrés. Tot i seguir en certa mesura les idees establertes un temps abans per William Morris, la reivindicació que feu Puig dels procediments antics no va ser de tipus nostàlgic sinó pràctic: a partir dels nous procediments s'havien de fer obres culturalment equiparables a les que s'havien produït artesanalment, amb les mans d'uns operaris que, per a Puig, feien d'artistes.³³ L'arquitecte venerà sempre el passat però també el progrés, fet que ja se li reconegué en vida³⁴: criticà només el mal ús de la màquina o la incorrecta mecanització de la producció artisticoindustrial catalana.

Industrials tèxtils. Comitents

Al tombant de segle, l'activitat fabril era una mostra evident i palpable de la modernitat i del progrés de Catalunya en el camp econòmic i artístic.³⁵ I si alguna indústria fou realment transcendental en la vida econòmica i social catalana va ser la tèxtil. Dels vapors establerts al centre de l'antiga Barcelona —la petita Manchester, com va arribar a ser coneguda— a les colònies emplaçades a les ribes del Llobregat i altres rius, la indústria tèxtil es convertí en una metàfora del progrés del país i Puig en fou ben conscient. De fet, sense aquesta potent indústria

31 Josep PUIG I CADAVALCH, *L'absolta d'una indústria mataronesa*, *Noticiero Mataronés*, 26 d'agost de 1894, pàg. 1.

32 Enric Jardí, *op. cit.*, pàg. 10.

33 Pilar Vélez, *op. cit.*, pàg. 26.

34 Anònim, *Artista Constructor*, *Hispania*, núm. 73, Barcelona, 28 de febrer de 1902, pàg. 93-94.

35 Cecília BAYO, Jordi SANS, *La ideologia de Puig i Cadafalch a través dels detalls decoratius*, *Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi*, 2001, vol. 15, pàg. 71-84.

tèxtil, en aquells moments en ebullició, molts dels edificis de Puig —i de molts altres arquitectes del seu temps— no haurien estat possibles ja que, precisament, foren encàrrecs d'industrials d'aquest sector.

Un dels primers exemples el trobem a la ciutat natal de l'arquitecte, la Casa Coll i Regàs (1896). L'edifici, alçat per a l'industrial tèxtil Joaquim Coll i Regàs i els plànols del qual foren signats per l'arquitecte Antoni M. Gallissà, combina magistralment les característiques de l'arquitectura medieval i barroca amb elements procedents de l'art mossàrab i del nord d'Europa.³⁶ La rica decoració interior i exterior de l'edifici és realment un manifest en pro de la indústria tèxtil. La famosa filadora de la porta d'entrada —obra de l'escultor Eusebi Arnau, col·laborador habitual de l'arquitecte³⁷—, sostenint una filosa i balances, és segurament l'element més visible de tot el conjunt, però si hom se centra detingudament en els detalls veurà altres motius igual d'interessants vinculats a la producció tèxtil: alguns de ben evidents com les papallones sortint de les crisàlides de seda, i d'altres més metafòrics com l'aranya teixint una teranyina. Cal esmentar també les rodes dentades procedents d'autèntica maquinària tèxtil emprades en l'ornamentació de ferro forjat de la planta baixa, i els plafons ceràmics dissenyats pel mateix arquitecte amb la representació de flors de lli amb cinc pètals rosats, flors del cotó i un tronc amb la roda dentada.³⁸

Filadora a la façana de la casa Coll i Regàs de Mataró, escultura d'Eusebi Arnau.

Pica de la casa Coll i Regàs de Mataró amb rajoles que representen la flor del lli, flor de cotó i roda de la indústria.

A la façana de la casa Coll i Regàs de Mataró, mènsules amb papallones de la seda i reixa amb el motiu de la roda dentada.

Estretament lligada a aquest emblemàtic edifici mataroní trobem la Casa Martí (1896) —coneguda popularment per l'antiga cerveseria dels Quatre Gats—, el primer edifici residencial de Puig a Barcelona. L'obra va ser encarregada per l'industrial tèxtil Francesc Martí Puig, familiar polític del també industrial en el mateix ram Francesc Vilumara, una de les nissagues més antigues del país en el sector. La Casa Martí serà vista des del mateix moment de la seva construcció com un paradigma de la manera de fer de l'arquitecte, aleshores de només vint-i-vuit anys d'edat. Cal destacar en la seva rica ornamentació de façana, en la qual participà de nou Arnau³⁹, la presència d'alguns elements al·legòrics al món del tèxtil: des de la llançadora esculpida dins del gran escut a la llinda de la porta principal, als escuts amb la roda dentada de la indústria, passant per una puntaire amb el seu coixí amagada en la mènsula de la tribuna lateral.

³⁶ El coronament esglaonat de la façana, per exemple, recorda molts edificis de Bruges, centre, d'altra banda, d'antiga tradició en la manufactura i fabricació de puntes de coixí.

³⁷ L'escultor Eusebi Arnau treballà molt sovint en l'ornamentació de mènsules, capitells, tribunes, sobreportes i altres elements dels edificis que projectava Puig. Francesc FONTBONA, "L'escultura i les arts decoratives en els edificis de Puig i Cadafalch", a *Puig i Cadafalch i la Catalunya contemporània*, Institut d'Estudis Catalans, Jornades Científiques de la Secció Històrico-Arqueològica, Barcelona, 2003, pàg. 156.

³⁸ Per a més informació vegeu: Manel SALICRÚ I PUIG, *La Casa Coll i Regàs*, Fundació Iluro, treball inèdit.

³⁹ J. BASSEGODA, J. CASANOVAS, J.M. GARRUT, J.M., J. MARCÓ, J. SOCÍES, *Modernismo en Cataluña*, Ediciones de Nuevo Arte Thor, Barcelona, 1976.

Detall de l'escultura amb l'escut d'armes a la Casa Martí, on s'hi representen llançadores. Fotografia de Ramon Soler Pascuet.

Mènula de la Casa Martí amb una escultura on s'hi representa una puntaire.

Altres edificis encarregats per industrials tèxtils foren la casa per als Muntades (1901) —fundadors de la primera societat anònima cotonera de l'estat, La España Industrial—, a l'avinguda del Tibidabo, en la qual l'arquitecte recreà l'estructura de la típica masia catalana, decorada amb estucats florals al voltant de portes i finestres; la casa d'Avel·lí Trinxet (1904), dedicat a la confecció de filats i teixits de cotó, especialment vellut i pana, amb una clara influència de la Sezessionista, malauradament enderrocada el 1967; el palauet de Manuel de Quadras i Feliu (1904-1906), el baró de Quadras, a la Diagonal; la Casa Terradas —la popular Casa de les Punxes— (1905), o la residència de Casimir Casaramona (1921-1923), al Passeig de Gràcia.

Columnes del Palau del Baró de Quadras amb el motiu de la *griccia*.

Decoració del portal principal de la fàbrica de Casimir Casaramona amb les rodes dentades, símbol de la indústria.

Al mateix temps cal tenir ben present dins del corpus arquitectònic de Puig les construccions de tipus fabril. La primera intervenció del mataroní en un edifici industrial fou l'ampliació de la fàbrica de gènere de punt Cabot i Barba de Mataró, els orígens de la qual es remunten a l'any 1853. L'edifici, projectat l'any 1889 per l'enginyer Eduard Culla, va ser ampliat el 1897 per Puig i Cadafalch tot aixecant-hi un pis al damunt de les dues naus. A Canet de Mar, d'altra banda, l'arquitecte dugué a terme el primer encàrrec per construir un edifici industrial de bell nou, la fàbrica Carbonell Susagna (1898-1899), en el qual sembla haver-se inspirat en les caves de Codorniu de Sant Sadurní d'Anoia, edificades uns anys abans. La fàbrica de Canet va ser projectada amb dos pavellons allargats de tipus industrial i tres carrers paral·lels. De la gran xemeneia, al darrere de l'edifici, en sortien les politges d'acer que connectaven la màquina de vapor amb els embarrats de les dues naus de producció, amb grans finestres per a l'aprofitament màxim de la llum natural i la ventilació. Les cinc construccions que conformaven la fàbrica eren cobertes amb volta catalana i se sustentaven per bigues de ferro.⁴⁰

40 Carles SÀIZ, *L'empremta modernista de Josep Puig i Cadafalch*, *El Sot de l'Aubó*, 2006, núm. 18, pàg. 40.

Els mateixos principis de racionalitat tècnica, funcionalitat i materials econòmics com el maó vist van ser emprats per Puig en el que és un dels seus projectes més monumentals: la fàbrica de l'industrial cotoner Casimir Casaramona (1909-1912), un edifici modèlic al seu temps, modern, un exemple a seguir per a moltes altres. La ideà com una construcció horitzontal, constituïda per un conjunt de naus d'una sola planta que facilitava el trasllat de mercaderies mitjançant un sistema de carrers interns que, a la vegada, també servien de tallafocs per poder evitar la propagació de possibles incendis. Les dues torres eren, a més, dipòsits d'aigua que havien de servir per a l'extinció d'un eventual foc. A Casaramona, moguda íntegrament per un sistema elèctric, es va tenir especial cura de la il·luminació i les condicions higièniques dels treballadors: es van obrir finestral i es van alçar els sostres per aprofitar al màxim la llum del dia i permetre una bona circulació de l'aire dins de les instal·lacions.

Ensenyament. Museus i escoles

A «Carta estihuenca des de Mataró», article comentat anteriorment, Puig participava en certa manera del debat artístic “art i indústria” tan present a Europa des de mitjan segle XIX. En aquest, i en d'altres escrits, l'arquitecte es mostrava convençut que el que calia era aplicar la indústria a l'art, i no al contrari, idea en la qual demostrava tenir una actitud del tot progressista.⁴¹ Però per assolir aquest objectiu era necessari, per sobre de tot, la formació; Puig era conscient que s'havien de crear institucions on això es pogués dur a terme. Així, en el cas de Mataró, s'alegrava de l'Escola d'Arts i Oficis perquè, allí, artistes i artesans rebrien l'ensenyament en diverses matèries —dibuix decoratiu i artístic, entre d'altres—, en les tècniques, en les bases de l'ofici i, el millor de tot, en català, fugint de «latinassos y altas teorías a que tant nos té acostumats l'ensenyansa á la madrilena de que pateixen nostras Universitats y fins nostras escolas técnicas».

Per a Puig, un altre aspecte important que suposava aquella nova institució era disposar d'un museu arqueològic, un museu de les indústries del passat, amb mostrari de les actuals, una manera de fer pedagogia entre els nous treballadors. L'arquitecte seguia en certa manera el que ja Josep Manjarrés (1816-1880), un dels principals noms quan es parla del suara esmentat debat art-indústria, havia postulat uns anys abans: la creació d'un museu que servís com a referència o inspiració a dibuixants i industrials.⁴²

Des del darrer terç del segle XIX els museus d'arts decoratives o industrials van ser considerats a bona part d'Europa no només un lloc per a la salvaguarda d'un patrimoni historicoartístic comú, sinó una de les vies per a l'educació dels professionals industrials, una millora del producte industrial artístic. Puig, home del seu temps, creia fermament en la tasca pedagògica dels centres museístics, en la seva repercussió en la societat i en la formació de bons professionals, com deixà palès, per exemple, en el discurs llegit durant la inauguració d'unes noves sales del Museu d'Art Decoratiu i Arqueològic de Barcelona, l'any 1908.⁴³

A banda d'extraordinari lector, Puig fou un gran viatger. Viatjar li va permetre entrar en contacte amb una modernitat, una idea de progrés que, en gran quantitat d'aspectes, distava de la realitat tant catalana com espanyola. En paraules d'Alexandre Cirici, era el gran europeista.⁴⁴ Per molta de la seva bibliografia es desprèn que coneixia alguns dels millors museus europeus, com ara el de Cluny, a París, o el de South Kensington, a Londres —avui Victoria and Albert Museum—, en els quals les col·leccions tèxtils eren, a banda de gran qualitat, de nombre ben considerable.⁴⁵ Va ser en el discurs elaborat amb motiu de la mort del bisbe Josep Morgades

41 Pilar VÉLEZ, *op. cit.*, pàg. 24. Vegeu també, Pilar VÉLEZ, *Indústries artístiques. El debat art-indústria*, a *Arts decoratives, industrials i aplicades*, vol. 11, L'Isard, Barcelona, pàg. 182-184.

42 De fet, Puig va ser, juntament amb d'altres mataronins, un dels promotors no només de l'Escola d'Arts i Oficis sinó també de la biblioteca i del Museu de Mataró. Vegeu: Margarita DÍAZ-ANDREU GARCÍA, Gloria MORA, Jordi CORTADELLA, *Diccionario histórico de la arqueología en España (siglos XV-XX)*, Marcial Pons Historia, 2009, pàg. 100.

43 Josep PUIG I CADAVALCH, *Al Museu Decoratiu y Arqueològic, La Veu de Catalunya*, 1 de juny de 1904, pàg. 1. A *Regionalisme Artístic. A propòsit del museu de reproduccions, La Veu de Catalunya*, Barcelona, 13 de setembre de 1891, núm. 36, pàg. 422-424. Puig crítica, d'altra banda, que en el Museu de Reproduccions de Barcelona es vegin més obres estrangeres, o cosmopolites, que locals.

44 Alexandre CIRICI, *La arquitectura de Puig i Cadafalch, Cuadernos de Arquitectura*, 1966, núm. 63, pàg. 49-52.

45 Josep PUIG I CADAVALCH, *Pel nostre museu, Diari de Catalunya*, 12 de febrer de 1908, núm. 3163, pàg. 1. En aquest article, com a membre de la Junta de Museus —i com a polític—, Puig, força visceral, defensa que els fons dels museus de Barcelona són comparables als que ha vist a París, Londres i Munic.

que Puig va comparar el Museu Diocesà de Vic —pel qual des de jove havia sentit predilecció— amb el parell tot just esmentats.⁴⁶ D'entre tot el fons de l'avui Museu Episcopal de Vic, Puig destacà especialment els seus teixits i brodats; segons l'arquitecte, ni els museus de Barcelona, ni l'Arqueològic de Madrid ni a Toledo —*la ciutat més rica d'Espanya en recorts artístics*— hi havia col·leccions com les de Vic.⁴⁷

En la seva faceta de polític, com a regidor de l'Ajuntament de Barcelona, Puig jugà un paper força actiu en la vida museística de la ciutat i, per extensió, del país. Així, impulsà la construcció de museus, senya d'identitat d'una societat culta i civilitzada que vetlla per la seva història. Com encertadament afirma Enric Jardí, l'arquitecte fou una de les ànimes de la Junta Autònoma de Museus, creada el 1902, i que a partir del 1907 va esdevenir la Junta de Museus de Barcelona, presidida per ell mateix.⁴⁸ Com a membre d'aquesta junta mostrà molt d'interès per la col·lecció de teixits dels museus municipals, iniciada ja als anys vuitanta del segle XIX. El 1908 s'adquirí, per exemple, la formada pel polifacètic Macari Golferichs, i uns anys més tard, el 1913, la de l'artista i decorador Josep Pascó, posada a la venda després de la seva mort per 45.000 duros.⁴⁹ En diverses publicacions de l'època, entre elles *Cataluña Textil*, quedava reflectit l'interès en què la col·lecció Pascó —amb extraordinaris teixits que abastaven de l'antiguitat fins al segle XVIII— romangués en mans públiques catalanes.⁵⁰ Del mateix col·leccionista, però, no es va poder evitar la venda del seu magnífic aplec de puntes al Museu de Teixits de la Cambra de Comerç de Lió, el qual també havia estat cobejat pel Museu d'Art Industrial de Berlín.⁵¹ Aquesta no va ser, malauradament, l'única gran col·lecció tèxtil que es va deixar perdre a casa nostra; anys abans no es va fer res per conservar als museus públics catalans la de Miquel i Badia. Va ser precisament Puig i Cadafalch un dels qui més fermament criticà aquest fet, i rebé com a resposta el rebuig unànime de qui se n'hauria hagut de fer càrrec.

Puig no només potencià l'increment dels fons tèxtils dels museus barcelonins sinó també la seva difusió. S'entén així que el 1906, per exemple, es publicués el catàleg de la secció de teixits, brodats i puntes —perfectament il·lustrat i documentat amb un estudi introductori— del Museu d'Art Decoratiu i Arqueològic de Barcelona.⁵²

Puig va ser, a més, l'impulsor de moltes de les accions dutes a terme per la Junta de Museus, integrador d'un gran equip de persones entre les quals s'hi trobava Joaquim Folch i Torres, que arribà a ser director general dels museus de Barcelona. Puig, mestre de Folch, va tenir-hi sempre una relació molt estreta i el va recolzar públicament quan va ser des-

Coberta del catàleg del fons Teixits, Brodats i Punes de l'antic Museu d'Arts Decoratives de Barcelona, 1906.

46 Enric JARDÍ, *op. cit.*, pàg. 27.

47 *Lo Museu Arqueològic diocesà de Vich, La Veu de Catalunya*, Barcelona, 4 d'octubre de 1891, núm. 39, pàg. 459-461. L'interès mostrat per Josep Puig i Cadafalch i Lluís Domènech i Montaner per les col·leccions del nou Museu Episcopal de Vic palesen clarament el paper d'aquest museu en la formació de l'art i l'estètica modernista. Josep Puig i Cadafalch va assistir a la inauguració del Museu Episcopal de Vic l'any 1891 i va escriure la crònica de l'acte a *La Veu de Catalunya* el 4 d'octubre de 1891. Domènech i Montaner va participar en l'assessorament científic del primer catàleg del Museu Episcopal de Vic publicat l'any 1893.

48 Enric JARDÍ, *op. cit.*, p. 64.

49 Joaquim FOLCH I TORRES, *La colección Pascó, Cataluña Textil*, juny de 1913, núm. 81, pàg. 89.

50 *Ibidem*, pàg. 90.

51 Sílvia CARBONELL (2016), pàg. 117-119. Sílvia CARBONELL, *Los inicios del coleccionismo textil en Cataluña, Datatextil*, núm. 21, pàg. 5-27.

52 *Catálogo de la sección de tejidos bordados y encajes del Museo de arte decorativo y arqueológico*, Impr. Sucesor F. Sánchez, Barcelona, 1906.

tituït del seu càrrec durant la dictadura de Primo de Rivera.⁵³ L'arquitecte deixà constància de la feina feta per Folch, perquè a banda de l'ordenació, catalogació i estudi dels fons ceràmics o de les pintures medievals, entre d'altres, en Folch:

«Ha tingut la bona ocasió d'ordenar la col·lecció de teixits i brodats del Museu de Barcelona, que és una de les quatre o cinc existents a conèixer. En l'ordenació hi descobrí interessants caràcters de teixits hispànics, i la seva classificació i ço que hi aprengué de la tècnica de les estofes serví per classificar i datar nombrosos exemplars quan l'Associació dels Amics de les Arts de Madrid organitzà una exposició de l'art del teixit antic fabricat a Espanya».⁵⁴

Efectivament, el 1917 s'organitzà una gran exposició a Madrid sobre els teixits abans de la invenció de la màquina de Jacquard, i Puig —en nom de la Junta de Museus— i Folch hi tingueren un paper molt destacat com a prestadors i documentalistes. En un dels catàlegs conservats, propietat de la Biblioteca del MNAC, es pot llegir la següent dedicatòria: «Al Sr. Don José Puig y Cadafalch en señal de gratitud por su concurso á la exposición de telas antiguas. Por acuerdo de la Junta Directiva de la Sociedad Española de Amigos del Arte. El Secretario. Barón de la Vega de Hoz».⁵⁵

Òbviament, però, a banda dels museus, Puig reclamà com a centres de formació de professionals la creació d'escoles tècniques o d'arts i oficis en general.⁵⁶ Les tasques de suport a l'ensenyament i la docència van ser una constant en la seva vida, ja fos com a polític o com a home compromès amb el seu temps i el seu país; ell mateix, com a arquitecte i historiador, va dur a terme una activitat docent llarga i intensa, dins i fora de les nostres fronteres, la qual li va fer valdre la menció de doctor *honoris causa* a les universitats de Friburg, París, Barcelona i Tolosa. A Puig li preocupava l'ensenyament de totes les arts: de la ceràmica al metall, passant com no pels teixits, mobles i ferros.

L'interès per una formació digna i de categoria, d'alçada europea, li venia des de jove.⁵⁷

Coberta del catàleg de l'exposició de teixits espanyols anteriors a la introducció del Jacquard, 1917.

53 L'Arxiu Nacional de Catalunya conserva una abundant correspondència on s'evidencia l'interès d'ambdós pel tèxtil. Folch, per exemple, recomanà a Puig l'adquisició de publicacions de referència sobre el tèxtil, com ara *La Broderie* de Farey o una monografia de la catedral d'Angers, en la qual es conservaven teixits famosos. Carta amb la capçalera de la Junta de Museus signada per J. Folch i Torres i adreçada a J. Cunill. ANC, Correspondència rebuda, 23 de gener de 1920.

54 Josep PUIG I CADAFALCH, *El cas de Folch i Torres, La Veu de Catalunya*, 11 d'abril de 1930, pàg. 5. Exemple de la tasca feta per Folch amb la col·lecció pública de teixits de Barcelona, vegeu: Joaquim FOLCH I TORRES, *Comentaris a la col·lecció de teixits del Museu de Barcelona, Catalunya Tèxtil*, 1917, núm. 9, pàg. 128-132.

55 Pedro M. DE ARTIÑANO, *Catálogo de la exposición de tejidos españoles anteriores a la introducción del Jacquard*, Sociedad Española de Amigos del Arte, Madrid, 1917.

56 Josep PUIG I CADAFALCH, *La supressió de les ordres religioses, La Veu de Catalunya*, 25 d'agost de 1931, núm. 10.984, pàg. 1. L'any 1931, passada la dictadura de Primo de Rivera, li continua preocupant l'estat de les escoles d'arts i oficis d'arreu del país. «Fora de Barcelona, Vilanova, Terrassa i Sabadell, no es pot dir que hi hagi Escoles d'Arts i Oficis; la de Canet, tancada per la Dictadura, recomença tot just; les altres, les de Manresa, Mataró i Badalona, s'han d'ampliar i reformar. Després, per tot Catalunya, en aquest ram, no hi ha res. L'obra a fer és vasta i costosa.» El gran problema amb el qual, a més, es troben aquestes escoles és la manca de mestres, «tragèdia de totes les Escoles d'Arts i Oficis, de Comerç i d'Agricultura». No hi ha prou homes preparats que puguin dedicar-s'hi per uns sous míseros.

57 Tot just acabats els estudis universitaris, el 1891, Puig va associar-se amb Pompeu Fabra i junts crearen una acadèmia preparatòria per a l'ingrés de l'escola d'arquitectura i enginyers: l'arquitecte s'encarregà de l'ensenyament de dibuix. Enric Jardí, *op. cit.*, pàg. 21-22.

Cal destacar així el treball elaborat juntament amb Casimir Brugués, personatge abans esmentat, per a un certamen literari celebrat a Vilassar de Mar, l'agost de 1887, i en el qual es fa palesa aquesta qüestió. En el text, intitulat *Influència que exerceix en la il·lustració i progrés de les poblacions la existència d'un Ateneu*, reivindicaven la funció de cohesionadors socials que poden exercir els ateneus, tot contribuint a la prosperitat del poble. Segons els autors, aquestes entitats, a través dels socis i de les activitats, havien de promoure l'amor al treball. Molt millor encara, havien de promoure la instrucció científica, literària i artística.

Reproduïm a continuació un fragment del text original en el qual, per parlar de la indústria com a progrés d'un poble, Puig i Brugués prenen com a exemple el tèxtil:

Unas cuantas perras de fusta, de ferro y de vidrio convenientment reunidas forman una máquina que manté una familia, lo teler; del treball d'un cert nombre de telers hi surt la vida d'un poble; del moviment d'un nombre immens d'aquestes máquinas depend en gran part la prosperitat de Catalunya, puig quès pot dir sense cap exageració que'l trich-trach de la llensadora, quant per tot arreu ressona, es la mellor expressió de la riquesa y benestar de la nostra aymada patria. D'una munió de perras constringidas de la manera deguda y enllassadas per una enginyosa n'ha sortit un teler; y del teler n'ha sortit l'enriquiment d'un poble; donchs bé, imaginemnos que las personas mes instruidas, mes influyents y de mes moralitat d'una població se reuneixen per a procurar la millora moral, material y científica de la mateixa. ¿No es veritat que una societat formada amb aquests fns y ab tals condicions pot esser un esplendent sol que il·lumini la població per la via del verdader progrés?». ⁵⁸

En aquest sentit, cal esmentar que la secció d'Indústria de l'Ateneu Barcelonès, als anys seixanta del segle XIX, s'havia proposat la creació d'un museu d'objectes artístics i industrials amb l'objectiu principal d'educar els dibuixants, projectistes o dissenyadors. La idea responia en certa manera a la fundació, pocs anys abans, del South Kensington Museum de Londres, el qual tenia una finalitat educadora ben clara. ⁵⁹

Òbviament, un dels centres d'ensenyament pels quals Puig va mostrar més interès va ser l'Escola de Belles Arts de Barcelona, la Llotja. Així queda palès en un sucós article aparegut al *Diari de Catalunya* l'any 1900 en el qual, dirigint-se a la Diputació de Barcelona, criticava obertament el tipus d'ensenyament ofert allí, totalment passat de moda, amb models i mètodes caducs, obsolets a la resta del món occidental, com quan l'arquitecte era aprenent. ⁶⁰ En l'article, Puig se centra com a exemple en el cas de l'art aplicat als objectes industrials, en un estat, segons les seves paraules, deplorable. Les obres dels alumnes que pot veure durant la seva visita a l'escola el sorprenen per la poca actualitat a nivell de disseny i de repertoris. A la secció de pintura ornamental, per exemple, troba «unas indians terribles». Enlloc veu res d'actual. Segons Puig, el problema no és econòmic, de més o menys subvencions, sinó de la mentalitat del professorat que les oposicions i els concursos destinen a aquell centre: «els oradors que sobran á Madrid y els coloristes premiats a las exposicions nacionals». Com a solució, l'arquitecte proposa tenir com a model l'ensenyament que es du a terme a la resta d'Europa:

Qui recorda las instal·lacions de las escoles franceses, qui recorda els dibuixos de la Escola Grasset, dels deixebles de la Escola de Ceràmica de Limoges, els de la Escola de teixits de Lyó, els de las Escolas alemanyes, austriacas y hungaras, fins els de las Escolas japoneses, que omplian las salas dels Champ de Mars en la exposició de París, el fa avergonyir el veure lo que es aquesta ensenyansa a Barcelona.

58 ANC. Manuscrit original de Puig i Cadafalch, *1er Certamen literari de Vilassar de Mar*, 1887. El títol *Influència que exerceix en la il·lustració i progrés de les poblacions la existència d'un Ateneu* és manuscrit i està taltat. Es conserva un segon esbós manuscrit per al mateix certamen amb el títol *Ventatges de l'ensenyansa per la societat en general*. Per a més informació vegeu: Jaume VELLVEHÍ I ALTIMIRA, *150 anys dels Jocs Florals de Barcelona. Certàmens literaris al Maresme: Vilassar de Mar 1887*, Singladures, núm. 26, pàg. 69-82.

59 Pilar VÉLEZ, *Gaudí: una reflexió sobre les arts decoratives. De l'eclecticisme europeu al gaudinisme singular*, Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, XVI, 2002, pàg. 19-37.

60 Josep PUIG I CADAFALCH, *Lo de l'Escola de Bellas Arts*, *Diari de Catalunya*, Barcelona, 1 de desembre de 1900, pàg. 1.

Per acabar, convida el lector a reflexionar:

Es de necessitat per a viure, disposar de gent barata que sàpiga art, d'artistas que'n puguin tenir a cada taller y a cada fàbrica, de gent que dibuixi mobles y ferros y teixits, de gent que civilisi las obres barrueras y que las hi obri las portas del món.

Com a president de la Mancomunitat, el 2 de març del 1917 Puig feia una conferència intitolada *L'obra cultural de la Diputació de Barcelona i la Mancomunitat de Catalunya*, en la qual exposava no només els objectius de modernització que el govern català es proposava per al país sinó que també mostrava, acompanyada de projeccions, la feina que fins a aquell moment s'havia fet, iniciat o projectat.⁶¹ En l'extens text, publicat en el suplement de *La Veu de Catalunya*, apareixen esmentats alguns temes estretament vinculats al tèxtil. Així, dins la feina duta a terme a la Universitat Industrial l'arquitecte-polític destacava: «Una obra realitzada és ja l'ensenyança mitja en les seccions de teixits, de filats, d'aprestats, de blanqueig, de tintoreria, d'estampats [...]». A continuació feia referència a l'Escola dels Bells Oficis, molt necessària si s'aspira a una indústria de qualitat. Segons les paraules de Puig:

Calia organitzar en la nostra terra una Escola que estudiés principalment els oficis en què l'art hi és un factor predominant a fi de formar homes complets per a dirigir-los ... [Aquesta escola] estudia l'art de la ceràmica, les arts que tenen per base la fusta o els metalls, les arts del teixit...

Es busca formar homes amb una educació integral. No es vol formar el clàssic dibuixant que amb un sou mesquí estigui arraconat en un departament d'una fàbrica, sinó que l'home que coneixent tota la tècnica dirigeixi tota la obra... Les teles Liberty es paguen no pel seu valor material sinó per dibuix, pel color, per alguna cosa que fa que s'imposin, com les modes de Londres o de París, que tot-hom accepta». Continuava esmentant la futura Escola de Tall, una secció de l'Escola dels Bells Oficis destinada a tractar «tots els aspectes de l'art del teixit.

Des de la Mancomunitat Puig va impulsar l'escola d'enginyers de Canet de Mar, creada el 1922 amb l'objectiu de formar tècnics especialitzats i contramestres. En un principi s'havia projectat que tingués la seu a Mataró, i potser va ser la insuficient capacitat econòmica de la ciutat per tenir dues escoles tècniques, o que es donés prioritat a l'ensenyament dels obrers per damunt de la d'experts científics i tècnics, el motiu pel qual finalment es va establir a Canet. Amb una aportació inicial de 125.000 pessetes, aquesta escola va esdevenir el referent a Catalunya en l'ensenyament de la indústria del gènere de punt, amb un professorat molt qualificat, on es contemplava també la contractació d'estrangers.⁶²

Escola d'Enginyers de Canet de Mar.

61 Josep PUIG I CADAFAALCH, *L'obra cultural de la Diputació de Barcelona i la Mancomunitat de Catalunya. Conferència feta el dia 2 de març de 1917 al Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, La Veu de Catalunya*, 6 de març de 1917.

62 *La Universidad Industrial. El arte en el tejido, Cataluña Textil*, volum XXV, febrer de 1931, pàg. 79.

L'historiador

Els amplis coneixements de Puig i Cadafalch en història de l'art —català i internacional, de totes les èpoques— són visibles en la seva producció, tant com a arquitecte com a historiador mateix. En el primer cas, només cal fer un cop d'ull a alguns dels seus edificis per comprovar com fusiona les formes de la tradició i el passat amb la necessitat i funcionalitat més vinculada a la vida moderna. El cas més evident, sense anar més lluny, és la façana de la Casa Amatller (1900), extraordinària mescla d'elements gòtics, barrocs i centreeuropeus, visibles tant en estructures arquitectòniques com en elements decoratius.⁶³ De fet, en aquesta obra Puig demostra ser un gran coneixedor del llenguatge de l'ornamentació.⁶⁴

La bibliografia de Puig i Cadafalch dedicada a la història de l'art —especialment a l'arquitectura antiga i medieval— és extensa, tant en català com en francès.⁶⁵ Els seus inicis com a teòric de les arts van anar de la mà del seu mestre, Domènec i Montaner, i van ser, precisament, amb temàtica vinculada al món del tèxtil. L'any 1893, conjuntament, publicaven el sisè i setè volum de la *Historia General del Arte*, de l'editorial Montaner y Simon, dedicats a la història del vestit, en realitat la traducció castellana de l'obra de l'alemany Hottenroth, *Le costume, les armes, utensiles, outils des peuples anciens et modernes*.⁶⁶ Aquell mateix any se celebrà una exposició retrospectiva d'indumentària, teixits i complements mai duta a terme a l'estat espanyol, *Desde la antigüedad hasta 1820*, organitzada per l'Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa i amb la col·laboració de col·leccionistes i empresaris tèxtils. Puig va formar part de la junta directiva.⁶⁷

Pel que fa al patrimoni tèxtil, la història del qual, com s'ha vist fins ara, sempre li despertà interès, alguns dels seus estudis van aparèixer a publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans, institució en la qual també va tenir un paper important i de la qual va ser president de la Secció Històrico-Arqueològica.⁶⁸ En un dels nombrosos articles redactats per a l'anuari d'aquesta institució també tractava de teixits: en concret dels tapissos —draps d'Arras— de la capella de Sant Jordi del Palau de la Generalitat, analitzats iconogràficament, estilística i documental, i posats en relació amb uns de similars conservats al Palau Reial de Madrid.⁶⁹

Admirador i coneixedor dels teixits antics que llavors començaven a exhibir-se a les col·leccions d'art públiques, no és gens casual que alguns dels seus motius decoratius apareguin constantment en l'ornamentació dels seus edificis: en esgrafiats, en detalls escultòrics, en vitralls, en mobiliari, etc. Així, tornant a la Casa Amatller, veiem a la seva façana, desplegat fins a la sacietat, el cèlebre i popular motiu de la magrana, de la pinya o el card —conegut a Itàlia com la *griccia*—, disseny de gran dinamisme i efecte cromàtic característic dels velluts llavorats tardogòtics i renaixentistes. De fet, és present en tots els racons d'aquest immoble del Passeig de Gràcia —dels esgrafiats de l'escala principal, a la vidriera de la lluernà, passant per la marqueteria del mobiliari de l'habitació de Teresa Amatller— i en altres construccions del mateix arquitecte, com al Palau Macaya o al del Baró de Quadras.⁷⁰

63 Salvador TARRAGÓ, *La casa Amatller. Quilòmetre zero del Modernisme planetari, Quaderns*, núm. 258, 2009, pàg. 84-95.

64 En el fons personal que es conserva a l'Arxiu Nacional de Catalunya s'hi troben els apunts d'història de l'art que va fer a les classes del professor Manuel Rodríguez i Codolà, amb nombroses il·lustracions a llapis de diferents elements arquitectònics i ornamentals.

65 Per conèixer l'extensa obra periodística de Puig i Cadafalch vegeu: Tate CABRÉ, *El llegat periodístic de Josep Puig i Cadafalch. Recerca i anàlisi dels seus articles d'opinió (1885-1936)*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona (2014).

66 Silvia Carbonell, 2016, pàg. 67-68.

67 Ídem, pàg. 77-87.

68 Josep MASSOT i MUNTANER *Escriptors i erudits contemporanis, Serra d'Or*, núm. 650, febrer 2014, pàg. 192-193.

69 Josep PUIG I CADAFALCH, *Els draps d'Arras del Palau de la Generalitat i la sèrie anàloga del Palau Reial, Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans: MCMXV-XX*, pàg. 795-802. Anteriorment ja n'havia parlat a El Palau de la Diputació General de Catalunya, estudi fet conjuntament amb Joaquim Miret i Sans a l'*Anuari* del 1909-10.

70 R. BONITO FANELLI *Il disegno della melagrana nei tessuti del Rinascimento in Italia. Rassegna della Istruzione Artistica*, III, 3, 1968, pàg. 27-51 (al catàleg *Tessuti italiani al tempo di Piero della Francesca*). El motiu de la *griccia* és format per una tija ondulant de la qual en surten unes fulles de forma ogival amb una flor de card, rodejada de dotze flors. Hi ha moltes varietats i interpretacions pel que fa als fruits que hi surten representats. Curiosament, els esgrafiats de la Casa Amatller han estat erròniament identificats en alguns treballs com unes puntes conservades al Museu Episcopal de Vic.

Segons Alexandre Cirici, Puig va prendre aquest motiu de l'arquitecte Antoni M. Gallissà que, l'any 1891, l'havia emprat com a fons pel disseny de la senyera de l'Orfeó Català.⁷¹ No descartem aquesta possibilitat tot i que aquest motiu, per l'efecte vibrant i dinàmic que creen les seves diagonals en ser repetit, fou un recurs al qual van recórrer molts arquitectes i dissenyadors modernistes. Puig òbviament coneixia el cèlebre estendard de Gallissà per a l'Orfeó, però també coneixia de ben a prop, com ja hem vist, algunes de les millors col·leccions tèxtils del país, privades i públiques. És del Museu d'Arts Decoratives i Arqueològic de Barcelona, per exemple, d'on sembla que podria haver tret el motiu anomenat del *cammino* —molt similar al de la *griccia* suara comentat i també present en velluts llavorats— per a alguns dels esgrafiats de la Casa Coll i Regàs i la Casa Garí d'Argentona.⁷²

Motiu del *cammino* esgrafiats a l'interior de la Casa Garí, de Puig i Cadafalch, a Argentona.

Tron de la reina dels Jocs Florals de Barcelona de 1908.

El teixit pròpiament dit, i justament amb el suara esmentat motiu de la *griccia*, és present en una de les seves obres més paradigmàtiques com a dissenyador: el Tron de la reina dels Jocs Florals de Barcelona del 1908. En els esbossos que es conserven per a aquest seient ja s'observa l'interès de Puig a fer del teixit del respall, conjuntament amb el coronament escultòric, els principals protagonistes d'aquest moble. Sembla ser que l'arquitecte emprà en aquesta obra un teixit procedent de la casa sedera Malvehy, una de les de més anomenada de Catalunya i l'estat espanyol.⁷³

Projectista de teixits

En el període que definim com a modernista, és comú per part d'arquitectes i artistes el disseny d'estendards, senyeres o penons per a diverses entitats i associacions catalanes que volien expressar amb aquests emblemes els seus sentiments nacionalistes. Ben coneixedor del llenguatge dels teixits i sempre a punt d'emprar-los en les seves construccions, fins al moment ens consta que Puig i Cadafalch només va projectar dues peces en les quals aquest material era l'absolut protagonista.

Entre les diverses intervencions que realitzà l'arquitecte al monestir de Ripoll, hem de destacar especialment l'estendard amb la imatge de sant Jordi (1893), un obsequi de l'Associació Artístic-Arqueològica de Mataró, presidida en aquell moment per Thos i Codina. Des d'aquella associació es va impulsar la campanya, es van aconseguir els fons necessaris i es va confeccionar un estendard d'ofrena que es portà a Ripoll el dia de la consagració del temple restaurat, l'1 de juliol de 1893. Es tractava d'un treball brodat a mà per diverses senyores mataronines —entre els quals la dona de l'arquitecte— de 7 metres de llargària i 1,5 metres d'amplada. En una banda hi havia la figura de sant Jordi amb el drac damunt les quatre barres i a la part superior s'hi llegia: «Presentalla de l'Associació Artístich Arqueologich Mataronesa de la ciutat de Mataró a Santa Maria de Ripoll». A l'altra s'hi reproduïa la Mare de Déu envoltada per una orla on s'hi llegia el vers de la tornada d'un poema de Terenci Thos i Codina «Regina de Catalunya tornau-nos la llibertat» damunt les quatre barres. A la part superior un text deia «Any del senyor MDCCCXCIII quarta dedicació del temple en los jorns de la renaixença de la pàtria». A la part inferior hi anaven uns serrells de metall forjat i esmaltat que servien de contrapès.

71 Alexandre CIRICI, *op. cit.*, pàg. 101.

72 *Catálogo de la sección de tejidos bordados y encajes del Museo de arte decorativo y arqueológico*, Sucesor F. Sánchez, Barcelona, 1906, pàg. 50 i 55.

73 Sílvia CARBONELL, *Arquitectes, decoradors i clients. El Modernisme tèxtil a quatre mans: Lluís Domènech i Montaner, Ricard de Capmany, Gaspar Homar i els Tayà. Datatèxtil*, núm. 31, pàg. 1-9. Una de les empreses sederes més importants del país, la més reconeguda del sector, de la qual es van abastir els grans arquitectes com Domènech i Montaner, Gallissà o el mateix Puig.

Tot i que l'obra va ser brutalment despenjada del seu lloc a l'interior del temple i cremada durant els tràgics fets del 1936, se n'ha conservat l'esbós original de Puig en aquarel·la de la banda de sant Jordi, que presenta trets lleugerament diferents del resultat final dels brodats, i dos esbossos previs que foren desestimats. Malauradament no es conserva el dibuix referent al de la Mare de Déu.⁷⁴

Un parell d'anys més tard, el 1895, conjuntament amb Antoni M. Gallissà, projectà el tapís de setí de vellut i de seda de colors que, per honorar la memòria del poeta Josep Lluís Pons i Gallarza, decorà el saló de la Llotja, en els Jocs Florals del 1895.⁷⁵ De la mateixa època podrien datar-se unes peces tèxtils d'ornament de llit, conservades al Centre de Documentació Museu Tèxtil de Terrassa, provinents de la Casa Coll i Regàs. Tot i que no se'n sap l'autoria, no seria gens forassenyat pensar en l'arquitecte com a possible autor del seu disseny floral, típicament modernista.⁷⁶

Epíleg: ...el estuque, semeja finísimo encaje...⁷⁷

Al contrari del que passa amb els teixits de teler, com hem acabat de comprovar, trobar referències directes a puntes i blondes en l'obra arquitectònica de Puig i Cadafalch és força complicat. Malgrat bona part de l'ornamentació dels seus edificis s'inspira en elements naturals —flors, talls i fulles, omnipresents en els dissenys d'aquesta varietat de l'art tèxtil— localitzar motius extrets directament del repertori rander es fa difícil. És extrapolable al món de les puntes, però, la manera amb la qual tota aquesta temàtica floral i vegetal és aplicada a la seva arquitectura, sovint amb una tendència a l'*horror vacui*, a la superposició, deixant ben poc espai al blanc dels murs —el que correspondria al tul en una blonda o al punt de vió en una punta de tipus geomètric.

De fet, els termes superlatius emprats per descriure la seva arquitectura i els complexos conjunts decoratius que la cobreixen —exuberància, frondositat, barroquisme, fastuositat, filigrana, etc.—⁷⁸ són perfectament aplicables a l'adornament tradicional de puntes i blondes. Si ens endinsem en la literatura poètica, així com hom compara Domènech i Montaner amb un director d'orquestra pel que fa a la decoració dels seus edificis, Puig pot ser vist com una puntaire, movent entre els seus dits, talment boixets, un munt d'artesans encarregats de trenar obres de gran minuciositat.⁷⁹ Fins i tot, en alguns casos, tot aquest embolcall decoratiu al voltant d'una estructura arquitectònica pot ser interpretat com una mantellina cobrint bellament el cap d'una dama o el d'una reina dels Jocs Florals.

A banda d'aquestes comparances —metafòriques, del tot subjectives— cal anar més enllà a l'hora de trobar la influència del món de les randes i les puntes en l'obra de Puig. L'any 1973, l'arquitecte Lluís Bonet i Garí, que havia treballat tant per a Gaudí com per a l'arquitecte de Mataró, afirmava en una conversa que si bé el primer se sentia més a casa amb els forjadors del Camp de Tarragona, el segon ho feia amb les broadores del Maresme —entengui's també puntaires o treballadores del fil.

D'aquella manera, Bonet intentava explicar ben visualment la tendència de l'arquitecte de Reus cap als volums espaiosos i la del mataroní cap a la filigrana decorativa.⁸⁰

74 L'any 2017, coincidint amb el 150è aniversari del naixement de l'arquitecte, s'ha mostrat una reproducció de l'estendard a una exposició celebrada a Ripoll.

75 Enric Jardí, op. cit., pàg. 45.

76 Centre de Documentació Museu Tèxtil de Terrassa, núm. reg. 22954, 22955 i 22956. Les peces mostren uns brodats aplicats sobre una tela de moaré, amb motius pintats a mà.

77 Hispania, op. cit., pàg. 93 i 94.

78 De fet, per filigrana s'entén un dels punts més característics del ret fi, tècnica de punta al coixí, molt delicada, elaborada tradicionalment des del segle XVIII per les puntaires del Maresme.

79 Puig treballà amb alguns dels millors artesans del país com demostren les factures conservades d'algunes de les seves obres principals: escultors, serrallers, moblistes i ebenistes, vitrallers, modelistes, enguixadors, esgrafiadors, ceramistes, etc.

80 J. ROHRER, *Puig i Cadafalch: els primers treballs*, a VV.AA., *Josep Puig i Cadafalch: la arquitectura entre la casa y la ciudad = Architecture between the house and the city* [catàleg de l'exposició, Centre Cultural de la Fundació Caixa de Pensions, 4 desembre 1989-11 febrer 1990], 1a ed., Barcelona, 1989, pàg. 29.

Efectivament, s'ha parlat molt sovint de la possible repercussió que l'ofici de calderer va tenir en l'obra de Gaudí —el seu pare n'era. Sembla que va ser ell mateix qui va reconèixer que la seva concepció espacial, el seu interès pels elements decoratius, la seva habilitat manual, la capacitat de transformar en volum les superfícies planes venien de les seves hores d'aprenent o ajudant al taller patern. Però, i amb Puig, no podríem pensar el mateix? Quins van ser els estímuls rebuts abans de començar els seus estudis a Barcelona? Dels seus anys d'infància i adolescència a Mataró, creiem important pensar en el rol jugat en l'àmbit d'una família de randers, d'esperit encara gremial, on cada membre hi participava d'una manera o altra. De tarannà inquiet, curiós i treballador des de ben jovenet, com el descriuen els seus biògrafs, podem imaginar perfectament a Puig treballant en l'obrador familiar. Com ja s'ha citat a l'inici d'aquest estudi, l'arquitecte recordava a les seves memòries *la preparació dels dibuixos, el picar dels cartrons...*, feina tan minuciosa, precisa i delicada, com mecànica i repetitiva, en la qual, pel bé d'una punta ben teixida, no hi ha lloc per al mínim error. Però, aquesta remembrança ve de la feina vista fer als pares o la que va poder fer ell mateix? Va dissenyar mai alguna punta? Va dibuixar-ne les matrius? Va picar-ne els patrons?

Fragment de teixit conservat a l'antic Museu d'Arts Decoratives de Barcelona amb la representació del motiu conegut com *cammino*.

Projectar una punta és ben complex, una tasca que va més enllà del talent que el projectista mostri en l'art del dibuix. El secret en aquest ofici no és tan sols dominar l'art del dibuix a mà alçada. En els dissenys despleats sobre el fons —sigui de tul o torxó— radica una estructura geomètrica calculada que permet que les diverses parts en les quals es divideix la peça puguin ser unides, a la perfecció, un cop teixides. A més, els motius decoratius s'han d'avenir amb la quadrícula mil·limetrada a partir de la qual es desplega el fons. Podem dir, per tant, que darrere d'una punta s'amaga un treball quasi arquitectònic. Gràcies al fons de la família de randers Castells conservat al Museu d'Arenys de Mar —dibuixos preparatoris i projectes definitius executats per Marià Castells Simon (1876-1931)— podem conèixer molt més de prop, en detall, com es realitza el disseny d'una punta.⁸¹ D'aquesta manera, regles, cartabons, compassos o escaires, entre d'altres, són eines imprescindibles en la taula d'un projectista de puntes, a banda de la goma i el llapis, així com ho són també per a un arquitecte i per a qualsevol altre dissenyador.⁸²

Així, si bé de moment no es pot documentar, no resulta gens forassenyat pensar que la introducció de Puig al món del dibuix, i per extensió al del disseny, al de la creació artística, hagués tingut lloc en el taller familiar amb les mateixes eines que, en una altra disciplina —en aquest cas tridimensional—, acabarà utilitzant uns anys més tard; qui sap si el seu talent com a futur arquitecte, l'inici en la traça geomètrica i en el disseny dels primers repertoris ornamentals —els primers universos florals, vegetals o geomètrics que després desplegarà en la seva arquitectura—, va començar a germinar davant del projecte per a alguna mantellina, per a un vol d'alba o, ni que sigui, per a un senzill entredós. El que sí és ben clar és que l'arquitecte, conscientment o inconscient, sabé traspasar a la pedra, al ferro, al vitrall, a l'esgrafià, de manera magistral, l'univers decoratiu i compositiu de les puntes i les blondes, autèntiques filigranes.

81 AA. VV., *Els Castells, uns randers modernistes*, catàleg de l'exposició homònima celebrada al Museu d'Arenys de Mar del 4 de juny de 2007 al 17 de febrer de 2008, Ajuntament d'Arenys de Mar, 2007.

82 L'Arxiu Nacional de Catalunya conserva moltes de les eines de treball de Puig i Cadafalch.

Eines d'arquitecte pertanyents a Puig i Cadafalch. Muntatge per a l'exposició celebrada al MHC.

Col·loqui - Arquitectura i sanitat

Mataró segle XIX

Manel Cusachs i Corredor

Carles Forns

Agàpit Borràs

Puig i Cadafalch, el Dr. Viladevall i la sanitat a Mataró al final del segle XIX

Manel Cusachs i Corredor

El divendres 1 de desembre de 2017, a Can Palauet, el Dr. Carles Fornés i l'arquitecte Agàpit Borràs van parlar de la «Memoria sobre el estado sanitario de la ciudad de Mataró, presentada a la Junta de Sanidad por D. Luis Viladevall y Malgà (Doctor en Medicina) y D. Jose Puig y Cadafalch (arquitecto)» de l'any 1895, dins dels actes del 150è aniversari del naixement de Josep Puig i Cadafalch.

Abans del parlament dels ponents, Manuel Cusachs i Corredor va llegir un esbós biogràfic dels dos personatges homenatjats.

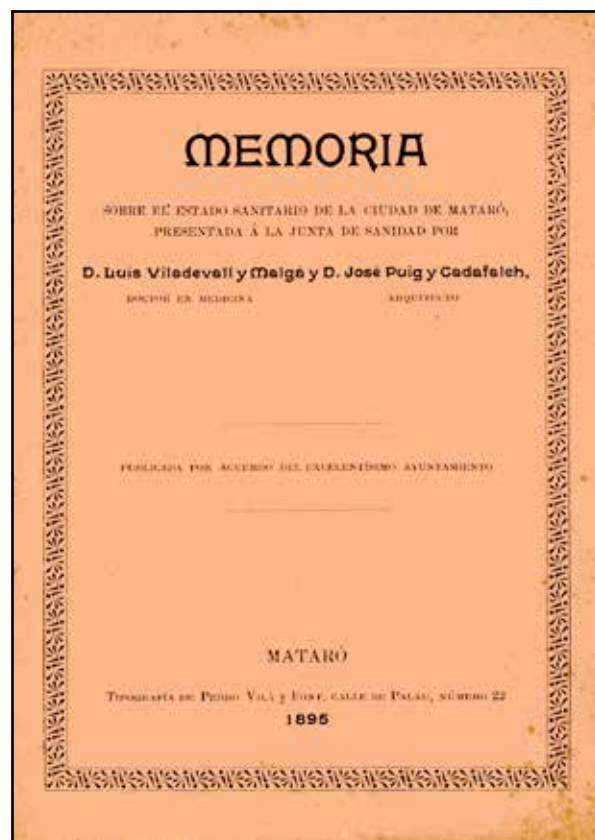
Josep Puig i Cadafalch

Quan neix Josep Puig i Cadafalch (1867) Mataró tenia uns 17.000 habitants. A partir dels anys quaranta del segle XIX, Mataró experimenta un desenvolupament amb la proliferació de fàbriques. Ocupava a mitjan segle XIX l'octava posició entre un total de 75 localitats cotoneres de Catalunya. Era capital de la província de Marina. L'any 1863 s'inaugura la Caixa d'Estalvis de Mataró.

Políticament, Puig i Cadafalch neix quan Espanya està a punt d'encetar el període que es coneix com Sexenni Democràtic (1868-1874). Després vindria la Restauració borbònica en la persona d'Alfons XII. I a la darrera del segle XIX, la desfeta colonial amb la pèrdua de les Filipines, Cuba i Puerto Rico.

J. Puig i Cadafalch.

ACM. Fons municipal de Mataró. «Memoria sobre el estado sanitario de la ciudad de Mataró, presentada a la Junta de Sanidad por D. Luis Viladevall y Malgà doctor en medicina y D. José Puig i Cadafalch arquitecto» Mataró 1895.

Josep Puig i Cadafalch neix el 17 d'octubre de 1867, al número 39 del Carreró. Fou batejat a la parròquia de Santa Maria per mossèn Manuel Blanch, l'autor de la Missa de les Santes. Allà hi va viure fins al 1898, tenia 31 anys, tal com consta al padró d'habitants d'aquell mateix any. Estava casat i era pare d'una nena, Pilar, quan se'n va anar a viure a Barcelona amb la seva família i la mare vídua.

A les seves *Memòries*, Puig i Cadafalch explica que va anar a una escola particular «regida per un parent, on vaig aprendre la doctrina cristiana, a llegir, a escriure, unes nocions d'aritmètica, de geometria i de dibuix». Després aniria a l'escola Pia de Santa Anna. «Durant tot el temps dels meus estudis, l'ús de la llengua catalana fou per a mi propugnat i vaig obtenir que la prosa i la poesia catalanes fossin admeses en les vetllades literàries amb què el col·legi celebrava la festa de Sant Tomàs d'Aquino».

Amb 16 anys ja col·labora al *Semanario de Mataró* amb escrits de caire ètic i historicista. I al 1888 és cofundador de l'entitat Associació Artística Arqueològica Mataronesa. Dos anys després, el 1883 comença la carrera universitària. «El pas a la vida universitària és, per al fill d'una ciutat petita, un canvi gros en la vida». L'any 1891 es llicencia en ciències exactes i arquitectura. I fa la que es considera la seva primera edificació: Can Sisternes, a la Baixada de Sant Simó.

I treballa d'arquitecte municipal a l'Ajuntament de Mataró (1892-1896) substituint Emili Cabañes. D'aquest mateix any és La Cubana, una sala d'espectacles a la Plaça de Cuba; reforma El Rengle (Plaça Gran) i edifica La Beneficència, del carrer de Sant Josep. L'any següent fa l'enteixinat del Saló de Sessions de l'Ajuntament. I també dissenya l'estendard pel monestir de Ripoll.

Al 1894 participa a les Bases de Manresa representant Mataró. Dissenya la xarxa del clavegueram de Mataró; la casa Parera, del Carrer Nou, núm. 20, davant mateix del Foment Mataroní; la botiga La Confianza, a la plaça Xica, i la remodelació de l'Escola d'Arts i Oficis (ben a prop de casa seva) amb Emili Cabañes.

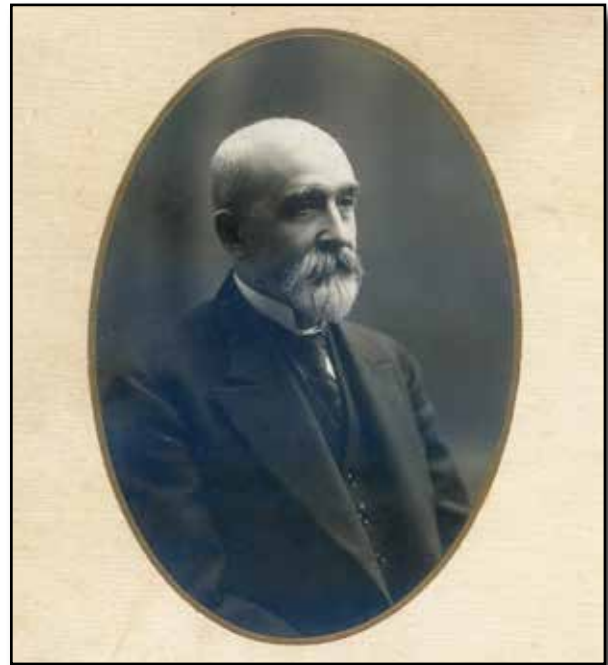
L'any 1895 elabora amb el Dr. Lluís Viladevall i Malgà una interessant *Memoria sobre el estado sanitario de la ciudad de Mataró*. Aquest mateix any se li encarreguen els plànols de l'ampliació de l'Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena, que no es va arribar a realitzar.

Entre Puig i Cadafalch i el Dr. Viladevall hi havia una relació d'amistat i aquest darrer anava cada any a visitar-lo a la casa particular que Puig i Cadafalch tenia al carrer de Sant Josep.

El Dr. Lluís Viladevall i Malgà

El Dr. Lluís Viladevall i Malgà (1855-1937) era fill del doctor Josep Viladevall i Pruna (1822-1896) i de Carolina Malgà i Moler (1825-1909), de nissagues mataronines ben antigues. Era llicenciat en medicina i cirurgia i degà dels metges de la ciutat. Era catòlic conservador. L'any 1878 es casà amb Mercè Matheu i Mora, amb qui va tenir 10 fills: 6 nois i 4 noies. D'entre ells, en Lluís Viladevall i Matheu —el tercer— que també seria metge i director de l'Hospital del 1910 al 1958. Vivia i tenia el seu consultori particular al carrer de Sant Josep, número 22. Al costat dels Maristes.

Era un metge mataroní molt conegut en el seu temps i va ser l'autor de diferents estudis de les darreries del segle XIX en els quals es referia a les migrades condicions sanitàries de la ciutat (mal estat de les canonades de distribució de l'aigua; pous negres dins les cases per manca de clavegueres; escoles sense exigències higièniques, etc.), tasca que desenvolupà sovint al costat de l'arquitecte mataroní Josep Puig i Cadafalch. També va ser director del periòdic *El Semanario de Mataró* (1883-1895) i del *Diario de Mataró y la Comarca* (1895-1900). Aquest era el resultat de la fusió del periòdic tradicionalista *El Semanario de Mataró* i el diari conservador *Diario de Mataró*. Durant els anys que va ser arquitecte municipal (1892-1896), Josep Puig i Cadafalch col·laborà a la secció dels dimarts, "Fulla Catalanista", que dirigia Terenci Thos i Codina.

Dr. Lluís Viladevall i Malgà.

Ell i Josep Puig i Cadafalch van elaborar l'any 1895 la “Memoria sobre el estado sanitario de la ciudad de Mataró, presentada a la Junta de Sanidad por D. Luis Viladevall i Malgà (doctor en medicina) y D. Jose Puig y Cadafalch (arquitecto)”. El seu fill, el doctor Lluís Viladevall i Matheu, va escriure unes memòries titulades *L'Hospital de Mataró. Fulls per a la història local. Per el qui fou metge director del 1910 al 1958*, on ens parla del seu pare i diu:

Durant més d'un any el substituï —es refereix al Dr. Viladevall Pruna— el meu pare, el Dr. Lluís Viladevall i Malgà, qui en tan poc temps hi va introduir indiscutibles millores definitives: augmentà les intervencions quirúrgiques i operacions, inaugurà l'anestèsia per cloroform, les injeccions hipodèrmiques, l'enguixat de les fractures, les aplicacions elèctriques. I les dutxes, que un ric client seu (el Sr. (Joaquim) Coll i Regàs) instal·là esplèndidament a l'hospital; a més, imposà per tot l'antisèpsia i l'asèpsia i l'aïllament rigorós dels contagiosos.

El doctor Lluís Viladevall i Malgà moria el 30 de març de 1937, en plena Guerra Civil, als 82 anys d'edat.

No soc un expert en medicina preventiva, ni en malalties infeccioses, ni en medicina general. En Manel Cusachs volia donar a conèixer un treball que Puig i Cadafalch havia fet l'any 1895 amb el Dr. Lluís Viladevall i Malgà sobre l'estat sanitari de la ciutat de Mataró en el quinquenni 1889-1893, en altres paraules, un Pla de Salut. Un treball interessantíssim que exposa la importància de l'estructura sociocultural d'una ciutat sobre les malalties que pateix el territori, la ciutat de Mataró. L'única raó per la qual soc aquí és perquè soc metge i soc de Mataró. Em fa respecte parlar sobre temes dels quals, com he dit, no sóc expert; si dic alguna incorrecció, retopeu-me. Gràcies per la confiança i a veure si m'expresso correctament i no dic cap concepte fora de lloc.

Les ciutats viuen una vida artificial. Els pobles banyats de sol, rodejats de vegetació, bevent aigua de les fonts, evacuant en un terreny que l'agricultura constantment transforma i, amb poca densitat de població; té tots els elements de salut.

En el decurs de la història, l'ésser humà, l'homo sapiens, que va aparèixer fa 200.000 anys, té quatre objectius primaris: viure, viure molts anys, reproduir-se i tenir benestar. Quan érem caçadors-recol·lectors el tipus de vida era bastant equilibrada amb la natura, menjàvem el que trobàvem i ens adaptàvem al fred o a la calor, creàrem tècniques com el foc per adaptar-nos millor per sobreviure. Fa de 10 a 12.000 anys consolidàrem el que coneixem com la revolució agrícola: es domesticaren els animals i ens assentàrem en pobles. Guanyàrem en alimentació i quantitat de vida, però en el llibre *Sapiens*, que m'atreveixo a recomanar, explica que també tinguérem altres problemes: la sensació de felicitat potser va anar a la baixa. Sortírem del paradís terrenal. Ens allargariem reflexionant sobre aquest preàmbul (diapo.). A la memòria hi ha una frase que va en aquesta línia.

Entrant directament a la mateixa memòria, Puig i Viladevall descriuen Mataró com una ciutat de benignitat del clima, temperatura mitjana a l'any de 15,2 °C —actualment és de 17,6 °C—, el canvi climàtic; poca densitat de població de 23.565 habitants; humitat mitjana del 76% —en els nostres dies és del 73%; parlen de la proverbial neteja de la ciutat de Mataró com a ciutat marítima; que la gent es guanyava la vida amb la indústria fabril i l'agricultura. Un dels diagnòstics sobre la salut dels mataronins d'aquella època és que existia una mortalitat molt elevada tant infantil com d'adults, 26 per mil habitants, que per a una ciutat semblant de la darrereria del segle XIX hauria de ser de 19 per mil; avui és de 7,8 per mil.

Mataró fué la primera ciudad de nuestra tierra que oyó silbar la locomotora, ha sido de las primeras en toda clase de progresos; su anelo debe ser que disminuya la cifra hoy aterradora de la mortalidad de sus habitantes.

Aporten unes estadístiques, les dades devien anar d'aquella manera, m'explico. Comparant amb els certificats mèdics de defunció actuals (diapo.), els metges en omplir el formulari hem d'apuntar quatre dades: causa immediata de la mort, causes intermèdies, causa inicial o fonamental i altres processos. En esquema fem un acte burocràtic que està tipificat legalment. Cadascú posa el que creu, per exemple, el més important és el primer: causa immediata. Normalment es posa aturada cardiorespiratòria: una persona es considera morta quan el cor no li bateja durant un temps; podem parlar de mort cerebral, però el més important és fer constar aturada cardiorespiratòria i en bastants certificats ja no es posa res més. En el segon punt, causes intermèdies, es fa constar si ha tingut un infart del mateix cor, un ictus —la feridura d'abans—, un politraumatisme, una sèpsia, etc. El dubte sorgeix si no coneixem cap antecedent del malalt o si la mort ha estat sobtada. En aquest cas no s'hi escriu res, un dels motius que expliquen el perquè en els nostres dies a l'estadística surt que la majoria de persones moren per causes del cor.

Causa immediata

Causas intermèdies

Causa inicial o Fonamental

Altres processos

Model de certificat mèdic de defunció.

El tercer apartat, causa inicial o fonamental, és el més controvertit. A criteri de bastants metges, en un infart podem posar colesterol, obesitat, tabaquisme i en els temps que vivim, per què no, també l'estrès. Són aquests factors els que maten realment la gent o, dit més suaument, els que erosionen sense que ens n'adonem la negativa qualitat de vida del sapiens modern. En el segle XIX, més endavant ho expliquem, a l'apartat 2, en la causa intermèdia hauríem d'escriure infecció i en la causa inicial o fonamental hauríem d'apuntar mala qualitat de vida pel poc menjar i manca d'higiene (l'aigua era poc o gens potable i, parlant clar, la merda se'ns menjava, que no amb aquestes paraules, però surt a la memòria).

En una anàlisi més profunda, en les estadístiques de la memòria (diapo.) mirem primer per grups d'edat. En els nadons de 0 a 1 any, hi va haver 314 morts per parts prematurs o infeccions; si hi afegim infants de fins a 6 anys, la xifra de morts s'eleva a 890. Hi ha un repunt de 453 morts d'entre 20 i 30 anys. En persones grans torna a pujar: des de 50 anys fins per sobre de 80 anys la suma total és de 1.119 morts, però si només agafem l'interval d'entre 60 i 80 anys, la xifra és de 732. Un resum interpretatiu seria que morien més persones d'entre 0 i 6 anys (890) que d'entre 60 i 80 anys (732): la mortalitat infantil era enorme. El repunt d'entre els 20 i 30 anys, la part més activa de la vida —i ho interpreto com que la gent tenia una activitat físicament dura i el lleure, el descans, els habitatges, ambients a les fàbriques, la poca higiene i aliments no gaire abundants— condicionaven que les defenses no fossin gaire fortes, d'ací les consegüents morts. Les morts per sobre dels 80 anys baixaven a 157, la majoria de mataronins ja havia mort abans; actualment la mortalitat mitjana per edat és de 83 anys i al final del segle XIX es considerava en 60 i escaig.

Defunciones por edades		NÚMERO	NÚMERO	
De 0 á 1 año.		314	De 60 á 70 »	386
» 1 » 3 »	368		» 70 » 80 »	346
» 3 » 6 »	208		De más de 80.	157
» 6 » 10 »	68			
» 10 » 20 »	90		TOTAL.	2,607
» 20 » 30 »	453		Abortos y muerto-nacidos.	175
» 30 » 40 »	141			
» 40 » 50 »	156		TOTAL GENERAL.	2,782
» 50 » 60 »	230			

Detall de la Memòria *Memoria Sobre el estado sanitario de la ciudad de Mataró, presentada a la junta de Sanidad por D. Viladevall y Malgá D. José Puig y Cadafalch.* (1895).

Si ens mirem l'anàlisi per causa de mortalitat veurem que la majoria de morts infantils es produïen per causes relacionades amb l'aparell digestiu (376), pensaria en tifus; després anoten pulmonia i aparell neurològic i trisme (ho etiquetaria com meningitis, tètanus, surt també verola, xarampions, generalitzant infeccions). Si observem la mortalitat dels adults, la xifra més alta torna a ser per causes relacionades amb l'aparell digestiu (tornem amb el tifus); després per causes relacionades amb el cor i l'aparell circulatori que s'interpreten com en l'actualitat: una persona es considera morta quan se li para el cor —s'ha mort de vell o de mort sobtada. Com a tercera causa posa aparell respiratori, que si hi afegim els apartats de pulmonia i tuberculosi, la xifra s'eleva a 563. Observant l'apartat del sistema nerviós i feridures, que els posen separats, la xifra total és de 601. La mortalitat dels adults canvia segons com s'interpreten les xifres. La primera causa de mortalitat en adults tornaria a ser infecciosa (tifus, pulmonies, gripes, tuberculosi) amb 939 morts en total; després posaríem les malalties neurològiques amb 601 morts (ictus, demències, degeneracions diverses —en la memòria fan ús de la paraula arterioesclerosi, degeneració de les parets arterials; es referien a la gent de la qual es deia que «perdia el cap»). El resum és que la primera causa de mort tant en adults com en infants en el quinquenni 1889-1893 eren les infeccions. Com a anecdotari, les morts per accident sols van ser de 17 en 5 anys. Els càncers no estan etiquetats, podrien estar a l'apartat de «distrofias y otras causas no clasificadas», és una de les xifres elevades de la gràfica.

Mortalidad infantil desde 0 á 1 año en el quinquenio de 1889 á 1893		NÚMERO
Sarampión..		13
Viruela.		15
Difteria.		4
Coqueluche.		3
Enfermedades del aparato digestivo.		136
»	» circulatorio.	6
»	» respiratorio.	44
»	» urinario.	2
Eclampsia..		22
Demás del aparato nervioso.		29
Trismus nascentium.		9
Sifilis congénita.		1
Otras enfermedades..		13
Desarrollo insuficiente.		16
TOTAL.		314

Detall de la Memòria *Memoria Sobre el estado sanitario de la ciudad de Mataró, presentada a la junta de Sanidad por D. Viladevall y Malgá D. José Puig y Cadafalch.* (1895).

Les infeccions estan produïdes pel que es coneix com “microbis”: micro (petit) i bio (vida). Però, d'on sortien els microbis? De l'aigua o de l'aire contaminats, de la pròpia terra, de materials putrefactes, dels excrements o matèries fecals, de les dites comunes, pous negres i un llarg etcètera. La higiene ciutadana era molt deficient, a les fàbriques on es treballava, per exemple al forn del vidre, amb l'escalfor i fent bombetes bufant amb uns tubs determinats, l'aire era la gran via de contaminació; a les llars i a les escoles quan es tancaven les portes a la nit l'aire de les latrines contaminava l'ambient; pels mateixos aliments; per les aigües mal potabilitzades, mal distribuïdes, mal emmagatzemades i mal eliminades; la defectuosa eliminació de residus, tant orgànics com inorgànics; clavegueram, drenatges i col·lectors inexistents o insuficients. La memòria n'és un exemple d'anàlisi detallada, problemes concrets, alternatives i costos.

Quan parlem d'infeccions hem de tenir en compte que estem parlant de les acaballes del segle XIX. Moltes coses es coneixien però estàvem als inicis de la ciència i de la microbiologia, eren els temps de Pasteur, biòleg i químic francès que va viure del 1822 al 1895 i que, sense ser metge, fou considerat el primer microbiòleg; un altre personatge important fou Robert Koch, metge alemany descobridor del bacil productori de la tuberculosi, que s'anomena bacil de Koch, i que va viure entre 1834 i 1913.

Quinquenio de 1889 á 1893		NÚMERO
Exantemáticas	Sarampión.	97
	Viruela.	91
	Escarlatina.	5
	Erisipela.	5
	Difteria.	172
Comunes.	Coqueluche.	49
	Fiebres tifóideas.	55
	Septicema puerperal.	8
	Del aparato digestivo y sus anexos (hígado, bazo, páncreas)	376
	Del aparato circulatorio (corazón y grandes vasos).	306
	Pulmonía.	154
	Tuberculosis.	179
	Demás del aparato respiratorio.	230
	Apoplejía.	346
	Demás del aparato nervioso.	255
	Del aparato genito-urinario.	76
	Distrofias y otras no clasificadas.	189
	Enfermedades venéreas y sífilíticas.	6
	Alcoholismo.	5
	Homicidios.	3
	Accidentes.	17
	← RESUMEN →	
	Hombres fallecidos.	1,248
	Mujeres	1,356
TOTAL DE FALLECIDOS.		2,604

Detall de la Memòria *Memoria Sobre el estado sanitario de la ciudad de Mataró, presentada a la junta de Sanidad por D. Viladevall y Malgá D. José Puig y Cadafalch.* (1895).

El descobridor del microbi del tifus va ser Eberth, alemany, que va viure entre 1835 i 1926. Persones i esdeveniments del segle XIX que van néixer en nacions avançades on la ciència era puntera. Espanya era una nació bastant endarrerida: els coneixements i la posada en pràctica no anaven precisament ràpid. A Mataró no hi havia cap laboratori bacteriològic, s'havia d'anar a Barcelona. Crec probable que el número d'anàlisis que s'hi feien en comparació amb la demanda i els recursos existents havia de ser realment ínfim. Les malalties infeccioses en aquells temps eren molt agressives i mataven en poc temps. No hi havia antibiòtics. Un exemple particular: el meu pare va morir l'any 1946 de tuberculosi i no va tenir possibilitat de prendre estreptomycin perquè no estava comercialitzada. El Dr. Viladevall era persona culta i tenia una gran biblioteca molt consultada a Mataró. No va ser per casualitat que comptessin amb ell per fer aquesta memòria.

Diagnòstic:

Mortalitat excessiva i vitalitat deficient.

Indústria tèxtil majoritària; dones treballadores, condiciona número d'avortaments elevats, parts prematurs i, elevada mortalitat infantil.

Atribuir els reumatismes i arterioesclerosis a la humitat del clima per impermeabilitat del subsòl, sistema de vida i precarització de regles higièniques.

Endemicament regnen la diftèria, febres tifoides i epidèmies freqüents.

Les epidèmies eren freqüents: en el quinquenni del qual parlem se'n van patir de tifus, diftèria i grip. Moltes d'aquestes malalties com xarampions i veroles eren transmeses per animals domèstics com gallines, coloms, vaques... d'ací ve la paraula «vacuna», un mètode per prevenir i erradicar-les. La mateixa diftèria va rebre el nom de diftèria aviar.

Tornant al tema de l'aigua com a mitjà productori i transmissor de malalties, la memòria anota una frase de Koch, el de la tuberculosi, que diu: «Una ciutat paga amb tifus el tribut que li imposa l'aigua que beu». A Mataró, en aquells temps només era fiable l'aigua per beure que venia de les mines, però reconeixien que era poca. La composició dels terrenys era important per la qualitat d'aquesta aigua i expliciten que a la nostra comarca no era dolenta, terrenys granítics i argilosos. Confirment la perillosa qualitat de l'aigua

que nodria els pous de la part baixa de la ciutat, en venir de filtracions de les pluges i rierades. Recomanen específicament la distribució de les aigües domèstiques amb tubs de ferro per evitar la contaminació. Tocar el tema del clavegueram era parlar, i cito un paràgraf on afirmen, «que el terra de la ciutat és una immensa podridura que enverina l'aire que es respira i l'aigua que es beu».

Propostes:

Construcció de xarxes adequades i completes de subministrament d'aigua i, de clavegueram per drenatge de residus.

Supressió dels pous negres.

Augmentar el cabal d'aigües manantials. Abolir pous amb pèssimes condicions.

Conduir l'aigua potable en canonades de ferro.

Reglamentar el treball de la dona, prohibint el treball en els darrers mesos de l'embaràs i fer compatible el treball amb els mesos de lactància.

Creació de llars d'infants i jardins infantils. Reforma de les escoles municipals.

Vacunació obligatòria.

El nostre sòl, la terra que trepitgem, necessita dotar-se d'un sistema de circulació que en el subsol pogués ser visitable o no visitable; parlen de tubs; pendents dels carrers; col·lectors al costat de la riera de Sant Simó i a ponent; dels materials permeables i impermeables, aposten pel formigó hidràulic davant de la mala qualitat de les totxanes que es feien a Mataró; detallen que el clavegueram ha d'estar ben construït i regularment conservat perquè no hi hagi perill en respirar l'aire que circula per les clavegueres; parlen del desguàs que ha d'anar al mar i com s'ha de fer; detallen sobre l'evacuació de les escombraries per superfície, la cultura de netejar i regar els carrers; els brossaires i la recollida porta a porta, un tema no resolt en els nostres dies; la utilitat de les llambordes com un bon medi de pavimentació; la importància de les voravies. Assenyalen la gran quantitat d'aigua que tenim en el subsol, som al Maresme, productora de la humitat que patim amb els conseqüents reumatismes, els «dolors» d'aquells temps o l'artrosi actual. Sobre aquest punt expliquen l'enorme poder que tenen «els arbres, que actuen com a desinfectants de l'aire, organitzant l'oxigen que té, destruint els gèrmens orgànics en suspensió; consideren que són veritables bombes que eleven l'aigua d'aquest subsol, contribuint activament al drenatge, desinfectant-lo i assimilant la matèria orgànica que té la terra», una afirmació plenament vàlida en l'actualitat i una reivindicació crònica de l'AAVV de Mataró.

Voldria destacar uns apunts que surten a la memòria i tenen el seu interès. Primer, quan parlen de les fàbriques, després de descriure l'ambient i la salubritat, fan els següents comentaris: «a quien sujeta la suerte a tan dura vida, el que al menos se le debe es no agravar inútilmente sus pesares» i un altre, «existen fábricas en Mataró que son laudables; pero existen otras que más que lugar habitable parecen antro de tormento».

Segon, als barris, «ciertos barrios donde la especulación abusiva de gente sin conciencia regatea el aire, la tierra i el sol a los infelices». Tercer, sobre les dones, a les fàbriques la majoria eren treballadores, diuen que s'hauria de reglamentar el treball de la dona, prohibint que treballi els darrers mesos de l'embaràs i fer compatible el treball amb els mesos de lactància. Quart, sobre els infants, aconsellen crear llars d'infants i jardins infantils, així com reformar les escoles municipals. Exigeixen les vacunes obligatòries. Cinquè tema, descriuen les institucions sanitàries de les Germanetes dels Pobres, Casa de Beneficència i Orfes, Hospital de St. Jaume i Sta. Magdalena. Sobre les Germanetes, avui un edifici tancat i malaguanyat, expliquen que feia poc que s'havia construït, que tenia unes excel·lents condicions d'ubicació, capacitat, ventilació i que reunia les circumstàncies higièniques necessàries. Tenia 120 persones ingressades que havien de tenir més de 60 anys. Expliquen que en aquell quinquenni van patir una epidèmia de grip i que en només dos mesos van morir el 10% de les persones que hi havia ingressades.

Sobre l'Hospital de St. Jaume, diuen que malgrat ser antic tenia condicions higièniques bastant acceptables, que quan el va crear l'any 1647 el reverend mossèn Jaume Sola, es deia Hospital de Pobres; l'únic defecte destacat és que la sala destinada a malalties epidèmiques sigui única i

formi part de l'edifici, el que provoca que es registrin casos interiors d'infecció. Es recomanava construir pavellons a part pel que anomenem actualment infeccions intrahospitalàries. L'hospital tenia ingressats entre 30 i 40 malalts i en 5 anys hi van ingressar 1.238 malalts. Si comparem les xifres amb les actuals podem dir que era un altre món. Sanitàriament expliquen que a Mataró no hi havia cases de socors, d'urgències. L'assistència domiciliària dels malalts pobres anava a càrrec de dos metges i un cirurgià a qui anomenaven *ministrante*, un practicant, pagats per l'Ajuntament —una misèria, com també la del metge que hi havia a l'hospital, però això és una altra història.

Aquest darrer comentari em dona peu a ampliar un darrer comentari sobre el Dr. Lluís Viladevall i Malgà. Són unes breus reflexions personals i subjectives i faig aquesta interpretació a partir de la lectura de la memòria; d'un discurs que va fer el Dr. Viladevall a l'espai del Círculo Católico Obrero; de la memòria del seu fill Lluís Viladevall i Matheu que va ser metge i director mèdic de l'Hospital de St. Jaume entre 1910 i 1958; i d'una conversa amb un net seu que per edat pràcticament no el va poder conèixer però que té records familiars, un d'ells que Puig i Cadafalch, ja mort el seu avi, regularment una vegada a l'any anava a dinar a la casa dels Viladevall al carrer de St. Josep. El Dr. Lluís Viladevall i Malgà va ser un metge del seu temps i de la seva època, a cavall entre dues concepcions del món: per un cantó les contradiccions de classes entre una aristocràcia encara arrelada i una burgesia que, amb retard, s'anava imposant especialment a Catalunya enfront d'una Espanya encara més endarrerida, que encara no havia fet —penso, ni ha fet— el que entenem com a revolució burgesa. En una altra vessant valorativa, el positivisme i racionalisme s'anava imposant a posicions que defensaven valoracions que eren barreja de metafísica-religió i humanisme, que el Dr. Viladevall defensava. Dona la impressió que era considerat home conservador. Era persona cultivada, llegia molt, no sols de medicina, sinó d'altres disciplines com la filosofia. Feia la feina de metge clàssic i es guanyava —sembla— molt bé la vida; donava importància a l'origen social de la malaltia i aquesta visió era significativa, és signe de persona que pensa i és instruïda. Tenia amistat amb Puig i Cadafalch, personatge capdavanter al nostre país, un altre signe. Era lluitador, pel que explica el seu fill, s'enfrontava al «cacic» que tenia un poder a la nostra ciutat. Són un seguit de fets que fan pensar que el Dr. Lluís Viladevall i Malgà era certament un senyor, bon metge, un innovador i, per a mi —pensant en els temps actuals—, progressista.

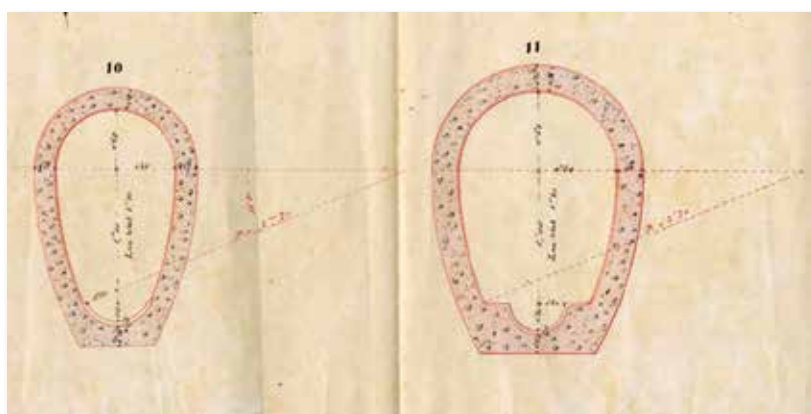
Paraules prèvies

Les ciutats del segle XIX varen endegar un procés de transformació progressiva per resoldre els greus problemes de sanejament que afectaven la salut de la població. El treball de Pere Garcia Faria de 1893, "Proyecto de Saneamiento del Subsuelo de Barcelona", va suposar un avenç prou important que tingué repercussió en moltes altres ciutats.

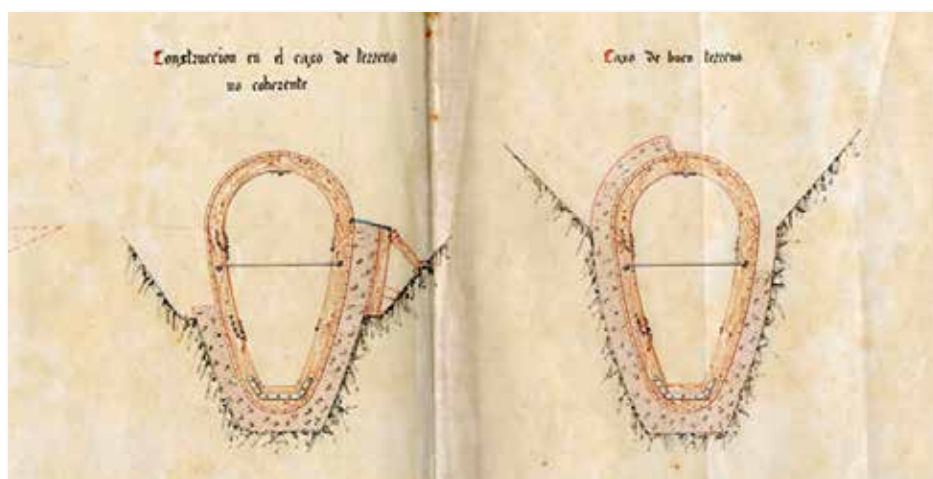
A Mataró, el document "Memoria sobre el estado sanitario de la ciudad de Mataró presentada por D. Luis Viladevall y Malgá, doctor en Medicina, y D. José Puig y Cadafalch, arquitecto, publicada por acuerdo del Excelentísimo Ayuntamiento, 1895" va generar la construcció progressiva d'una xarxa de clavegueram, que va ser un pas decisiu per al sanejament de la ciutat. Puig projectà amb encert conductes ovoides de formigó, tècnicament més impermeables que la construcció ceràmica, i això va ser un encert.

ACM. Fons municipal de Mataró. Projecte de la nova xarxa de clavegueram de Mataró. 1894. *Proyecto de cloaca de la calle de Cuba*, secció transversal, escala 1:10, firmat per l'arquitecte municipal Josep Puig i Cadafalch: exemple de secció monolítica de formigó en massa. AH.240-01.

ACM. Fons municipal de Mataró. Projecte de la nova xarxa de clavegueram de Mataró. 1894. Seccions transversals. AH.240-01.

ACM. Fons municipal de Mataró. Projecte de la nova xarxa de clavegueram de Mataró. 1894. Models de cimbres. AH.240-01.

Així com les mesures proposades per Viladevall i Puig varen ser unes mesures preventives per resoldre epidèmies de tifus i altres malalties, d'acord amb els meus companys, Manel Cusachs — historiador— i Carles Forns —metge—, he volgut anomenar la meua intervenció “*Urbanisme preventiu*”.

Puig i Cadafalch, arquitecte versàtil

Això no obstant, abans de parlar d'alguns exemples d'urbanisme preventiu, que vol dir mesures urbanístiques per prevenir futurs problemes a les ciutats, em vull referir, ni que sigui breument, a l'arquitecte Puig i Cadafalch. Tots coneixem probablement la seva formidable capacitat intel·lectual per coordinar la seva tasca de polític, arquitecte, historiador, arqueòleg, professor i investigador, però el que m'agradaria és posar de manifest la seva versatilitat com a arquitecte. Com si la mateixa evolució humana en la seva ingent tasca intel·lectual es posés també de manifest amb la seva arquitectura. Poseu-vos un dia al mig del Passeig de Gràcia, a prop de la Casa Amatller, mireu cap a la dreta i fixeu-vos en la casa August Casarramona, núm. 48 del mateix Passeig de Gràcia. L'una i l'altra recullen l'extraordinària evolució arquitectònica de Puig i Cadafalch. Els seus viatges a Europa i als EUA, les seves conferències i els seus contactes arreu del món varen ampliar els seus coneixements sobre l'arquitectura i la formació de les ciutats. És realment un cas extraordinari.

M'agrada posar aquest exemple de versatilitat i contraposar-lo amb la reiterada actitud immobilista d'Antoni Gaudí, que queda atrapat amb la mal·leabilitat de la pedra.

Oriol Bohigas ho explica així:

Por otra parte esta preocupación por mejorar los sistemas estructurales pétreos de los estilos históricos podría presentarse incluso como el defecto más importante de la obra de Gaudí, porque esta preocupación va ligada a una despreocupación por las nuevas estructuras que ya apuntaban en toda la arquitectura europea y americana, como, por ejemplo, las altísimas posibilidades del hierro. Esta despreocupación le convierte, dentro del campo tecnológico, no precisamente en un genio anticipador, sino más bien, en el último arquitecto de una era, en el brillante clausurador de la arquitectura pétrea, si es que esta clasificación tecnológica nos importara demasiado.¹

1 Oriol BOHIGAS; *Reseña y catalogo de la arquitectura modernista. Palabra en el tiempo* Editorial Lumen. (1973).

Fotos autor.

Urbanisme preventiu: el planejament intermunicipal

A l'Agrupació d'Arquitectes Urbanistes del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, en sessions que fem periòdicament d'“**Urbanisme Comparat**”, ens trobem que arquitectes vinguts d'altres països del món ens expliquen repetidament la reducció de municipis als seus països. És comprensible, porten més anys de democràcia que nosaltres i han tingut molt de temps per rivalitzar i competir, i al final es posen d'acord, redueixen municipis i estableixen estructures de sistemes de ciutats, àrees funcionals, estructures metropolitanes. També és interessant el cas de França, on enlloc de reduir municipis, l'Estat els diu: “si feu coses junts, jo us ajudaré com a administració”.

S'em faria difícil imaginar-me de fer el POUM de Pineda sense incloure-hi el municipi de Calella. I com aquest exemple, en podríem trobar molts més. Hi ha encara més paradoxes. Els beneficis de l'aeroport del Prat, se'ls queda òbviament el municipi del Prat de Llobregat, sense repartir els guanys amb els municipis veïns. El mateix passa amb els guanys econòmics de Roca Village, que se'ls queda el municipi de la Roca del Vallès. El proper POUM de Mataró, si no engloba els municipis veïns és que estarà mal fet. I el mateix els passarà a Cabrera, Argentona, Llavanes... si no agafen un àmbit intermunicipal. Caldria doncs, vistos els desequilibris que observem en el territori, introduir-hi aquesta visió sistèmica que hem pogut copsar en altres països europeus. Seria una bona mesura **preventiva** per millorar l'organització territorial de Catalunya.

Urbanisme preventiu: la cohesió social

El projectat institut IES Les Cinc Sènies és un dels errors més greus que mai hagi pogut fer la ciutat de Mataró en matèria urbanística. Durant la dècada dels 80, als inicis de la democràcia, Narcís Serra, Oriol Bohigas i Manel Solà Morales varen projectar l'“**Eix del Liceu al Seminari**”. Va ser una proposta àgil, eficient i eficaç. En un barri complex com el Raval, hi varen projectar una filmoteca, facultats universitàries, el MACBA i més elements de centralitat urbana. Va ser un encert. A Mataró s'ha fet el contrari. L'Institut proposat, per molt que s'hagi volgut vestir d'excel·lència, serà copiat si cal per altres instituts de la ciutat i amb poc temps no caldrà anar a Rocafonda. Els alumnes ja trobaran l'excel·lència en els instituts de la ciutat i finalment l'institut de les Cinc Sènies de Rocafonda consolidarà el gueto al barri. L'“**Eix del Liceu el Seminari**” ens dona una lliçó **preventiva** a seguir.

Urbanisme preventiu: les tres naus / les tres G

La Nau Gallifa, la Nau Gaudí i la Nau Gordils són un tresor. La nau Gallifa és una excel·lent construcció de Lluís Gallifa Grezner, situada en l'edifici de l'antiga Farinera (1948) a la Ronda de Barceló. És un espai que cal protegir i on cal preveure un entorn possible per a les futures activitats museístiques o culturals de la ciutat de Mataró. Cal condicionar qualsevol edifici proper per permetre espai suficient perquè la nau Gallifa pugui expressar-se amb la seva plenitud.

Que no passi el que va passar amb la Nau Gaudí, que ha quedat aïllada al costat d'un jardí d'infants dels blocs d'habitatges de l'Avinguda de Jaume Recoder. Tenia tota la raó el nostre estimat catedràtic Manel Ribas Piera quan ens ajudava a defensar la Nau Brunet, al costat de la Nau Gaudí. La Nau Brunet havia estat la primera nau de la Cooperativa Obrera Mataronense i com deia Ribas Piera, mantenir-la ajudava a contextualitzar el paisatge industrial i, a més a més, ampliava l'espai museístic de la pròpia nau.

La Nau Gordils és la nau de vapor més antiga de tot l'estat espanyol. És un dels tresors fabrils del Mataró industrial del segle XIX. Malauradament una intervenció urbanística aprovada a la zona fa oblidar completament la nau, que haurà de conviure amb blocs de pisos ben bé al seu costat.

Per evitar l'error comès amb l'enderrocament de la Nau Brunet, al costat de la Nau Gaudí, caldria fer unes actuacions preventives per reforçar el valor cultural i usos futurs de la Nau Gallifa i la Nau Gordils.

D'esquerra a dreta la Nau Gallifa (farinera Ylla), la Nau Gaudí i la Nau Gordils.

Urbanisme preventiu: el teixit comercial

Les grans cadenes comercials situades al nord i al sud de la ciutat han ofegat el comerç del centre de Mataró, ben al contrari del que ha passat a Granollers, Girona i altres ciutats on s'ha tingut cura de mantenir i desenvolupar el teixit comercial del nucli. Fa prop de 20 anys, juntament amb l'associació de veïns de Mataró centre i els veïns del centre comercial de la Plaça de Cuba vaig proposar un projecte anomenat “**Vine, aparca i passeja**”. Per a mi, continua vigent i serà necessari reforçar els valor culturals, històrics i comercials de la ciutat per endegar tot aquest procés.

Urbanisme preventiu: les 12 xemeneies de Mataró

Els tresors patrimonials de la ciutat són una eina per al seu desenvolupament econòmic, cultural i social. Atesa la realitat fabril de la ciutat del segle XIX, potenciar aquestes 12 atalaies és una oportunitat que cal aprofitar.

Parcial del plànol de Mataró amb la senyalització de les darreres xemeneies.

Urbanisme preventiu: les Cinc Sènies i el tren orbital

El model urbà de Mataró és excepcional i potser cap altra ciutat dels entorns metropolitans disposa de la mateixa superfície de ciutat construïda, d'un altre equivalent com a reserva agrícola, com a rebost arran de casa. Va costar molt, però avui l'espai agrícola està protegit i ara cal desenvolupar-lo. Només cal que l'Ajuntament prengui la iniciativa per al seu desenvolupament. L'Ajuntament va fer els deures al seu moment amb el planejament, però ara cal que es comprometi amb el seu desenvolupament. Ara més que mai val la pena recordar aquella frase: "som allò que sembrem". És per tot això que amb els pagesos ens hem oposat al traçat del tren orbital que travessava el subsol de Les Cinc Sènies. Hauria estat la ruïna, i haurien malmès totes les mines i recorreguts subterranis que passen pel subsol d'aquest espai agrari, km 0 i rebost arran de casa. Aquí també doncs, com hem vist, calen les mesures preventives per desenvolupar aquest espai protegit.

Urbanisme preventiu: Frank Lloyd Wright i l'urbanisme suburbial

Per acabar aquest llistat m'agrada recordar una efemèride: aquest any 2017 hem celebrat el 150è aniversari del naixement de Puig i Cadafalch i de l'arquitecte americà Frank Lloyd Wright.

Coneixem ja el treball de Puig, però voldria fer un esment, encara que sigui resumit, de la responsabilitat de Frank Lloyd Wright en el gran suburbi americà, que esdevé el 80% del parc residencial dels EUA. Wright, autor del Guggenheim, la Falling Water i moltes altres icones als EUA, va ser un arquitecte de reconegut prestigi internacional per la bellesa i excel·lència de la seva arquitectura. Ell imaginava en la Broadacre City, una ciutat amb parcel·les de 4.000 m², en ple contacte amb la naturalesa, dispersa, dependent de l'automòbil i les noves tecnologies. Ell deia que l'arquitectura havia de ser com la vegetació en un espai obert i natural. Tota aquesta idea de ciutat dispersa que avui conforma el model urbà dels EUA va ser molt ben vista pel president FD Roosevelt, ja que li permetia sortir del crac econòmic del 1929. Així doncs, es va "enamorar" del model urbà de Wright i això va permetre un gran negoci per a la Ford i la General Motors, les empreses immobiliàries, constructores, etc.

Aquest model dispers on la cohesió social no existeix, on es consolida la segregació amb les *gated communities*, va ser escollit pel dictador Franco per a l'estat espanyol i el podem veure plenament a casa nostra, al Maresme, i en molts altres territoris de la península.

Ben al contrari va reaccionar Sir Patrick Abercrombie, a Londres. Aquest urbanista, conscient de les conseqüències pel fet de treballar per l'urbanisme a l'àrea de Londres després del bombardeig de la Segona Guerra Mundial, va tenir molta cura en apostar pel transport públic, potenciar les botigues de carrer i no pas els grans centres comercials, la cohesió social i evitar al màxim el transport privat.

Urbanisme preventiu: algunes conclusions

Gestionar la ciutat al començament del segle XXI genera haver de crear nous instruments des de l'administració municipal per poder resoldre els nous processos que les noves tecnologies en mans de les grans multinacionals estan creant. Però potser això, per la seva complexitat, ho podrem tractar en una altra ocasió.

L'arxiu amagat de Puig i Cadafalch

**Resum de la conferència de Josep Fernández i Trabal
dijous 28 de novembre de 2016**

Manuel Cusachs i Corredor

El dijous dia 28 de novembre de 2016 va tenir lloc la conferència “L'arxiu amagat de Puig i Cadafalch”, a càrrec de Josep Fernández i Trabal, cap de l'Àrea de Fons Històrics de l'Arxiu Nacional de Catalunya, a la sala d'actes de la Fundació Iluro, organitzada per la nostra entitat Amics de Josep Puig i Cadafalch.

Josep Fernández va iniciar la seva intervenció explicant l'estructura de l'Arxiu Nacional de Catalunya (=ANC) referent a la recuperació i conservació de documents. Va dir que a l'ANC hi ha un centenar d'arxius procedents de la guerra, l'exili o la repressió. A continuació parlà amb més profunditat i detall de la documentació que Josep Puig i Cadafalch va guardar a casa seva del carrer de Provença de Barcelona, part de la qual és l'“arxiu amagat” i que està essent catalogada.

El punt de partença de l'arxiu particular de Puig i Cadafalch és de l'any 1917 i aglutina la documentació familiar, personal, professional i acadèmica instal·lat en el seu domicili particular del carrer de Provença, que havia reformat aquell mateix any en què seria elegit president de la Mancomunitat de Catalunya.

Els tres exilis de Puig

Puig i Cadafalch —explicà Josep Fernández— va patir l'exili en tres moments difícils de la seva vida, als anys 1923, 1936 i 1939. El primer, el de l'any 1923, va tenir lloc poc després del cop d'estat de Primo de Rivera i el va fer estar uns mesos fora del país. Abans de marxar, però, va amagar el seu arxiu polític per protegir-lo del directori militar colpista. Puig i Cadafalch va encarregar a la família la custòdia de l'“arxiu amagat” que tenia a casa seva del carrer de Provença i que no es descobriria fins molts anys després. Temia pel futur de la Biblioteca de Catalunya. Va pensar que seria millor que estigués en mans de la família, concretament de la seva filla Pilar.

Pel juliol de 1936 s'autoexilià embarcant-se en un vaixell cap al sud de França, al Rosselló i també a París. Abans, però, va tornar a amagar a les golfes tota la documentació. I el tercer exili va ser en acabar la Guerra Civil, pel gener de 1939. Pels mesos de gener, febrer i març del mateix any 1939 hi va haver escorcolls a domicilis del carrer de Provença per part de la D.E.R.D. (Delegación del Estado de Requisación de Documentos). Sortosament a casa seva no. Una documentació que va ser recuperada per Puig quan torna l'any 1942 i que —novament— restarà amagada al llarg de la dictadura franquista (1939-1975). L'any 1976 mor Ramon Cunill, gendre i exsecretari seu de la Mancomunitat, el qual havia obert el fons documental a Enric Jardí, que faria la biografia de Puig amb la qual guanyaria el Premi Iluro de l'any 1974 amb el treball “Puig i Cadafalch, arquitecte, polític i historiador de l'art”.

L'any 1989 es va fer, a Barcelona, una exposició titulada “Puig i Cadafalch, l'arquitectura entre la casa i la ciutat” on s'exposà part de la seva documentació. I la historiadora de l'art Montserrat Pagès descobreix entre la documentació de Puig textos inèdits interessants l'any 2001. Dos anys més tard el

Departament de Cultura de la Generalitat inclou el fons documental de Puig i Cadafalch en el catàleg del Patrimoni Cultural Català. I es publiquen les seves memòries. I, finalment, pel mes de juliol del 2006 comencen els treballs d'identificació de la documentació que tenia a casa seva. A les golfes hi havia, sota teulada, una paret de fusta amb una doble porta on es descobreix l'“arxiu amagat” i on apareix —davant la sorpresa dels arxivers— tot un fons documental d'enorme interès.

Quatre apartats

El dia 23 d'octubre de 2006 tot aquest important fons documental passa a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Un fons —segons l'opinió autoritzada del conferenciant— excepcional, complex i molt ric. En conjunt, el corpus de l'arxiu de Josep Puig i Cadafalch consta de quatre apartats que són:

Fons Ramon Cunill: 76 capsos.

Fons Dolors Monserdà Macià i Enric Monserdà: 19 capsos.

Fons Enric Prat de la Riba: 19 capsos.

Fons Josep Puig i Cadafalch: 422 capsos, 28 carpetes, 386 rotlles de fotografia.

Abans d'acabar Josep Fernández va mostrar —en atenció a la nostra ciutat— un document de la societat Iris, datat el dia 1 de maig de l'any 1920, pel qual s'invita Puig i Cadafalch a presidir els Jocs Florals que la societat organitzava. Invitació que el llavors president de la Mancomunitat va declinar.

«L'arxiu de Puig i Cadafalch —va dir— esdevé un testimoni punyent de la història de Catalunya i d'Espanya en el segle XX i, també, de la pròpia condició humana».

Pel proper any —va dir abans d'acabar— en què se celebrarà el 150è aniversari del seu naixement, es farà una exposició commemorativa on s'exposarà part d'aquest valuós “arxiu amagat”. Acabada la conferència s'obrí un torn de preguntes amb diverses intervencions per part dels assistents que quasi emplenaren el local.

El nostre president, el Sr. Esteve Mach, va agrair al senyor Josep Fernández i Trabal la seva dissertació —esquemàtica, àgil i agradable— i li va lliurar la medalla dels Amics de Puig i Cadafalch, dissenyada per Manuel Cusachs i Xivillé, soci de la nostra entitat.

Glosa de Puig i Cadafalch

amb motiu del seu nomenament com a fill adoptiu de la Vila d'Argentona
22 de desembre de 2017

Esteve Mach

Il·ltre. Sr. Eudald Calvo, batlle de la vila; regidors, Sra. Núria Riera; representants de les entitats; senyores i senyors,

Puig i Cadafalch és una figura gegantina. Fer-ne, tan sols, una semblança és molt difícil. Vol dir parlar de:

- L'arquitecte que fa podi, amb tot mereixement, amb Gaudí i Domènech i Muntaner.
- L'home de referència en l'àmbit cultural, tant a l'època de la Mancomunitat com a l'època de la República.
- L'historiador de l'art i de l'arquitectura que el converteixen en l'intel·lectual català del seu temps més conegut al món.
- El polític que (descartant Jordi Pujol) més anys ha exercit el govern efectiu de Catalunya des de 1914 i qui ho ha fet amb majories més grans.

Cada un d'aquests aspectes reclama més d'un llibre. Per sort, els aniversaris que coincideixen aquest 2017, 150 anys del seu naixement i 100 del seu nomenament com a president de la Mancomunitat, fan que molts aspectes del llegat polièdric de Puig hagin estat tractats amb molt detall a tot Catalunya. Hi haurà un abans i un després del reconeixement del seu llegat, a partir d'aquest any 2017.

Puig, arquitecte

L'arquitecte eclèctic

Puig fou un arquitecte eclèctic. Massa jove per encasellar tota la seva obra dins del modernisme i massa gran per culminar-la dins del noucentisme.

Un eclecticisme que es produirà en diverses direccions alhora.

D'una banda, el seu enorme coneixement de la història de l'arquitectura el farà incorporar, al llarg de la seva vida professional, influències i elements de l'arquitectura grega, del gòtic, de l'arquitectura àrab, de la de tota la península ibèrica, dels diversos corrents del modernisme europeu i fins i tot de l'arquitectura nord-americana.

Altrament, Puig incorporava influències d'estils diversos en el mateix edifici: columnes jòniques, garlandes noucentistes, tribunes barroques, finestres medievals, seqüències visuals àrabs, influències medievals alemanyes o dels Països Baixos. Més endavant, seran totes les modalitats europees del modernisme —que coneixia perfectament— com les belgues de Van der Velde o Víctor Horta, les austríaques de Wagner i d'Olbrich, les angleses de Voysey o les de l'escocès Mackintosh.

Però la influència que més el caracteritza és, sens dubte, la de l'arquitectura gòtica. Puig es reclama inspirat pel gòtic:

Totes les meves obres han nascut de la mateixa font: un intent de renovar l'art gòtic. No un gòtic de fra... no un gòtic del temps de Lluís XV, gòtic de guix o de cartró pedra, no un gòtic a la Viollet-le Duc... sinó amb la pretensió de fer reviure son esperit, impregnat de l'art del nostre temps...

La passió per l'artesanía i els oficis

Per ascendència familiar se sentirà vinculat a la importància dels oficis. Els patrons de la indústria de les randes i les puntes de coixí que acompanyaren la seva infantesa no són aliens als seus dissenys de ceràmica o de serralleria.

El forjador Manuel Ballarin, els mosaïcistes Bru o Maragliano, l'estucador Joan Paradís, els vitrallers Rigalt o Amigó, els escultors Eusebi Arnau, Joan Llimona, Pere Blay, Alfons Jujol, el ceramista Enric Monserdà, l'ebenista Gaspar Homar, entre d'altres, ornamentaran els seus edificis amb excel·lents obres d'art.

Puig era un arquitecte "total". És sabut de tothom que era, també, doctor en Ciències Físiques i Matemàtiques i que havia fet Belles Arts.

A l'Escola d'Arquitectura de Barcelona hi donà classes de resistència de materials i d'hidràulica. El coneixement tan profund i extens de tots els moments i elements de l'obra arquitectònica, des del subsol, passant per l'estructura i acabant amb els més mínims detalls de decoració i del mobiliari, li permetran realitzar les obres en un temps rècord i una qualitat exquisida.

Puig va ser l'arquitecte de moda de la burgesia catalana: els Raventós, Pich i Pon, Amatller, Baró de Quadras, Casarramona, Bofarull, Terradas, Baladia, Llorach... foren clients seus, amb independència de la seva tendència política.

Per a la majoria d'ells projectà també els panteons funeraris com, així mateix, per als Macià, els Valldaura, Cambó, Monserdà, Dam...

L'any 1904, en ocasió de la celebració del Congrés Internacional d'Arquitectura a Madrid, Puig s'hi presentarà amb un llibre editat en francès: *L'oeuvre de Josep Puig i Cadafalch*. Demostrava, així, l'interès en què l'arquitectura catalana fos coneguda a l'estranger, de la mateixa manera que al llarg de la seva vida ho va intentar en tots els altres àmbits de la cultura i ho va aconseguir.

Producció arquitectònica

Xavier Barral ha fet un inventari de la seva producció arquitectònica. Comptant obra decorativa, arquitectònica, panteons, monuments, creus, restauracions, projectes... n'hi surten 220 entre 1892 i 1947.

Puig deixà a Catalunya una dotzena d'obres declarades monuments nacionals (BCIN) i 26 de protegides com a monuments locals (BCIL) que esdevenen, així, un clar testimoni de la qualitat del seu treball.

L'inventari cita obres a Biarritz, Valladolid, Madrid, Cambridge (USA) o la sala del Foment del Treball Nacional al Pavelló d'Espanya de l'Exposició de Brussel·les, el 1910.

Crec que mereixen especial atenció el projecte del Palau de la Pau a La Haia (1906), que recorda el Westminster londinenc o el parlament de Budapest i el projecte d'església votiva per a Buenos Aires (1909), fet en col·laboració amb Josep Goday, la torre central de la qual fa pensar en l'agulla de la Sainte-Chapelle de París.

Dibuixant de Barcelona

Des de l'Ajuntament de Barcelona, Puig contribuí poderosament a la reforma del que ara és la Via Laietana (1913). Va triar el tram central interessat, com estava, a trobar una articulació positiva amb la Barcelona romana i medieval, amb les visuals a la catedral, etc.

Un tema municipal molt important que se li plantejava a Barcelona era l'annexió dels nous municipis: Sants, Gràcia, Horta... El Pla Cerdà no ho preveia i la seva rigidesa ho dificultava. Puig fou promotor del concurs internacional per establir el que s'anomenà Pla d'Enllaços, que va guanyar l'arquitecte tolosenc Lleó Jaussely.

Puig tenia una enorme capacitat de síntesi, de gestionar temes de gran complexitat.

Un exemple especialment clar, a l'abast de molt poques persones, és el seu projecte d'ordenació de la muntanya de Montjuïc i, en especial, de l'Exposició de 1929. L'eix de Montjuïc és l'únic eix monumental de Barcelona comparable a d'altres de semblants de París o de Viena, però amb un territori molt més accidentat en el cas de Barcelona. L'encàrrec li fou retirat després del cop de Primo de Rivera, però Puig ens hi va deixar els pavellons reials i les quatre columnes, com també tota l'estructura i la imatge del conjunt.

També li fou retirat l'encàrrec de la reforma de la Plaça de Catalunya, que anà a parar (1924) a l'arquitecte Francesc de Paula Nebot.

Puig, restaurador de monuments

El nombre de monuments restaurats per Puig no és molt gran, al voltant d'una dotzena, segons Raquel Lacuesta. Això sí, d'una gran importància. Parlem de les esglésies visigòtiques de Terrassa, de Sant Joan de les Abadesses, del Palau de la Generalitat, del monestir de Sant Miquel de Cuixà, de Sant Martí Sarroca, de la Seu de Solsona, de Santa Cecília de Montserrat, del monestir de Sant Benet de Bages...

Però, tant com la seva actuació directa en els monuments que restaurà, és important el fet que creará escola, influint sobre Adolf Florensa, César Martinell o Camil Pallàs.

L'home de referència en l'àmbit cultural

El 1907 Puig és elegit, per unanimitat, president de la Junta de Museus de Barcelona. Impulsa la documentació i l'inventari dels fons de forma molt important, així com la política d'adquisicions.

1907 és el mateix any de la creació de l'IEC i n'és nomenat vicepresident. Immediatament, convenç Prat de la Riba de la necessitat de comprar Empúries. Els brillants resultats de les excavacions donaran una empenta decisiva a l'arqueologia catalana. Però en seguiran moltes d'altres: Puig excavarà a Tarragona, a Terrassa, al propi Palau de la Generalitat...

Encara el 1907 serà l'any de la cèlebre expedició al Pirineu. Un excel·lent llibre de Santiago Alcolea l'explica en detall. El resultat científic fou extraordinari: en quinze dies van aixecar plànols de trenta esglésies i recolliren, entre d'altres dades, dues-centes fotografies en placa de vidre. Enric Soler fa reviure aquest viatge en el seu llibre recent, *Pantocràtor*.

El fet que aquest mateix 1907 fos nomenat diputat a Corts de Madrid, no li impedí de fer-ho compatible, simultàniament, amb tota la tasca descrita en l'àmbit de l'arqueologia, dels museus, de viatjar al Pirineu o de treballar, com a arquitecte, projectant la casa del seu amic el forjador Manuel Ballarin o preparant el projecte del tron reial i la sala del tron per als Jocs Florals de 1908 o publicant *Les esglésies romàniques amb coberta de fusta de les valls de Boí i d'Aran* o *Les influències lombardes en Catalogne*, a París.

Els qualificatius de polifacètic, polièdric o qualsevol altre adjectiu similar no s'apliquen, doncs, sobre detalls banals. Parlen de Puig i Cadafalch com un home amb una increïble capacitat de treball, aplicada a temes de gran transcendència i sempre amb resultats d'excel·lència.

Puig i Cadafalch fou un dels vuit fundadors de l'IEC i el primer vicepresident, així com president de la secció històrico-arqueològica i, com a tal, president rotatiu de l'IEC cada quatre mesos. Això el convertia en l'home de referència en l'àmbit dels museus, de l'arqueologia, de la restauració de monuments. Com ho era en el terreny de l'arquitectura i de l'urbanisme.

I Puig no defraudava les expectatives. N'és una clara prova que, ja en època de la República (1935), fos nomenat vocal del Consell de Cultura de la Generalitat, president de l'IEC i president de la Junta de Museus.

La seva vàlua no havia minvat ni un pèl i era reconeguda ara, novament, pel govern de la República.

Puig, historiador de l'art i de l'arquitectura

I malgrat tot aquest brillantíssim currículum en l'àmbit professional o en el de la cultura en general, Puig no hauria estat conegut a l'estranger si no és per la seva importantíssima obra escrita relativa a l'art i a l'arquitectura.

La llista completa la dona Xavier Barral amb un total de 239 publicacions entre llibres, articles i memòries d'intervencions de restauració i/o excavacions, en publicacions d'aquí i de l'estranger, en català, en francès, en anglès...

Tot això, sense comptar els escrits polítics.

Pel que fa als llibres, cal destacar:

Historia general del arte de Domènech i Muntaner (Vol. 1, 2).

L'oeuvre de Puig i Cadafalch (1906).

L'arquitectura romànica a Catalunya (inici 1907).

La geografia i els orígens del primer art romànic (1930).

L'arquitectura romana a Catalunya (1934).

L'art gòtic civil a Catalunya (1935).

L'escultura romànica a Catalunya (1949).

L'art visigòtic i les seves supervivències (París 1949).

L'arquitectura preromànica a Catalunya (IEC 2017).

Puig assistí a multitud de congressos on aportà ponències i comunicacions, com Belgrad i Oslo (1923), Bucarest (1924), Atenes, Brussel·les i Londres (1930), Ravenna (1932), Estocolm (1933).

Així mateix dictà cursos a la Sorbona i a l'Institut d'Arqueologia de París, a Bonn, a Oxford i a Londres, a Cornell, a Harvard, al Bryn Maur de Filadelfia o al MET de Nova York.

En conseqüència, foren prop d'una vintena les acadèmies que el feren membre d'honor:

L'Institut de França, l'Acadèmia Pontifícia Romana d'Arqueologia, l'Acadèmia Reial d'Arqueologia de Bèlgica, l'Institut Arqueològic Alemany, l'Acadèmia Medieval d'Amèrica, l'Acadèmia Romanesa de Bucarest, la de Belles Arts de Lisboa, la d'Estudis Bizantins d'Atenes, la Societat Històrica d'Alger, la Societat d'Arquitectura de Brussel·les, la Societat d'Arquitectes Portuguesos de Lisboa... i encara d'altres.

Com arribaren, també, els doctorats *honoris causa* de Friburg (1923), la Sorbona (1933), Tolosa (1949), Barcelona (1934) i encara Harvard (segons Enric Jardí).

França el va nomenar Cavaller de la Legió d'Honor (1920).

Revisant l'arxiu de Puig a l'ANC, la historiadora Lucila Mallart li ha descobert més de 1.000 corresponsals intel·lectuals, dels quals 500 eren de l'estranger, en 30 països diferents.

Puig va ser, sense cap dubte, l'intel·lectual català del seu temps més conegut a l'estranger.

Vinculació amb Argentona

Puig deixà una poderosa empremta de la seva tasca com a arquitecte a la vila d'Argentona, a la qual se sentia vinculat per raons familiars.

El Casino, avui desaparegut, la capella del Sagrament de l'església parroquial, la intervenció a Can Calopa, la intervenció no confirmada però segura a Can Baladía, la torre d'aigües del Cros... però, sobretot, Can Garí i la seva pròpia casa d'estiueig a la Plaça de Vendre. Totes dues, monuments nacionals de Catalunya.

La casa d'Argentona

Puig manifesta que li agradava més treballar “*a peu forçat*”, com li suposava transformar un edifici preexistent, que no pas partir de zero en un solar net. I ben cert que hi demostrà un mestratge singular en la seva pròpia casa d'Argentona:

...quan em vaig poder fer una casa d'estiu, vaig aprofitar uns casots d'Argentona fets del meu besavi, unint-los com vaig poder, en què no hi ha cap racó en angle recte i les bigues velles són tortes i irregulars, com venint directament del bosc o del mot de la riera... (Memòries, Puig i Cadafalch).

El qui fou degà del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i veí seu, Antoni de Moragas i Gallissà, fa una descripció tan exacta com poètica de l'ambient d'aquesta casa:

...l'interior conté tot el refinament propi de les cases mores... racons i raconets... al costat de transparències infinites, sempre tamisades per reixes, cortinatges o enfiladisses vegetals... En aquesta obra hi palpita tota la grandesa i tota la senzillesa que, en Puig i Cadafalch, sempre anaven plegades...

Aquesta casa fou, des del 1905, el racó de descans, si és que alguna vegada en va tenir, de Puig i Cadafalch. El lloc on va rumiar iniciatives i projectes, amb més tranquil·litat de la que tenia a Barcelona, on experimentà al laboratori... Fou la base d'excursions familiars pels voltants més immediats, el lloc de reunió amb amics i intel·lectuals abans i després dels exilis. El seu amic d'Argentona, en Jaume Clavell, la degué sovintejar. Sabem que Puig s'entretenia amb la cura de l'hortet (avui desaparegut) que tenia a l'altra banda del torrent.

La casa fou testimoni mut de les angoixes de l'estiu de 1936, tan ben explicades en les seves *Memòries*, quan Puig es jugà la vida davant dels escamots de la FAI per salvar, infructuosament, de l'incendi l'església parroquial. Una casa que l'acomiadà en la seva sortida immediata cap a l'exili i que es veié ocupada per oficials italians el 1939.

No em vull estar d'agrair la tasca del Centre d'Estudis Argentonins i de Natura, com la sensibilització i mobilització popular que varen propiciar la compra d'aquesta casa per part del municipi; així com l'actitud compromesa de diferents consistoris argentonins que han aconseguit que avui en tinguem avançada una excel·lent restauració, de la mà de l'arquitecta Mercè Zazurca.

Puig, polític i President de Catalunya

Es pot datar l'inici del compromís polític públic de Puig en la seva participació i presidència del Centre Escolar Catalanista, el 1889.

Allà farà amistat amb Prat de la Riba amb qui iniciarà una col·laboració constant, fidel i transcendental per a la política catalana.

Regidor de la Lliga a l'Ajuntament de Barcelona i Diputat a Barcelona.

El 1901, Puig i Cadafalch, juntament amb Cambó, Prat de la Riba i d'altres, serà un dels fundadors de la Lliga Regionalista de Catalunya. *La Veu de Catalunya* és el portaveu del nou partit i Puig en serà un dels col·laboradors assidus.

El mateix 1901 Puig entra com a regidor a l'Ajuntament de Barcelona.

El 1913 Puig i Cadafalch entra a la Diputació de Barcelona, un fet que li permetrà treballar en perfecta entesa amb Prat de la Riba en una tasca que assolirà el desplegament màxim quan, l'any següent, es creï la Mancomunitat de Catalunya.

Diputat a Madrid

El 1907 esdevé diputat a les Corts de Madrid. Hi anirà «*per devoció*», per disciplina de partit, i en sortirà, el 1910, més convençut encara del seu escepticisme quant a la utilitat del Congrés i la inutilitat

dels seus diputats. El 13 de juny de 1907 li toca fer el discurs de discussió del Missatge de la Corona. El seu llenguatge és dur, sense concessions. Com de costum, Puig ho pot dir més alt, però no més clar:

...Es solo un espejismo esa idea de la España una... la realidad es el problema de las nacionalidades diversas en España...

...Habéis sustituido la estructura propia de España, cambiándola en un Estado unionista i uniformista a la francesa...

És un discurs important pel que hi diu i perquè és el seu discurs més polític a Madrid.

El president de la Mancomunitat

Però la tasca política més important de Puig és haver estat president de la Mancomunitat i, com a tal, un protagonista clau de la transformació radical de Catalunya.

Prat de la Riba havia ideat i creat la Mancomunitat, però Puig la portà al límit de les seves possibilitats.

I aquí és imprescindible fer una mirada a la situació de Catalunya el 1914, prèvia a la creació de la Mancomunitat.

La ciutat de Barcelona concentrava el 36% de la població catalana i el 68% de la riquesa del país. Dels 1.087 municipis catalans, 518 no tenien accés ni de camí de carro ni veïnal.

Només 38 municipis catalans tenien telèfon.

La Mancomunitat es creà amb la voluntat d'escometre la tasca ingent de convertir Catalunya, un país endarrerit i pobre, en un altre de modern i capdavanter a Europa. Amb dues idees molt clares:

- D'una banda, la voluntat de procurar-se el coneixement de les millors experiències estrangeres per poder aplicar-les a Catalunya.
- De l'altra, aconseguir d'estendre a tot el territori català els serveis i els avantatges de Barcelona. Fer de Catalunya un país equilibrat.

Puig podrà remarcar, amb arguments, la indiferència de l'Estat davant la situació catalana:

*L'Estat inverteix a Catalunya... l'11% de la tributació de la nostra terra al pressupost general...
...la Mancomunitat és una institució de transició. Li manca llibertat, li manca, també, força econòmica. [...] Què fora de Catalunya si fos mestressa de la seva hisenda? (Palau de la Música, 15 de desembre de 1920).*

La tasca realitzada per la Mancomunitat fou enorme. L'enumeració detallada, ara impossible, és important perquè esdevé, alhora, l'inventari de les carències i de l'endarreriment del país.

Em sembla imprescindible, però, citar-ne alguns exemples que seran, tots ells, realitzacions fetes en el mandat de Puig i Cadafalch, entre 1917 i 1923:

L'escola d'infermeres.

L'Escola d'Alts Estudis Mercantils i l'Escola Tècnica d'Oficis Artístics.

La Conselleria d'Agricultura.

L'Institut de Cultura Popular.

La totalitat de les 10 biblioteques populars.

La Companyia General dels Ferrocarrils Catalans.

El Servei Meteorològic de Catalunya.

L'Escola de Directors d'Indústries Elèctriques.

L'Escola del Treball.

...i un llarguíssim etcètera.

Traspàs de les caixes de les Diputacions a la Mancomunitat

És un mèrit extraordinari de Puig el fet d'aconseguir, el 1920, el traspàs de la totalitat dels serveis i recursos de les diputacions a la Mancomunitat. El que havia començat el 1914 amb el simple traspàs dels camins veïnals i uns diners per mantenir-los es convertia, el 1920, en una fusió financera total. El darrer pressupost de Prat de la Riba, el 1917, es liquidava en 7.600.000 pessetes, mentre que el darrer de Puig, el 1923, es liquidà en 37.667.000.

Els recursos econòmics s'havien multiplicat per cinc, amb la corresponent transcendència a l'hora de les realitzacions de tota mena.

Valoració política de Puig feta pels seus contemporanis

Després de la mort de Prat de la Riba l'agost del 1917, Puig i Cadafalch és elegit president de la Mancomunitat el 29 de novembre.

En aquesta votació venç Rovira i Agelet per 48 vots a 39.

Però, en la primera reelecció el 1919, ja només té quatre vots en contra. El 1921 és reelegit amb més vots dels que va aconseguir el propi Prat el 1917 i ho és sense cap vot en contra, com va passar el 1923. En les tres reeleccions no haurà tingut cap candidat com a contrincant. Aquest reconeixement de la seva tasca per part dels diputats es reflecteix en les amplíssimes majories aconseguides. Incomparablement lluny dels resultats electorals dels futurs presidents de la Generalitat.

La unitat, el secret de la tasca de la Mancomunitat

La col·laboració amb polítics de diversa ideologia, iniciada per Prat de la Riba, fou continuada per Puig i Cadafalch.

Prat de la Riba havia dit:

L'especial situació de la nostra terra, el seu tràgic conflicte amb l'Estat que la governa, ens fa ser polítics a tots: sacerdots i obrers, negociants i artistes, pagesos, industrials i pensadors...

Puig explica que, en el seu mandat, les decisions del Consell Permanent –el govern de la Mancomunitat– es van prendre quasi sempre per unanimitat.

La unitat d'esforços va ser clau! Tant de bo la tinguéssim ara!

Però la Mancomunitat anava a contra corrent.

Les dificultats de governar-la tingueren dos fronts. Un a Madrid, amb l'hostilitat manifesta de l'Estat i l'altre a Catalunya, on la situació social s'anà degradant progressivament, especialment en els anys del mandat de Puig i Cadafalch.

El 28 d'agost del 1923, només quinze dies abans del cop d'estat de Primo de Rivera, Puig i Cadafalch explicita la seva profunda decepció davant l'Assemblea de la Mancomunitat:

El Decret que la implantava contenia una reial promesa. Nosaltres hi hem estat fidels, més bé es pot dir que els Governos d'Espanya no han tingut aquesta paraula de Rei. Cap de les delegacions de serveis d'Estat ens han estat concedides.

Torna, ara, a poder referir-se als Governos actuals aquella frase del Cant dels Segadors, en temps de Felip IV: "Ara el Rei nostre senyor, declarada ens té la guerra".

Tot l'esforç de vèncer la política vella d'Espanya, renovant-la i regenerant-la, ens ha fallat [...].

Aquest convenciment que regenerar Espanya era un intent inútil, el converteix en el primer polític catalanista que s'adona, fa quasi cent anys, que el model federal, des de dins, no té recorregut.

Almirall, Prat de la Riba, i no cal dir Cambó, ho havien intentat. No van trobar interlocutor.

La lluita per l'Estatut

En el període 1916-17 Cambó proposa l'autonomia catalana a les Corts.

Començava, en seu del Congrés, el debat de si Catalunya era només una regió o era una nació i si tenia o no sobirania pròpia.

El 29 de novembre de 1918 la Mancomunitat envia al Govern el "*Mensaje y Bases de la Autonomia*" redactat per totes les forces polítiques catalanes. El suport del poble català a les propostes va ser del 98% de la població. Entre d'altres coses, s'hi demanava la possibilitat d'incloure en l'autonomia de Catalunya «...*altres províncies dels països catalans, hisenda pròpia separada de Madrid i sobirania pròpia del poble català.*»

Aquests temes, sobretot el de la sobirania, van encendre Madrid. Maura etzibà a Cambó:

...a una àguila que vela per la conservació de sus hijos no se le puede despojar de ninguna pluma de sus alas... per reblar-ho dient: No tiene S. Señoría opción, ni la tendrá nunca, ni la tiene nadie, porque no se elige a la madre, ni se eligen los hermanos, ni la casa paterna, ni la Patria en que se nace.

Així es tancaren les deliberacions, que van durar només dos dies.

Però la tasca no fou inútil. Jaume Sobrequès, en el *Manual d'Autonomia* (2003) afirma:

[...] El llegat més important de la Mancomunitat de Prat de la Riba i de Puig i Cadafalch va ser el projecte de l'Estatut d'autonomia.

El cop d'estat de Primo de Rivera

El cop de Primo de Rivera és inseparable del gravíssim conflicte social que es vivia a Catalunya.

En el període 1917-1923, els sis anys de mandat de Puig, seran assassinades, segons Albert Balcells, 1.027 persones a Catalunya. Entre elles, Francesc Layret (1920) i Salvador Seguí (1923).

Puig rep pressions de totes bandes, de la patronal i dels sindicats, i fracassen la majoria de les temptatives de mediació que intentarà.

El 1923, davant de l'Assemblea de la Mancomunitat manifestarà:

Qui s'hagi fixat en l'actuació de la Mancomunitat haurà vist que no ha format mai part dels moviments d'adhesió apassionada d'un sector de la ciutat als mitjans de repressió extralegals. Jo mateix, requerit una i altra vegada per posar la firma en documents que signaven totes les representacions de la ciutat, vaig saber resistir el corrent per no fer mai cap afirmació que s'apartés del règim de justícia.

El 13 de setembre es produeix el cop d'estat. Puig se'l troba fet!

El general promet a Puig respectar tots els drets de Catalunya. Però quan arriba a Madrid traeix totes aquestes promeses i publica un duríssim reial decret de repressió del separatisme que prohibeix l'ús del català en les corporacions públiques i l'ús de la bandera catalana, entre moltes altres vexacions.

Cent-quaranta-sis associacions catalanistes, de tot tipus, foren clausurades.

Enric Jardí valora els fets així:

Enfront del cop d'estat, Puig i Cadafalch només formulà unes declaracions de principis. Si Primo de Rivera digué, respecte d'aquell document, que les avalava i al cap de pocs dies ja se'n desentenia, la responsabilitat és tota del dictador, no pas del president de la Mancomunitat.

Puig descriu en les seves *Memòries* la situació després del cop:

La resolució nostra fou de capejar el temporal i de restar al nostre lloc fins que honradament, dignament, hi poguéssim estar. Per a aconseguir-ho i salvar la Mancomunitat, fariem tot el que dignament poguéssim fer.

Esgotades totes les esperances, el 26 de desembre Puig i Cadafalch sortia cap al seu primer exili a França.

La tasca política de Puig i Cadafalch

Com deia Josep Ma. Ainaud, la Mancomunitat va representar, per primera vegada des del 1714, la transformació d'un sentiment patriòtic popular en una obra de govern i va posar els fonaments i les parets mestres de la Catalunya moderna i de la Generalitat futura. Finalment, feu possible l'Estatut del 1931 i els que van venir després.

Puig va fer de polític per patriotisme; “*per devoció, que no pas per passió*” ni menys per necessitat.

- Portà la Mancomunitat a la màxima potència en serveis i recursos, aconseguint un rècord d'adhesió en les seves reeleccions.
- Tingué al cap el projecte de portar Catalunya al capdavant de les nacions europees. I ell, personalment, ho aconseguí en el terreny cultural.
- Fou fidel als seus principis, sense capitular mai davant dels dictadors, patint tres exilis. No com tants altres prohoms que s'adheriren al Movimiento de Franco.
- Com a darrera contribució, després de les dues dictadures, salvà l'IEC, el tornà a fundar en la clandestinitat (1942) i salvà l'arxiu de la Mancomunitat.

Reconeixements

El cop d'estat de Primo de Rivera ha condicionat, històricament, la valoració política de la figura de Puig. I els reconeixements han trigat a expressar-se.

El 1955, la ciutat de Mataró li atorgà la medalla d'honor. El 1967, li dedicà una placa a la façana de la seva casa natal, amb motiu del centenari del seu naixement.

El 1975 Enric Jardí, en la monografia que guanyà el premi Iluro, fa un primer intent de posar al seu lloc el paper polític de Puig.

Josep Maria Ainaud de Lasarte insistirà en l'article *Puig i Cadafalch, obra política mal valorada* publicat el 1979 a l'*Avui*.

Però, sobretot, Albert Balcells en les Jornades Científiques de l'IEC (2003) i en el llibre *Puig i Cadafalch, president de Catalunya* (2014) serà qui reivindicarà l'extraordinari paper polític jugat per Puig i Cadafalch.

L'any 2002, diverses entitats mataronines promouen que l'Ajuntament de Mataró col·loqui l'escultura, obra de Manel Cusachs, al Parc Central.

Però, encara, la proposta de col·locar el seu bust al pati del Palau de la Generalitat no va estar lliure de polèmica, malgrat que acabà feliçment el 2015.

Puig i Cadafalch, aquest gegant, aquest personatge tan complet, comparable a d'altres del renaixement italià o alemany, aquest català universal va adoptar Argentona, la va estimar i la va defensar.

L'Associació Amics de Josep Puig i Cadafalch va creure que a la vila li esqueia, en justa correspondència, d'adoptar-lo a ell i nomenar-lo fill adoptiu d'Argentona.

El Consistori ha decidit recollir la proposta i amb aquesta decisió, plena de sensibilitat i de justícia, es tancarà l'any més decisiu en la reivindicació del llegat de Puig i Cadafalch.

El Sr. Esteve Mach durant el seu parlament en l'acte de nomenament de fill adoptiu de Josep Puig i Cadafalch.

Puig i Cadafalch, 150 anys

MATARÓ: Inici i final de trajecte

7a Edició / 2017

Mariona Gallifa i Carles Marfà

PRESENTACIÓ 48 HORES OPEN PUIG I CADA FALCH 7a edició / 2017
PUIG I CADA FALCH, 150 ANYS. Mataró, inici i final de trajecte

QUÈ SÓN LES 48 HORES PUIG I CADA FALCH
OBJECTIUS

ITINERARI 1. PUIG I CADA FALCH: Mataró, inici de trajecte

PLÀNOL DE SITUACIÓ
FITXES DE L'ITINERARI

01. CAN SISTERNES PETITA O CASA DE LLOGATERS (c. de Sant Simó, 18)
02. CAN SISTERNES: CASAL FAMILIAR (c. de Sant Simó, 17)
03. CAN SISTERNES: PATI
04. MERCAT DEL RENGLLE (plaça Gran)
05. BOTIGA LA CONFIANZA (c. de Sant Cristòfol, 10)
06. CASA PARERA (c. Nou, 20)
07. CASA NATAL DE JOSEP PUIG I CADA FALCH (El Carreró, 39)
08. REFORMA SALÓ DE PLENS DE L'AJUNTAMENT (La Riera, 48)
09. LA BENEFICÈNCIA (c. de Sant Josep, 9)
10. CASA COLL I REGÀS: L'EDIFICI (c. d'Argentona, 55)
11. CASA COLL I REGÀS: FAÇANA INTERIOR D'ILLA
12. CASA COLL I REGÀS: PATI

ITINERARI 2. PUIG I CADA FALCH: Mataró, final de trajecte

PLÀNOL DE SITUACIÓ
FITXES DE L'ITINERARI

01. PUIG I CADA FALCH A LA BASÍLICA DE SANTA MARIA DE MATARÓ (plaça de Santa Maria, 1)
02. BASÍLICA DE SANTA MARIA: CONSOLIDACIÓ DE LA COBERTA I VOLTA DE LA NAU CENTRAL
03. BASÍLICA DE SANTA MARIA: CAPELLA DELS DOLORS
04. BASÍLICA DE SANTA MARIA: CAPELLA DE SANT JOSEP
05. BASÍLICA DE SANTA MARIA: CAPELLA DE SANTA LLÚCIA I DE LA MARE DE DÉU DEL PERPETU SOCORS
06. CONVENT DE LES CAPUTXINES (L'Esplanada, 59)

Josep Puig i Cadafalch, c. 1897. Foto de Paul Audouard

PRESENTACIÓ 48 HORES OPEN PUIG I CADAFALCH 7a edició / 2017 PUIG I CADAFALCH, 150 ANYS. Mataró, inici i final de trajecte

La 7a edició de les 48 HORES OPEN PUIG I CADAFALCH, l'any del 150è aniversari del naixement de l'il·lustre arquitecte mataroní, Josep Puig i Cadafalch, proposa acostar-nos en dos itineraris a la seva figura i obra des d'una òptica diferent, vinculada a la ciutat, a la seva gent i als moments vitals del personatge (<http://openpuigicadafalch.cat/7a-edicio-2017/>).

Si bé el gruix principal de l'obra de Josep Puig i Cadafalch com a arquitecte el trobem fora de Mataró, la nostra ciutat conserva les primeres i les últimes actuacions arquitectòniques de la seva trajectòria professional, el principi i la fi, l'alfa i l'omega del qui fou una de les figures més rellevants de la història de l'arquitectura de la primera meitat del segle XX al nostre país.

Més enllà de la seva tasca com a arquitecte municipal, tractarem els seus inicis, associats a la feina d'arquitecte privat al servei d'una arquitectura domèstica, una arquitectura d'autor.

Com a contrapunt parlarem també del seus treballs finals, vinculats a la recuperació del patrimoni religiós malmès pels estralls de la Guerra Civil, arquitectura gairebé anònima i al servei d'una col·lectivitat.

MNAC. Josep Puig i Cadafalch treballant al seu despatx (s/d , c 1915). Fotografia de Francesc Serra.

QUÈ SÓN LES 48 HORES OPEN PUIG I CADAVALCH?

Cap de setmana de portes obertes, visites guiades, conferències i actes complementaris per tal de conèixer i experimentar en pròpia persona i de forma completament de franc, el patrimoni arquitectònic de la ciutat.

Es convida a tothom a explorar i entendre el valor dels espais ben projectats i construïts, a prendre consciència de com aquest patrimoni ha contribuït al llarg del temps a millorar la qualitat de vida dels ciutadans.

Les 48 HORES OPEN Puig i Cadafalch estan inspirades en el moviment Open House que va començar a Londres l'any 1992 i des de llavors s'està introduint arreu del món. Es va instaurar a Barcelona l'any 2010.

OBJECTIUS

Valorar el patrimoni arquitectònic

L'arquitectura en el seu sentit més ampli com un element essencial de la cultura, la història i la vida de cada mataroní.

La identitat

Reivindicar la memòria de personatges il·lustres vinculats a la ciutat de Mataró, encapçalats per la figura del mataroní Josep Puig i Cadafalch. Reforçar la identitat col·lectiva: obtenir confiança en nosaltres i en la ciutat.

El civisme

El coneixement com a via per valorar i respectar allò que configura el nostre patrimoni: fer emergir la consciència cívica i cultural de cadascú.

La participació

Buscar la complicitat del ciutadà, promoure la col·laboració voluntària d'especialistes, empreses i institucions.

L'experiència personal

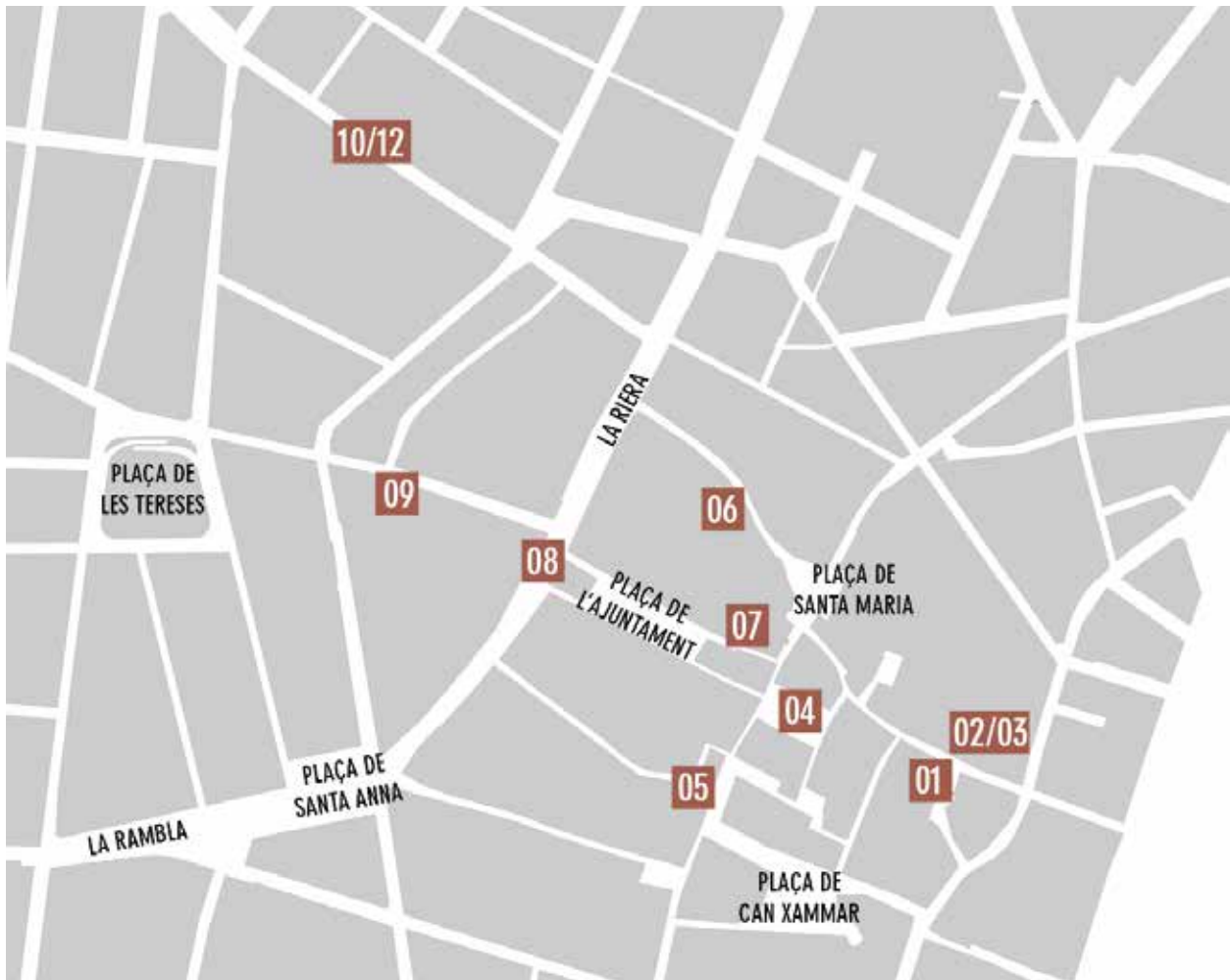
Passar de ser simples espectadors a intèrprets.

El vincle socioterritorial

Fomentar recorreguts urbans des de la proximitat i des de diferents punts de vista, basats en el reconeixement dels usuaris reals dels espais arquitectònics.

La festa ciutadana

Construir un esdeveniment en què el ciutadà de forma interactiva pugui experimentar socialment el patrimoni arquitectònic de Mataró.

ITINERARI 1

PUIG I CADAFALCH: MATARÓ, INICI DE TRAJECTE

Els inicis de Puig i Cadafalch com a arquitecte a Mataró estan vinculats, d'una banda, a la seva tasca com a arquitecte municipal entre els anys 1892 i 1896, quan va succeir l'anterior arquitecte, Emili de Cabañes, i de l'altra, als encàrrecs que va rebre de promotors privats per als quals va realitzar diferents projectes i obres. L'itinerari centra l'atenció en aquesta segona vessant.

A la llum de nous plànols de Puig i Cadafalch trobats a l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), prestem especial atenció a dos personatges (i a les obres que hi tenen relació) que a finals del segle XIX, a Mataró, van tenir una gran importància en la trajectòria incipient de l'il·lustre arquitecte.

Parlem de l'advocat i propietari Emili de Sisternes i la seva família, amb vincles de parentiu amb Puig i per a qui l'arquitecte va treballar en la que es considera la seva primera obra privada: Can Sisternes petita i diverses intervencions al casal de la família. Parlem, també, del fabricant tèxtil Joaquim Coll i Regàs, que, com els Sisternes, fa absoluta confiança a un jove Puig i Cadafalch en els inicis d'una de les etapes més creatives de la seva singladura, i li encarrega l'obra de l'extraordinària casa que duu el seu nom.

Seguint aquest fil, analitzem les primeres intervencions de Puig i Cadafalch per als promotors privats de la ciutat.

ITINERARI 1:
PUIG I CADAFALCH
Mataró, inici de trajecte

01. CAN SISTERNES PETITA O
 CASA DE LLOGATERS
 (c. de Sant Simó, 18)

02. CAN SISTERNES:
 CASAL FAMILIAR
 (c. de Sant Simó, 17)

03. CAN SISTERNES: PATI

04. MERCAT DEL RENGLE
 (plaça Gran)

05. BOTIGA LA CONFIANZA
 (c. de Sant Cristòfol, 10)

06. CASA PARERA
 (c. Nou, 20)

07. CASA NATAL DE
 JOSEP PUIG I CADAFALCH
 (El Carreró, 39)

08. REFORMA SALÓ DE PLENS
 DE L'AJUNTAMENT
 (La Riera, 48)

09. LA BENEFICÈNCIA
 (c. de Sant Josep, 9)

10. CASA COLL I REGÀS: L'EDIFICI
 (c. d'Argentona, 55)

11. CASA COLL I REGÀS:
 FAÇANA INTERIOR D'ILLA

12. CASA COLL I REGÀS: PATI

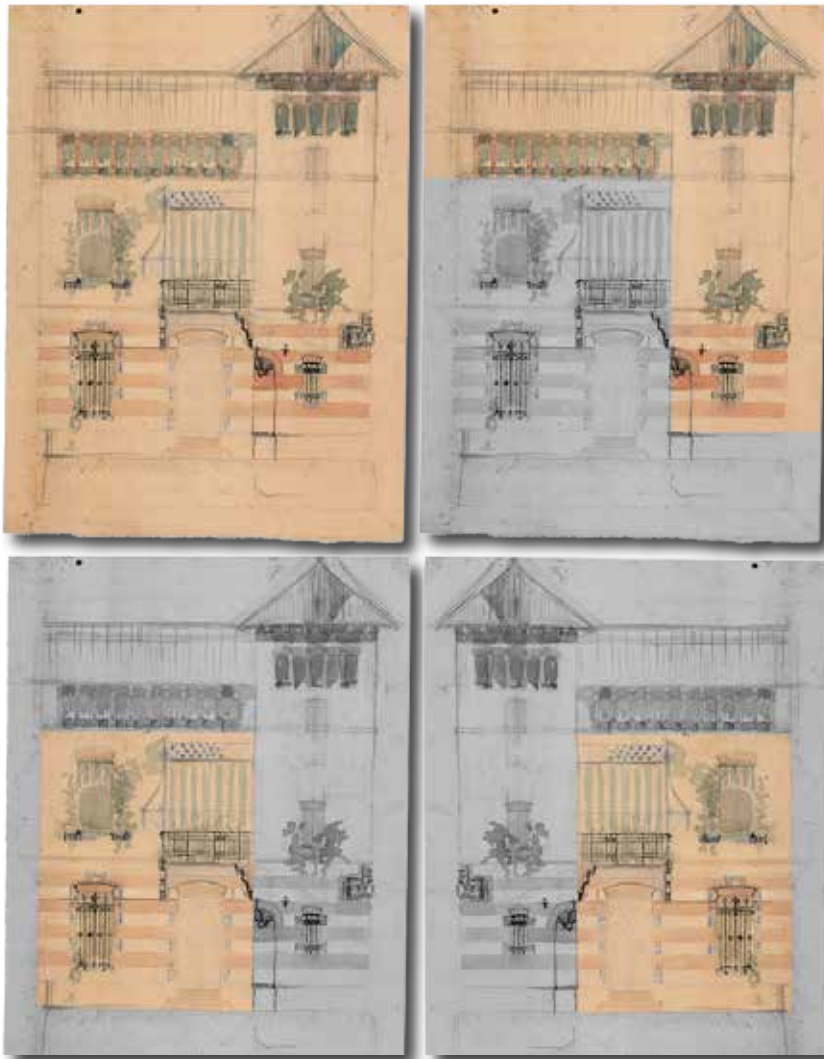
01 / CAN SISTERNES PETITA O CASA DE LLOGATERS

Carrer de Sant Simó, 18

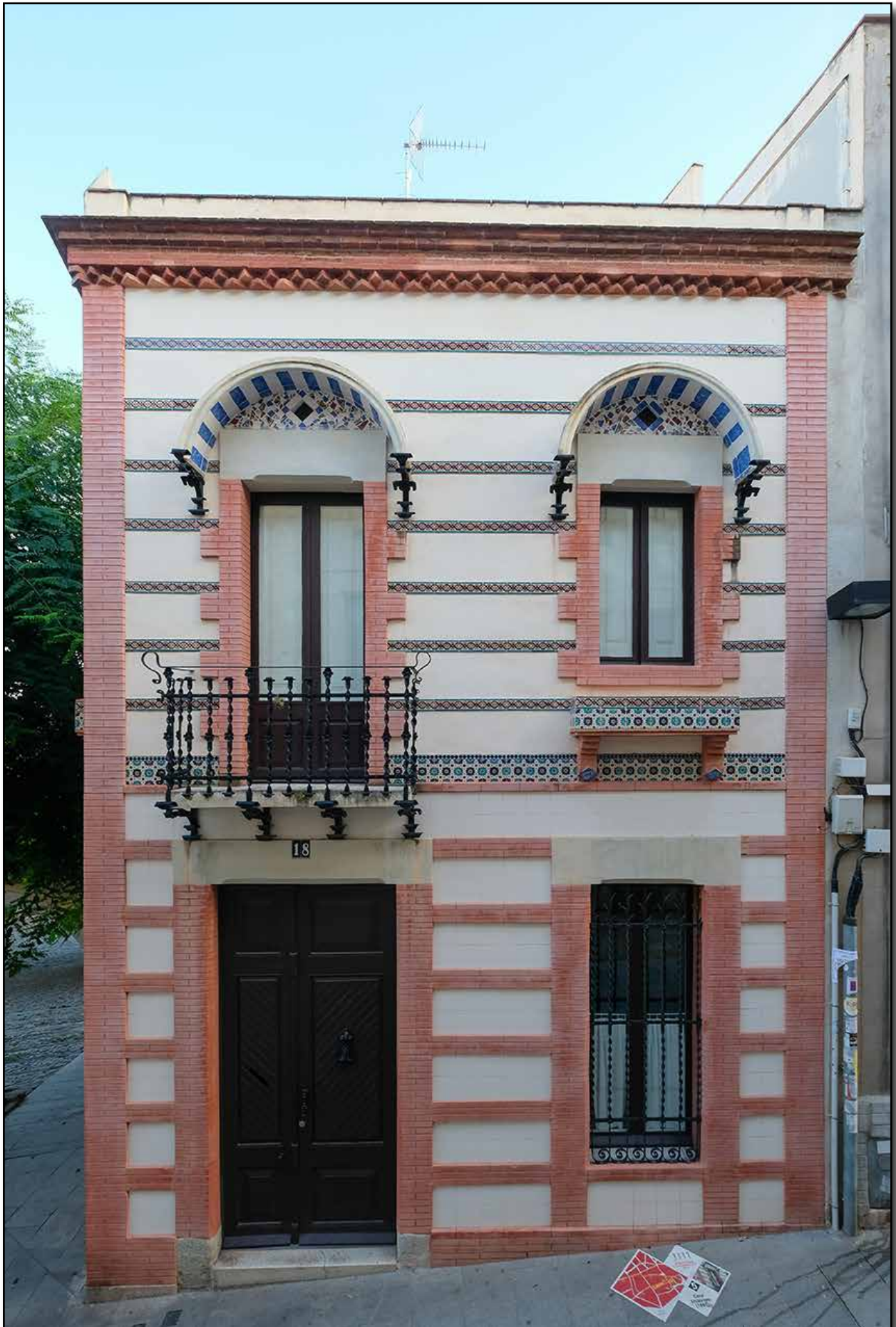
A principis de 1893, l'Ajuntament de Mataró, de la mà del seu arquitecte municipal Puig i Cadafalch, inicia les obres d'urbanització de la Baixada de les Figueretes i la seva connexió amb el carrer de Sant Simó. L'obra preveu l'enderroc d'uns vells magatzems i l'arranjament de la façana d'una antiga casa de cos, propietat dels Sisternes, que passa de ser una casa entre mitgeres a una casa en cantonada. Puig hi projectarà una façana al més pur estil modernista, un nou estil arquitectònic que es farà present per primer cop a l'arquitectura domèstica de Mataró i de la mà d'una senzilla casa de cos.

No s'ha trobat l'expedient d'obra, potser perquè l'autorització es considerava implícita en el projecte d'urbanització del carrer. En aquest context, coetani amb la reforma que Puig fa a la coberta del Mercat del Rengle, hem de situar la intervenció de Puig i Cadafalch a la casa Sisternes petita. La coincidència de materials i similituds compositives entre ambdós projectes (la utilització de l'arc de mig punt, les rajoles vidriades blaves i blanques...) permeten concloure que aquestes dues obres del mateix arquitecte són de factura contemporània i de datació semblant, entre el 1892 i 1893. Són les primeres obres, públiques i privades, de Puig i Cadafalch a Mataró.

La recerca efectuada a l'ANC ha permès localitzar un possible plànol de la façana de la casa, una aquarel·la que a mode de banc de proves permet identificar els principals trets d'aquesta i altres façanes.

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Estudi façana de Can Sisternes petita o casa de llogaters. 1-737-N-3 (1).

Can Sisternes petita.

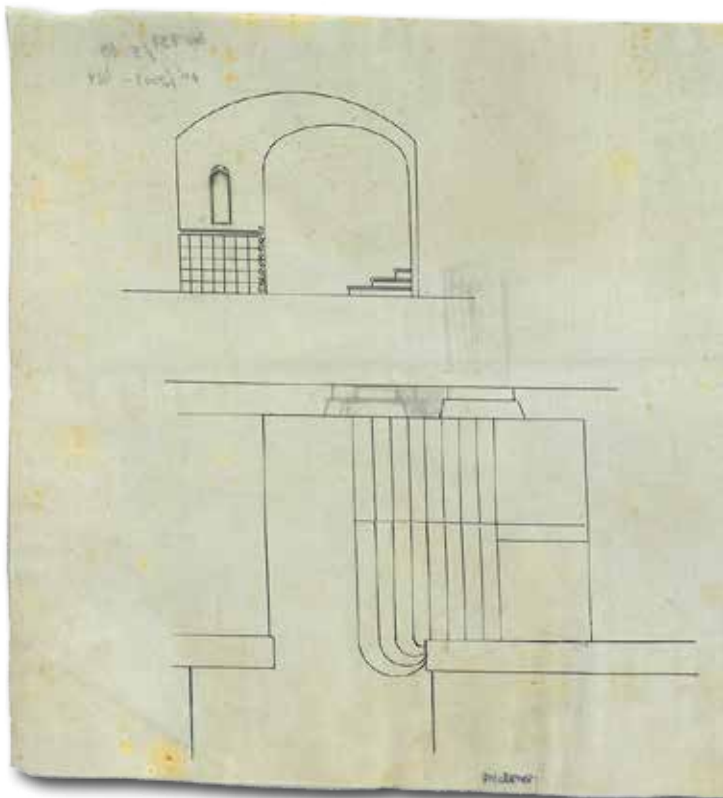
02 / CAN SISTERNES: CASAL FAMILIAR

Carrer de Sant Simó, 17

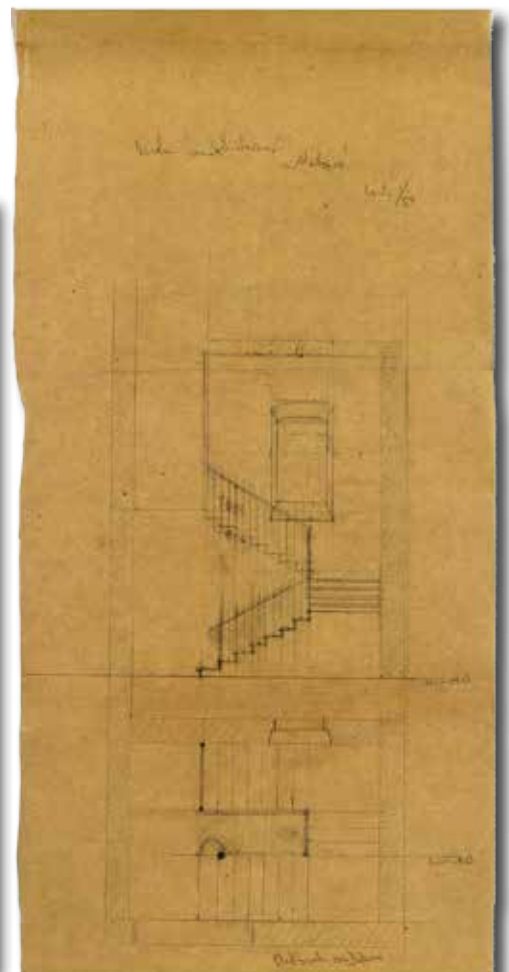
Puig i Cadafalch manté al llarg de la seva vida una estreta relació professional amb els Sisternes, que comença de ben jove amb l'encàrrec d'obres en finques de la família i d'urbanització d'unes propietats a l'eixample mataroní.

Tradicionalment s'ha dit que Puig i Cadafalch havia intervingut al casal senyorial de la família, extrem que recentment s'ha pogut confirmar amb la localització de diversos plànols de la casa fets per l'arquitecte: una modificació de l'entrada principal, on connecta el vestíbul d'entrada cobert amb volta catalana amb la nova caixa d'escala d'accés a la planta noble del primer pis. Destaca l'arrambador de rajoles vidriades decorades de la paret, del mateix tipus i model utilitzat per Puig en altres obres, com la casa Martí, el Palau Macaya o la casa Terrades. Al fons, una petita finestra amb reixa de ferro forjat amb motius florals i una porta de vidre de colors dona accés al sota escala.

Altres vestigis de tall modernista que encara conserva l'immoble (porta i vestíbul del primer pis, frontal de la llar de foc, façana del pati...) permeten intuir que la participació de Puig i Cadafalch en aquest edifici, malgrat no estar del tot documentada, fou més extensa i important.

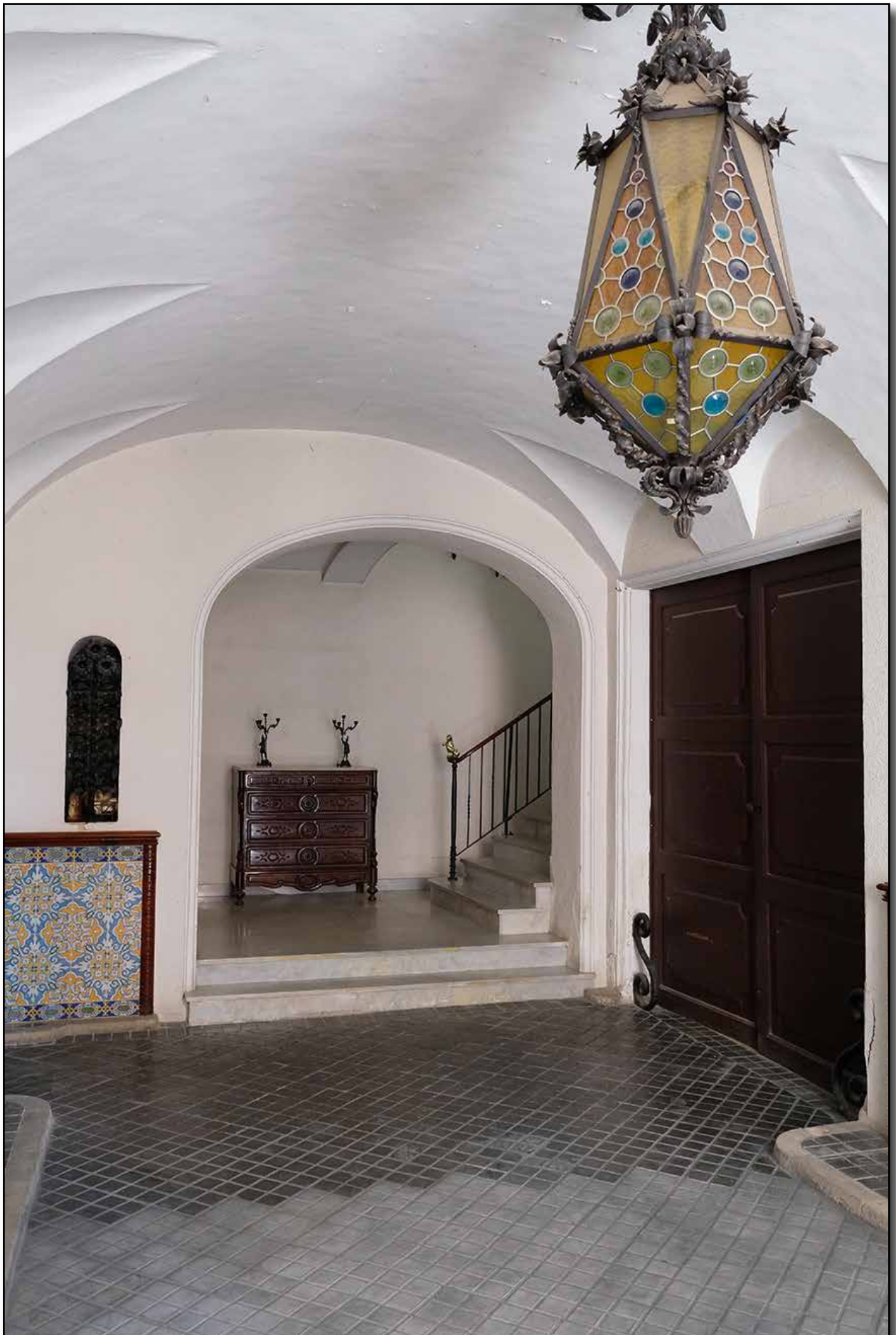

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Plànol (planta i alçat) del vestíbul d'entrada del casal de Can Sisternes. 1-737-N5 (1).

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Plànol (planta i secció) de la caixa d'escala de Can Sisternes. 1-737-N5 (2).

Can Sisternes: casal familiar.

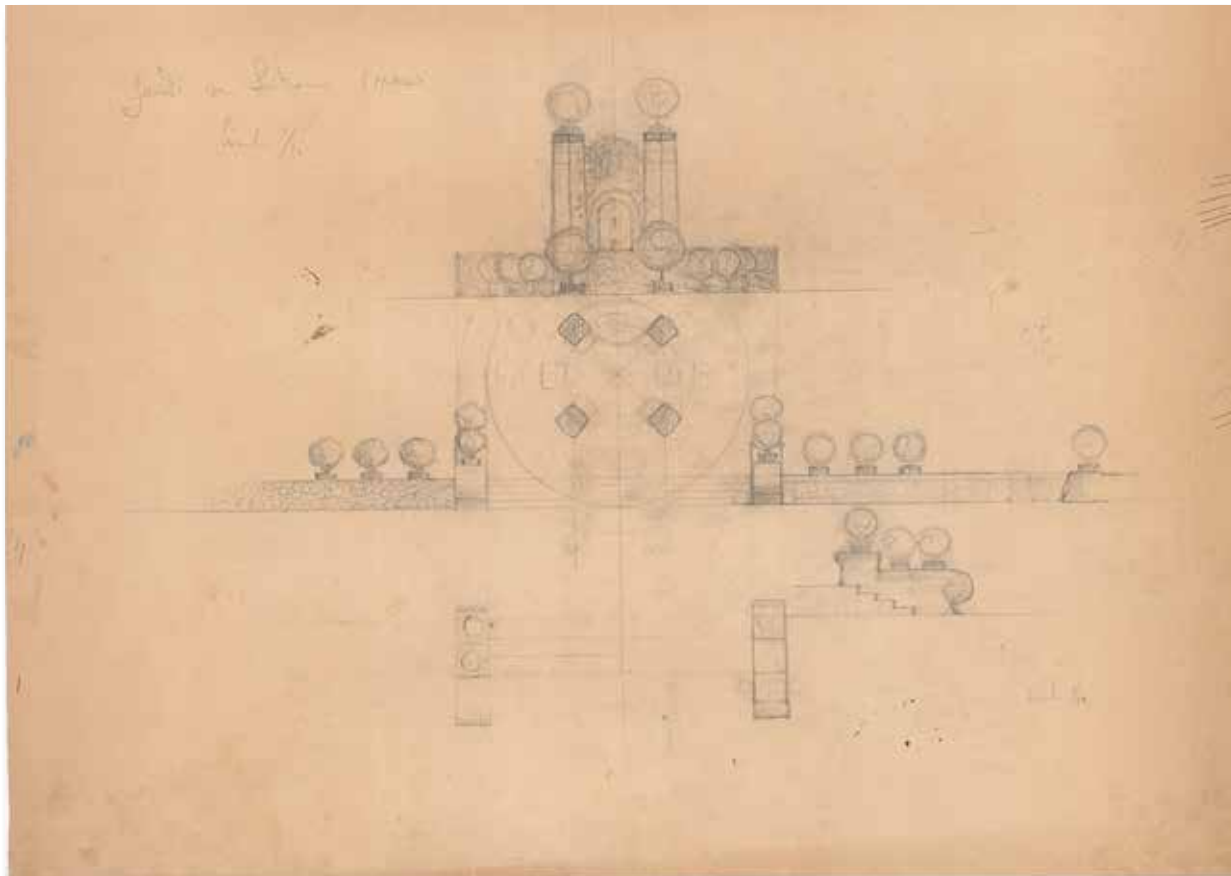
03 / CAN SISTERNES: PATI

Carrer de Sant Simó, 17

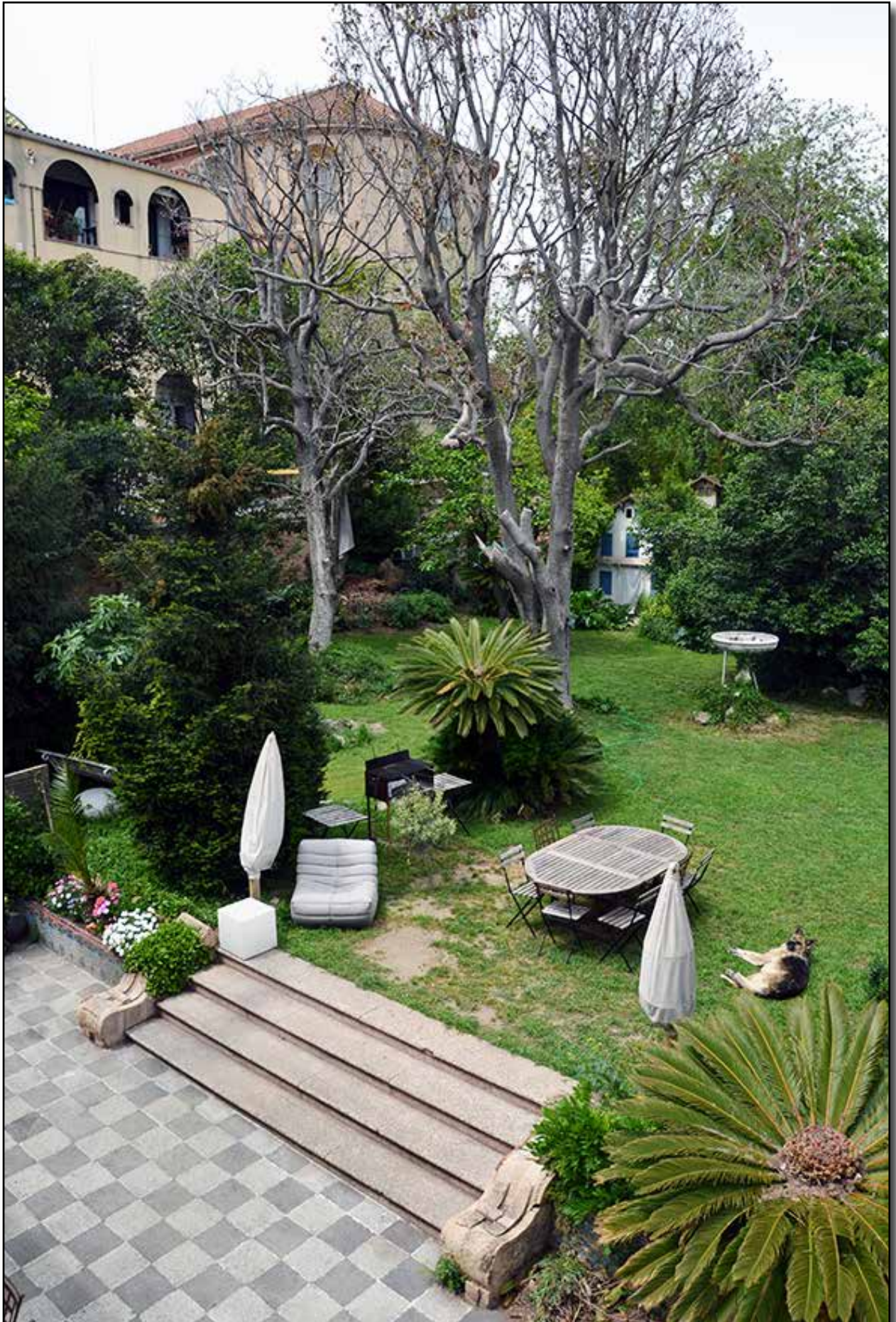
El casal de Can Sisternes està ubicat a la vessant del petit turó de la Basílica de Santa Maria i, per aquest motiu, el pati de la casa es troba al primer pis del casal i al costat mateix dels horts del Rector i del Campaner de Santa Maria.

Puig i Cadafalch hi va projectar les petites escales d'accés al pati amb barana motllurada i murets de contenció amb rajola vidriada decorada, avui encara existents.

De conjunt amb les escales, projectà també una petita glorieta, de planta circular i coberta amb volta de creueria, sostinguda per quatre columnes de planta quadrada i que a l'interior possiblement podria allotjar una imatge religiosa. El conjunt es completava amb un seguit d'arbres i vegetació, encara que no es té constància que el projecte s'acabés portant a terme.

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Projecte de glorieta pel pati del casal de Can Sisternes. 1-737-N5 (3).

Can Sisternes: pati.

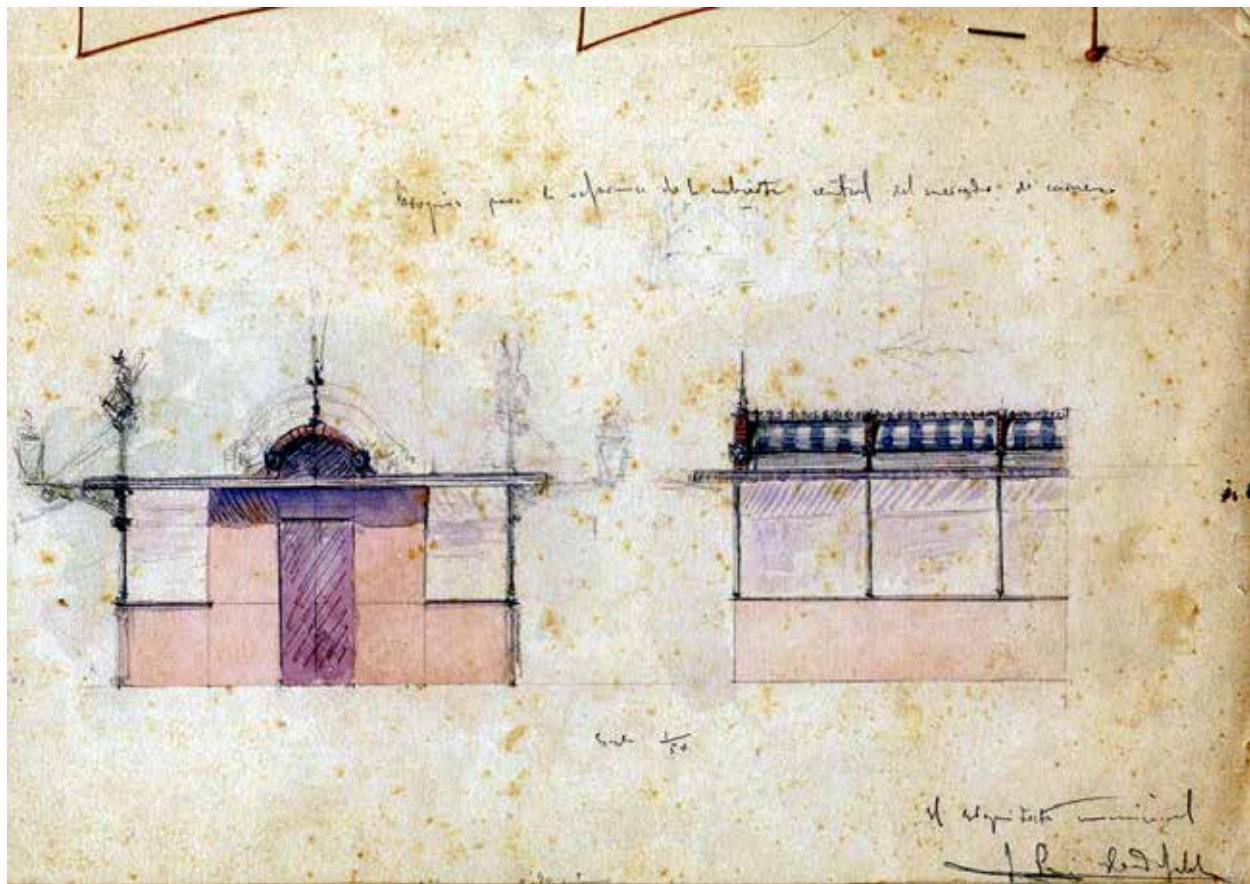
04 / MERCAT DEL RENGLLE

Plaça Gran

L'any 1891, Emili Cabañes, arquitecte municipal de Mataró, rep l'encàrrec de projectar la construcció d'un edifici a la plaça Gran (llavors anomenada plaça de la Constitució) on s'havien d'instal·lar permanentment les parades de venda de carn. D'estil modernista, en la seva construcció s'empra el marbre, l'obra vista, el ferro colat per a les columnes i una coberta central metàl·lica a dues aigües.

L'any 1892 s'inaugura el mercat i Josep Puig i Cadafalch, nou arquitecte municipal, rep l'encàrrec de reformar-ne la coberta. Puig hi va projectar el 1893 una nova coberta semicilíndrica d'obra vista i rajola vidriada amb ornaments de ferro forjat.

L'any 1980, després d'un concurs, el primer ajuntament democràtic de Mataró encarrega als arquitectes Isidre Molsosa i Montserrat de Torres la reforma del mercat i l'agençament de la plaça. El projecte va preveure la restauració de l'edifici, la millora de les instal·lacions i l'ampliació de les parades mitjançant la supressió del passadís central. A dia d'avui, les parades del Mercat del Rengle continuen funcionant i abastint la nostra ciutat.

ACM. Fons municipal de Mataró. Plànol (alçats) del Mercat del Rengle. AB-0003-01.

Mercat del Rengle.

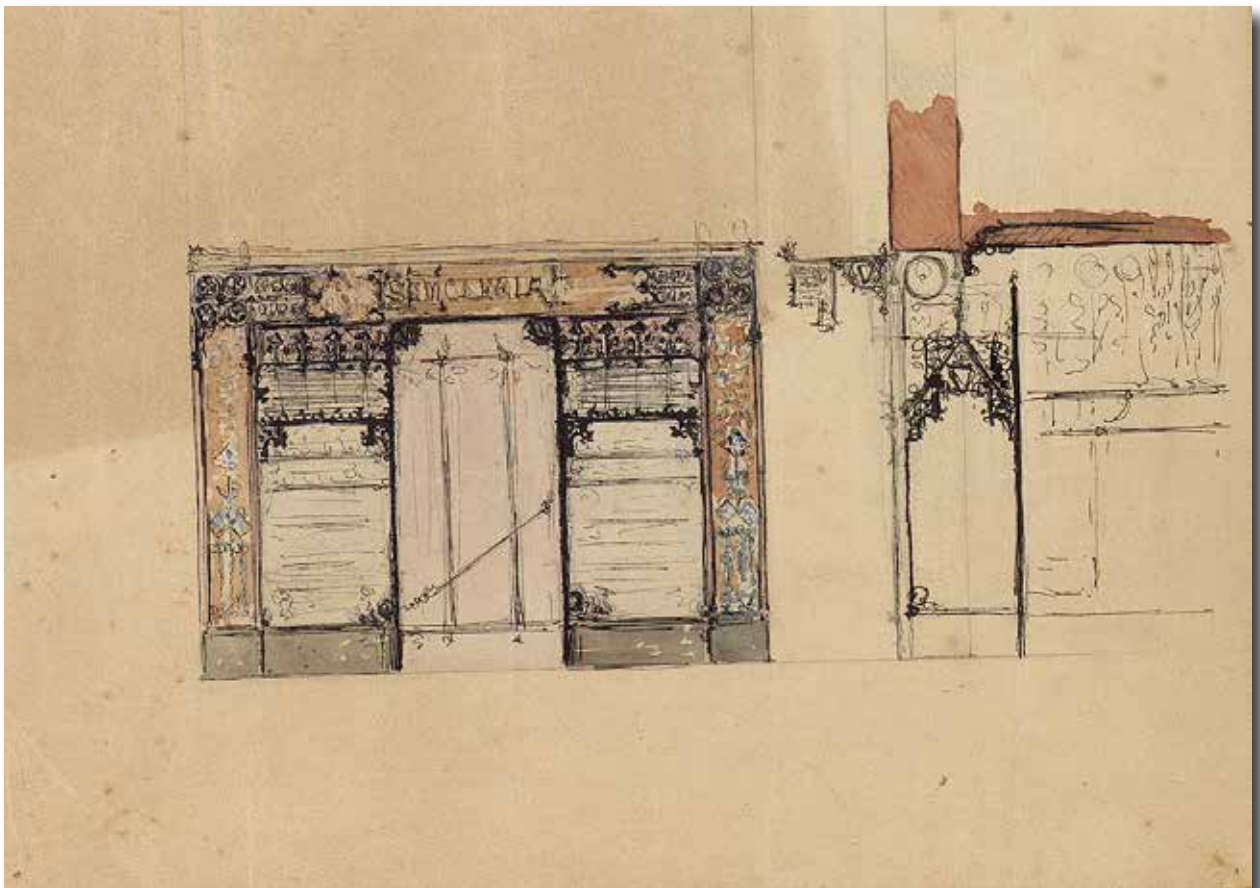
05 / BOTIGA LA CONFIANZA

Carrer de Sant Cristòfol, 10

Botiga de queviures, coneguda actualment com a Can Pinós, projectada per Josep Puig i Cadafalch l'any 1894 per encàrrec del fabricant de pasta Francesc Colomer i inaugurada l'any 1896.

A l'exterior, destaca l'ornamentació modernista de ceràmica vidriada als brancals de l'obertura i de ferro forjat i llautó en el rètol. A l'interior hi trobem una important prestatgeria goticista de fusta, l'element de marbre de l'antic dipòsit d'oli, el taulell de fusta, marbre i ceràmica, diversos plafons ornamentals amb daurats i les pintures murals de la paret i del cel ras de guix.

La botiga fou completament restaurada l'any 2002 per l'arquitecte Josep M. Puig Boltà, que va resoldre amb encert les noves instal·lacions de llum i clima i un nou tancament exterior, abans inexistent. L'establiment continua exercint la seva activitat comercial.

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Plànol (alçat i secció) de la botiga La Confianza. 1-737-N-101.

Botiga La Confianza.

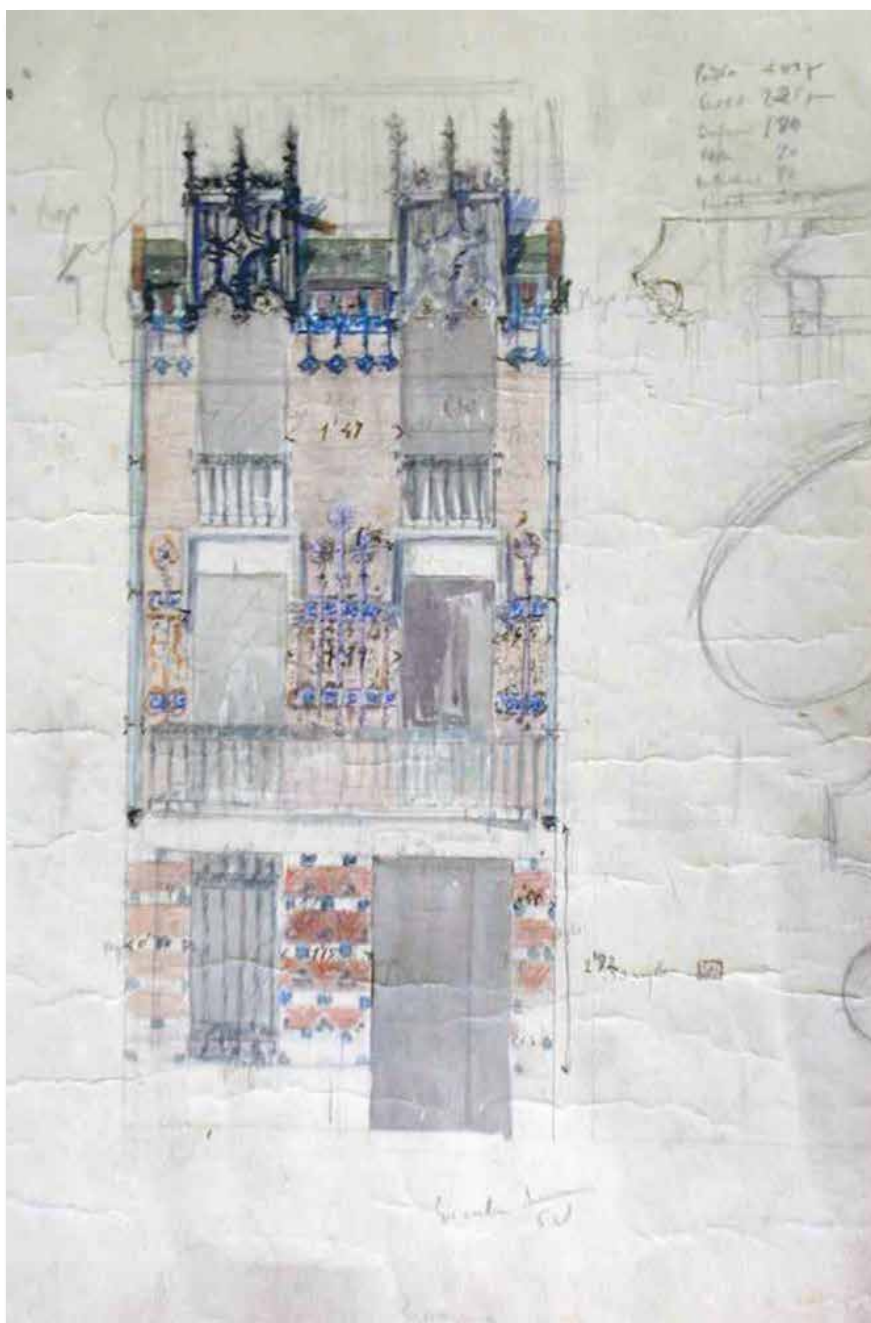
06 / CASA PARERA

Carrer Nou, 20

Casa de cós de dos pisos reformada per l'arquitecte Puig i Cadafalch el 1894 per encàrrec de Miquel Parera i Partegàs.

La decoració de la façana de la casa va crear molta admiració entre els conciutadans de l'època, i fins i tot la premsa se'n va fer ressò. Puig i Cadafalch hi incorpora amb encert esgrafiats amb motius florals i maó vist decorat amb relleus florals, alternant el vermell amb el blanc i elements de forja en finestrals i balconades.

La part superior la decora amb elements escultòrics de regust neogòtic (mènsoles esglaonades, escuts i gàrgoles), simètricament disposats i atribuïts a Eusebi Arnau, en la que es considera una de les primeres col·laboracions d'aquest escultor modernista amb l'arquitecte mataroní.

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Esbós de la façana de la Casa Parera. 1-737-N-101.

Casa Parera.

07 / CASA NATAL DE JOSEP PUIG I CADAFALCH

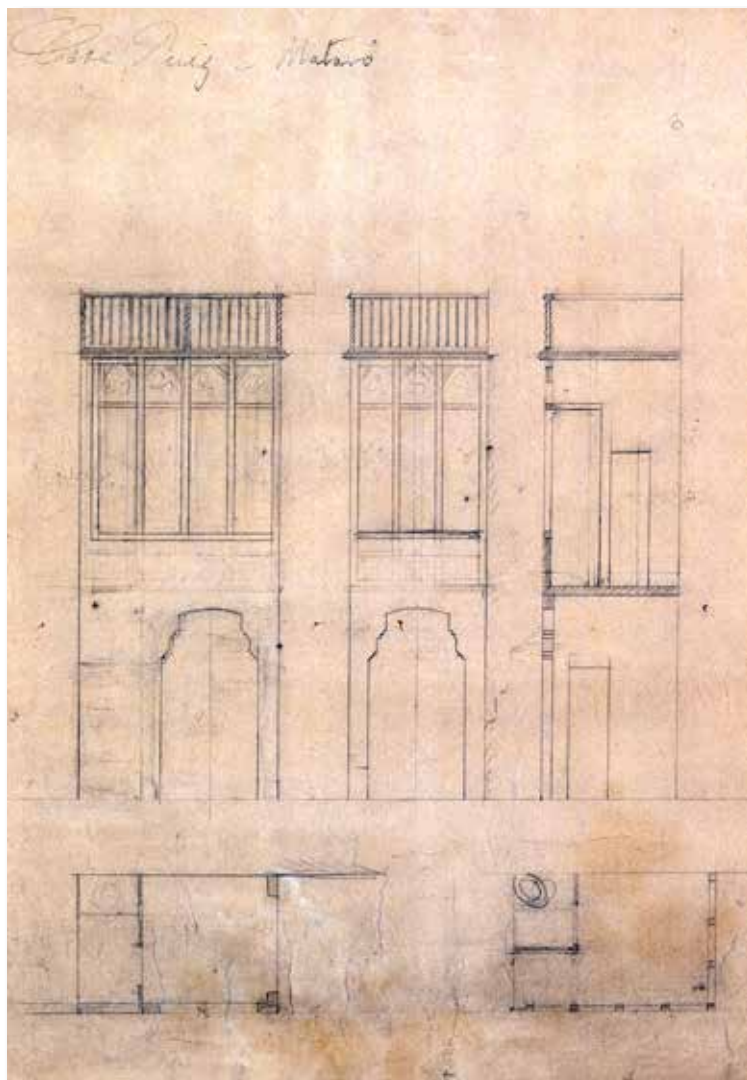
El Carreró, 39

Casa de cós de planta baixa i dues plantes pis, amb pati al darrere, probablement de mitjans del segle XVIII, poc alterada pel pas dels temps i dels usos.

A la façana, estucada a carreu amb motius geomètrics, hi ha una placa que commemora el centenari del naixement, el 17 d'octubre de 1867, de l'arquitecte, polític i historiador, Josep Puig i Cadafalch. Probablement hi va viure fins que, cap al 1896, traslladà la seva residència definitiva a Barcelona.

Un plànol inèdit de l'ANC documenta, al pati de la casa, una ampliació del volum annex de la cuina, obra del mateix Puig i Cadafalch. Es tracta d'un cós de planta baixa, pis i terrat amb coberta plana i barana, amb elements arquitectònics compostius molt propis de l'obra dels primers temps de l'arquitecte mataroní. La construcció, acabada amb un lliscat de calç, presenta en planta baixa un espai que podria haver estat porxat, amb dues grans obertures amb llinda escalonada, una a cada façana, i un petit sòcol amb ceràmica vidriada de colors.

Al primer pis, quatre grans finestrals rectangulars per una banda i tres per l'altra, amb vidres de colors emplomats, caracteritzen un espai que sembla que allotjava un bany. Posteriorment es construí una escala que comunicava directament el primer pis amb el pati i un altre volum annex.

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Plànol (plantes i alçats) de l'ampliació de la casa natal de Puig i Cadafalch. 1-737-N-2 (1).

Casa natal de Josep Puig i Cadafalch.

08 / REFORMA DEL SALÓ DE PLENS DE L'AJUNTAMENT

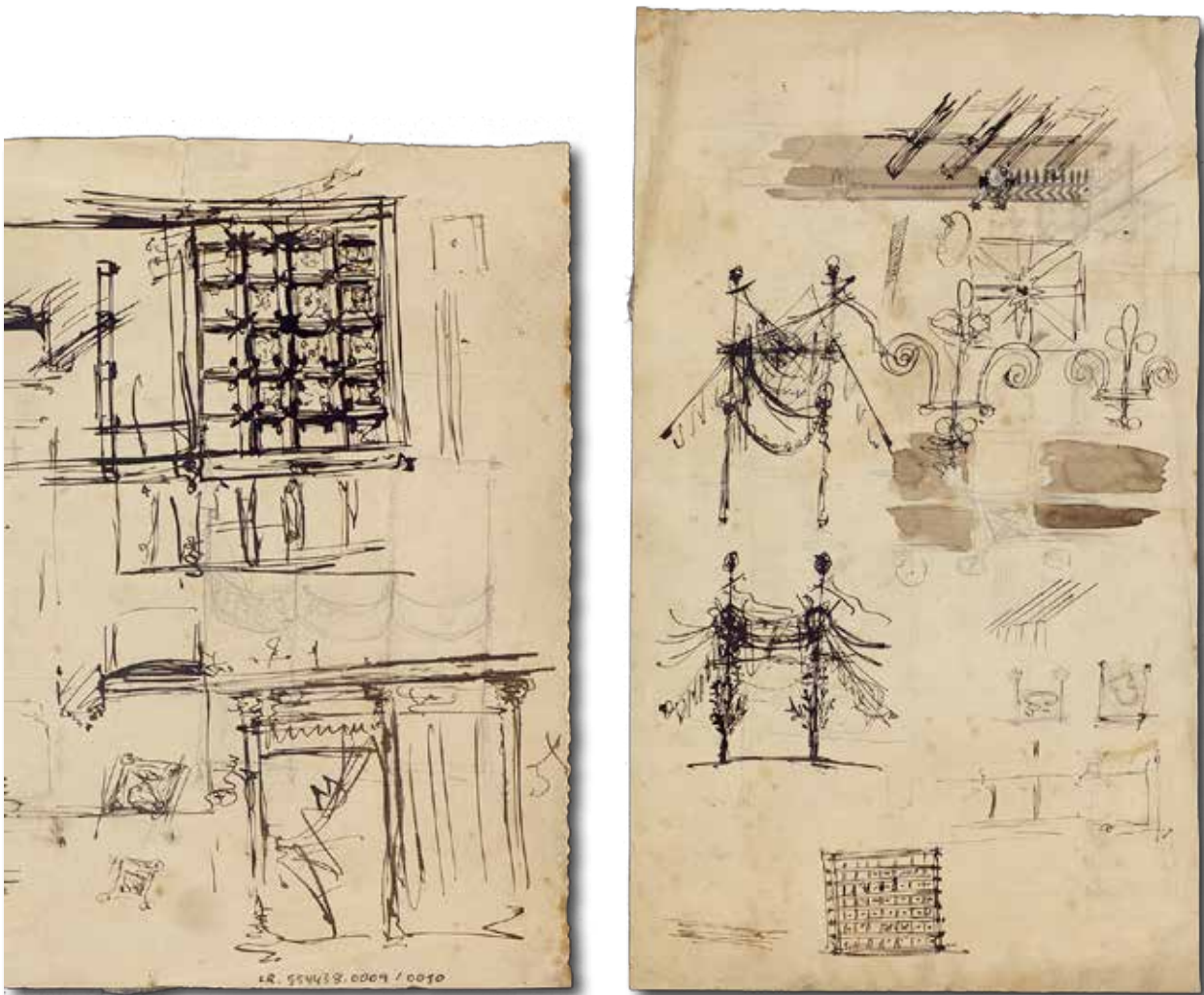
La Riera, 48

Al darrer terç del segle XIX s'executen una sèrie de reformes a l'edifici de l'Ajuntament de Mataró, projectades l'any 1867 per l'arquitecte Miquel Garriga i Roca, que donen a la façana l'aparença que presenta avui dia.

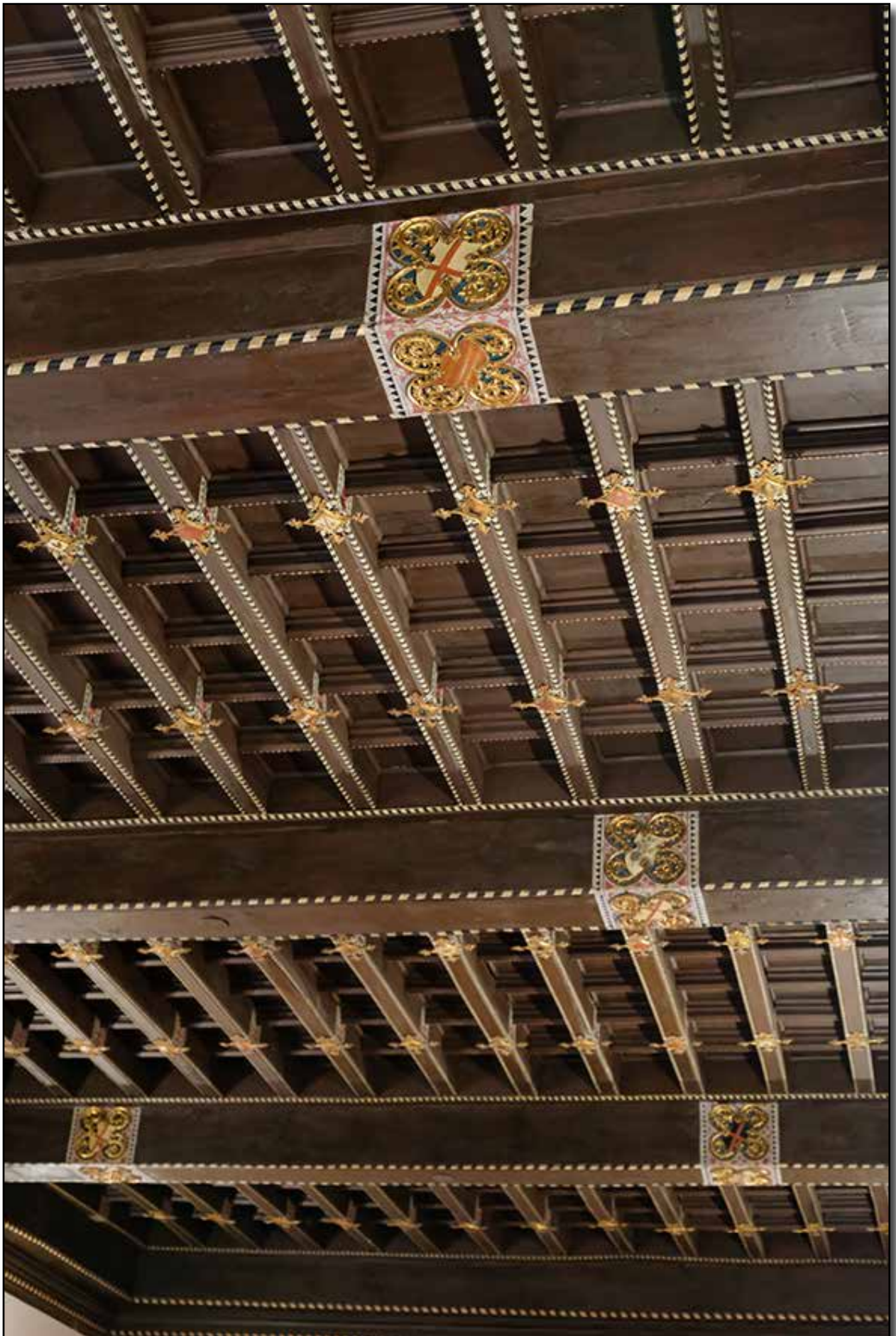
L'any 1893, essent arquitecte municipal Josep Puig i Cadafalch, s'endega un projecte de reforma de l'enteixinat del sostre del Saló de Sessions, d'import modest (500 pessetes), del qual s'han conservat esbossos a l'ANC.

El disseny va incorporar, a l'encreuament de les bigues decorades amb sanefes, diferents emblemes: els escuts d'armes del Principat de Catalunya, el de la ciutat de Mataró, la Creu de Sant Jordi i l'escut de la província marítima de Mataró. També hi ha representació dels emblemes de les agrupacions gremials i professionals (fusters, mestres d'aixa, vidriers, etc.).

L'estança i el sostre del Saló van ser restaurats els anys 2001 i 2002 dins del projecte global de remodelació de les plantes pis de l'edifici de l'Ajuntament de Mataró dirigit per l'arquitecta municipal Dolors Periel.

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Esbossos de l'enteixinat del Saló de Plens de l'Ajuntament de Mataró. 1-737-N-238.

Reforma del saló de plens de l'Ajuntament.

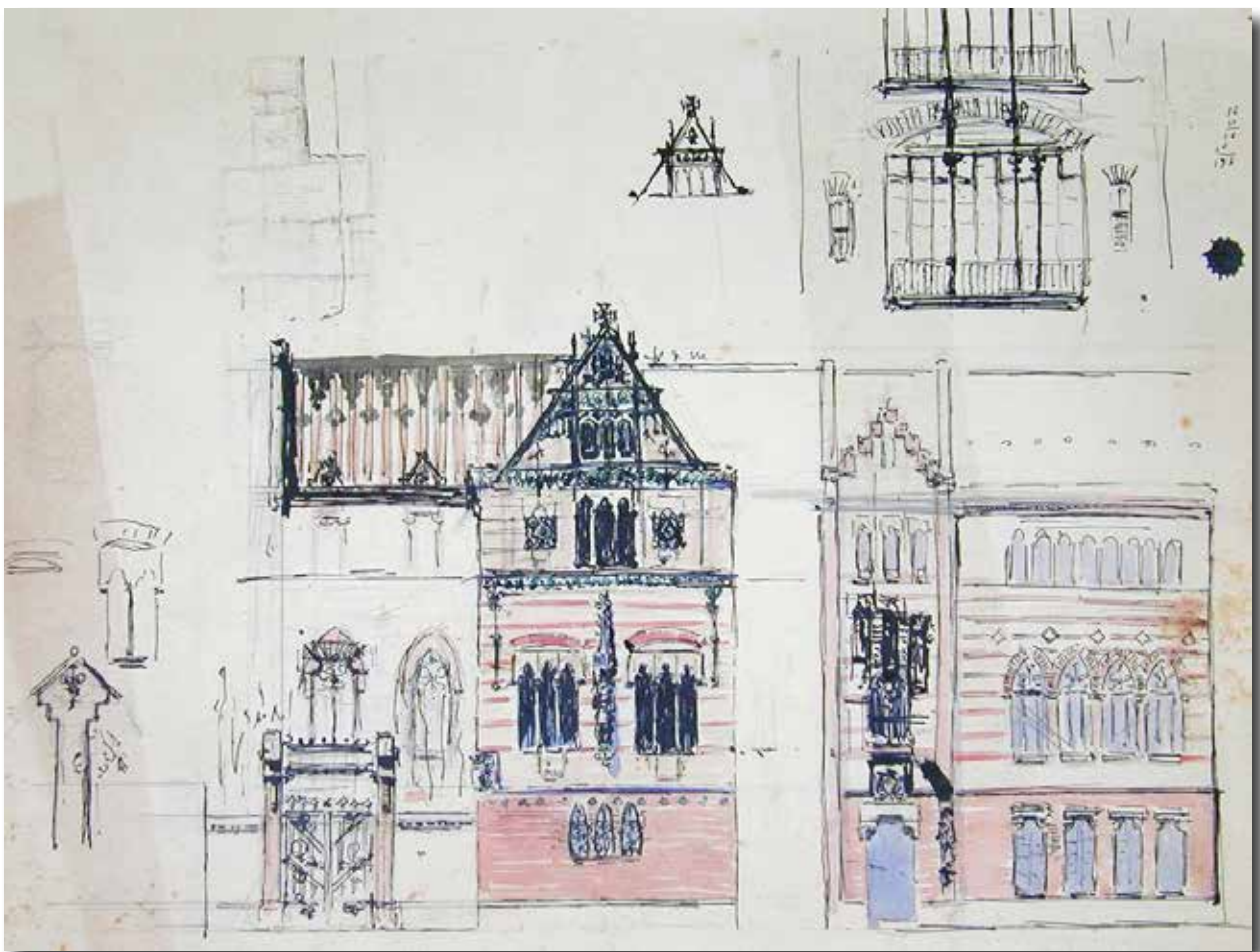
09 / LA BENEFICÈNCIA

Carrer de Sant Josep, 9

La Casa de Beneficència i Asil d'òrfenes estava situada a l'antic convent de les Carmelites de Sant Josep. Les condicions de l'immoble no eren, a finals del segle XIX, dolentes, però calia fer-hi una reforma general i sanejar l'equipament.

A finals de 1893 Josep Puig i Cadafalch, aleshores arquitecte municipal, va presentar un projecte de millora. En un període de temps relativament curt (els treballs van acabar en menys d'un any) i amb un pressupost força ajustat (3.498,62 ptes.), Puig executà unes obres que, sense abandonar l'austeritat pròpia dels edificis d'aquesta mena, hi donaren una major vistositat. Les finestres, coronelles amb columnes amb capitells d'inspiració medieval i elements escultòrics d'estil neogòtic treballats per Eusebi Arnau, trenquen l'austeritat de la façana.

L'arquitecte Manuel Brullet i Tena efectuà l'any 1982 una acurada restauració que va permetre recuperar i destacar els elements més característics del treball de Puig i Cadafalch a l'immoble. Actualment, és la seu de la Direcció de Cultura de l'Ajuntament de Mataró.

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Esbós de la façana de la Beneficència. 1-737.

La Beneficència.

10 / CASA COLL I REGÀS: L'EDIFICI

Carrer d'Argentona, 55

Construïda l'any 1898 a interès de l'industrial Joaquim Coll i Regàs, consta de soterrani, planta baixa, planta pis i golfes. Destaca l'organització en planta de la casa, al voltant d'un pati central, on Puig i Cadafalch reinterpreta els antics patis centrals del segle XVI dels palaus del carrer de Montcada.

La façana a carrer combina perfectament l'obra escultòrica d'Eusebi Arnau, realitzada amb pedra de Montjuïc amb la figura de la Filosa com a peça emblemàtica, amb els estucats i esgrafiats, la ceràmica del frontó i els ferros forjats de reixes i baranes que inclouen símbols de la indústria tèxtil. A l'interior, interessants estucats amb esgrafiats, vidres de colors i ceràmica, decoren les plantes nobles i l'escala principal.

És curiós comprovar com l'execució de les obres i la seva tramitació administrativa estigués a càrrec del promotor, Pere Comas, i d'un arquitecte col·laborador de Puig, Antoni Maria Gallissà, i que no constés en la documentació oficial conservada ni el nom de Joaquim Coll i Regàs ni el de Josep Puig i Cadafalch.

La façana principal va ser restaurada l'any 2016 sota la direcció de Jaume Coll, arquitecte, i de Joan Fèlix Martínez i Jaume Floriach, arquitectes tècnics.

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Esbós de la façana del carrer d'Argentona de la casa Coll i Regàs. 1-737-N-7.

Casa Coll i Regàs: l'edifici.

11 / CASA COLL I REGÀS: FAÇANA INTERIOR D'ILLA

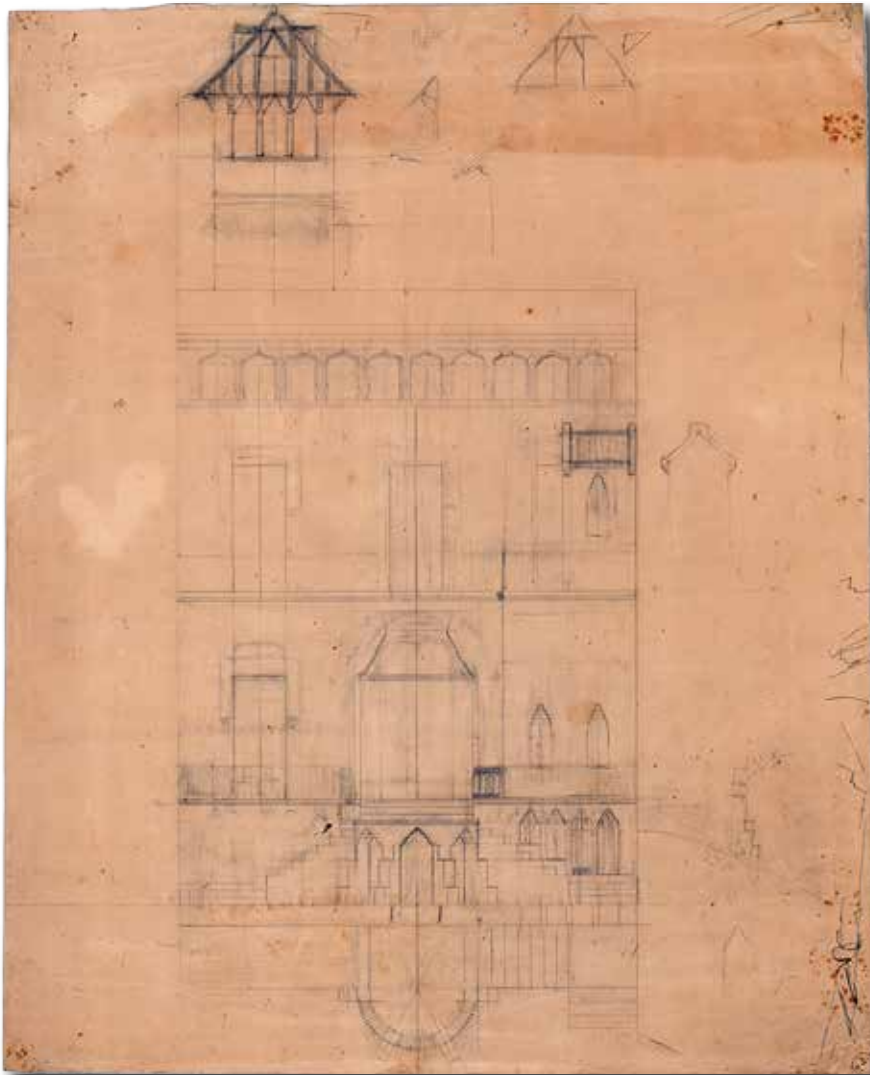
Carrer d'Argentona, 55

La casa Coll i Regàs presenta una clara jerarquització entre les seves dues façanes: la de carrer, representativa del caràcter empresarial del seu propietari, i la façana al pati, marcadament domèstica, més relacionada amb la vida familiar i amb una clara simplificació d'elements formals que la fan més propera a la casa d'estiueig de Puig a Argentona.

La doble escalinata d'accés al pati des de la planta noble, les tres obertures centrades de la planta pis i la galeria horitzontal de finestres de la planta golfes atorguen a la façana un caràcter simètric, clarament trencat pel cos de la cuina que sobresurt cap al pati i marca, en façana, l'eix del corredor de servei que connecta el món dels ocupants de les plantes nobles amb la planta inferior del servei.

La presència de la torre-mirador, més simbòlica que funcional, actua com a contrapunt compositiu de la façana, com es pot observar en un esbós inèdit que s'ha trobat de Puig i Cadafalch.

Destaca el tractament lliscat de calç de la façana, les finestres amb dintells escalonats triangulars i la decoració de forja amb motius florals de les baranes. Una galeria coberta amb vidrieres de colors i persiana de llibret de fusta actua com a element lleuger de transició entre la planta noble i la gran terrassa a pati.

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Esbós de la façana del pati de la casa Coll i Regàs. 1-737-N-7 (1).

Casa Coll i Regàs: façana interior d'illa.

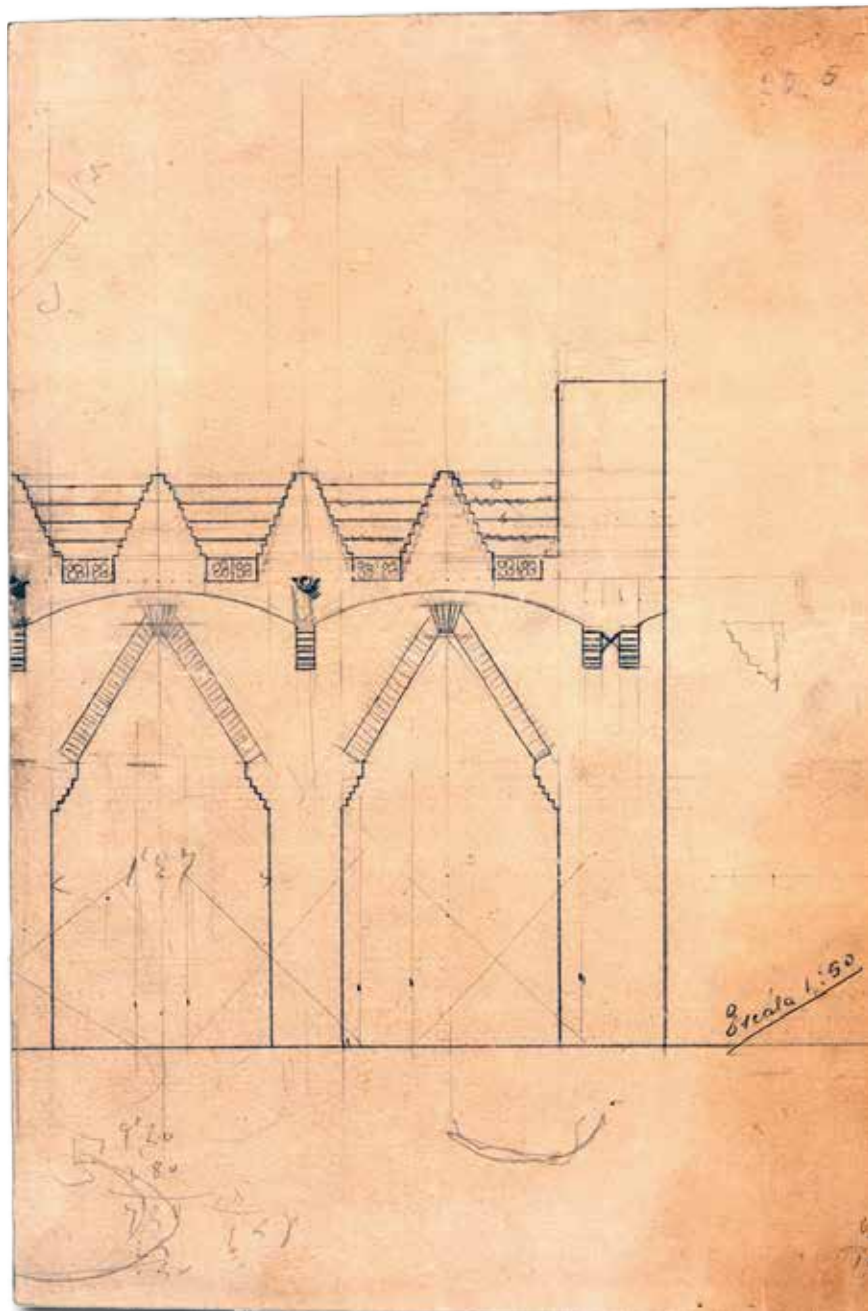
12 / CASA COLL I REGÀS: PATI

Carrer d'Argentona, 55

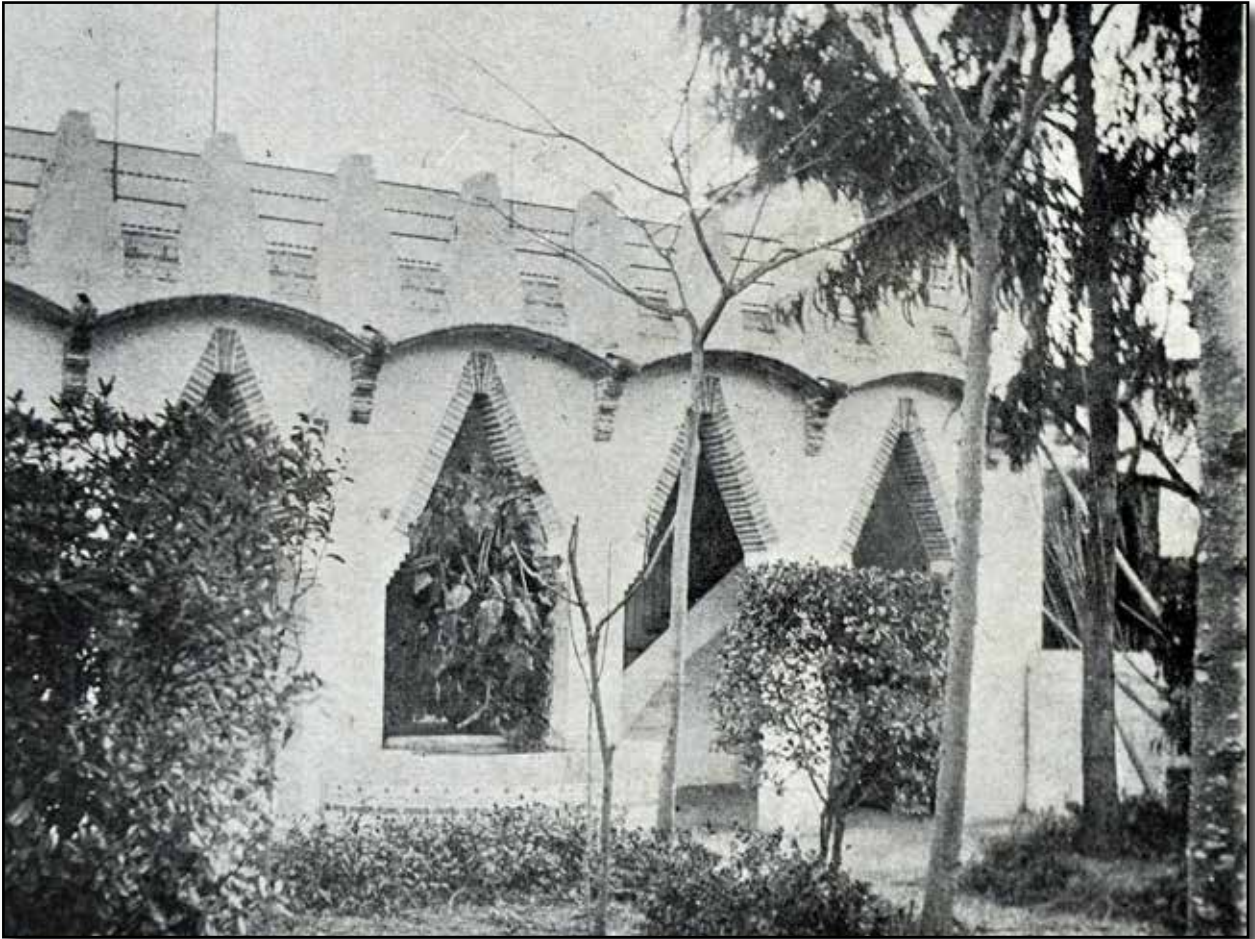
Els patis de l'illa de cases del carrer d'Argentona formen part d'un dels interiors d'illa més emblemàtics i de més qualitat ambiental, per mida i vegetació, de tota la ciutat.

El pati de la casa Coll i Regàs presentava una important vegetació amb parterres i arbrat, avui encara existent tot i que segregat de la casa i annexionat al club de jubilats que es construï als anys 80 del segle passat a l'interior d'illa.

Al final del pati hi havia l'edifici dels antics safarejs, amb obertures i baranes també de maó esglaonat triangular, lliscat amb calç blanca, en clara relació compositiva amb la façana a pati de la casa, avui totalment desaparegut.

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Plànol dels safarejs de la casa Coll i Regàs (desapareguts) 1-737-N-8 (1).

Antics safreigs de la casa Coll i Regàs (desapareguts).Foto extreta del llibre: *L'ouvre de Puig y Cadafalch Architecte. 1896-1904*. Parera, editeur. Barcelone, 1904.

ITINERARI 2

PUIG I CADAVALCH: MATARÓ, FINAL DE TRAJECTE

Quan el 1942 Puig i Cadafalch torna de l'exili a Catalunya, el règim franquista, en represàlia, li prohibeix exercir d'arquitecte. Puig es reclou en els seus estudis sobre art medieval. També treballa, semiclandestinement, per la cultura catalana i les seves institucions, com l'Institut d'Estudis Catalans, que va reorganitzar.

Però Puig no abandona mai del tot la praxi de l'arquitectura i col·labora en obres de restauració, patrimoni religiós sobretot, molt malmès per la guerra, i s'ha trobat documentació que demostra que, malgrat el veto, també hi intervé com a projectista.

L'itinerari ressegueix dos enclavaments d'importància en aquesta etapa de Puig i Cadafalch: la Basílica de Santa Maria, primer, on va intervenir en diverses obres i el convent de les Caputxines i la seva restauració (1946), molt probablement el darrer treball de l'arquitecte i el final d'una excepcional trajectòria professional.

ITINERARI 2:
PUIG I CADAFALCH
Mataró, final de trajecte

01. PUIG I CADAFALCH A LA
BASÍLICA DE SANTA MARIA DE
MATARÓ
(plaça de Santa Maria, 1)

02. BASÍLICA DE SANTA MARIA:
CONSOLIDACIÓ DE LA COBERTA I
VOLTA DE LA NAU CENTRAL

03. BASÍLICA DE SANTA MARIA:
CAPELLA DELS DOLORS

04. BASÍLICA DE SANTA MARIA:
CAPELLA DE SANT JOSEP

05. BASÍLICA DE SANTA MARIA:
CAPELLA DE SANTA LLÚCIA I DE
LA MARE DE DÉU DEL PERPETU
SOCORS

06. CONVENT DE LES CAPUTXINES
(L'Esplanada, 59)

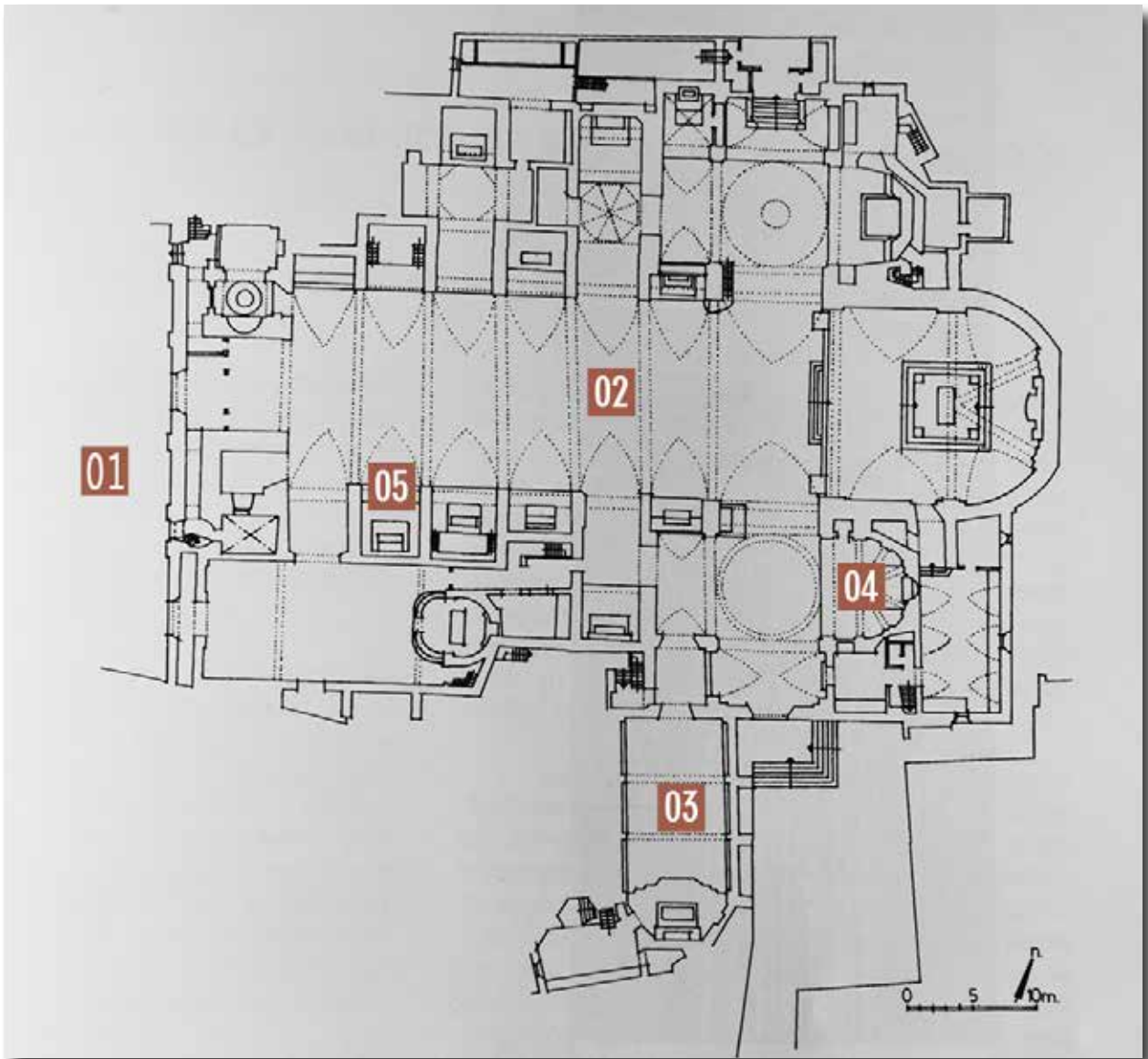
01 / PUIG I CADAFALCH A LA BASÍLICA DE SANTA MARIA DE MATARÓ

Plaça de Santa Maria, 1

Puig i Cadafalch i l'arquitecte, també mataroní, Lluís Gallifa i Grezner treballaran conjuntament l'any 1917 per solucionar les deficiències estructurals detectades a la volta i a la teulada de Santa Maria. Aquesta serà la primera intervenció de Puig a la basílica i no se li coneix allí cap més obra fins als anys quaranta del segle passat.

Acabada la guerra, es restaura la nau central de Santa Maria, molt afectada com explica Manuel Salicrú "per la devastació de juliol de 1936 i la posterior destrucció sistemàtica de retaules, que culminà l'any 1938, abans de la conversió de la basílica en mercat, amb la supressió del retaule major". Puig i Cadafalch, com d'altres arquitectes, col·labora en les tasques de rehabilitació i reconstrucció de capelles malmeses en què, a més de dissenys i projectes, aporta l'experiència d'anys amb artesans i menestrals.

Suspès com a arquitecte, nominalment no podia fer gaire més que d'assessor o de col·laborador, però la documentació conservada demostra que la incapacitació no fou obstacle perquè assumís accions plenament professionals.

Plànol planta de la Basílica de Santa Maria.

Basilica de Santa Maria.

02 / BASÍLICA DE SANTA MARIA: CONSOLIDACIÓ DE LA COBERTA I VOLTA DE LA NAU CENTRAL

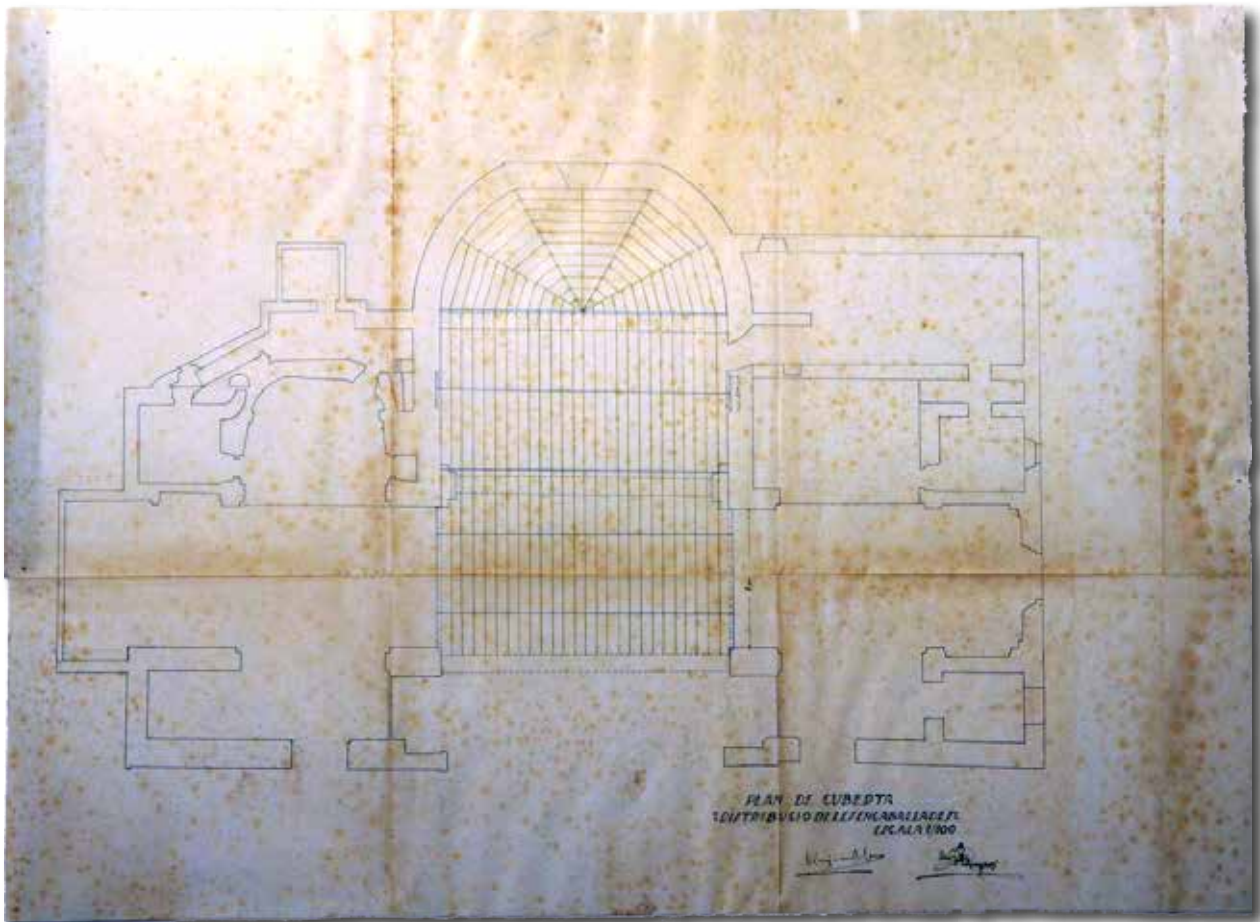
Plaça de Santa Maria, 1

Es té notícia de l'existència de diversos estudis tècnics realitzats a finals del segle XIX començaments del segle XX sobre l'estabilitat de les cobertes i volta de Santa Maria.

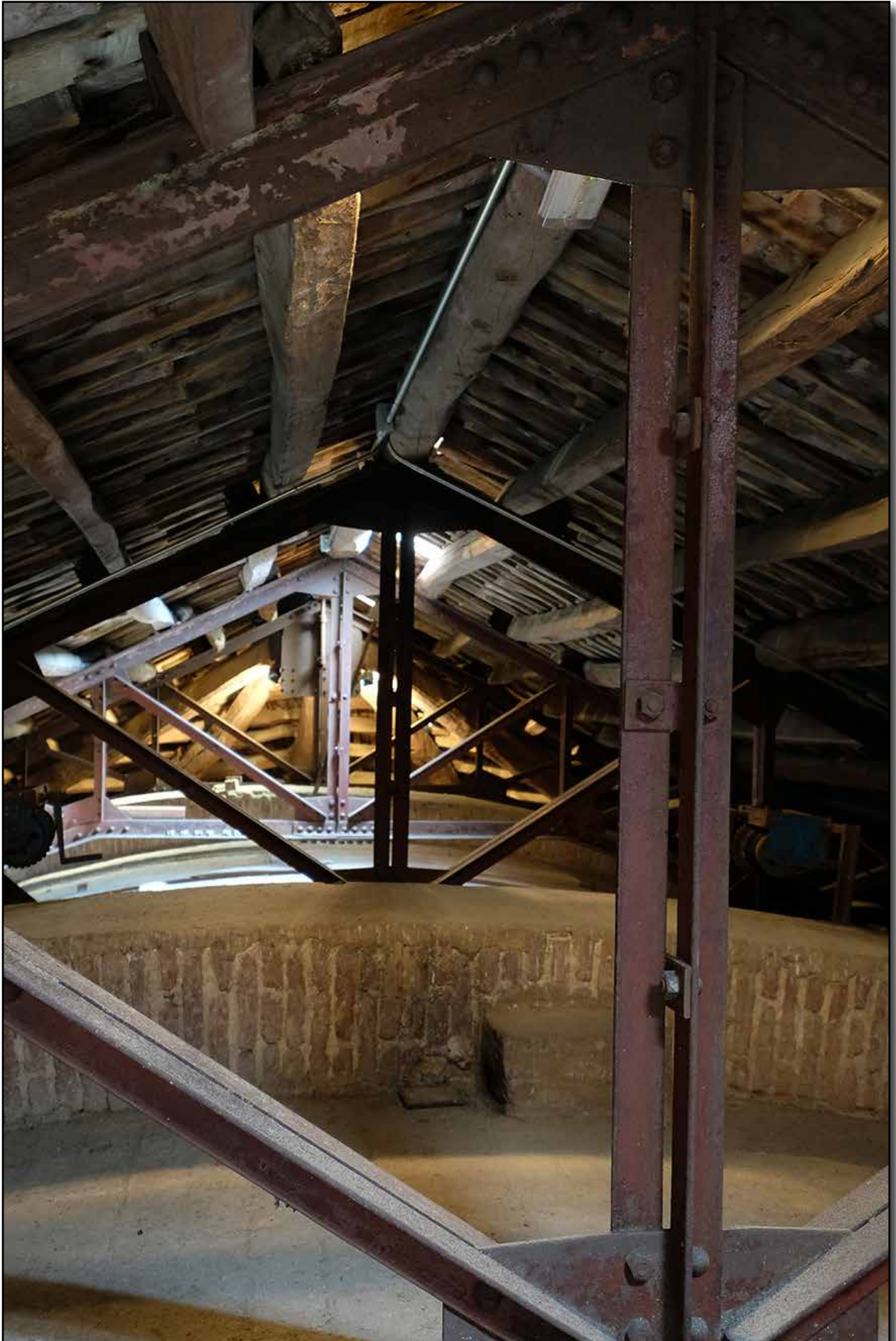
El setembre del 1916, Josep Puig i Cadafalch, conjuntament amb el jove arquitecte municipal Lluís Gallifa i Grenzner, acompanyats pel mestre d'obres de la parròquia, Joan Buscà, realitzaren per encàrrec del rector de la parròquia, mossèn Josep Roig, un reconeixement tècnic de la volta de Santa Maria i les capelles annexes del Sagrament i dels Dolors.

L'any 1917 redactaren l'estudi d'estabilitat de la volta de Santa Maria, consistent en la comprovació de l'estat de càrregues de la volta de la nau, teulada i estructura de suport. Les obres començaren aquell mateix any i consistiren en la substitució de l'estructura de fusta de la teulada a la zona del creuer i l'absis del temple per encavallades de ferro que desplaçaven el pes de la coberta a les parets laterals i contraforts, descarregant els arcs torals de la volta.

Els plànols i la memòria del projecte restaren exposats a la vicaria de Santa Maria durant l'execució de l'obra.

Plànol de coberta: distribució d'encavallades. Projecte d'estabilitat de l'església de Santa Maria de Mataró. Josep Puig i i Cadafalch i Lluís M. Gallifa Grenzner, arquitectes. Arxiu Família Gallifa Planas.

Basílica de Santa Maria: consolidació de la coberta i volta de la nau central.

03 / BASÍLICA DE SANTA MARIA: CAPELLA DELS DOLORS

Plaça de Santa Maria, 1

Josep Puig i Cadafalch intervé el 1945 a l'excel·lent conjunt barroc decorat per Antoni Viladomat que, tot i haver estat afortunadament preservat durant la guerra, necessitava agençament i restauració.

Puig hi dirigirà uns treballs que, segons Lluís Ferrer i Clariana, també finança de manera anònima. Hi elimina afegits, fa restaurar imatges i frescos de la capella i teles i motlures esculpides de la Sala de Juntes i fa reparacions a la sagristia i a la cripta. Hi penja, també, llànties noves (donatiu de particulars), fidel còpia de les que hi havia antigament.

L'any 1989 un accident obliga a refer la teulada sencera dels Dolors, obra de Jordi Estrany, arquitecte, i Manuel Salicrú, arquitecte tècnic. Les teles de Viladomat foren restaurades entre els anys 60 i 80 del segle passat. La pintura mural, en els darrers anys, ha estat objecte d'una acurada neteja i restauració realitzada pel Centre de Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya. Darrerament s'han realitzat també obres de millora al recinte supervisades per l'Arquebisbat de Barcelona i s'ha renovat la il·luminació i les instal·lacions del conjunt.

Basílica de Santa Maria: capella dels Dolors.

04 / BASÍLICA DE SANTA MARIA: CAPELLA DE SANT JOSEP

Plaça de Santa Maria, 1

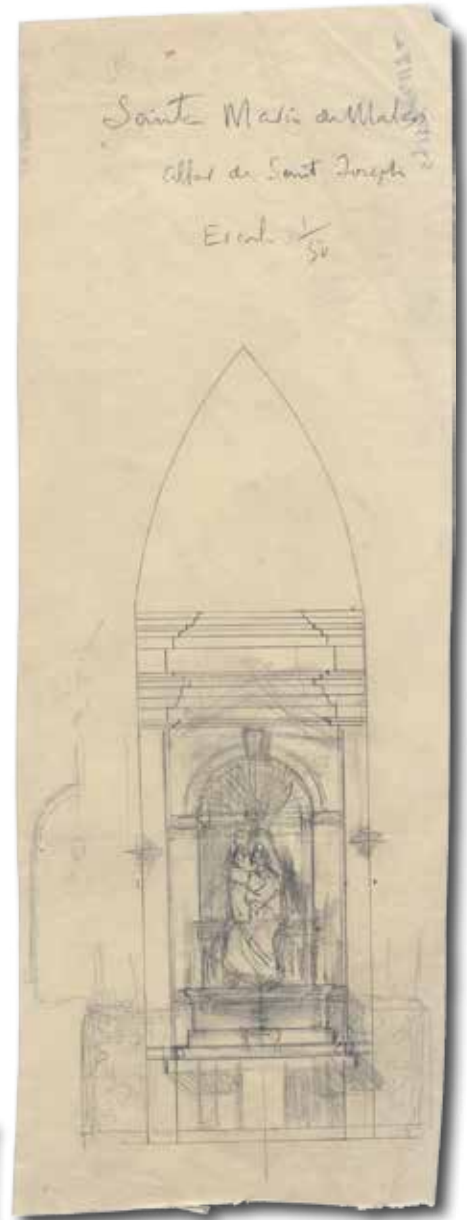
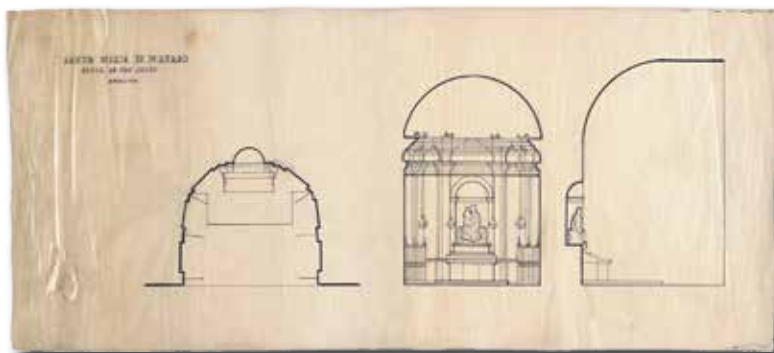
Situada a la banda dreta de l'altar major, aquesta capella havia acollit, abans de la guerra, el retaule de Sant Isidre dels hortolans, que la dividia en dues parts.

Puig i Cadafalch hi intervé el 1945 incorporant al centre de la capella un nou altar, exempt, que construeix amb materials de l'altar major destruït el 1936. També completa l'estructura de pilastres i els nervis de la volta i n'ultima la decoració dòrica. Hi afegeix una fornícula pel sant i llànties com les dels Dolors.

L'any 1998 la capella va ser restaurada per l'equip tècnic format per Agàpit Borràs i Mariona Gallifa, arquitectes, i Manuel Salicrú, arquitecte tècnic.

Basílica de Santa Maria: capella de Sant Josep.

ANC. Fons Puig i Cadafalch.
Plànols (alçats i secció) de la Capella de Sant Josep. 1-737-N-194.

05 / BASÍLICA DE SANTA MARIA: CAPELLA DE SANTA LLÚCIA I DE LA MARE DE DÉU DEL PERPETU SOCORS

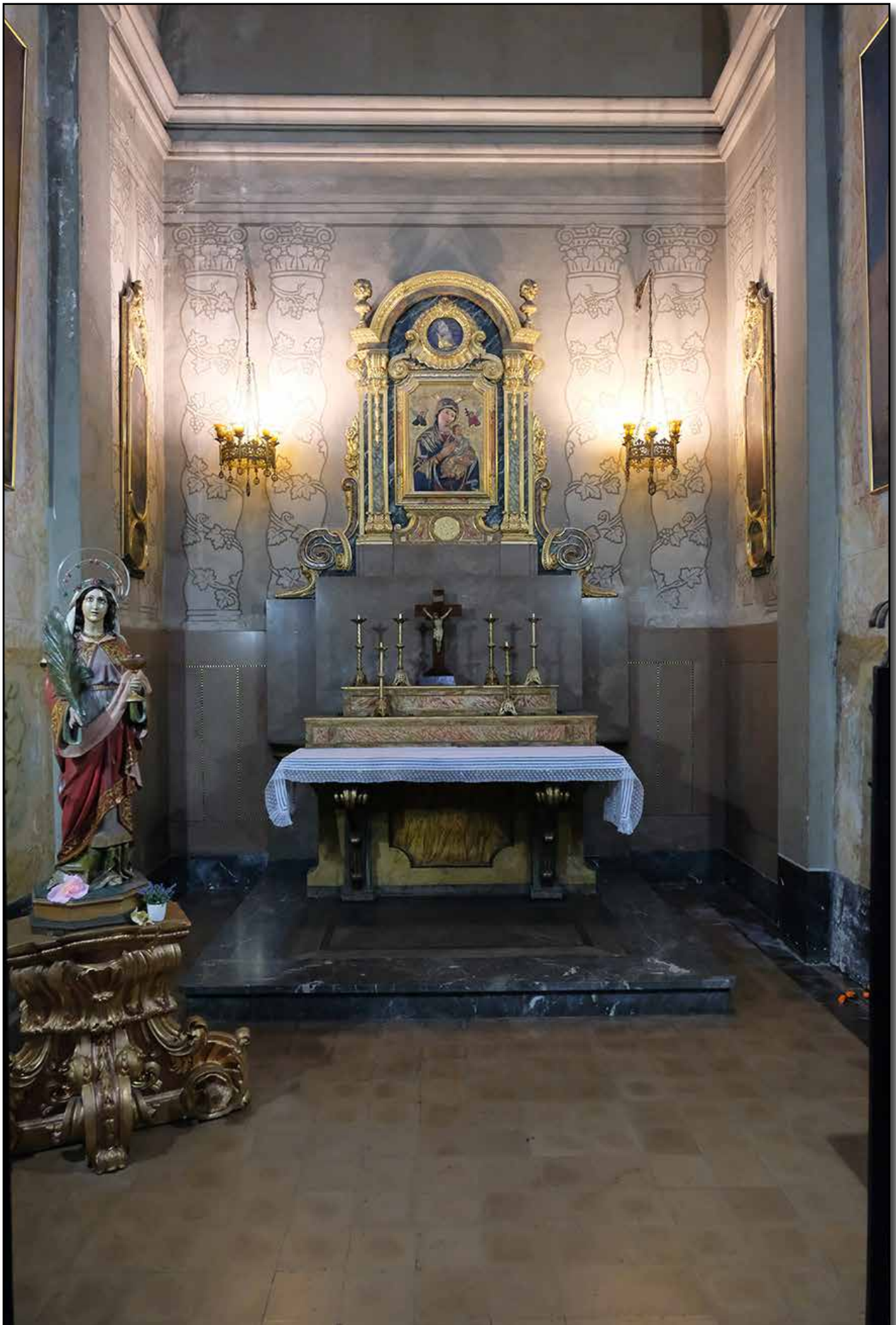
Plaça de Santa Maria, 1

La darrera obra coneguda de Puig i Cadafalch a Santa Maria és, probablement també, del 1945. Es tracta del projecte i direcció de l'altar de Santa Llúcia i de la Mare de Déu del Perpetu Socors, situat al costat del pas al Sagrament, on Puig col·locà el retaule de la Mare de Déu -d'un barroc molt tardà- que havia fet retirar del vestíbul dels Dolors, on algú l'havia instal·lat.

Com s'aprecia en un esbós que s'ha conservat al fons Puig, l'arquitecte situa la imatge de Santa Llúcia en un altar que fa descansar sobre un gran bloc de marbre esglaonat a la part superior, i ho flanqueja amb un arrambador a paret (també de marbre) sobre el qual, per completar la decoració, hi pinta quatre columnes salomòniques.

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Esbós (alçat i secció) Capella de Santa Llúcia i de la Mare de Déu del Perpetu Socors. 1-737-N-194.

Basílica de Santa Maria: capella de Santa Llúcia i del Perpetu Socors.

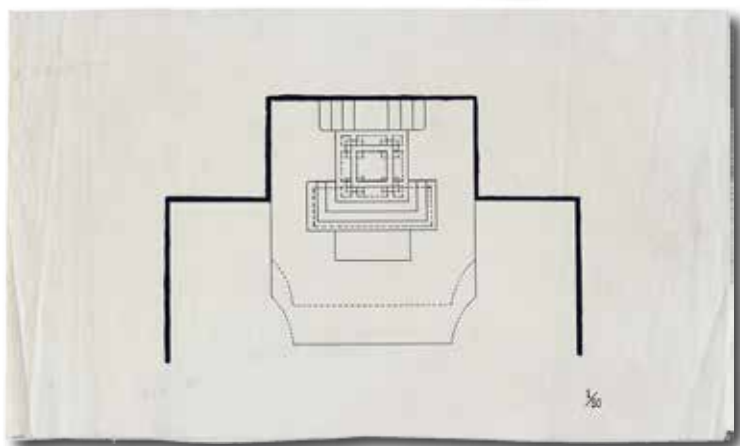
06 / CONVENT DE LES CAPUTXINES

L'Esplanada, 59

El convent va patir un incendi el 1936 i va quedar molt afectat pels usos que va tenir durant la guerra i després del conflicte, quan fou convertit en presó interina de l'exèrcit franquista.

La restauració del cenobi l'assumeix l'Obra de Sant Francesc que n'encarrega el projecte a Josep Puig i Cadafalch. Es té constància que l'arquitecte intervé, com a mínim, en la restauració de l'església i en el disseny del nou altar major, beneït el 1946 i del qual es conserva el projecte a l'ANC. La decoració de la capella és molt senzilla i orientada a dignificar la traça arquitectònica de l'edifici. El marbrista de l'obra va ser Alfons Juyol Casallachs, fill de l'escultor que va treballar amb Puig i Cadafalch a can Garí, a la casa Amatller o al Palau del Baró de Quadras.

Tot i no estar documentat, és probable que Puig i Cadafalch participés en altres actuacions importants al convent, com la reconstrucció de les teulades de les dues grans naus, la refeta de les voltes de passadissos i cel·les, de la sala capitular i dependències auxiliars o del refectori. És molt probable, també, que la restauració de les Caputxines sigui la darrera feina que Puig i Cadafalch va fer com a arquitecte, a punt de fer els vuitanta anys, a la seva ciutat natal, punt d'inici i final en la seva professió.

ANC. Fons Puig i Cadafalch. Plànol (planta) de l'altar de l'església de les Caputxines i esbós de l'altar. 1-737-N-194.

Convent de les Caputxines: altar major de l'església.

48 HORES OPEN PUIG I CADAVALCH

www.mataro.cat

Tel. d'atenció ciutadana: 010*

PER A MÉS
INFORMACIÓ

 Ajuntament de Mataró
 @matarocat

Organització i coordinació: Mariona Gallifa i Carles Marfà, Servei d'Urbanisme i Patrimoni de l'Ajuntament de Mataró.

Fotografies: @ romuald gallofré / disseny de portada: Sara Sánchez i Riera

Agraïments: Arquebisbat de Barcelona – Església Arxidiocesana de Barcelona. Parròquia de Santa Maria; Convent de les Caputxines. Monestir de Nostra Senyora de l'Assumpció; Campaners de Santa Maria; Museu Arxiu de Santa Maria-Centre d'Estudis Locals de Mataró; Fundació Iluro; Família Ymbern Sisternes

*Des de fora de Mataró 807 11 70 10. Preu segons tarifa de cada operador. Horari de 8 a 19 h de dill. a dv. Caps de setmana i festius, tancat

PATROCINA

COL·LABOREN

Abreviatures emprades

- ACM: Arxiu Comarcal del Maresme.
- ACR: Arxiu Comarcal del Ripollès.
- AHMAR: Arxiu Històric Municipal d'Argentona "Jaume Clavell i Nogueras".
- AHMC: Arxiu Històric Municipal de Calella.
- AMVD: Arxiu Municipal de Vilassar de Dalt.
- AMCNM: Arxiu Municipal de Canet de Mar.
- ANC: Arxiu Nacional de Catalunya.
- APEC: Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.
- ASV: Arxiu Secret del Vaticà.
- BPGP: Biblioteca Pública P. Gual i Pujadas.
- IEC: Institut d'Estudis Catalans.
- MASMM: Museu Arxiu Municipal de Santa Maria de Mataró.
- MEV: Museu Episcopal de Vic.
- MHC: Museu d'Història de Catalunya.
- MNAC: Museu Nacional d'Art de Catalunya.
- PIC: Puig i Cadafalch.

Crèdits

Edició:

Amb el suport de:

Coordinator de l'edició:

Alexis Serrano Méndez,
director de l'Arxiu Comarcal del Maresme

Autors/es textos:

Alexis Serrano
Joaquim Graupera
Jaume Vellvehí
Manuel Cusachs i Xivillé
Mercè Zazurca
Montserrat Bosch
Ramon Corts
Alex Marzo
Xavier Gayán
Joan Miquel Llodrà
Assumpta Dangla
Manel Cusachs i Corredor
Carles Forns
Agàpit Borràs
Esteve Mach
Mariona Gallifa
Carles Marfà

Disseny i maquetació:

Xavier Buixeda i Esquerra

Correctora de textos:

Ester Sancho Alòs

Impressió:

VANNG COMUNICACIÓN
Y PRODUCCIÓN GRÁFICA

*ANY PUIG I CADAFALCH. Recull d'activitats al Maresme
Col·lecció documents i estudis maresmencs, núm. 3*

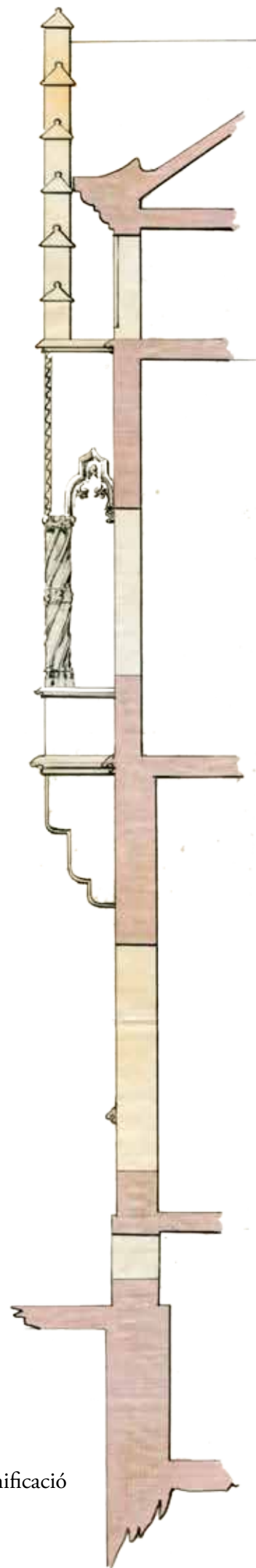
Mataró, abril 2018

Dipòsit legal: B - 5158-2018

ISSN: 2462-6686

Coberta:

ACM. Fons municipal de Mataró. Casa Coll i Regàs. Expedient d'obres de reforma i unificació de dues cases al carrer Argentona. Plànol de la façana. 1897. 1.8.12.01.

Quan amb l'alcalde de Cabrera de Mar, l'Il·lustríssim Sr. Jordi Mir, vàrem començar a elaborar la graella de les activitats de commemoració de l'Any Puig i Cadafalch des de l'Arxiu, de seguida vàrem entendre que ens calia —si volíem donar volada a aquestes activitats— ampliar suports estrenyent vincles amb altres entitats i institucions culturals (museus, arxius municipals, centres d'estudis locals i persones a títol particular). Així fou com el dia 12 de desembre de 2016 aprofitant l'avinentsa de la presència de la presidenta de la Diputació de Barcelona, la Il·lustríssima Sra. Mercè Conesa al consell d'alcaldes del Maresme, vàrem tenir l'oportunitat de presentar-li les activitats programades (cicle de conferències, taules rodones, xerrades, exposicions, continguts web...). La Il·lustríssima Sra. va oferir el seu suport al Consell Comarcal i a l'Arxiu Comarcal a condició que de tot se'n derivés una publicació que deixés constància de les noves aportacions que es preveia que apareguessin durant l'any de la commemoració. Aquesta és la gènesi de la publicació del 3r volum de la col·lecció "Documents i estudis maresmencs" que iniciàrem l'any 2016.

És un deure i alhora és un plaer agrair a tots els autors que han col·laborat tant en el desenvolupament de les activitats que hem coordinat durant aquest Any Puig i Cadafalch com en la confecció del present volum. Dins de les cobertes d'aquest llibre trobareu aportacions d'arquitectes, historiadors, arxivers, historiadors de l'art i museòlegs. Em consta que tots ells han donat el millor de si mateixos per tal que aquesta publicació segueixi redundant en el gruix de les obres que versen llum sobre la vida del més prolífic mataroní. Sens dubte Puig i Cadafalch encara avui suscita un tracte reverencial atesa la seva implicació política, cívica i patrimonial. Aquest llibre no pretén ser un recull biogràfic sinó un tast d'alguns elements particulars de la vida i l'obra d'aquest erudit d'immensa talla del qual a poc a poc anem coneixent més detalls que ens acosten a la seva persona i a la seva obra vital.

Com a director de l'arxiu que custodia alguns dels seus primers projectes em sento especialment honorat d'haver pogut coordinar i promoure aquesta publicació, un petit i humil tribut al genial mataroní. Des de l'Arxiu, enguany hem col·laborat estretament amb el Servei d'Urbanisme i Patrimoni de l'Ajuntament de Mataró, els tècnics del qual han elaborat un itinerari titulat "Puig i Cadafalch, 150 anys. Mataró: inici i final de trajecte" i que gentilmente han cedit per tal de poder-lo incorporar en aquesta publicació.

És especialment important per a l'arxiu que dirigeixo haver pogut comptar amb la participació de l'Associació Cultural Amics de Josep Puig i Cadafalch que fa anys que vindiquen la figura de Puig i Cadafalch i mantenen el record del prohò, així com també del Grup d'Història del Casal de Mataró que enguany ha celebrat els 20 anys de la restauració de l'estendard de Puig a Ripoll, obra híbrida de Puig i de Joan Baptista Parés. La col·laboració dels ajuntaments d'Argentona, de Calella, de Canet de Mar, d'Òrrius, de Vilassar de Dalt i de la Parròquia de Sant Julià i del seu rector, Mn. Marzo, també han estat imprescindibles per el bon succés dels actes que l'Arxiu ha organitzat durant la commemoració de l'Any Puig i Cadafalch.

Finalment amb aquestes paraules a mode de cloenda vull agrair la col·laboració de l'Arxiu Nacional de Catalunya i la implicació personal del seu director, el Sr. Francesc Balada. A l'arxiu insígnia del país, al seu director i al seu personal agraim la cessió de bona part dels documents que il·lustren aquest llibre i que ens permeten entrellucar la implicació de Puig en la seva terra natal.

Alexis Serrano Méndez